Andreas Olsen

Kasfjord

Folk og forhold mellom 1850 og 1900

Tromsø 2001

Tromsø 2001

Utgiver: Andreas Olsen
Layout: Jan Hallstensen
Forsidebilde: Bodil Hanssen
Trykk: LGA Trykkeri & Data, 9006 Tromsø

Boken kan kjøpes hos:
Andreas Olsen
Brinkvn. 1,
9012 Tromsø
Telefon: 77 68 56 97

Kasfjord

Kasfjord omkranset av fjell og tinder,
stolte og rake som tårnhøye spir,
stupbratte urer og lier du finner, buktende
sølvbånd av elver som glir
    Rislende vart,
    Buldrende hart.

Nede i bukta i speilblanke stilla småbølger
skvulper mot stener og tang.
Farvene skifter i grønt, blått og lilla
akkompagnert av måsenes sang.
    Tryggeste red,
    Høytid og fred.

Hør hvor det jubles fra trærnes lunde,
kvidrende trekkfugler gynger på gren.
Sangen og takken fra alle små munne
stiger mot himlen så yndig og ren:
    Ho – ho, kvivitt,
    her ser du mitt.

Hjemmene ligger der spredte ved veien
fredelig lunt under høysommersol.
Duftende blomster så vakre langs leien,
regnbuefarvet i sol, midnattsol;
    Farver og prakt,
    å – hvilken makt!

Kasfjord, du Kasfjord din charme ei finnes
hvorhen i verden jeg enn vandrer om. Hjertet
med tusende bånd til deg bindes og gjør min
tanke så ren og såfrom.
    Fylt blir min barm
    Av lengsel så varm….

Lykkelig jeg minnes de sorgløse dage da jeg
jeg der hjemme så glad sprang omkring.
Deilige minner --- en farverik sage,
sprudlende frem som et skjult kildespring.
    Herlige tid,
    Hvor du var blid!

Så ber jeg Herrens velsignelse hvile
Over deg Kasfjord, du kjæreste plett,
hvortil min tanke så ofte vil ile
fra dette fremmede - ensom og trett.
    Gjemt i din favn
    Glemmer jeg savn.

Dette diktet er skrevet av Johanna Margrete Trondsen, f. 1879 i Kasfjord. Hun var eldste datter til los Anders Berteussen Holte.
Bilde: Rolf Haugland

Innhold

Forord **11**

Kasfjorden og de to gårdene Erikstad og Harbakken **13**

Spor etter mennesker i Kasfjorden i tidligere tider **15**

Innledning 15

Hans Nilsens opplysninger i "Kasfjord Saga" om egne og andres funn 16

Auna 16

Venesset 16

Ved Mølnelva nær Osen 16

Vollen mellom Husbakken og Leitebakken 16

Kjellhågen under fjellbakken 16

Bukta 17

Kortnesset 17

Elstenga, i utmarka til øvre Erikstad 17

Harbakken 18

Data fra kulturminneregisteret 18

Noen funn som er registrert og beskrevet av Tromsø Museum, men ikke nevnt i pkt. 1 og 2 ovenfor 20

Eierforholdene til Erikstad og Harbakken i middelalder og nyere tid **21**

Befolkningsutviklingen i Kasfjorden på 1800-tallet **23**

Innledning 23

Folketilveksten 23

Befolkningen i Kasfjorden – flere utviklingstrekk 24

Yrkesgrupperinger og deres innflytelse på folketilveksten 25

Flere gårdsbruk 25

Flere husmannsplasser 26

Innerster og strandsittere 27

Tjenestefolkene 27

De losjerende 28

Kommentarer til diagrammene om innerster, tjenestefolk og losjerende 28

Tilflytting 31

Husstander og familier 32

Sammendrag 33

Fisket **35**

Fisket etter torsk og sei og andre fiskeslag 35

I Lofoten og utafor Senja 37

Lottfisker og leiekar 39

Fiske utafor Senja og i Vesterålen 40

På fiske i Finnmark 41

Boligforhold og hygiene 42

Sommerfiske etter sei 44

Høstfiske heime 46

Omsetning og økonomiske forhold 46

Sildfisket 48
Tiden før 1850 49
Sildfisket mellom 1850 og 1870 49
Storsildfisket mellom 1869 og 1874 54
Fiske etter sild mellom 1875 og 1900 59
Noen fiskeplasser i indre Andfjorden og på Kasfjorden 60
Ikke alle kom heim igjen 63

Jordbruket 66
Statistiske opplysninger 66
Korn, poteter og husdyr etter folketellingene i 1803, 1820, 1835, 1855 og 1875 66
Trondenes herred. – Husdyr og utsæd 1890, 1907 og 1917 67
Matrikkelkommisjonens undersøkelser i 1865/66 67
Erikstad 67
Harbakken 67
Åker og eng 68
Poteter og bygg 70
Forhøsting på eng og i utmark 72
Husdyrene 73
Ku-rasene 74
Avlsarbeid for å forbedre husdyrrasene 75
Dyrskuer 76
Sau-rasene 78
Heste-rasene 79
Om landbruksproduktene 80
Jordbruksredskapene 82
Sammendrag 84
Litt om utskiftningen på Erikstad 1876–79 85

Om bosettingen på Erikstad mellom 1850 og 1900 87
Bosettingen på nedre Erikstad 90
Peder Andreassen og Anton Hansen 91
Kristian Edissen 92
Kristoffer Larsen (8) 92
Petter Olai Johnsen (7) 93
Johan Pettersen 94
Mathias Olai Iversen (6 og13) 94
Halvor Johnsen (9) 96
Johan Mikkelsen (10) 96
Kristian P. Johansen 97
John Sølfest eller Sølfestersen (11) 98
Martin Kristiansen og Karl Olsen 98
Elias Nilsen (12) 99
Hans Tollefsen 99
K: Markus Jensen og Sevald Lund (14) 100
Kristian Brun og Mikal Madsen (13) 102
Kristian Ludvik Arnesen Brun 102

Mikal Madsen 104
Markus Edissen 104
Andre som bodde i Bukta i dette tidsrommet 105
Jens Simonsen 105
Øvrige oppsittere som eide eller leide jord på nedre Erikstad mellom 1850 og 1900 106
Johan P. Hartvigsen 106
L: Eilert Israelsen. (30) 106
Lars Johansen 106
Jakob Isaksen (27 og 28) 107
O og P: Nils Edissen og Anders Edissen (37) 107
N: Andreas Peder Andreassen (42) 107
Bertel Tollefsen 108
Hartvig Laurits Hartvigsen 108
Bosettingen på øvre Erikstad 109
C: Sakarias T. Markussen/Rasmus E. Markussen (38) 109
D: Johan Jørgensen (den eldre) (43) 110
A: og B: Nils Jørgensen, Israel Jørgensen og Anders Holte (44 og 47) 110
Peder Arnesen 111
E: Tollef Hartvigsen og Ole Johnsen (49) 111
F/F+: Ole Ingebrigtsen (38) 112
G: Bendiks Isaksen (50) 112
H: Iver Isaksen (41) 113
J: Markus A. N. Isaksen (41) 113
Bosettingen på Auna mellom 1850 og 1900 113
Ole Andersen 113
John Peder Johannessen 113
Henrik Johansen 114
Albert og Johan Hermann Arntsen 114
Flere bygg som stod på Erikstad i 1877 114
29. Eilert Israelsens smie/verksted 115
30. Eilert Israelsens gamle stue og fjøs 115
31. Ole Madsens hus 115
32.og 33. Fjøsbygg tilhørende Markus og Sakarias Rasmussen 115
34. Ole Ingebrigtsens fjøs 115
35. Sannsynligvis Eilert Israelsens redskapshus 115
36. Petter Jensens stue 115
37. Andreas og Edis Andersens stue 115
38. Markus J. Rasmussens hus 115
39. Jakob Henriksens stue 116
40. Mest sannsynlig en bygning, helst et fjøs, som tilhørte brødrene Iver og Markus Isaksen 116
48. Det gamle skolehuset i Kasfjorden 116
Om naust, sjøbuer og brygger som stod i Bukta, ved "Yttersjyen" og "Innersjyen" 117
Bukta 117
Nr. 2. Gabriel Mikkelsens sjøbu. 117
Nr. 3. Erik Tollefsens stornaust 117
Nr. 4. Jens Simonsens stornaust 117

Nr. 5. Rasmus Edissens stornaust 117
Nr. 15. Nils P. Wullf Eriksens naust/sjøbu 118
” Yttersjyen” 118
Nr. 16. Ole Ingebrigtsens naust 118
Nr. 17. To naust ved Yttersjyen 118
Nr. 18. Ole Johnsens sjøbu 118
Nr. 19. Markus Andersens naust 118
Nr. 20. Sakarias-familiens naust 118
Nr. 21. Andreas P. Andreassens naust 118
Nr. 22. Peter Jensens sjøbu 118
”Innersjyen” 119
Om bryggene som stod i Bukta omkring 1900 119
Nr. 1. Mathias Iversens brygge 119
Svend A. Svendsens brygge 120
Chr. E. Johansens ”Ekspedisjonsbrygge” 120

Kasfjord inn i storsamfunnet 121

Veibygging 122
Vedlikehold av veiene 128

Dampskipsekspedisjon, post, telefon, telegraf 130
Dampskipsanløp opprettes i Kasfjord 131
Oppretting av poståpneri i Kasfjorden 132
Telegraf i Harstad 134
Telefon i Kasfjorden 135
Sammendrag 137

Religiøst liv 138
Frikirkemenighet for Aun/Kasfjord 140
Baptistmenighet i Kasfjord og på Aun 144
Mormonere i Kasfjorden 146

Om skolen i Kasfjord 147
Omgangsskolen til 1860 147
Ny skolelov – fastskole i Kasfjorden 152
Om skolen i Kasfjorden etter 1889 157
Ny skole i Kasfjord 161
Sammendrag 165
Lærere i Kasfjord mellom 1830 og 1900 165
”En sangforening i Trondenes” 169
Chr. E. Johansens skolevirksomhet i Kasfjorden 171
Forberedelseskurs 171
Utvidelse av virksomheten i Kasfjord. Flere skoletilbud i sørfylket 172
Dampskipsekspeditør, handelsmann og poståpner 173
Middelskole, musikkskole og handelsskole 173
Nye skoletilbud i Vesterålen og Sør-Troms etter 1910 175
Forberedelses- og småskolelærerkursene. Hvor mange elever, og hvordan gikk det med dem? 175

Handelsskolen ... 177
Elevtall i handelsskolen ... 178
Noen lærere ved skolen ... 179
Noen ord om mannen og skolen ... 179

Tillegg: Mine tre hovedinformanter ... 181
Trygve Lysaker ... 181
Oversikt over Trygve Lysakers skrifter ... 184
Hans Nilsen ... 185
Oversikt over Hans Nilsens skrifter ... 211
Hans Chr. Bergersen ... 215
Oversikt over Hans Bergersens skrifter ... 220

Kilder som er benyttet i dette heftet ... 224

Epilog ... 226

Forord

Det som er skrevet mellom disse permene, er for det aller meste hentet fra

Arkivsaker i Statsarkivet i Tromsø,
Trygve Lysaker: Trondenes Historie
Hans N. Nilsens etterlatte dokumenter,
Hans Chr. Bergersens avisartikler i Harstad Tidende.

Jeg har også benyttet universitetsbiblioteket i Tromsø og flere andre institusjoner. Både når det gjelder kilder og litteraturhenvisninger, viser jeg til oversikten bakerst i boka og til fotnotene. Flere personer har hjulpet meg med dette arbeidet. Jeg nevner først Ernst Eilertsen. Uten hans hjelp, ville det ha vært vanskelig å få til kapitlet om byggene på gården og om fiskeplasser i Andfjorden. Kapitlet om arkeologiske funn og om tidligere bosetting er blitt til med god hjelp av professor Reidar Bertelsen ved Universitet her i Tromsø. Særlig hos Torild B. Schjølberg, Ingeborg Steinholdt Bergersen og Hanna Storø Eilefsen har jeg fått verdifulle opplysninger.

Mine tre hovedinformanter, Hans N. Nilsen, Hans Chr. Bergersen og Trygve Lysaker har jeg i et eget kapittel gitt særskilt omtale. Leseren vil kanskje synes at disse tre har fått vel stor plass. Til dette vil jeg si at uten deres hjelp ville det ikke ha vært mulig å få til denne boken. Jeg synes derfor de fortjener og forsvarer den plass de har fått.

Min nabo Bjørnar Østgård har lest gjennom manuskriptet og gitt meg mange gode innspill. Det er nå flere år siden jeg tok til med å samle stoff og skrive denne boken. Det kan vel være at jeg i perioder har vært nokså mye fraværende både rent fysisk og i overført betydning. Min kone fortjener takk både for stor tålmodighet, og for all hjelp og støtte underveis.

Andreas Olsen.

Kasfjorden og de to gårdene Erikstad og Harbakken

Kasfjorden er vestvendt og ender ut mot Andfjorden på nordspissen av Hinnøya. Langs fjorden er det flere gårder. Ytterst på nordsiden ligger indre Elgsnes. På sørsiden kommer først lengst ute Skjærstad, og videre innover følger Jessevollen og Lavollen. Elgsnes og disse tre gårdene er ikke omtalt i denne boken.
Innerst inne i fjordbotnen har det fra gammelt av vært minst to gårder, Erikstad med Auna og Harbakken. Auna er området vest for Kasfjordvatnet fra fjæra oppover til fjellet og utover til Kvitsanden. I eldre tid bodde der folk på strekningen mellom Hamran litt utafor Kvitsanden, og grensen mot Skjærstad. Dette området kaltes Kasfjordstranden eller bare Stranden.
Skillet mellom Harbakken og Erikstad går etter gårdsveien fra Mølnelva forbi Bomberget til Leitebakken og videre oppover langs utmarksgjerdet på vestsiden av Edw. Wullf sin eiendom. Erikstad ligger vest for dette skill, og Harbakken østafor. Oppe i skråningen ved botnen av Kasfjordvatnet ligger Elstenga. Fra Kasfjorden og sørover stiger terrenget opp mot Fageråsen og Høgda før det igjen bærer nedover og sørover på veien mot Møkkeland og Ervika.
Erikstad er delt i to, øvre og nedre. Skillet her går fra Kortnesset nede ved sjøen forbi Arvid Eilertsens gård til veikrysset. Herfra fortsetter det videre oppover Sarabakken og videre i østlig retning oppover mot fjellet. Auna hører med til øvre Erikstad.
I daglig tale brukes ikke lenger de gamle gårdsnavnene Erikstad og Harbakken, men de forekommer fortsatt i alle dokumenter om de enkelte gårdsbrukene.

Kasfjorden: Ordets første del kan skrive seg fra ordet kos som betyr dynge, især dynger av trær som samles sammen på nyryddet mark for å brennes. Men ordet kan også benyttes om en dynge av stein og vel også om en mindre gravrøys; jfr. kasa, dvs å begrave under en steindynge, f. eks. lik av folk som er omkommet.[1] Når en tar i betraktning det uvanlig store antall gravhauger og -røyser som er funnet inne i fjorden, virker ikke denne antydningen om hva navnet Kasfjord betyr, usannsynlig.
Det vil også framgå av neste kapittel om "Spor etter mennesker i Kasfjorden i tidligere tider" at bosettingen er av svært gammel dato, men navnet Kasfjord nevnes første gang i en av jordebøkene til Trondenes kirke. Der står: "I Leirvåg 2 spanns leie og siden ga Haldor i Kasfjord ½ spann." Denne gaven fikk Trondenes kirke hos Haldor før svartedauden (1350), og navnet må følgelig i alle fall ha eksistert på den tid.[2]

Erikstad betyr Eriks sted, dvs. stedet hvor Erik bodde. Hvem denne Erik var, vet ingen, men navnet finnes i erkebisp Aslak Bolts jordebok. Der står Erikstad oppskrevet blant de eiendommer som kirken omkring 1430 eide."Av Erikstad i Kasfjorden, 3 spann som Peter prest på Throt betalte til erkebispesetet."[3]

[1] Kilde: O. Rygh: Norske Gaardsnavne, bd. 17, s. 24.
[2] Kilde: D. A. Seip: Trondenes jordebok – artikkel i Håløygminne bd. 9/1954, s. 145 f.f.
[3] Kilde: Aslak Bolts Jordebok, Oslo 1997, s. 166 A. Jordebøkene inneholdt oversikter over de eiendommene som kirka eide, og hvor mye hver leilending skulle betale i leie. Før Svartedauden ble leia betalt i spann smør. Ett spann = vel 15 kg. Senere i middelalderen og nyere tid betaltes leia i antall våger fisk. 1 våg = ca. 18 kg. Ordet Throt er ikke nærmere identifisert.

Stad-navn i Sør-Troms er adskillig eldre enn dette, og i alle fall enkelte av dem kan dateres helt tilbake til romer-og folkevandringstid, dvs. de første 5-6 hundreårene etter Kr.f.[4] Gravrøysene på Kortnesset kan dateres til nettopp dette tidsrommet. (Se neste kapittel). Kanskje gjelder det også selve gårdsnavnet Erikstad.

Harbakken. betyr hard, steinet bakke. Trygve Lysaker antyder at Harbakken og Erikstad sannsynligvis opprinnelig har vært ett gårdsområde.[5] Som Kasfjord forekommer også navnet Harbakken i Trondenes jordebok over de eiendommer som kirka fikk før svartedauden: "I Harakka (Harbakken) eier 2 spann som er to deler." Navnet forekommer også i Aslak Bolts jordebok, og er skrevet på forskjellige måter (Harakka, Hardbacka, Bakka). Utenom det som er nevnt her, finnes ikke grunnlag for å tidfeste Harbakken nærmere, men navnet er sannsynligvis av yngre dato enn Erikstad.

Dette diagrammet viser hvordan forskerne deler inn tidsperiodene i norsk historie fra tidlig steinalder og til slutten av middelalderen.[6]

4000 år f. Kr. 2400 1000 500 0 570 e. Kr. 1050 1500

Tidlig yngre steinalder	Sein yngre steinalder/ Eldre bronsealder.	Yngre bronse-alder	Før-romersk jern-alder.	Romer- og Folkev.-tid.	Yngre jernald./ (viking-tid).	Middel-alder.

[4] Se Lars Hansen: Astafjord historie, bd. 1.
[5] Trondenes Bygdebok, gårdshistorie for Trondenes herred med Harstad, s. 302.
[6] Etter Cappelens Norges historie, utg 1976, bd 1, s. 145.

Spor etter mennesker i Kasfjorden i tidligere tider

Innledning

Både inne i Kasfjorden og lenger ute i Andfjorden er der en mengde svært gode fiskeplasser – både grunner og tilrorer med større dybde. Inne i fjorden, på Erikstad med Auna og på Harbakken finnes god dyrkningsjord. Begge gårdene ligger dessuten vendt mot øst og sør/sørvest og egner seg i det hele tatt utmerket til jordbruksdrift. Det er derfor ikke til å undres over at det både på Erikstad og Harbakken finnes spor etter mennesker som levde her i tidligere tider. Boka handler for det meste om tida mellom 1850 og 1900, men i dette kapitlet er det gitt en oversikt over arkeologiske funn, hovedsakelig gjort i tiden etter 1870. Før i tiden var folk vanligvis ikke så flinke til å melde fra om slike funn, og arbeid med rydding og pløying av jord har i de senere år for det meste fjernet alle spor. Noe er likevel oppskrevet, og mange funn av enkeltgjenstander er sendt til Tromsø Museum, hvor de er blitt tatt vare på. I denne oversikten kan en skille mellom spor i terrenget som for eksempel gravrøyser og gravhauger, steingjerder, hustufter, og enkeltfunn som er gjort på forskjellige steder. Denne oversikten bygger på:

1. Opptegnelser av Hans Nilsen i ”Kasfjord Saga”. Dels gjelder det observasjoner som han selv gjorde, og dels slike som andre samtidige kunne fortelle om.
2. Data fra kulturminneregisterets fornminnebase som jeg har fått hos professor Reidar Bertelsen ved Universitetet i Tromsø.
3. Noen funn som er registrert og beskrevet av Tromsø Museum, men ikke nevnt i nr. 1 og 2.

Som det vil framgå av oversikten pkt 1 og 2 nedenfor, er noen av Hans Nilsens funn de samme som er tatt med i kulturminneregisteret. Opplysningene begge steder er likevel tatt med fordi de utfyller hverandre. Alle de funnene som Hans Nilsen og hans sambygdinger gjorde, har dessuten neppe vært kjent, og kan derfor være av interesse som grunnlag for nærmere studium.
De tekniske data knyttet til kulturminneregisterets fornminnebase, er referanser til aktuelle kart og avmerkninger på dissse. Noen av disse opplysningene er utelatt for ikke å gjøre framstillingen alt for teknisk. Om ønskelig skulle det likevel være mulig å skaffe seg nødvendig kartmateriale og lignende på grunnlag av de opplysningene som er tatt med.
Tromsø Museum er kilde for opplysningene om funn nevnt under pkt. 3.
Professor i arkeologi ved Universitetet i Tromsø, Reidar Bertelsen, har gitt meg god hjelp med å utarbeide dette kapitlet.
Om Hans Nilsens observasjoner skriver professor Bertelsen bl.a.: ”Det er fleire ting som er påfallende i notatet fra Hans Nilsen. For det første er dette en glimrende dokumentasjon på noe vi har trodd, men sjelden hatt bevis for. Hundreåret fra 1850 til 1900 er en dramatisk tapsperiode for kulturminner. Dernest er det litt spesielt at Kasfjorden har så mange gårdsnære gravfelt. Det vanligste i Nord-Norge er et større gravfelt på et ness eller en holme.” Om samtlige funn som er tatt med her under pkt. 1 og 2, skriver han videre: ” Alle gravfunnene, både de som nevnes av H.N. og de vi kjenner i det øvrige materialet, er fra yngre jernalder (570-1050), eller de er ikke daterbare til noen spesiell del av jernalderen. Unntaket er funnene på Kortnesset, de er fra folkevandringstid (400-570). Denne overvekta på yngre jernalder kan være en del av forklaringa

på at gravene ligger på eller nær innmark. Det er ofte en tendens i slik retning i yngre jernalder. For meg er det også interessant at H.N.'s notat tyder på at muren under Kjellhågen er et jernalderhus, og at det samme kan være tilfelle med den tomta han nevner på Venesset. Om vi legger til de to gårdshaugene (Husbakken og Leitebakken) og Auna, så har det kanskje vært fire eller fem bebodde lokaliteter i yngre jernalder. Det gjør i tilfelle Kasfjorden til ei uvanlig tett bosatt bygd. Alle funnene fra yngre jernalder understreker dette inntrykket av en foretrukket boplass."

Hans Nilsens opplysninger i "Kasfjord Saga" om egne og andres funn

Auna

1. Ole Andersen, d. 1885, fant i 1855 et stort skjelett, sverd, søm og sølvnål med hull i enden. Ole Andersen gravde ned skjelettet igjen på samme sted og samme måte som det ble funnet. De øvrige gjenstander forsvant senere hos finneren. Sølvnålen skulle til sist Andreas Stoltenberg på Årnes ha fått, og hos ham skulle den befinne seg da man sist visste noe om den.
2. Bendiks Isaksen, d. 1900, fant i en av flere gravhauger opp for Kvitsanden ett sverd og noen andre ting. Stein fra haugene ble brukt i veien til Skjærstad. Sml. nr. 15.

Venesset

3. Her skulle man før se flere små røyser og ei tomt likt den nedenfor Kjellhågen. Sml. nr.12.

Ved Mølnelva nær Osen

4. Ole Ingebrigtsen (1821-1912), fant et skjelett i et dekket gravkammer i Stortua nær elva. Dekkhella la han inn i muren da han bygde seg nytt fjøs. H. N. opplyser at han så hella "mang en gang." "Ligeså fant samme Mann paa nedsiden av den saakaldte Mølnevei tæt ved Osen under oppbrydningen af en Ager, et helt uberørt Benrad der endog skulde have Rester af mørkt Haar paa den hensmuldrende Hovedskalle. Hvor utrolig dette enn syntes at være, forsikrede dog Finderen selv for Meddeleren heraf at det var sandt."

Vollen mellom Husbakken og Leitebakken

5. Nesten forsvunne rester etter gravhauger syntes oppe på Vollen "i det mellomliggende strøk ca. 500 m" (sannsynligvis regnet fra Husbakken mot Leitebakken).

Kjellhågen under fjellbakken[7]

6. Her kunne man se en "hustomt" 8x20 skritt. Chr. Edissen dyrket jorda i 1898 og fant da trekol og andre brannrester.

Et gammelt sagn skulle gå ut på at dette var en kirke, eventuelt et hov. Før 1850 skal det ha ligget flere gravhauger nedenfor. Sml. nr. 16.

[7] På kartet er Kjellhågen avmerket som haugen rett ovafor Ingjerd Holands hus. Tomta lå under Fjellbakken, dvs i nærheten av nevnte hus.

Spinnehjulet til høyre fant Sevald Lund da han pløyde på Auna litt utenfor Mølnelva i 1968. I bruk var spinnehjulet festet til teinen for å få denne til å rotere bedre. Dette spinnehjulet er av samme slag som det Anne S. Ingstad fant på Newfoundland i 1964. Det ble brukt i Norge ennå på 1800-tallet, og viser derfor ikke i og for seg til gammel bosetting. Naturlig størrelse er ca 4 cm i diameter
Flintøksen, skiferøksen og -kniven til venstre ovenfor ble funnet i 1895-96, men nøyaktig funnsted er ikke oppgitt. Redskapene er fra yngre steinalder, og vitner følgelig om svært gammel bosetting. Naturlig størrelse på skiferøksen, den største gjenstanden, er ca. 17 cm.

Bukta

7. Før 1850 skal det ha ligget flere gravhauger eller røyser i Bukta.

Kortnesset

8. Inntil 1870 var det synlig fleire gravhauger/røyser her. Lett synlige rester kunne ennå sees av H. N. i 1910. Se også nr. 17. Tre av dem er også avmerket på utskiftningskaartet fra 1877.

Elstenga, i utmarka til øvre Erikstad

9. Ved Olabakken og Olbakkura fans et steinsatt ”hellekammer” i en haug. Det var brukt kalk . i muren.

10. I nedre ende av Storskaln, 0,5 m djupt, fant H. N. et 30 cm langt sverd og ei 18 cm lang øks, 3-8 cm brei og med 3 cm langt skafthull. Dette ble sendt til Tromsø Museum. H. N. opplyser at dette lå i en haug ”som var rund og 50 fot i omkrets samt 2 fot høy.” I nærheten lå 1-3 mindre røyser.

Harbakken

11. På Hamran blei det i 1850-60 funnet et skjelett i en stor haug. Over skjelettets brystparti lå et "forgylt klede." I 1909 så H. N. to gravhauger her. I 1870 fant Karl Olsen "askeurner", sverd, nøkler m.m. som blei sendt til Tromsø Museum. Kanskje det samme som nr. 13

12. Ovafor Harbakken fant Markus Tollevsen, f. 1866, en hodeskalle ved steinbrytning i bakken ovenfor gården. Ingen gravhaug.
    Hans Nilsen opplyser i "Kasfjord saga" at ved oppkastelsen av en vannledningsgrøft ca. 1882 fant man et stolsete av kvalbein djupt nede i jorda på Husbakken, og under veibyggingen i 1896 fantes i nedre Husbakken mellom Rasmus Markussens stue og fjøs byggematerialer både stående på ende opp ned og liggende tvers djupt nede i jorda.

Data fra kulturminneregisteret

13. Gravrøys på Harbakken, øk. kart EK 252-5-2, gabnr: 0, Harbakken, 89, 3 Harstad.
    Fornminnebeskrivelse: Gravrøys, nå fjernet. Her er dyrket innmark, intet mer å se.
    Tradisjon: Her skal det ha ligget en gravrøys, som for mange år siden ble fjernet, hvorved man fant et skjelett samt "hjelm, sverd og brystnål."
    Litteraturhenv.: Winther Ab 1874 s. 103.
    Terrengbeskrivelse: Innmark mellom bergknauser.
    Orientering: 180 m øst for skolen, ca. 105 m fra vatnet og 250 m fra gården.
    Datering: Jernalder.

14. Hustuft på Auna, øk. kart EK 252-5-2, gabnr: 0, Auna, 90, 47 Harstad.
    Fornminnebeskrivelse: Lengst i øst: Fornminne 1: Mulig gammetuft, tilnærmet rund, gressbevokst, godt markert, diameter 12 m, inngang i V, vollens bredde 0,2 m, ikke helt sammenhengende veggvoll, vollens høyde 0,1-0,5 m. 6 m nord for fornmimme nr. 1, en mulig vollrest fra tuft. Kant i kant og V for fornminne 1: Fornminne 2: Tuft, tydelig voll i NV. SØ del av tuft meget dårlig markert, store stein i tuftas midte. Diameter: 13 m, vollens bredde 1 m, neppe gammetuft.
    Terrengbeskrivelse: Gammel, gressbevokst strandvoll med en del kratt og stein, div. søppel spredt rundt i området.
    Orientering: Nedenfor veien.
    Lokalitet: Kvitsand. I det samme området er en rekke tufter fra nyere tid, rektangulære, rullestein brukt til syllstein, tuften antas å være brukt til næringsvirksomhet – slagg i ildsted innenfor ei tuft kan kanskje tyde på at det har vært smie her. Sml. H.N. nr. 2.
    Datering: Etterreformatorisk tid.

15. Venesset: En haug.
    Sted: Øk. kart EK 252-5-2. Gabnr.: 1901000903,15, Erikstad, 90, 3,15 Harstad.
    Fornminnebeskrivelse: Rundhaug. På Venesset ved Kasfjord var i utmark en rundhaug, 5 m i diameter, 0,65 m høy, hvori fantes en steinkiste dekket av flate heller. Heri lå stumper av et jernsverd, samt Ts. 951: Jernøks, 19 cm lang . Vikingtid. Merknad 1984: Dette neset er nylig pløyet av Edv. Wullf, Kasfjord.
    Datering: Jernalder.

16. Kjellhågen. Kirkegård.[8]
Sted: Øk. kart 252-5-2. Gabnr. 0, nedre Erikstad, 90, 6 Harstad.
Fornminnebeskrivelse: Kirkegård, tidligere kirkegård, firkantet, 50 m lang retning N-S, 40 m brei Ø-V. Nå dyrket mark, helt utslettet. Tidligere (1874) kunne man ennå se deler av steinmurer eller kirkegårdsgjerdet. Her skal også ha ligget en kirke. Stedet ble overpløyd ca. 1930, da var steingjerdet fjernet på forhånd. Ved pløying iakttatt tett i tett med graver, markert med flate heller under torven. Ingen funn, heller ikke av skjelettdeler, da plogdybden var grunn.
Litteraturhenv.: Winther Ab 1874 s. 103. Simonsen ABB no.5 s. 92.
Datering mangler, men Reidar Bertelsen tror dette er restene etter jernaldergraver. Sml. H.N. nr. 6.

17. Kortnesset. Gravrøys.
Kart EK 252-5-2 Erikstad nedre, 90 Harstad.[9]
Fornminnebeskrivelse: 3 gravrøyser, 1 stor samt 2 mindre, alle runde, bygget av stein. Den store røysa ligger akkurat i delet mellom eiendommene. Den er bra bevart, 15 m i diameter. 1 m høy, med et krater i toppen, nå delvis fylt med søppel og kvist. Inne på Arthur Solheims område er det nå påfylt en del jord og stein slik at røysas omriss her er utvisket. Her stod det tidligere en tørkesjå. Tidligere lå det 5-6 runde røyser omkring den store, nå bare rester av tre stykker igjen. Den ene ligger på Arvid Eilertsens eiendom, br.nr. 9, ca. 10 m vest for den store røysa. Den andre av de mindre røysene ligger på eiendommen til Sakarias Rasmussen (nå Arvid Eilertsen), br.nr. 20, ca 25 m S for storrøysa. Begge de mindre røysene er 5-6 m i diameter og ½-1 m høy. 12.6.1985: Lengst i S: Fornminne 1: Gravhaug, rund, diameter 6-7 m, høyde ½-1 m. Gressbevokst, godt markert, ikke skadet. 15 m NNØ for fornminne 1: Fornminne 2: Gravhaug, sterkt skadet (halve haugen fjernet. Gjerde markerer skillet der haugen er fjernet, dvs. fylt igjen og planert til gårdsplass). Gressbevokst, dårlig markert, halvsirkel, diameter 9 m, radius 5 m, høyeste punkt 1 m.
Funn: Ts. 319-322, folkevandringstid, fra den store røysa. Ts. 953 og 1555-56, gravf. fra vikingtid fra ukjent sted, muligens fra fjernete graver her.
Litteraturhenv.: Winther Ab 1874 s. 103. Rygh TMÅ 1901 s. 170. Nikolaissen TMÅ 1903 nr. 1, s. 34, 106. Nikolaissen TMÅ 1904 s. 255.
Datering: Jernalder. Reidar Bertelsen mener fra folkevandringstid (400-570).
Terrengbeskrivelse: Dels gårdsplass, dels innmark, småkupert terreng på en odde som skråner ned mot stranden.
Orientering: I skillet mellom de tre[10] eiendommer, ca 15 m S for huset til Arthur Solheim 1985: 75 m SV for A. Eilertsens våningshus, 150 m NNV for elveosen innerst i Kasfjorden (utløp fra vatnet). De tre gravrøysene kan så vidt skimtes på det fargelagte kartutsnittet i tilknytning til avsn. om utskiftningen på nedre og øvre Erikstad.

18. Øvre Erikstad. Gårdshaug.
Kart EK 252-5-2.
Fornminnebeskrivelse: 1964 og 1985: Fornminne: Gårdshaug, 75 m lang retning NV-SØ, 30 m brei. Markert, kraftig haug på oversiden av veien. Gårdshaugen slutter seg jevnt til bakken ovenfor, men markeres som en kraftig forhøyning fra NV, S og SØ. En vei skjærer seg på skrå oppover bakken, tvers gjennom gårdshaugen.

[8] På kartet er plasseringen på Nils Edissens teig. H.N. opplyser at tomten ble opplagt til åker i 1898 av eieren Chr. Edissen. Hans eiendom lå i grense med Nils Edissens, og på nordsiden (utafor) denne.
[9] Tuftene ligger dels på br.nr. 9 og dels på nr. 20
[10] Arthur Solheims eiendom (nr. 3) er utskilt fra nr. 9.

Funn: Tidligere funnet hvalbein, reinhorn, elghorn, garnsteiner med fure, alt ved tomtegraving til det nye huset til Gabriel Markussen. Intet tatt vare på. Innbrakt ved registreringen funn 1964/69 fra middelalder – nyere tid.
Vernestatus R.
Datering: Middelalder og nyere tid, kanskje også jernalder.

Noen funn som er registrert og beskrevet av Tromsø Museum, men ikke nevnt i pkt. 1 og 2 ovenfor[11]

Enkelte av disse funnene er svært gamle og vitner om at bosettingen i Kasfjorden har røtter langt tilbake i tiden.

19. (77). Ukjent sted på gården: C. 5121: Skiferspydøks, 17 cm lang.
Datering: Yngre steinalder. Litteratur: Winther 1874, s. 103.

20. (80). Utenfor gården ved sjøhusene rester av en større haug, hvori er sett en stor dekkhelle.
Datering: Ingen.

21. (81). Nær foregående 7-8 små røyser. (Russegraver?)
Datering: Ingen, men Lysaker skriver i Trondenes historie at disse ”russegravene”, ”av tradisjonen har vært knyttet sammen med russernes og karelenes plyndringstokter i tiden fra 1370 og og like til 1444. Er dette riktig, har Kasfjorden kanskje vært sted for et slag eller sammenstøt i kampen mot røverbandene.”[12]

22. (90). På bruksnr. 9, Ts. 80: Skiferspydspiss, 11 cm lang.
Datering: Yngre jernalder.

23. (91). I gammel åker, 25-30 m over havet er funnet C. 20005: Tosidet, slipt flintøks, 11,7 cm lang. Datering: Yngre steinalder.’

24. (92). I nybrott, 25-30 m over havet: En oval skiferøks, 16,8 cm lang, og ”støvleformet” skiferkniv, 10 ½ cm lang. Datering: Yngre steinalder.

25. (95). På g.nr. 88-90, er i en gravhaug funnet Ts. 952: Skiferpilespiss, 11 ½ cm lang, funnet i fjæra.

26. Sevald Lund fant høsten 1967 under pløying et spinnehjul ca. 60 m ovafor Mølnelvosen, 4-5 m over havsnivået. Av artikkel i Harstad Tidende framgår at bare et fåtall slike spinnehjul er funnet her i landet. Dette fra Kasfjorden skal være av samme slag som det Anne Stine Ingstad fant på New Foundland under utgraving der i 1964. (Sml. bildet ovenfor.)
Datering: Antakelig vikingtid.

27. I 1985 fant Olaf J. Lund en spydspiss i samme område hvor spinnehjulet ble funnet.
På en kartskisse er funnstedet nærmere angitt.
Datering: Yngre vikingtid, dvs. 900-tallet.

[11] Tall som forekommer i teksten, gjelder museets arkiv.
[12] Kilde: Trygve Lysaker: Trondenes historie, s. 91.

Eierforholdene til Erikstad og Harbakken i middelalder og nyere tid

Til dette kapitlet har jeg brukt jordebøkene som Aslak Bolt og Olav Engelbregtsson lot utarbeide, jordebøkene til Trondenes kirke[13] og dessuten Trondenes bygdebok. Kapitlet bygger også for en del på opplysninger som Hans Nilsen gir i "Kasfjord Saga."

Inndeling i tidsperioder fra vikingtiden til slutten av middelalderen..[14]

800	1050	1130	1300	1536
	Tidlig			
Vikingtid	kristen	Høymiddelalder	Seinmiddelalder	
	middel-			
	alder			

Erikstad, i alle fall en del av gården, var som allerede nevnt kirkegods omkring 1430. I Olav Engelbregtssons jordebok er ikke Erikstad nevnt, men i 1560 tilhørte gården Kronen eller var Kongens gods. I 1666 er opplyst i skattebøkene om Erikstad at gården på det tidspunkt var "Capteinens udlagte Gård som samme nyder fri." Dette betyr at Erikstad på det tidspunkt var en del av det jordgods som lensherre Preben von Ahnen på Bodøgård oppebar skatten for. I 1666 solgte kong Fredrik den 3. både Erikstad og alt det øvrige krongods han eide i Nord- Norge, til gruveeieren Joacim Irgens for 100000 riksdaler. 16 år senere gikk mesteparten av dette godset tilbake til Kronen. I 1683-84 opplyser skatteboken om Erikstad at "Kongen eyer, Kongen bygger, Kongen tilhører." Siden har Erikstad tilhørt Kongen helt til gården i slutten av 1700-tallet ble kjøpt av de daværende brukere.

Harbakken, eller deler av gården (2 spann) tilhørte Trondenes kirke allerede før svartedauden. Det framgår av jordebøkene over denne kirkes eiendommer at omkring 1400 eide også Ibestad kirke like mye (dvs. 2 spann). Om disse 4 spann utgjorde hele gården i 1400, er ikke godt å si, men det er mulig. En gang mellom ca. 1400 og ca.1430 må Harbakken igjen ha kommet i privat eie, formodentlig enten ved kjøp eller makebytte. Aslak Bolt skriver nemlig i jordeboken sin følgende: " Merk at erkebiskop Aslak fikk disse jordeiendommene i Trondenes fylke av fru Elisabet." Deretter er oppregnet flere eiendommer, bl.a. Harbakken.
Hvordan dette virkelig henger sammen, har det ikke vært mulig å bringe på det rene, men fra 1430-årene eide kirken Harbakken sammenhengende. I 1560 tilhørte således gården kannikene i Trondheim.[15] Det samme var tilfelle i 1610 og 1653, og videre var Trondheims kapittel eier i 1672. I 1682 disponerte Vår Frue Kirke gården.Til denne kirken hørte så Harbakken inntil 5 av brukerne hver kjøpte sine like store parter og fikk skjøter datert 4/6 1801. Den 6. parten, av

[13] Aslak Bolt og Olav Engelbrektson var begge erkebiskoper i Trondheim. Hver av dem utarbeidet en oversikt over de eiendommer som erkebispen eide, den første i 1430-årene og den andre om lag 100 år senere. En liknende oversikt finnes også over jordparter som Trondenes kirke eide. Se note nr. 2.
[14] Etter Capppelens Norges Historie, bd. 15, s. 147.
[15] Kannikene i Trondheim var en gruppe prester knyttet til domkirken der. Det var vanlig at de hadde avkastning av kirkegods i lønn. Trondheims kapittel er den samme gruppe.

samme størrelse, kjøpte borgerenken Elisabeth Normann på ytre Elgsnes, men hennes arvinger overdro bruket til Sakarias Tollevsen.[16]
Harbakken har siden vært i oppsitternes eie.

Skriftlige opplysninger om bosetting i Kasfjorden fører oss tilbake til tiden mellom 1300 og 1350. Hvem bodde så her før den tid? Hvem laget røysene oppe på Kortnesset en gang i løpet av de 4-5 første hundreårene av vår tidsregning? Hvem levde i Kasfjorden i vikingtiden og fikk sine graver ved Mølnelva, oppe ved Langhågen, i Bukta, ved Leitebakken, på Auna, straks utafor Hamran, i Venesset og Elstenga? Svar på disse spørsmålene finnes ikke i skriftlige kilder. Likevel – bare en mann eller kvinne med makt, rikdom og anseelse, ble vist den ære å få et så storslagent hvilested at senere slekter kunne se sporene etter det gjennom mye mer enn tusen år. Helst dreide det seg sannsynligvis snarere om lokale storfolk enn om høvdinger som rådde over et større område. Basis for makt og rikdom må i alle fall hovedsaklig ha vært jordbruk og fiske. Var den førnevnte "Haldor i Kasfyrde" en av de siste representanter for de stormenn som gjennom århundrene før ham levde og virket i Kasfjorden? Overføringen av jordegods til kirken ut gjennom middelalderen svekket i alle fall den makt som gjennom tidligere tider hadde skapt grunnlag for rikfolk i Kasfjorden.

[16] Opplysningene i dette avsnittet er etter Hans Nilsen i "Kasfjord Saga."

Befolkningsutviklingen i Kasfjorden på 1800-tallet

Innledning

Det finnes følgende folketellinger fra 1800- tallet som mer eller mindre egner seg til studie av befolkningsutviklingen: 1801, 1835, 1855, 1865, 1875 og 1900. Den første og de tre siste oppgir bl.a. også navn på personer og deres alder. Tellingene i 1835 og 1855 har ikke navn på personer. Ved siden av disse folketellingene har jeg i dette kapitlet også benyttet noen av lensmannens 5-årsberetninger til amtmannen mellom 1840 og 1875 og dessuten Cappelens Norges historie. Folketellingene viser økningen i folketallet ut gjennom århundret. Når det derimot gjelder spørsmål om årsaker til endringene i folketallet, blir det straks vanskeligere. Jeg har søkt å finne enkelte klare utviklingstrekk og pekt på noen årsaker. Leseren må imidlertid ha klart for seg at det dreier seg om en skissemessig beskrivelse som på ingen måte er ment å være uttømmende. Til det er grunnlagsmaterialet for lite, og studiet alt for utilstrekkelig. Jeg håper likevel å kunne gi en oversikt over viktige forandringer i gårdens befolkning – særlig mellom 1850 og 1900 – som bidrag til et noe bedre kjennskap til folk og forhold heime i Kasfjorden i dette tidsrommet.

Folketilveksten

	1801	1835	1855	1865	1875	1900
Erikstad	73	82	100	137	161	215
Harbakken	48	42	53	56	70	72

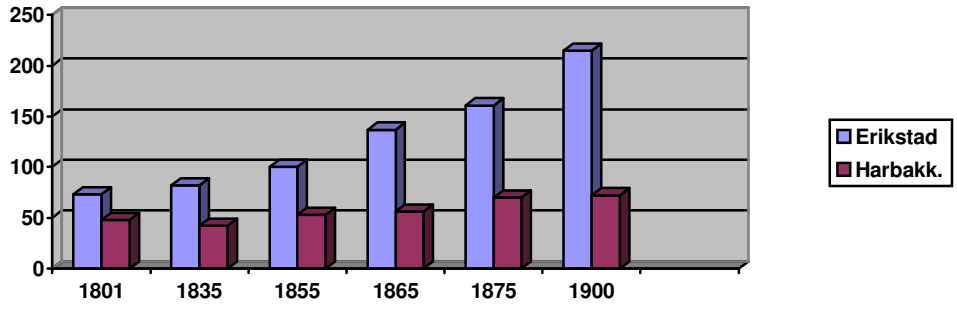

Ut gjennom århundret skjedde som vi ser, en betydelig folketilvekst på Erikstad. Folketallet økte riktignok også på Harbakken, men der var veksten langt mindre.
Hvor mange mennesker som bodde i Kasfjorden i eldre tider, finnes ingen opplysninger om, men i 1610 var der 18 familiefedre – leilendinger, husmenn og innerster – til sammen på de to gårdene. I 1801 var tallet blitt 22 familier. Den totale folketilveksten i hele dette tidsrommet på nærmere 300 år dreide seg neppe om flere enn 20 – 30 personer. De første 10 – 15 årene av 1800- tallet var et tragedienes tidsrom for alt folk i store deler av landet, og Kasfjorden ble nok heller ikke spart.

Napoleonskrigene som foregikk i dette tidsrommet, førte til fastlandssperringen, og som en følge av flåteranet i København i 1807 kom Norge og Danmark med i krigen på Napoleons side. Ingen av disse landene fikk handle med England. Engelske krigsskip patruljerte også i farvannet langs Norskekysten, og forhindret både eksport og import av varer fra andre europeiske land. Konsekvensen ble bl.a. at svære lagre av fisk og fiskeprodukter hopet seg opp i Bergen og Trondheim – de to største eksportbyene, og det oppstod mangel på livsnødvendige varer som for en vesentlig del normalt måtte importeres. Særlig gjaldt dette korn og mel. Noen av de jektene som forsøkte å seile til Bergen, ble angrepet av de engelske krigsfartøyene og kom i slike tilfelle aldri fram. Flere jekter ble ødelagt, mens andre som ikke kom seg unna, ble ført til England og mannskapet satt i "prisonen." Som om ikke dette var nok, inntraff svære uår akkurat i denne perioden. I Trondenes bygdebok er opplyst at "i tidsrommet 1806-1812 ble kornet aldri skikkelig modent i Trondenes, kanskje med unntak av året 1808. Årene 1807 og 1812 var totale uår."
Det er ikke vanskelig å forstå at sult og nød oppstod blant befolkningen i denne vanskelige tid med mange og alvorlige sykdommer. I 1811 døde således 128 mennesker i Kvæfjord. Det var mer enn 10 % av befolkningen. "I tidsrommet 1807-14 døde 574 mennesker i Trondenes, og folketallet ble redusert med 156."[17]
I dette tidsrommet sank folketallet i de tre nordligste fylkene med 10000 eller 12.8 %. Tallene for Kasfjorden finnes ikke, men sannsynligvis var virkningen av katastrofen også i dette lille bygdesamfunnet store. Når folketallet samlet for de to gårdene nesten ikke viser stigning fra 1801 til 1835, er sikkert nødsårene en viktig forklaring. Fra 1801 til 1900 økte likevel befolkningen i Kasfjorden, dvs. på Harbakken og Erikstad til sammen, med 170 personer, eller 144 %. Tilsvarende tall for hele landet var 1.356.500 som utgjør 153 %.
Forklaringen til dette er mangesidig, men blant årsaker som kan sies å ha mer generell gyldighet, er

- bedring i helsestellet,
- et mildere epidemisk klima,
- ingen kriseår for befolkningen som f. eks. i 1807-14,
- dyrking av poteter,
- bedre boforhold.

For perioden før, men særlig etter 1850 skapte alle årsakene nevnt ovenfor, tilsammen vilkår som hadde stor innvirkning på folketilveksten fordi de alle bidro til å redusere dødeligheten, særlig blant spebarn. Vaksineringen mot kopper kom i gang. For mange ble gammen avløst av hus. Om akkurat dette skriver lensmann Strøm i Trondenes i sin 5-årsberetning for 1871-75 bl.a. at der er oppført en mengde nye, bedre og mer tidsmessige våningshus, likesom husstellet i det hele tatt vitner om det samme.
Ingen store epidemier inntraff. Bortsett fra 1867, var der ingen store kriseår. Potetdyrking ble stadig mer vanlig, og potet sammen med fisk og sild kom til å utgjøre de viktigste ingrediensene i det daglige kostholdet hos mange familier også i Kasfjorden.

Befolkningen i Kasfjorden – flere utviklingstrekk

Helt til omkring 1870, da lokalbåttrafikken kom i gang, var Kasfjorden et forholdsvis isolert bygdesamfunn. Som også nevnt i kapitlet om utskiftningen i 1876-79, bodde mesteparten av

[17] Trondenes historie, s. 270. Kvæfjord bygdebok, s. 73/74. Oversikt over folketallet mellom 18oo og 1815 etter Hans Nilsens opptegnelser.

oppsitterne på Erikstad i en klynge fra Kortneset til øverst på Sarabakken. Unntaket her var for mestedelen husmannsplassene ute i Bukta. (Se kartet side 88). Etter 1875 slo også flere husmenn seg ned på Auna.

For om mulig å få nærmere greie på andre faktorer enn tidligere nevnt, som påvirket folketilveksten i Kasfjorden på 1800-tallet, har jeg sett på antallet

- gårdbrukere,
- husmenn, innerster og strandsittere
- tjenestefolk tilknyttet gårdsbrukene og
- andre arbeidstakere på gården.

Antakelig har også netto tilflytting[18] bidratt til at folketallet økte ut gjennom århundret, men her finnes det bare i svært begrenset grad egnet grunnlagsmateriale. Til slutt i kapitlet har jeg likevel tatt med litt også om fra- og tilflytting.

Yrkesgrupperinger og deres innflytelse på folketilveksten

Den voksne delen av befolkningen i Kasfjorden utover 1800-tallet kan inndeles i flere yrkesgrupper:

- Gårdbrukere (selveiere).
- Husmenn (som hadde fått gårdbrukerens tillatelse til å bosette seg på hans eiendom.
- Innerster og strandsittere. En innerst (som også kunne ha familie), bodde på selveierens gård hvor han oppholdt seg som innleid arbeidskraft
- Tjenestefolk, (dvs. drenger, budeier, tjenestepiker).
- Andre arbeidstakere.

Gårdbrukerne, husmennene og innerstene og strandsitterne kunne hver for seg utgjøre familier. Tjenestefolkene, slik de er definert her, var derimot i regelen enkeltpersoner.
Mot slutten av århundret bodde mange "losjerende" i Kasfjorden. Det var også enslige personer som hadde leid seg husrom hos en gårdbruker eller husmann, men hadde en selvstendig eller uavhengig stilling i forhold til hovedpersonen. Det er disse jeg har kalt "andre arbeidstakere" i opplistingen ovenfor. I året 1875 bodde f.eks Ole Hansen hos Sara Sakariasdatter i Sarabakken. Han er oppført i folketellingen som "logerende murer, jordarbeider." Ole Hansen kunne for den saks skyld være i arbeid hos Sara, men også hos andre oppsittere på gården. Han leide seg imidlertid hus for kortere eller lengre tid hos henne. De "losjerende" omfattet flere forskjellige yrkesgrupper. Noen av dem var: fisker (løskarl fra Umeå), snekker (løskarl), skredder, murer, maler, skomaker, sypike, handelsbetjent, bryggemann, dagarbeider sysselsatt med forskjellig slags arbeid.

Flere gårdsbruk

Av diagrammet ser vi at både på Harbakken og Erikstad økte antallet gårdsbruk mellom 1850 og 1900, men i dette tidsrommet ble det ikke ryddet nye bruk i Kasfjorden. På begge gårdene skjedde derfor økningen ved bruksdeling. Når delingen var minst på Harbakken, har det trolig sammenheng med at denne gården var den minste og bød derfor ikke på så store

[18] Netto tilflytting får en når tilflyttingen er større enn fraflyttingen.

oppdelingsmu ligheter. Mellom 1855 og 1900 førte delingen til at det kom 5 nye bruk på Erikstad. I all hovedsak hadde dette sin årsak i at

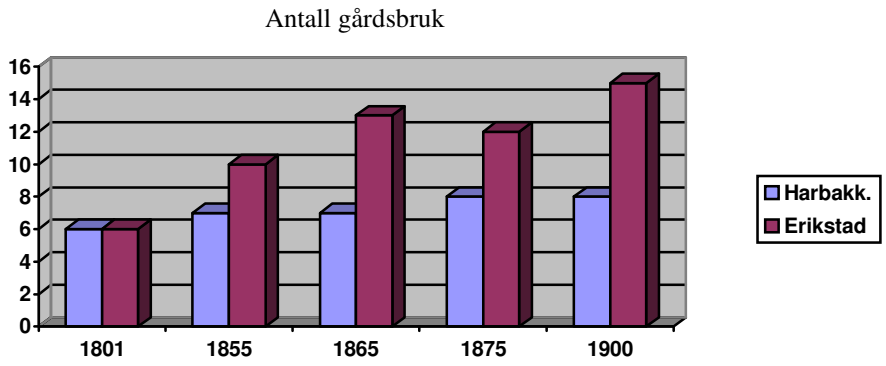

et par brukere fordelte sine eiendommer på flere sønner. På begge gårdene til sammen ble på denne måten antallet bruk nesten fordoblet i løpet av hundreåret. I denne forbindelse må også nevnes at særlig mot slutten av hundreåret, ble det skapt grunnlag for økt utbytte av jordbruksdriften bl.a. ved utvidelse av det dyrkbare arealet, foredling av husdyrrasene, større etterspørsel etter produktene og bedre priser. Eksistensgrunnlaget kunne derfor opprettholdes selv om levebrødene ble flere. Jordbruket er omtalt i et eget kapittel.

Flere husmannsplasser[19]

På Erikstad ser vi her det samme bildet som i diagrammet ovenfor. Særlig etter 1850 slo mange husmenn seg ned på Eriksted. Harbakken har åpenbart ikke vært deres første bosettingsønske. Her gikk husmannsstanden tilbake i antall mot slutten av hundreåret, skjønt den aldri utgjorde noe stort innslag i befolkningen på Harbakken.

I stigende grad meldte behovet seg for å skaffe et levebrød også for den delen av befolkningen som ikke eide jord eller var sønner og døtre til jordeiere. Men husmennene kom ikke primært for å drive jordbruk.

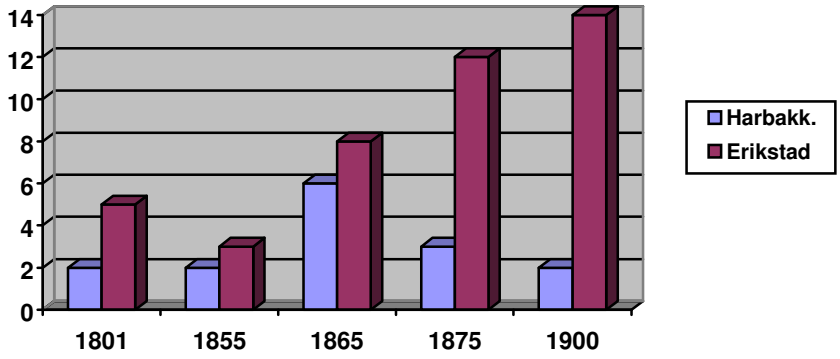

Det var fisket som fanget deres største interesse, og i alt vesentlig skaffet dem levebrødet. Særlig virket nok oppsvinget i sildfisket i tiden etter 1850 til at mange husmenn slo seg ned i Kasfjorden. Gjennom rydding av plassene sine, kunne de også skaffe seg både ull, melk, kjøtt og poteter. Om ikke nok av alt dette, så i alle fall en god medskøyt. Hva fisket angår, framstod særlig nedre Erikstad som et tiltrekkende sted ettersom veien til sjøen var kort enten det nå gjaldt å skaffe seg kokfisk eller det skulle utrustes til Lofoten, finnmarkstur eller sildfiske. På nedre Erikstad bodde de fleste husmennene i Bukta. Hit kom Halvor Johnsen, Petter Johnsen, Kristoffer Larsen og Johan Mikkelsen – noen av dem allerede før 1865. Hans Nilsen kaller dem

[19] 1801: Leilendingene på Erikstad kjøpte sine eiendommer av Kronenog fikk skjøte 14.5. 1794. De familier, i alt 5, som i folketellingen i 1801 er ført opp som "innsittere" på Erikstad , er i diagrammet regnet som husmann under de brukere som på det tidspunkt var blitt selveiere. Det antas derfor at disse husstandene har bodd for seg selv. Mulige boplasser kan ikke påvises.

for "Buktens pionerer." Senere kom flere. Til øvre Erikstad hørte også Auna, og i tiden fra 1850 og fram mot århundreskiftet bosatte flere husmenn seg der – Ole Andersen, John Johannesen, Henrik Johansen, Albert og Johan Arntsen. På Kortneset bodde Jakob Isaksen, på Husbakken Hartvik L. Hartviksen og lenger oppe i gården Peder Arnesen og Andreas Langseth og flere. Til sammen talte husmennene så mange at de med sine familier utgjorde en betydelig del av Kasfjordens befolkning mot slutten av 1800-tallet.

Innerster og strandsittere

Innerstene utgjorde en egen yrkesgruppe, og adskilte seg både fra husmennene og tjenestefolk/losjerende. Som nevnt ovenfor, hadde innersten i regelen familie, og han bodde hos gårdbrukeren eller husmannen, men hadde ikke jord selv. Hos gårdbrukeren kunne oppholdet være bundet til deltakelse i forefallende arbeid på gården eller som mannskap på båtene i fiskesesongene. En husmanns-/gårdbrukersønn kunne bo heime hos sine foreldre med familien sin. Han er da regnet med blant innerstene. Blant innerstene er også regnet de såkalte strandsittere. Strandsitteren eide heller ikke jord utover den tomta han hadde fått sette opp gammen eller stua si på hos gårdeieren. Tomteleien kunne ytes i form av arbeid, men også som et fast årlig leiebeløp. Også strandsitteren var til vanlig familiefar. Det neste diagrammet omfatter både innerster og strandsittere, og på samme måten som for gårdbrukere og husmenn ovenfor, viser det antall familiefedre etter folketellingene på 1800-tallet:

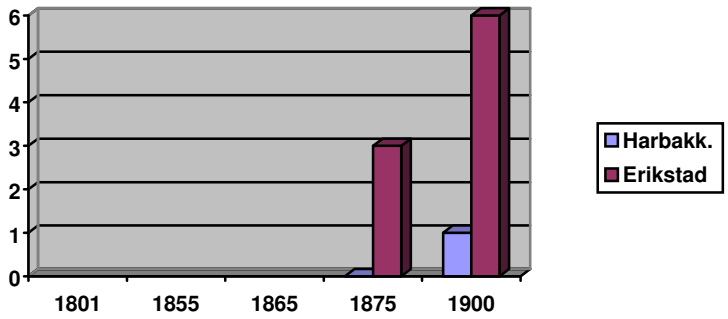

Som diagrammet viser, var aldri innerstene og strandsitterne noen stor gruppe i lokalsamfunnet, og de eksisterte ikke før 1875. Også for disse to gruppene framstod Erikstad som det mest attraktive stedet, og økningen har bakgrunn i den alminnelige folketilveksten. For en del mennesker, gjerne dem som stod langt nede på den sosiale rangstigen, bød Kasfjorden på to muligheter gjennom størstedelen av 1800-tallet: Enten kunne en selge sin arbeidskraft mot husrom og mat, eller så fikk en forsøke å få seg tak over hodet på leid grunn, og ellers skaffe seg et levebrød som fisker og ved annet forefallende arbeid. For de fleste var nok dette siste tilfellet. Flere strandsittere bygde seg derfor hus i Bukta, og hadde fiske som yrke. Det gjaldt Johan Pettersen og Kristian og Lars Johansen. Andre som bodde lenger oppe i gården, var Bertel Tollevsen og Peder Arnesen.

Tjenestefolkene

Ser en begge gårdene under ett, hadde Kasfjorden de fleste tjenestefolkene omkring 1875 Deretter avtok denne

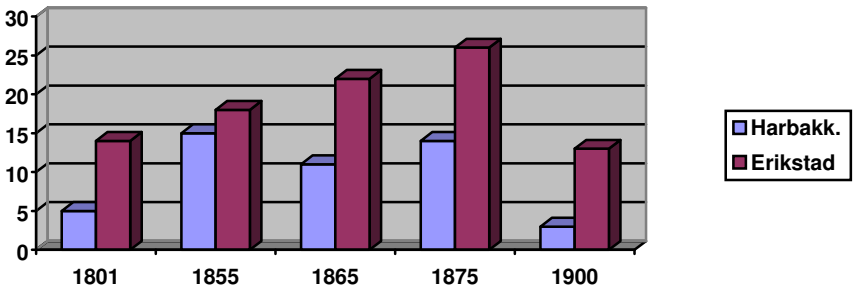

yrkesgruppen i antall helt fram til århundreskiftet da det bare var et fåtall igjen. Tjenestefolkene var som regel enslige, unge mennesker, og således en svært mobil og ustabil gruppe arbeidstakere. Slik sett hadde de en god del til felles med "de losjerende", som også lett flyttet ettersom mulighetene for arbeid bød seg.

De losjerende

Diagrammet for denne yrkesgruppen ser slik ut:

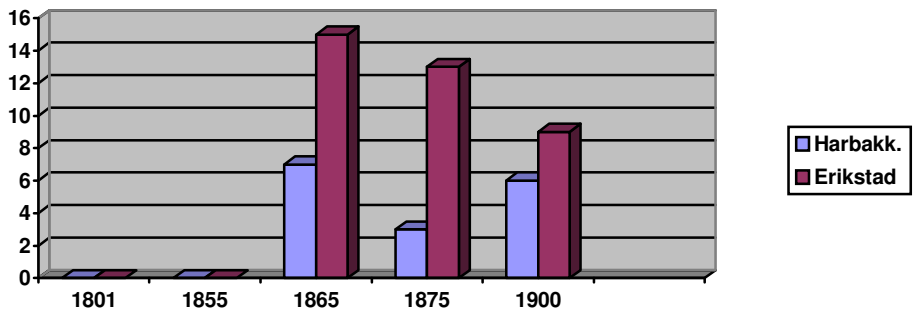

I 1801 fantes ingen losjerende på Harbakken og Erikstad. Folketellingene for 1835 og 1855 har ikke med navn på personer, men i den for 1835 er tatt med 7 "daglønnere og jordløse husmenn." Folketellingen for 1855 er inndelt i flere grupper – familiemedlemmer, tjenestefolk og "Personer der ikke kunne henføres under noen av de nævnte klasser." Av en samla befolkning på de to gårdene på 152 mennesker i 1855 utgjør denne sistnevnte gruppen 35 personer. De tallene for 1835 og 1855 som er nevnt her, kan selvsagt også inkludere noen "losjerende." Men på grunnlag av folketellingene er det ikke mulig å angi et nøyaktig antall. Når diagrammet ikke viser noen losjerende i 1855, behøver derfor ikke det å være riktig. Bl.a. kunne mange losjerende oppholde seg i Kasfjorden omkring 1855 på grunn av det gode sildfisket som nettopp hadde foregått der. Dette er nærmere omtalt i kapitlet om sildfisket. Sikkert er det likevel at mange losjerende oppholdt seg i Kasfjorden mellom 1860 og 1875/1880. I folketellingen for 1900 er det bare et fåtall igjen på Erikstad, og storparten, i alt 8, er elever ved et seminarforberedende kurs som Chr. E. Johansen drev. Også på Harbakken bodde 4 skolelever. Utenom disse var bare to losjerende igjen her i 1900. Hovedtendensen er altså klar slik vi ser den på Erikstad: En sterk reduksjon i denne sammensatte yrkesgruppen fram mot århundreskiftet. Hadde det ikke vært for seminaristene, ville omtrent alle de losjerende vært borte omkring 1900.

Kommentarer til diagrammene om innerster, tjenestefolk og losjerende

I sin 5- årsmelding for 1866-70 skriver lensmann Strøm i Trondenes bl.a. at

> "Handelen har i perioden undergaaet væsentlig Forandring, dels som følge af Loven af 25/5 1866 og dels formedelst i det hele taget forandrede Forholde."

"Den væsentlige forandring" og "de forandrede Forholde" kommer lensmannen nærmere inn på andre steder i meldingen. Det dreier seg om innevarslingen av en ny tid, som også satte sine spor i lokalsamfunnet i Kasfjorden, og var en del av årsakene til de felles utviklingstrekk som diagrammene både for innerster, tjenestefolk og losjerende viser. Han skriver bl.a.:

> "Forfærdigelsen af Garn og Not er betydelig aftaget da Not og især Sildegarn kjøbes fra Byerne, ligesom Torskegarn og Sildegarn ikke som forhen spindes i distriktet.

Den Skik at saagodtsom enhver Almuesmann selv forfærdiger sine Klædningestykker og sit Skotøy er nu ophørt, da disse Tingene nu forfærdiges af Skreddere og Skomagere af hvilke nogle have erhvervet nogen Færdighed i disse Haandverk ved et par aars Ophold i en eller anden by, og da fornemmelig Tromsø.

Husfliden er ikke meget stor. Den indskrænker sig for Fruentimmernes vedkommende til Spinding af Uld og Strikning af Strømper og Vanter, Vævning af enkelte simplere Tøier, saasom Vadmel og Verken, samt endelig forarbeidelse af Fruentimmerklæder og Undertøi til Mandfolk, hvilket alt dog paa langt nær er tilstrækkelig for behovet. Især kjøbes Vadmel og andre endog simplere Tøier under Fiskerierne af Trondhjemmere og af reisende norske og svenske Handelskarle hvilke nyde en stor Beskyttelse af Almuen.

Folk låner nu Penger over Ævne i Trondenes Sparebank som startet i 1863. Ved siden heraf synes Fordringerne til Livet at være Tiltagende, uden at Udviklingen i andre Henseender staar i Forhold dertil.

Mandfolkenes fravær paa fiske, foranlediger en vis uregelmæssig Levevis, der da ogsaa meget ofte er framtredende i den hjemlige Husholdning og virker hindrende for Velstandens Befordring.

Fiskeriet drives ikke i den senere Tid saa alminneligt som forhen fordi der nu anvendes mer tid med jordbruget.

Fiskeproduktene afsendes til Bergen, forsaavidt de ikke afhandles til de Distriktet besøgende Trondhjemske Handlende eller afsendes med dampskibene.

Landtransporten som tidligere bestod mellom Kvæfjord og Harstad, er nu næsten aldeles ophørt siden Dampskibet Tromsø sattes i regelmæssig Fart, og traadte i Forbindelse med de større Dampskibe."[20]

Blegede & ublegede engelske Bomuldslærreder, hvide & coul. **Shirtings,** blegede & halvblegede **Linlærreder** i Lin **Lagenlærreder,** hvid **Cambrie,** hvid blomstret & stribet **Cartunade,** lyse & mörke **franske Sirtser,** i stort Udvalg billig hos Giæver & Sön.

Hvide Bomulds & uldne **Underbenklæder,** uldne, halvuldne & bomulds **Saakker** m. m. hos Giæver & Sön.

Tapeter, malede **Rullegardiner & Jalousier. Gulvetæppetöier** i nye Mönstre i godt Udvalg hos Giæver & Sön.

Kjoletöier, hvoriblandt prisbillige **sorte,** i stort Udvalg hos Giæver & Sön.

Ordres paa Symaskiner.
fra Wheeler & Wilsons og Wilcox & Gibbs modtages i Løbet af 14 Dage til 36 Spd. af
M. Owre.

Skotöi
af forskjellige Slags haves færdige tilsalgs hos J. Christensen.

Folk forfærdiger ikke længer sine varer selv. Annonser i Tromsø St.t. 2.2. og 28.5. 1865

Dette var ganske sikkert noe av det som lensmannen hadde i tankene da han viste til "forandrede Forholde" i 5-årsmeldingen sin. Den nye tid som han her gir oss et lite innblikk i, meldte seg også for kasfjærdingene. Kjøpesamfunnet var i ferd med å avløse den gamle tid da folk "forfærdiget sine Klæder selv." Sypiker, skreddere og skomakere kom med i folketellingen allerede i 1865. Sammen med murere og snekkere var de en del av de losjerende. Når det bodde så mange av dem i Kasfjorden mellom 1865 og 1875, hadde det nok i alle fall en del å gjøre med de spesielle forhold som gjorde seg gjeldende her. Stedet framstod nemlig tidvis som noe av et sentrum for det uvanlig rike storsildfisket nettopp på denne tiden. Se kapitlet om fiskeriene. Mange mennesker innlosjerte seg da i Kasfjorden, hvor det for en kort periode var arbeid å få og

[20] Lensmannen i Trondenes: Femårsmelding til amtmannen for 1866-70. Ark.: Riksark.

penger å tjene for sildefiskere, saltere, sjauere, handlende m.fl. Blant de losjerende er også noen av disse å finne. Sildefisket ga fortjeneste. Folk fikk mer penger mellom hendene, kjøpekraften økte og behov for handverkere meldte seg – skreddere, skomakere, murere, snekkere og jordarbeidere. En og annen "løskarl" som tok allslags forefallende arbeid var vel også å finne blant alle disse arbeidssøkende.
Da silda plutselig forsvant – den viste seg bare i beskjeden mengde i 1874 og kom helt bort i 1875 – falt også noe av arbeidsgrunnlaget bort for mange losjerende i Kasfjorden, og antallet avtok fram mot århundreskiftet slik at i 1900 var det omtrent bare kurselevene igjen.

Men "De forandrede Forholde" ga seg også utslag på andre måter. Kjøpesamfunnet forutsatte produksjon og omsetning, dampskipstrafikken forbedret kommunikasjonene til sjøs radikalt, nye jordbruksredskaper og driftsmåter overflødiggjorde en del av innerstene og tjenestefolkene. Mot slutten av århundret ble anleggsarbeid på vei og jernbane stadig vanligere. Større, dampdrevne fartøyer åpnet for nye fiskerier i et større geografisk område, for eksempel bankfiske og storsildfisket på Vestlandet.
I 5-årsmeldingen for 1876-80 skriver lensmannen at

> ved den hyppigere og billigere Anledning til Forsendelse af Varer fra og til Distriktet med Dampskibene er Fraktfarten indsvundet til en Ubetydelighed. Distriktets fartøyer anvendes hovedsageligen til indkjøb ved de større Fiskerier, og til at hjembringe Trematerialer fra Namsen, samt enkeltvis at bringe Fiskevarer hovedsagelig Klipfisk til Byerne. Almuen sælger, paa faa undtagelser nær sine Fiskevarer hjemme.[21]

Disse opplysningene om sjøverts varetransport nevner ikke lenger jektefarten til Bergen. Tromsø Amt sine rutebåter anløp nå Kasfjorden, og varer kunne avsendes direkte heimefra til mottakere i landsdelen og landet for øvrig, for ikke å snakke om at folk nå langt lettere og mer komfortabelt kunne gi seg ut på reise. Alt dette står i sterk kontrast til det som lensmannen skrev i meldingen sin 40 år tidligere. Her heter det at fra Trondenes måtte forsendelsen av potet til Tromsø skje i åpne båter, noe som førte til skade på varen, og vanskeliggjorde konkurransen med potetselgere fra Trøndelag.[22]
Innerstene, tjenestefolkene og de losjerende som for størstedelen bestod av unge og mer mobile mennesker, kunne mot denne bakgrunn, særlig i tiden etter 1870, lettere komme i kontakt med andre arbeidsmarkeder og finne nye arbeidsmuligheter. Til arbeid innen de tradisjonelle næringene, jordbruket og fisket, kom i denne perioden mange nye alternativer utenfor lokalsamfunnet. Det er derfor ikke til å undres over at antallet innenfor de tre nevnte yrkesgruppene på det nærmeste forsvant i Kasfjorden i tiden mellom 1870 og 1900.

I denne samme forbindelsen må også utvandringen nevnes. Inklusive barn emigrerte 60 personer fra Kasfjorden til Amerika mellom 1864 og 1912 – et ikke ubetydelig antall fra ei lita bygd[23]. Særlig unge mennesker så her framtidsutsikter som heimbygda og heimlandet på den tid ikke kunne tilby. Men dette tallet inkluderer også hele familier hvor både far og mor kunne være forholdsvis velsituerte mennesker i godt voksen alder. Noen av dem brøt opp og emigrerte av religiøse grunner – Tollef Israelsen i 1865 med kone og fire barn, Andreas P. Andreassen i 1884 med kone og to barn og Israel Jørgensen i 1885 med kone og sju barn. Alle disse var mormonere. Men også Anders og Kristian Edissen tok familiene med seg til Amerika, i utgangspunktet som arbeidssøkende. Alle disse er omtalt i kapitlet om gårdshistorien.

[21] Lensm. i Tr.nes: Femårsm. til amtmannen for 1876-80. Ark.: Riksark.
[22] Lensm. i Tr.nes: Femårsm. til amtmannen for 1846-50. Ark.: St.ark. i Tr.sø.
[23] Iflg. Hans Nilsens oppg. i "Kasfjord Saga." Se kapitlet om Hans Nilsen.

Tilflytting

Det finnes som nevnt ikke tallmateriale som kan gi grunnlag for en sammenhengende oversikt som viser tilflytting til Kasfjorden mellom 1850 og 1900. Akkurat for dette siste året har Hans Nilsen med utgangspunkt i folketellingen laget en oversikt som viser hvor mange personer som i året 1900 ikke hadde sitt opphav i Kasfjorden.[24] Ved hjelp av disse opplysningene, og det kjennskap jeg selv har til gårdens befolkning, har jeg laget denne oversikten, som viser hvor tilflytterne kom fra. Tallene gjelder for folketellingsdagen i 1900:

Hvor tilflytterne kom fra:	Antall:	% av befolkn..
Andre steder i Trondenes:	23	8
Nabokommuner:	14	5
.Vesterålen/Lofoten:	10	3,5
Nord-Norge for øvrig:	5	2
Landet for øvrig:	17	6
Andre land:	2	0,5
Sum:	71	25

Det går selvsagt ikke an å trekke noen konklusjoner fra denne tabellen, som viser at i året 1900 var hver 4. kasfjærding en tilflytter, men den gir en pekepinn om at i alle fall de nærmeste årene før 1900 bodde forholdsvis mange tilflyttere på gården. Åpenbart kom mange ektefeller annetsteds fra. Det gjaldt for eksempel Peder Andreassen, Ole Johnsen og Anders Holte. Men dette var enkeltpersoner. Til Kasfjorden kom også folk fra nærmest hele landet og bosatte seg der med familiene sine. Dette siste gjelder bl.a. S. A. Svendsen, Julius Holand, Sevald Lund og Karl Ottestad. Karl Ottestad var gårdbruker og skomaker, de andre skaffet seg jordeiendom, men hadde også sterk tilknytning til fiske og sjøfart.
Tilflyttingen bidro til å øke folketallet. Utflyttingen hadde den motsatte virkningen.Blant utflytterne har jeg allerede nevnt emigrantene, men der var sikkert også mange andre utflyttere, både familier og enkeltpersoner. Det er bare ikke mulig å få nærmere greie på hvem de var, eller hvor mange det dreide seg om.

Noen kom. Svend A. Svendsen kjøpte Andreas P. Andreassens eiendom da han emigrerte i 1884.

[24] Hans Nilsen i "Kasfjord Saga."

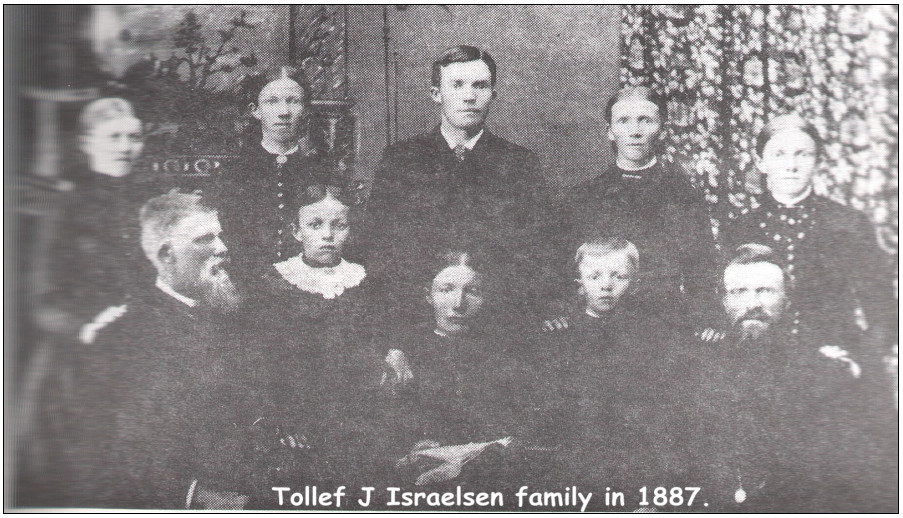

Andre reiste. Her familien Tollev Israelsen fotografert i 1887. Tollev Israelsen reiste til Amerika i 1864 sammen med kone og fire barn.

Bildet er utlånt av Ernst Eilertsen.

Husstander og familier

Etter folketellingen 1801 var det på Erikstad 11 ”familier” og på Harbakken 8. Det som i denne folketellingen er kaldt familier, er egentlig husstander. For eksempel bodde hos Hans Christopherson på Harbakken foruten han selv, kone og 2 barn også 1 tjenestedreng og 2 fosterbarn. I tillegg til kjernefamilien, foreldre og barn, fantes på nesten alle gårdene også andre grupper av mennesker, slik at det er riktigere å tale om husstander. De trekk ved befolkningsutviklingen som kom fram i kapitlet ovenfor, avspeiler seg også i sammensetningen av husstandene. Følgende grafiske framstilling viser hvorledes denne sammensetningen forandret seg gjennom 1800-tallet. For bedre å vise utviklingen, er tallene både for Harbakken og Erikstad slått sammen.

Prosentvis sammensetning av husstandene på Harbakken og Erikstad på 1800-tallet.

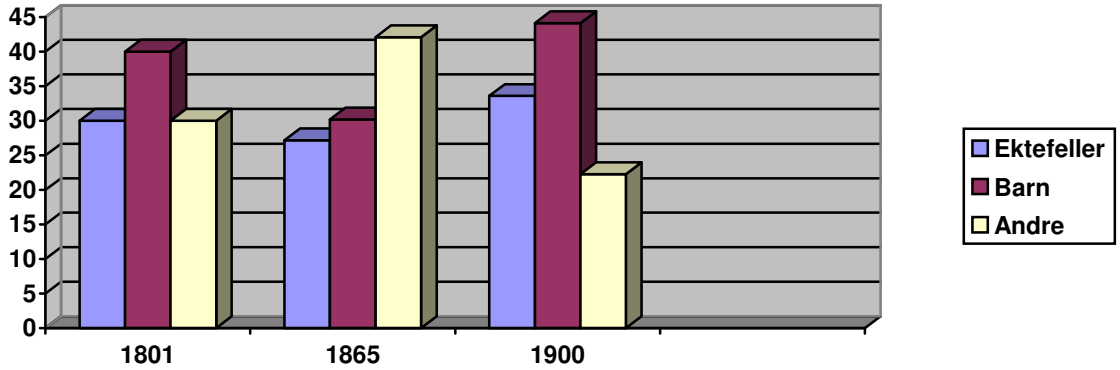

Gruppen ”andre” utgjorde gjennom hele hundreåret mange forskjellige kategorier av mennesker – fosterbarn, tjenestefolk, barn til tjenestefolk, legdslemmer og andre gamle, innerster og andre losjerende. Husstanden var altså en svært sammensatt sosial enhet, hvor en betydelig andel var personer som ikke tilhørte kjernefamilien, men fant sin plass og fikk sitt underhold som

Lang og tro tjeneste.

3die juledag overrakte sognepræst Due i Kasfjord forsamlingshus efter end opbyggelsesmøde Anna Dorthea Henriksen den hende af det kongelige selskab for Norges vel tildelte medalje med tilhørende diplom for lang og tro tjeneste.

Anna Dorthea Henriksen har i 64 aar tjent i samme familie, idet hun har tjent hos sin nuværende husbond, Edvard Nilsen Harbakkens, fader og bedstefader, altsaa hos samme familie gjennem 3 slægled. Sognepræsten ledsagede overrækkelsen med en tale, i hvilken han tog anledning til at tale om vore nuværende tjenesteforholde. Den nuværende tjenernød var nylnok et udtryk for, at tjenerstillingen ansees altfor ringe og ubetydelig. Selv i fattige hjem gik nu heller døtrene hjemme, naar de ikke var istand til at skaffe sig uddannelse til en eller anden samfundsstilling, som gav større frihed og mere anseelse end den af saamange forsmaaede og foragtede tjenerstilling. Derfor var det saameget mere paakrævet, at en gammel tro tjener fik offentlig paaskjønnelse, saa at det kunde gaa op for mange bevidsthed, at tjenergjerningen var en stor, vigtig og ansvarsfuld stilling i samfundet. Det var troskab i hvers gjerning, som hævede stillingen, hvor ringe den end kunde synes at være.

Idet sognepræsten frembar en tak til den gamle Anna Dorthea for hendes lange, tro udkjære tjeneste, udtalte han tilslut de bedste ønsker om Herrens velsignelse og fred over hendes livs aften. Den gamle modtog bevæget sin velfortjente medalje, og hele den store forsamling skiltes med indtrykket af at have overværet en sjelden høitidelighed.

Anne D. Henriksdtr., f. 1827, i Harstadbotn, bodde på Harbakken til sin død i 1913. Hun kom altså til Harbakken i tjeneste i 1836, 9 år gammel. Art. i Tromsø Amtst. 4. januar 1900.

medlemmer i en eller annen husstand. Dette hadde flere årsaker. Som vi har sett, ble det stadig flere mennesker i Kasfjorden gjennom hele 1800-tallet, noe som bl.a. også skapte økende etterspørsel etter arbeidsplasser. En av de svært få muligheter som gjennom store deler av hundreåret fantes, lå i å finne seg en plass som kunne gi utkomme til livets opphold innenfor det bestående lokalsamfunnet. I ei bygd som Kasfjorden, hvor næringsgrunnlaget var en kombinasjon av jordbruk og fiske, åpnet det seg visse muligheter innenfor disse to næringene. Jordbruksproduksjonen økte, og fisket ble langt på vei drevet på helårsbasis, men bonden og høvedsmannen var en og samme person. Hos ham kunne derfor drengen fylle en plass både på land og sjø, og for kvinnene var det arbeid å få både direkte tilknyttet gårdsbruket og i forbindelse med den øvrige virksomhet på gården, for å tilfredsstille en stadig økende behov for varer og tjenester. Det kunne være pass og stell av kreaturene, deltaking i alt slags forefallende arbeid ute og inne, produksjon av klær til allslags bruk, ysting og kjerning. Ikke minst trengtes mange flittige hender også blant kvinnene i onnene, og når alt skulle gjøres klart til lofot- eller finnmarkstur eller til deltaking i andre aktuelle fiskerier.
Men husstandene fylte også andre behov. Gamle foreldre, legdslemmer, tjenestefolk som ikke lenger kunne gjøre rett for seg, foreldreløse barn eller andre som trengte hjelp – alle måtte tas hand om og forsørges. Den sosiale funksjon som husstanden slik sett fylte, var en helt nødvendig forutsetning for at både lokal- og storsamfunnet skulle kunne fungere.

Som det framgår av kapitlet ovenfor om befolkningsutviklingen, begynte denne situasjonen først omkring 1860 å vise tegn til forandring, og fram mot århundreskiftet ble kjernefamiliene stadig mer framtredende på bekostning av forskjellige andre grupper som tidligere preget husstandene, men etter hvert ble stadig færre. Men denne forandringen foregikk over lang tid, og var ennå omkring 1900 ikke på langt nær over. I folketellingslisten for dette året er det derfor ikke vanskelig å finne eksempler på sammensatte husstander. Ett av dem er Eilert Israelsens husstand som i 1900 foruten mann kone, 3 barn og svigermor bestod av en innerst med kone og barn, en gammel tjener"som nu er under ophold af sin husbond" og to tjenestejenter.
Som et lite apropos nevnes at i dagens Kasfjord er denne situasjonen totalt forandret. Inklusive Auna og Elgstenga bor det her pr. 31.12. 2000 281 personer, og nesten samtlige tilhører en eller annen kjernefamilie.

Sammendrag

Den sterke folketilveksten i Kasfjorden på 1800-tallet, særlig etter 1850 er iøynefallende.
Før 1860 bestod befolkningen på begge gårdene vesentlig av gårdbrukere, husmenn, og forskjellige grupper av tjenestefolk Blant den voksne delen av befolkningen fantes dessuten noen få kårfolk og legdslemmer.

Nyrydninger, dvs. nye bruk i utmarka, kom ikke til mellom 1850 og 1900, men det dyrkbare arealet økte på bestående bruk – på Erikstad særlig etter utskiftningen i 1879.

Folketallsøkningen førte bl.a. til økt etterspørsel etter jord med bruksdeling, fradeling av mindre jords stykker og rydding av husmannsplasser som resultat.
I tiden etter 1860 kom nye grupper av arbeidssøkende mennesker til bygda. Innerstene leide seg husrom hos en gårdbruker og var sysselsatt med forefallende arbeid på vedkommende bruk. Sammen med strandsitterne utgjorde de aldri noe stort innslag i befolkningen. Strandsitterne leide seg tomt ved sjøen, bygde seg hus der og drev hovedsakelig fiske. En annen gruppe var de mer tilfeldig losjerende, enslige arbeidssøkende. Det kunne være fiskere, skreddere, skomakere, murere, jordarbeidere m.fl. I Kasfjorden var det mange losjerende mellom 1860 og 1880. Samfunnsutviklingen, særlig etter 1870, skapte flere tilbud på et større arbeidsmarked. Her kunne ikke Kasfjorden konkurrere. Dette sammen med en økende egeninnsats innen jordbruksdriften, og nye driftsmåter og redskaper, førte samtidig til synkende behov for arbeidskraft der. Alt dette førte til at alle de mer mobile gruppene av arbeidstakere – innerster, tjenestefolk og mer tilfeldig arbeidssøkende – på det nærmeste forsvant fra bygda fram mot århundreskiftet. I 1900 bestod de losjerende i alt vesentlig av en gruppe unge mennesker som deltok i et forberedende kurs for seminaret.

Flyttinger sammen med utvandring til Amerika var også med på å skape de skiftninger i befolkningen som foregikk mellom 1850 og 1900.
Fram mot århundreskiftet ble kjernefamiliene stadig mer vanlige på bekostning av forskjellige andre grupper som tidligere var med på å prege husstandene, men etter hvert ble stadig færre.

„National-Linjen"

1873. Trondhjem—Amerika. 1873.

National-Linien sætter i dette Aar kun sine nyeste og bedste Dampskibe i regelmæssig Passagerfart fra Liverpool til New-York, og er det da en Selvfølge at intet andet Dampskibs-Selskab kan overgaa National-Linien.

Fra **Trondhjem** befordres Passagerer med National Linien til alle bekjendte Steder i Amerika paa følgende Dage: **Torsdag den 3die, 17de April, 1ste, 8de, 15de. 22de. 29de Mai, 12te og 26de Juni etc.**

De Emigranter. der afreise herfra Torsdag den 3die April afgaa fra Liverpool til New-York Onsdag den 9de April ved Liniens **velrenommerede** Dampskib „**Canada**", hvilket Skib er omtrent aargammel. Touren derefter fra **Trondhjem** vil vore Passagerer faa reise med Liniens comfortable Dampskib „**Egypt**", der er **Verdens største** og maaske **prægtigste** Passagerskib.

I Mai Maaned kommer vore Passagerer til at reise med de ny hurtiggaaende Dampskibe „**Spain**", „**France**", „**Italy**", og „**Greece**". Dampskibet „**Greece**" gik først for nogle Maaneder siden af Stabelen.

Med National-Linien vil man altid sikre sig den billigste Fragt og er i Fragten iberegnet **god og veltillavet Kost** herfra til New-York; ingen Landgangspenge. fri Transport af Tøi og fri Læge & Medicin samt forøvrigt Alt frit i Henhold til Contrakten. som ogsaa bliver undertegnet af Stedets Politimester før Afreisen.

Paa Jernbanereisen i Amerika maa Passagererne selv holde sig Kost. Paalidelige **Tolke** følge altid med vore Passagerer.

Indskrivning af Emigranter med National-Linien sker i Trondhjem ved Hs. Hansen og

Thue & Dahl,

Tromsø.

Etter den nordamerikanske borgerkrigen (1861-1865) overtok dampskipene emigrantrutene. Bekvemmelighetene under reisen ble da også etter hvert bedre. Reisen gikk gjerne med dampskip til Trondheim eller Bergen, videre med skip til Newcastle og tog til Liverpool. Herfra gikk så reisen med skip til New York. For mange av emigrantene fra Kasfjord bar det videre fra Nev York med tog til Midtvesten eller Stillehavskysten. Hans Nilsen hadde med seg vel 700 kroner da han emigrerte i 1911 og reiste til Aberdeen på Stillehavskysten etter denne ruten.

Annonse i Tromsø Stiftstidende mars 1873.

Fisket

Fisket etter torsk og sei og andre fiskeslag

Det er bare i begrenset utstrekning mulig å knytte Kasfjorden og kasfjærdingene direkte til de tradisjonelle hovedfiskeriene utenom sildfisket i tidsrommet mellom 1850 og 1900. Årsaken er at det ikke finnes så svært mye historisk materiale å støtte seg til. Dette til tross for at fisket framstod som det sentrale element i næringsgrunnlaget for folket i bygda. Kapitlet handler derfor for det meste om fiskeriene generelt – hvor og hvorledes de ble drevet, om vilkårene og om den historiske utviklingen. Temaet er i seg selv svært omfattende. Framstillingen her tar bare sikte på å vise noen hovedtrekk i håp om at leseren kan få et visst innblikk i og inntrykk av den virksomheten som opptok folk i Kasfjorden mesteparten av året i andre halvparten av 1800-tallet.

Kasfjorden har fra eldgammel tid vært ei fiskeri- og jordbruksbygd. Både inne i fjorden og lenger utover i Andfjorden ligger en mengde grunner og klakker eller tilrorer hvor folk bestandig har drevet fiske. Men kasfjærdingene deltok også i alle de store fiskeriene i landsdelen. I femårsmeldingen sin for 1851-1855 nevner lensmannen

1. Lofotfisket fra slutningen av januar til medio april.
2. Vårfisket på Finnmarken fra april til medio juni.
3. Sommerfisket for Andenes og i Vestbygda fra St. Hanstider til olsok.
4. En del av almuen, sier han, driver sommerfiske på Finnmarka, og dessuten drives et ikke ubetydelig heimefiske i Sands sogn samt for Grøtavær og i Kasfjorden.[25]

Sildfisket vil bli behandlet i et eget kapittel. Denne framstillingen tar utgangspunkt i de fiskeriene som er nevnt ovenfor.
Hans Nilsen forteller at før 1850 stod ingen sjøhus eller naust i Bønesbukta i Kasfjorden.[26] På denne tiden var Innersjyen og Yttersjyen[27] de to områdene langs stranda hvor folket på gården hadde sine båter, naust og sjøboder, men båtene kunne selvsagt ligge fortøyd ute på Bukta når de ikke var i daglig bruk, og til tider av året da det ikke var nødvendig å ha dem stående i naust. Ettersom tida gikk, kom det også ute i Bukta stadig flere sjøboder og naust. Mange av disse forsvant omkring århundreskiftet. I stedet kom flere brygger. (Se side 117.)

For å skaffe seg kokfisk inne på fjorden ble mindre båter benyttet – kjekser eller i tiden etter 1850, 2 ½- roms vanlige spissbåter. Til sommerfisket etter sei ved Andøya og i Vesterålen, høstfisket på Andfjorden, til vinterfiskeriene i Lofoten og utafor Senja, og til vårfisket i Finnmarken bruktes større båter som firroringer, åttringer og fembøringer.
Boken ”Ut mot hav, fiskerihistorie for Nordland”, utgitt av Nordland Fylkes Fiskarlag, har beskrivelse av forskjellige båttyper som var vanlige mellom 1850 og 1900, før motorens dager:[28]

[25] Lensm. i Tr.nes: Femårsmelding for 1851-55. Ark.: Statsark i Tr.sø.
[26] Hans Nilsen: Bebyggelsen i Kasfjorden fra 1820-1840, datert 2.11.04. Ark.: Finnes i Harstad bibliotek
[27] Om Innersjyen og Yttersjyen vises til kartet s. 88
[28] Se nevnte bok s. 205 og s.214.

”3-rømmingen kaltes også ”seksring” eller ”treroring” – med 3 par årer. Den var vanlig fiskebåt til linedrift mot slutten av hundreåret, da det til liner ble vanlig å bruke finere tråd enn tidligere. Lengden på 3-rømmingen kunne være 20 fot, bredden 5 fot. Den ble også gjerne brukt til skyssbåt.

3 ½- romsbåten var som oftest 22 fot lang og 5 fot brei. Dette var halvfjerderømmingen – også med 3 par årer – men den hadde et halvrom mer enn foregående.

Firroringen hadde 4 par årer. Lengden var 24 fot, bredden 6 fot. Firroringen ble brukt til garnbåt fra 1890-årene etter at smågarn ble tatt i bruk.

4 ½-romsbåten ble kalt for halvfemterømmingen eller kobbromsbåten fordi halvrommet passet til kobbefangst. Den førte 8 årer som foregående.

Åttringen var gjerne 30 fot lang og 8 fot brei. Den hadde ett rom mer enn firroringen, men det var ikke vanlig å ro i dette rommet. Den ble regnet for å høre til storbåtene og hadde 4 par årer.

Gammel fembøring var ca. 30 fot lang, 10 fot brei og 3 ½ fot dyp. Besetningen var 5 mann. Den hadde runde stemner og kjeiper. Der var 5 rom, og den var bygd av 5 bord – herav navnet.

Småstorbåten var på 36 fot og en mellomting av åttring og fembøring

Fembøringen eller seksroringen ble også kalt for ”storfembøring” i motsetning til den gamle fra før 1860-årene. Den var opprinnelig garnbåt i skreifisket til ca. 1890. Senere ble den gjerne brukt til transport til og fra værene og til lossement.”
Kristoffer Gabrielsen (1829-1908) fra Dale på Grytøya eide en storfembøring – ”Patronen” – som var hele 48 fot lang. Denne fembøringen, som er nærmere beskrevet og fortalt om i ”Håløygminne,” skulle være en usedvanlig god båt. Det fortelles således at den en gang gjorde turen fra Skrova til Dale unna på 6 timer. (”Håløyminne”, bd. VI, s. 321)

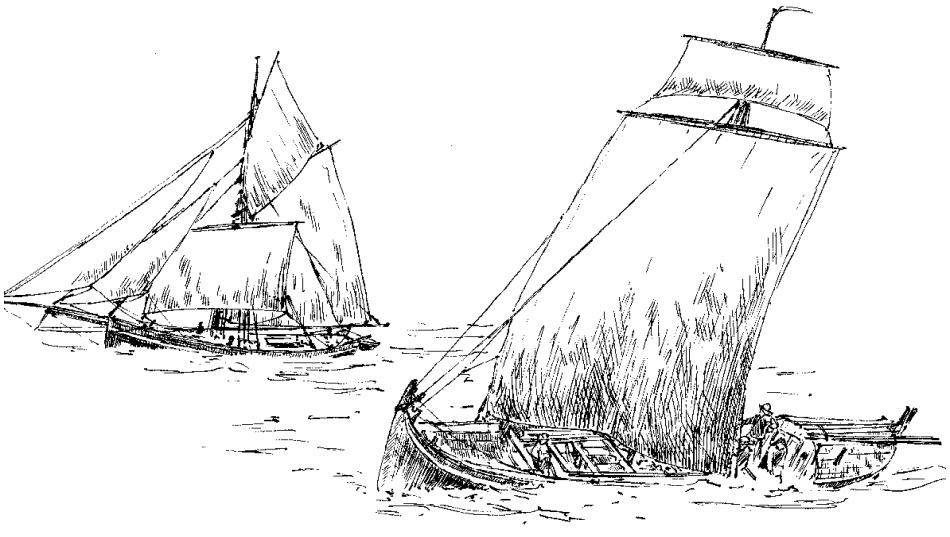

.

Jakt og fembøring. Tegnet for denne boka av Leidulf Olsrud.

Fra Oscar Sundt er også disse beskrivelsene hentet om noen større båttyper, som var mye brukt i forrige hundreår ved fiskeriene langs kysten, og alle som hadde befatning med fiskeriene, kjente dem derfor meget godt:[29]

Skøyte: Dekket fartøy uten hekk og med liten mesanmast.
Jakt: Fraktefartøy med akterspeil, en mast og gaffelseil.
Galeas: Fraktefartøy med 2 master og ellers som jakt.
Jekt: Fraktefartøy med en mast og råseil, høy stamn og akterspeil.

Simon Kildal Normann hadde ei skøyte, "Elida", som han benyttet til frakting i forbindelse med fiskekjøp i Lofoten og andre steder. Den var på 8 ½ kommerselester, dvs. at den kunne laste ca. 20 tonn.

I 1875, samme året som han gikk konkurs, kjøpte Mathias Iversen[30] jekta "Josefine." Den hadde også vært brukt til fraktfart. Mathias fikk ikke gjort bruk av dette fartøyet, men måtte skille seg av med det etter bare noen få måneder. Deretter skiftet den eier mange ganger. Trygve Lysaker opplyser at "den nå (dvs. i 1956) ligger på grunn ved Tovik." Dette skulle visstnok være et forholdsvis stort fartøy.

Heime i Kasfjorden var der i 1860 12 fembøringer og åttringer. Det er ikke direkte opplyst hvem eierne til alle disse båtene var, men i kapitlet om "Naust og sjøboder" er nevnt flere oppsittere på Harbakken og Erikstad som eide naust med plass for storbåt. Det er grunn til å gå ut fra at følgende personer i Kasfjorden var blant eierne av slike båter mellom 1850 og 1900:[31]

Rasmus Edissen, Harbakken, fembøring og åttring. Rorbu i Lofoten.
Erik Tollefsen og hans to sønner Tollef og Nils.
Hartvig Larsen og deretter hans sønner Johan og Tollev.
Isak Olsen sammen med sine sønner Bendiks, Markus, Iver og Jakob.
Ole Ingebrigtsen. I 1880 eide han åttring
Sakarias Tollefsen og etter ham svigersønnen Markus Rasmussen og dennes sønner Sakarias og Rasmus. Denne familien kan ha hatt både fembøring og åttring.
Anders Andersens sønner og sønnesønner.
Mads og Jens Olsen samt sønnene Ole Madsen og Markus og Peter Jensen.
Jens Simomsen.
Nils Kristensen, Grunnvassbotn.

I Lofoten og utafor Senja

De fembøringene som var i Kasfjorden i 1860, ble da brukt til garnfiske i Lofoten. Fisket foregikk dengang slik at 2 og 2 båter drev fiske i lag, og hvert lag hadde en fembøring til "reksterbåt". I alt blir dette 4 lag, hvert med 3 fembøringer og åttringer. På hver båt var det 4 mann under reisen til og fra Lofoten. Under fisket brukte hvert lag to fembøringer eller åttringer med i alt 12 mann. Omkring 1860 var det vanlig å frakte levra og fiskehodene heim mens fisket foregikk. Hvert lag brukte den tredje båten, "reksterbåten" til dette. I fiskeværet gjorde den dessuten tjeneste som oppbevaringssted for redskaper og utstyr[32].

[29] Oscar Sund: Nord-Norges Fiskerier og Fiskeribedriften i Nordland.
[30] Mathias Iversen er omtalt i kapitlene om bosettingen og om fisket.
[31] Alle disse personene er nærmere omtalt i kapitlet om "Befolkningen på gården".
[32] Hans Chr. Bergersen, artikkel i H.T. for 8. mai 1919.

Fiskerne fra Kasfjorden – det gjaldt for øvrig alle som var fra Trondenes – drev mest med garn i Lofoten før 1900. Denne oversikten viser fordelingen på bruksarter for fiskerne fra Trondenes under lofotfisket.

År:	Garn:	Line:	Jukse:	Antall mann tils.
1880	641	321	119	1081
1882	651	432	34	1117
1900	268	125	0	393
1915	92	573	14	679

Tabellen viser også en sterk reduksjon i antallet deltakere i lofotfisket mellom 1880 og 1915. Dette vil bli kommentert senere i dette kapitlet.
I skiftet etter Anders Andersen, avsluttet i 1836, er bl.a. opplyst at han eide en god del torskegarn som foregående vinter hadde vært brukt i Lofoten. På samme måten opplyser Ole Ingebrigtsen i mars 1878 at boet etter hans kone bl.a. omfattet 32 torskegarn, hvorav 8 nye og 24 halvbrukte, 100 favner iltau og 179 glasskavl "hvilket alt for tiden benyttes under lofotfisket." I boet fantes også en åttringsbåt med tilbehør og med nytt seil samt 8 bøyler line.[33]

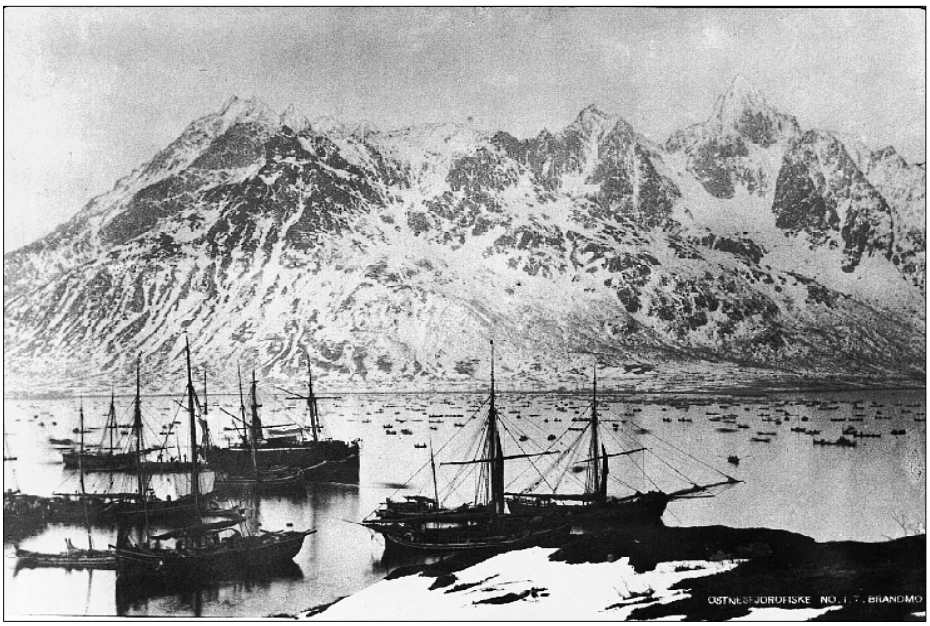

Østnesfjorden hadde skreifiske i 1859 for første gang på 16 år. Dette bildet viser skreifiske i Østnesfjorden i 1890 årene. Det var en voldsom tilstrømning av fiskere hit og til Raftsundet på den tiden med påfølgende kamp om fiskeplassene mellom garn og linefolk. Kjøpefartøyer i forgrunnen. Foto: Fiskerimuseet i Bergen.

Lofotloven fra 1857 – satt ut i livet i 1859 – ga fritt fiske og anledning for fiskerne til å fangste hvor utbyttet var best. Flesteparten av trondenesværingene hadde allerede før 1859 holdt til i Skrova, Svolvær og Kabelvåg. Ettersom fisket var best i Østlofoten gjennom hele perioden fra 1875 til 1900, fortsatte flesteparten av fiskerne fra Trondenes å ha sitt tilhold der.

Utrustningen til garnfiske i Lofoten medførte store kostnader. En oversikt som var satt opp omkring 1870, regner med følgende utgifter:[34]

[33] Skifte etter Maren Anna Rasmusdatter sluttet 20/6 1881. Ark.: St.ark. i Tr.sø, Sorenskr. i Senja, pakke 418.
[34] Se også om utgifter i forb. med lofotfisket i 5-årsberetn. fra lensm. i Tr.nes for 1866-70. Riksark.

12-15 garn for hver mann med tilhørende glasskavl og tau er anslått til 40-60 spd., altså i alminnelighet …….…… 50 spd.
Kost til hver mann …… 10 ”
Skinnhyret…… 11 ”
Husleie under fisket…… …… 1 ”
Sum……72 spd.

For båtens besetning på 6 mann……. 432 spd.
Båten kostet ……60 ”
I alt……. 492 spd.

Her er både drifts- og investeringsutgifter slått sammen. Når beregningen gjøres på grunnlag av årlige avskrivninger på båt og bruk, og utgifter til kost og husleie legges til, opplyses at de årlige utgifter kan ansettes slik for en garnbåt pr. mann:

Tau og slitasje på garn 1/3 av verdi……13 spd.
Skinnhyret…… 3 ”
Båtleie…….. 3 ”
Kost og husleie……11 ”
Pr. mann……..30 spd.

Det var billigere å utruste en båt til linefiske, men linefiske forutsatte at agn kunne skaffes, og det kunne til tider by på store problemer. Agnsorter som er nevnt, er fersk og saltet sild, skjell og fersk eller tørket akkar.

Lottfisker og leiekar

Mannskapet på båtene kunne ha hyrt seg under forskjellige forutsetninger. Dels dreide seg om lottfiskere. Hellottskaren hadde selv sørget for all sin utrustning og deltok med eget bruk. Han kunne også være medeier i båt og bruk. Det samla utbytte fratrukket påløpne utgifter, ble da delt under hensyn til at også utgifter til båthold ble tatt med. En del på båten og en del til hver av mannskapet ga eksempelvis for en garnbåt med 6 mann i alt 7 deler. Hver lott utgjorde da 1/7 av utbyttet.
Blant mannskapet kunne det også være en eller flere leiekarer. Tre medeiere kunne for eksempel delta med hver sin leiekar. Ofte var leiekarene i tjeneste hos båteieren/medeieren, og deltok da i fisket i henhold til den avtalen om arbeids-, lønns- og oppholdsbetingelser som bestod mellom husbonde og tjener.
En annen variant gikk ut på at leiekaren hadde hyrt seg med for en fast lønn, enten på egen kost eller ved at båt- og brukseieren betalte for kost, rorbuleie m.v.
Leiekaren var ofte en slags frikar som ikke selv eide hverken båt eller bruk, men deltok i fisket for en fast lønn i et bestemt tidsrom, som regel 8 uker. Dette systemet tilhørte helst den gamle tid, dvs. perioden fram til 1875-80, men også senere var det vanlig å tinge seg plass uten å ha noen nærmere tilknytning til båtmannskapet. I en melding om skreifisket i Lofoten stod å lese at

> ”med ruteskibene, især hurtigruterne, kommer der nu store masser af fiskere, saaledes mandag med ”Vesteraalen” et par hundrede mand fra sydligere steder. Disse sammen med kamerater fra andre distrikter fortsatte straks med ”Hadsel” til Vestlofoten.

> Der skal være adskillig efterspørgsel efter duelige leiekarer. Hyrene varierer fra 150 til 180 kroner, efter vedk. kvalifikasjoner og udrustning."[35]

De prinsipper som er nevnt her for skreifisket i Lofoten, gjaldt også i store trekk for vårtorskefisket i Finnmark og vinterfisket i Senja. Siden vårtorskefisket foregikk med line eller jukse, kunne de fleste leiekarene selv skaffe redskapene. Mange tok redskapen med seg på reisen til og fra fiskeværene med ruteskipene da de begynte å gå, og hyrte seg så når de kom fram.

Fiske utafor Senja og i Vesterålen

Fra gammelt av har lofotfisket vart fra sist i januar til bortimot slutten av april. Dette var et hovedfiske for folk fra Kasfjorden mesteparten av tiden mellom 1850 og 1900, men fra ca. 1880 tok også fisket seg opp utafor Senja, særlig for Holmenvær. Dette fisket varte fra midten av desember til mars måned påfølgende år. Mange fiskere, særlig fra nordre delen av Trondenes og fra Bjarkøy deltok i dette fisket som i tid langt på vei kunne samordnes med Lofotfisket. Holmenvær består av en mengde små øyer og holmer, og ligger lengst ute i Andfjorden mellom Senja og Andenes. Ut gjennom 80-årene og fram mot 1900 vokste Holmen til et av landets betydeligste fiskevær og var for mange et alternativ til Lofoten. I 1894 deltok således omkring 900 mann i Holmen, fordelt på 15 garnbåter og 170 linebåter. I tillegg hadde 20 kjøpefartøyer innfunnet seg, og i den trange hamna lå 30 lossementfartøyer hvor mange av fiskerne bodde. Alt i alt var flere enn 1000 mann samlet i Holmenvær i 1894.[36] Tromsø Amts Folkeblad opplyser i en artikkel 9. januar1897 at 1200-1500 mann det året var tilstede på fiske i Holmenvær.
I 1894 hadde staten bygd 3 moloer på i alt ca. 100 meter, og der var nå rorbuer, saltehus og trankokeri, et bakeri, sykestue, ølstue og bedehus.[37]

Omkring 1890 tok fisket seg opp for ytre Senja. I Holmenvær kunne mer enn 1000 mann være samlet i sesongen.
Foto: Parti fra Holmenvær med molo og havn. Bildet er sendt til Tromsø Museum av Peder Mikkelsen, Kasfjord.

Senhøstes i 1897 var Hans Nilsen med på fiske i Holmenvær, hvor lotten hans ble 34 kroner. Senere på vinteren i 1898 reiste han på fiske i Lofoten, og tjente der 40 kroner.
Omkring 1900 minket fisket for Holmenvær, og stedet passet heller ikke for de nye båttyper som da ble tatt i bruk. Rorbuene, sjøhusene og bedehuset ble flyttet vekk, og Holmen sin tid som

[35] Tromsø Amtstidende 22.1.1900.
[36] Kilde: Berg og Torsken bygdebok: Om fisket i Holmen, side 223.
[37] Kilde. Som forannevnte.

fiskevær var forbi, men moloene står ennå som tause vitner om en periode på slutten av 1800-tallet da også mange kasfjæringer oppholdt seg i dette fiskeværet hvert år i et par tre hektiske vintermåneder.
Også for Langenes og Øksnes drev folk fra Kasfjorden fiske i vintertiden. I Senjens Tidende for 14.1.1888 står en liten notis om at en båt heimefra forulykket utafor Nyksund. Tre av mannskapet ble reddet, men den 4., en 20 år gammel ungdom, forsvant i bølgene før hjelpen nådde fram. Det har ikke vært mulig å finne ut hvilken båt dette gjaldt.

På fiske i Finnmark

Ettter endt lofotfiske, klargjorde man seg for vårtorskefisket i Finnmark. De vanligste redskapene her var line og juksa. Vårtorskefisket foregikk fra Sørøya i Vestfinnmark til Varangerfjorden, men ikke samtidig på hele denne lange strekningen. Enkelte år kunne fisket være best i Midt-og Østfinnmark, mens det andre år slo til i Vestfinnmark. Det vil her føre for langt å følge fisket fra år til år, men i det store og hele kan sies at det i perioden fra 1840-årene til omkring 1880 for det meste foregikk i de midtre og østlige områdene. Fra Kasfjorden var veien til de beste fiskeplassene lang. Alt etter bestemmelsesstedet og værforholdene kunne reisen ta opptil et par uker, men var det god bør, gikk det fort unna. Hans Chr. Bergersen forteller således om en reise fra Sørøya til Tromsø som tok vel et døgn.[38]

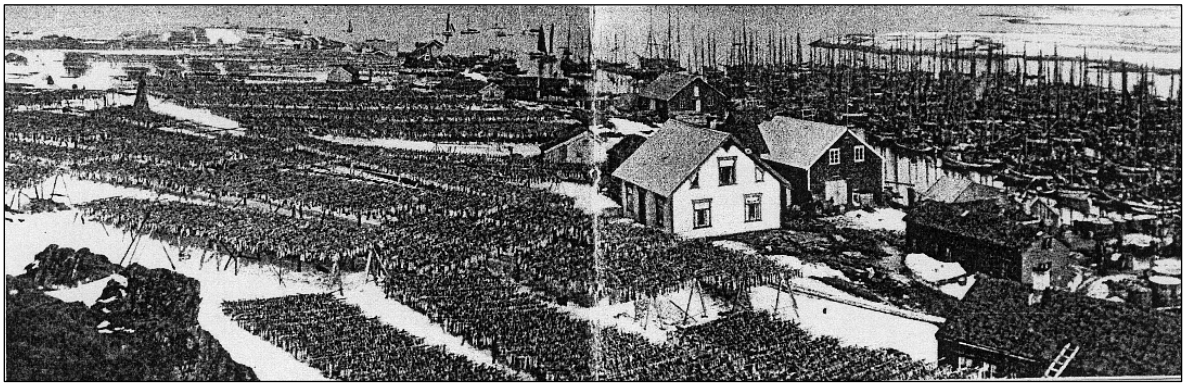

Berlevåg under vårtorskefisket.
Berlevåg vokste fram til et av de betydeligste fiskevær i Finnmark i 1840-årene da vårtorskefisket tok seg opp. Folk fra Kasfjorden (Elgsnes) hadde deltatt i vintertorskefisket i Finnmark allerede på 1700-tallet, men amtmann Kjeldsen satte en stopper for denne deltakelsen i 1738. Omkring 1840 tok vårtorskefisket i Finnmark seg opp og ble årvisst. Fra da av reiste mange fiskere fra Trondenes, også fra Kasfjorden helt opp til Vardø og Vadsø straks fisket i Lofoten var slutt.

Fotografi fra omkr. 1910 utlånt av Odd Solhaug.

Om fisket i Finnmark forteller han videre bl.a. at

> ”I begyndelsen av aarhundret hørte man ingenting om Finmarksfisket, heller ikke hørte man om folk som reiste opover paa fiske.”

Så nevner han litt om 1820-årene da det foregikk et godt juksafiske etter stortorsk, kveite, lange og flekksteinbit. Agnsild øste man med håv ute på ville havet. I dette fisket deltok visstnok flere båter fra Trondenes, men det foreligger ikke opplysninger om at kasfjærdinger var blant disse. Hans Chr. Bergersen skriver videre at

[38] Ark.: Hans Chr. Bergersen: ”Gamle minder,” art. i HT også inntatt i heftet om H. Chr. B.’s slekt oh historie, s. 21. Se nærmere om Hans Chr.Bergersen og hans artikler i H.T. i et eget kapittel i dette heftet.

> ”Henimot 1830-aarene hørte man ikke mer om storsilden, og det synes som om Finmarksfisket igjen gikk i glemmeboken…… Henimot midten av 40-årene fikk man høre fra Finmarken at i mars og april kom masser av lodde under kysten der oppe, og med lodden fulgte store mengder av torsk, helt opunder land. Da Lofotfisket var saa daarlig de sidste aar, besluttet nogle unge mænd at stelle sig istand for at reise til Finmarken paa fiske. Da de skulle reise saa tidlig som i mars, kaldte man fisket for Vinterfinmarksfiske. Saavidt jeg kan erindre kom kun en baat med 6 mand til at reise og meddeleren husker godt hver enkelt af dem, der alle for lengst er vandret bort. Det var i mars 1845 denne baat seilte nordover Vaagsfjorden…….
> Sidst i mai kom den før omtalte Finmarksbaat tilbage – alle i bedste velgaaende. De talte om lodden, lakselodde og sillodde, og beskrev denne. Mange hadde jo læst gamle Petter Dass’ skrifter, hvor han forteller om lodden og torsken der oppe. Men saavidt jeg forstod, hadde selv de gamle ikke set lodden.
> Da det første forsøk paa Vinterfinmarken gik saa nogenlunde bra, etter de smaa priser, da der ikke var andre kjøpere end Finmarkens egne handlende, blev der næste aar mange som reiste, og baatantallet og fiskeriet vokste aar efter aar. I 1852 regner man for største fiske hvad fisketallet angaar, særlig for Berlevaag.”

Høyst sannsynlig var kasfjærdinger allerede før 1850 også om vinteren på fiske i Finnmark. I 1845 var Hans Chr. Bergersen 10 år. De som rustet seg ut for vinterfinnmarksfiske det året, var sikkert nok folk fra Kasfjorden. Når han sier at mange båter reiste neste år, gjaldt nok også dette derfor fiskere heimefra. Selv om noen hadde vært på sommerfiske i Finnmark allerede i 1820-årene, var det altså fra 1845 at deltakelse i vinterfinnmarksfisket/vårtorskefisket ble vanlig blant kasfjærdingene. Feilslått fiske i Lofoten er nevnt som årsak til at vårtorskefisket framstod som alternativ. Alt dette betyr ikke at fiskere fra Senja og Troms ikke også tidligere hadde reist til Finnmark på fiske. Allerede på 1700-tallet hadde de såkalte nordfarerne vært der.
I perioden fra 1845 og framover til 1900 svingte vårtorskefisket i Finnmark seg opp til å bli et av landets viktigste med en samlet årlig deltakelse på oppimot 15000 mann mellom 1870 og 1880, Finnmarks egne fiskere inkludert.

I en av sine årsmeldinger opplyser lensmannen hvor mye tid som årligårs gikk med til fiskeriene. Han satte da opp følgende oversikt:[39]

> Lofotfisket……. ……. 9 – 10 uker
> Vårtorskefiskeriet i Finnmark……. 6 – 8 uker
> Sommerfisket i Vesterålen ……. 5 – 6 uker
> Høstfisket og storsildfisket…….. 8 – 10 uker

Boligforhold og hygiene

De farer fiskeren utsettes for har til alle tider vært knyttet til den tid han tilbringer på sjøen, men ennå i tidsrommet mellom 1850 og 1900 kunne også livet i rorbua helsemessig sett for mange være en store påkjenning. Omkring 1840 skulle en rorbu som utgjorde botilbudet for de aller fleste under Lofotfisket, være om lag 16,5 kvm. og romme inntil 2 båtmannskaper eller 12 mann. Også en oppnevnt lofotkommisjon anså dette for å være en høvelig størrelse. Rorbua skulle videre være 2 m under raftene og forsynt med glassvinduer, men ennå på denne tiden og lenge etter brukte man ikke sjelden en svineblære eller kveitemage i stedet for glass. Med en

[39] Lensm. innbert. til amtm. for 1866-70. Ark.: Riksark.

golvplass på mellom 1 og 2 kvadratmeter pr. mann skulle altså fiskerne både spise, sove og stelle seg. Og dette dreide seg om vanlig belegg. Ennå omkring 1890 fantes mange steder de samme forholdene. I sin innberetning for nettopp dette året opplyser medicinaldirektøren at golvarealet i gamle rorbuer ikke alltid nådde opp til 1,5 kvm. pr. mann. En del nye rorbuer, oppført i 1880-årene, var rommeligere. I disse kunne golvarealet komme oppimot 2,5 kvm. pr. mann. Mulighetene til å røre litt på seg innadørs var i disse buene noe bedre. Nå kunne også plassen i de gamle rorbuene økes noe, for eksempel ved å bygge halvloft til å ligge på slik at golvplassen ble noe større. Køyene på ca. 1,6 x 2 m måtte gi plass til 2 mann. Her lå en ikke særlig rommelig, men til gjengjeld desto varmere. I stedet for ljoren kom etter hvert komfyr og skorstein, golv av tre og vinduer av glass. Dette skjedde først fra 1860-tallet.
Ved siden av trangboddheten skrev medicinaldirektøren også om de hygieniske forholdene. Priveter var i høy grad mangelvare. Fiskerne gjorde sitt fornødne hvor det falt seg. Der kunne oppstå pøler av gjødselvann og mer eller mindre oppløste ekskrementer rundt rorbuene. Sammen med fiskeavfallet og matrestene dannet dette en stinkende masse som klebet seg til skotøyyet og fulgte med innadørs. Avfall etter egning og matrester ble ikke sjelden feid ned gjennom golvet. På den måten dannet det seg store, stinkende avfallsdunger enten under eller like ved siden av rorbuene.

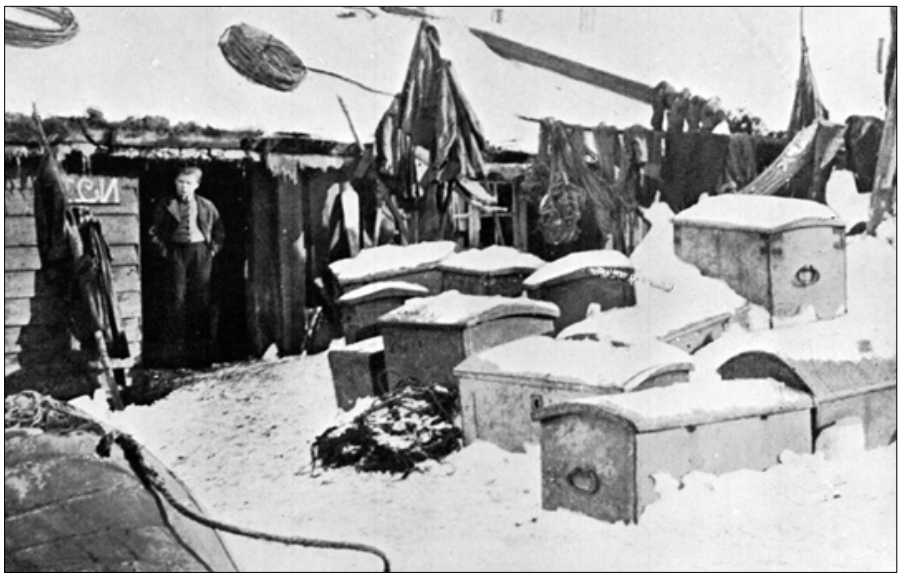

Miljøbilde fra Lofoten. Lav, enetasjes rorbu. Foran rorbua står Lofotkister, og garn henger til tørk. Foto utlånt fra Tromsø Museum.

Det er neppe grunn til å gå ut fra at losjiforholdene i Finnmarken var noe bedre enn i Lofoten. I 1868 var det ikke mer enn 8-10 år siden Berlevåg virkelig vant ry som fiskevær. En innsender i Finnmarksposten skriver da at det på langt nær var plass til alle tilreisende, i alt omkring 500 båter og mer enn 100 kjøpefartøyer. Overalt var det overfylt. Fiskerne sov i utette saltboder og på loft. Noen kvelvet en båt på snøen og grov seg et rom under den. Andre reiste seg improviserte telt av seil. ”Det var”, sier innsenderen, ”et Guds under at ikke en alvorlig Tyfus hjemsøkte hele belegget.”[40]
En fisker som oppholdt seg i Holmenvær, skrev i ”Senjens Tidende” i 1888 og satte spørsmålstegn ved de hygeniske forholdene der på denne tiden. Han skriver bl.a.:

> ”At Vandet i sin almindelighed er usundt som Drikkevand er jo meget skadeligt, men verre er det, at her mangen Gang intet saadant er. Jeg tænker mig at Storm og Uveir har hindret Reisen ind over Fjorden efter Vand de 8-14 Dage her intet Vand var; hvorledes

[40] Opplysninger om lofotfisket finnes bl.a. i ”Ut mot hav.” Fiskerihistorie for Nordland. Bodø 1977.

> skulde en Almue af 400-500 mennesker komme fra det uden at tine Snø. Tager man saa i Betænkning hvorledes Landet omkring Fiskeværene er belagt med Skarn og Fiskeavfald, turde en saadan Maade at skaffe sig Vand paa være lidet anbefalende."[41]

En innsender skriver i 1900 om forholdene i et fiskevær på ytre Senja etter at han for kort siden hadde vært og besøkt sine kamerater:

> "Der tales saa meget om renslighedens og sundhedens bevarelse, og modarbeidelse af tuberkulose og andre snigsygdomme. Og det er en glædelig tendens, men det er mange ting, som efter min mening burde først paatales…… Jeg spurgte da om boderne var rengjorte for hvert aar, men fik til svar, at boderne ikke har været vasket eller ordentlig rengjorte siden de var opsatte. Enkelte af disse var endog 10-12 aar gamle, men aldrig rengjorte……. Jeg var som sagt en tur for at tale med mine gamle kollegaer, men paa grund af den usunde lugt i de fleste af boderne, maatte jeg undvære at gaa til alle, ligesom jeg maatte være saa snar som mulig for at komme mig ud igjen. Og disse hus tjener jo baade til sove- og spiserom for fiskerne."[42]

Den stanken som i 1900 møtte denne mannen, hadde nok fulgt med de store fiskeriene gjennom hele tiden fra 1850 til 1900, og enda lenge før den tid. Til tross for forbedringer som bl.a. komfyr, tregolv, vinduer med glass og noe større plass i buene, er det til å forbauses over at det ikke var flere tilfelle av alvorlige sykdommer blant fiskerne når så mange var samlet under så elendige hygeniske forhold.

Før 1870 var fembøringene og åttringene åpne båter, men i sin 5-årsmelding for 1871-75 skriver lensmannen bl.a.:

> "Brug af Hus paa de større Baade under Reisen til fornemmelig Finmarksfisket er bleven almindelig."[43]

Dette huset var ikke stort, men det hjalp til å holde klær, sengetøy og lignende noenlunde tørt, og gjorde det dessuten for mannskapet mulig å spise og sove under reisen uten at mat og sengklær tok skade av nedbør og sjødrevs. Ved framkomsten kunne dessuten båthuset tas på land. Da ble det bedre plass om bord, og båthuset ble ikke sjelden foretrukket til losji framfor et trekkfullt naust eller uthusloft. Omkring 1875 tok mange til å bruke husbåter eller losjifartøyer under oppholdet i fiskeværene. Etter 1860 kunne en del av mannskapene og mange leiekarer benytte seg av rutegående dampskip på reisene. Leiekarene hyrte seg så når de kom fram, eller de hadde på forhånd avtalt å delta på båter fra heimtraktene. De fembøringene fra våre heimtrakter som drev vårtorskefiske i Finnmark, hadde i regelen 5 manns besetning.

Sommerfiske etter sei

Sommerfisket etter sei for Andenes eller langs innersiden av Andøya helt innover til Dverberg sysselsatte folk fra distriktene omkring Andfjorden og Sør-Troms for øvrig utover hele sommeren fra St. Hanstid til først i august. Mange kasfjærdinger drev i sommertiden også seifiske for Langenes i Vesterålen. Enkelte år kunne dette fisket slå godt til utafor Bjarkøy. Det var for eksempel tilfelle i perioden 1876-80. Da var derfor søkningen til Andenesfisket

[41] Kilde: Brev fra Holmenvær i Senjens Tidende januar 1888.
[42] Kilde: Art. i Tromsø Amtstidende 7. mai 1900.
[43] Femårsmelding til amtm. for 1871-75. Ark.: Riksark.

forholdsvis liten. Den viktigste redskapen ved dette fisket var søkkenota. Fire båter –helst 4 ½-roringer – fisket i lag. Til vanlig var det 14-16 mann på notlaget. Nota ble senket ned på botnen av fiskegrunnen med ett opphalingstau i hvert hjørne. Når så seivøa kom inn over den, ble nota halt opp så fort som mulig. Mange av dem som drev fiske i Kasfjorden, hadde søkkenot. Ole Ingebrigtsen hadde sogar part i 2 slike nøter i 1878.

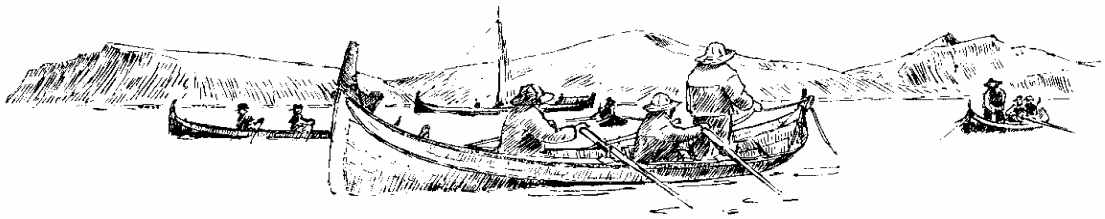

Søkkenot var et vanlig redskap i sommerfiske etter sei ved Andøya og utafor Øksnes og Langenes. Fisken ble fraktet heim og hengt. I pomorhandelens tid ble gjerne fisken byttet mot mel og andre forbruksvarer. Levra ble brent til tran heime og ført med med jektene til Bergen. Skal en dømme etter lensmannens opplysninger om fisket, var levra viktigere enn fisken. Fangsten ble alltid oppgitt i tønner lever.

Tegnet for denne boka av Leidulf Olsrud.

En beretning fra sognepresten datert 1842 om plasseringen av den nye Dverberg kirke gir et glimt av livet under sommerfisket ute ved Andøya. Han skriver bl.a.:

> ”…… Dog har disse Hensyn ikke kunnet bortrydde de Betænkeligheder som ere opstaaede derved at Skotberget om Sommeren ere et Samlingssted for de Roerfolk som søger hid paa Fiskerie, der ere de nemmelig vante til at lægge op deres Gjeldved, Fiskeredskaber o.s.v. Skulle de fremdeles have Adgang dertil, vil Kirken blive omgivet af saadanne Sager, da de af dem der ei kunde finde Rum til Ophold i Præstegaarden, pleier at have deres Logisteder der.”[44]

Om dette fisket slik det foregikk omkring 1860 forteller Hans Chr. Bergersen:

> ”Der dreves den tid seifiske hver sommer paa Andenes i tiden fra midten af juni til henimot utgangen av juli. Der var hver sommer mellom 80 og 100 seinøter. Seien førtes ind over Andfjorden til Hjemstederne for at tørres, 2 mann paa seilbåden – fembøringen – innover fjorden.

Han forteller også om føring av sei heim fra Langenes i Vesterålen. Når fisken var tørr, ble den ført til Tromsø og solgt der, så fremt den ikke ble omsatt direkte til russerne i bytte for mel. Ved siden av at fersk sei kunne byttes i mel, ga seifisket om sommeren år om annet også et betydelig bidrag til årsinntekten regnet i penger.
Kanskje vel så verdifull som selve fisken, var levra. Flere ganger i beretningene sine oppgir lensmannen utbyttet i antall tønner lever uten å nevne fisken. I beretningen for 1845-50 står således å lese at sommerfisket ett av årene hadde gitt om lag 20 tønner lever pr notlag. Av 300-400 storsei ble det en tønne lever. I 1849 var sågar fangsten 60 tønner pr. notlag, og de som det året hadde drevet for Langenes, hadde vært svært heldige.

[44] Brev fra sognepresten i Dverberg til biskopen, datert 26. januar 1842. Ark.: St.ark. i Tr. heim.

Omkring 1870 var visstnok seifisket fremdeles av stor betydning, men det ble ikke drevet i den samme utstrekning som i tidligere år fordi interessen for jordbruket var stigende, og tyngden i arbeidet om sommeren ble mer lagt på arbeid med jorda. Seifisket om sommeren ute ved Andøya opptok likevel i lange tider mange mennesker, især fra området omkring Andfjorden.

Høstfiske heime

I meldingen sin for 1851-55 opplyser lensmannen at

> ”…. Dessuten drives om Høsten Sildfiske samt et ikke ubetydeligt Hjemfiske i Sands sogn samt paa Grytlandet og i Kasfjorden.

Disse opplysningene forteller at også det fisket som foregikk med utgangspunkt heime i Kasfjorden utover høsten, ikke var av liten viktighet. Til dette ble brukt både juksa, line og garn, og fangstene bestod av de vanlige fiskesortene. År om annet skaffet høstfisket heime også ”noget til Handelsvare.”

Omsetning og økonomiske forhold

I årsmeldingen sin for 1851-55 sier fogden at

> ”Det er nok bare Fiskerne fra Ibestad, Trondenes og Sand og fra Kvæfjord som hænger Fisken i Lofoten i Almindelighed.”

Ennå lenge etter 1850 bestod det eldgamle handelsforholdet mellom kjøpmannen på Bryggen i Bergen og fiskerbøndene heimefra. Således hadde kjøpmann von Tangen så sent som i 1870 mange kunder på Grøtavær, Alvestad, Dale og Inner-Gryta. Fisk og fiskeprodukter fra heimefisket som torsk, lange, hyse, brosme og tran ble da ført med Mikal Kildals jekt ”Petrine.” Nå ble skreien solgt direkte til oppkjøpere i Lofoten. I 1870 skrev Carl Ruud fra ytre Elgsnes dette brevet til kjøpmannen sin på Bryggen:

> ”Jeg sender 10 Voger Rundfisk med lidt Titling i Lag med og 1 Vog Hyse og forlanger til bage 1 Egetønde med rug og 1 tæt tønde med Rug. De maa faa til at rette paa en liden Ting. Der staar paa Regning 7 Skjæpper Salt forige Stævne, men jeg fik kun 1 Skjæppe og paa det at De kan tro det er Sandhed saa kan det bevises at han som leverte det til Mandskabet erklærte at han leverte ud efter Ordre.”

Dette gjelder heimefisk fra området omkring ytre Elgsnes.
Direkte salg til kjøpmenn i Lofoten under fisket der var allerede fra 1850 blitt mer og mer vanlig, og omkring 1870 hadde ingen fra Trondenes eller Kvæfjord sendt skrei til Bergen verken med jekt eller dampskip. I Lofoten ble nå skreien solgt til oppkjøpere som produserte den til klippfisk. Klippfisktørkingen foregikk mange steder mest fra Troms og sørover. I Kasfjorden var bergene ute på Dalen, Kvitsanden på Auna og fjæra utafor Skjærstad benyttet.

Klippfisktørking i Kasfjorden hadde i 1912 allerede lange tradisjoner. Simon K. Normann kjøpte i årene 1875-76 fisk i Lofoten som han saltet og tørket til klippfisk på Snærnesfjæra utafor Skjærstad. Arbeid med klippfisktørking ga en kjærkommen fortjeneste for den delen av befolkningen som ikke deltok direkte i fisket. På bildet fra venstre: Signe Olsen, Jenny Johansen, Ragnhild Henriksen, Olga Bremnes, Hanna Weding, Karen Jørgensen, Bina Zacariassen og Hanna Olsen (Fagerås)
Fotografi lånt hos Ernst Eilertsen.

Gjennomgang av en rekke nordfarkladder viser at ved siden av fisk, sendte mange også lenge etter 1850 en god del tran med jekten til Bergen. Dette peker i retning av at mange fra Trondenes og Kvæfjord fortsatte å føre levra heim og produsere den til tran der.[45]

Mel som betaling for fisk under vårtorskefisket i Finnmark hadde sin basis i Pomorhandelen. Allerede fra 1839 fikk russerne også tillatelse til å drive byttehandel direkte med almuen i Tromsø og Senja. Samtidig ble området utvidet til å omfatte Vesterålen. Men handelen måtte bare foregå noen bestemte steder, bl.a. i Bergsøyene, på Andenes og utafor Langenes i Vesterålen. Straks etter 1867 ble denne handelen også tillatt i makketida i Holmenvær, Mefjord og en rekke andre fiskevær i Senja. Fra 1872 ble makketida regnet fra 15. juni og helt fram til 30. september. Samme året ble det også tillatt å bruke saltfisk som byttemiddel i Senja og Tromsø. Det var også mulig å selge fisken for penger, men mel var det vanligste byttemiddel. En viss peiling på hva denne byttehandelen betydde, gir lensmannens opplysning om utbyttet av vårtorskefisket i Finnmark mellom 1845 og 1850. I dette tidsrommet hadde fisket vært så godt, at en stor del av fiskerne fra Trondenes hadde en lott på fra 60 til 150 våger mel pr. mann. Hver husholdning i distriktet kan ha skaffet seg 20-30 våger mel på grunn av den store mengde som hadde deltatt i fisket.[46]

I 1872 var bytteforholdet i Holmenvær slik:
1 våg rugmel for 1-2 våger kveite, eller 2-4 våger torsk, eller 3-12 våger sei. Foruten mel var byttevarene korn, gryn, hamp, seilduk, tjære, taknever og trelast.
Russehandelen bestod helt til første verdenskrig, og var av betydning både på grunn av varebyttet med mel, og fordi det ble mulig å få avsetning for fisk som i sommertiden ellers var vanskelig å ta hand om. Det var også langt enklere å selge seien i rå tilstand direkte enn å

[45] Opplysningene om handelen med Bergen bygger på gjennomgang av nordfarkladder fra flere kjøpmenn på Bryggen. Disse protokollene finnes dels i Univ.bibl. i Bergen og dels i Bergen Byark. Det hanseatiske museum har mange brev fra fiskere i Nordland og Troms som forteller om kontakt med kjøpmenn på bryggen.
[46] Lensm. innberetn. til amtm. for 1846-50. Ark.: St.ark. i Tr.sø.

benytte den tungvinte og arbeidskrevende måten med tørking og frakting til Tromsø eller Bergen for salg der. Før russehandelens tid, var det vanlig å frakte tørrseien til Tromsø.

I 1873 deltok 622 garnfiskere, 238 linefiskere og 150 leiekarer fra Trondenes i lofotfisket. De hadde lotter mellom 20 og 90 spd. Gjennonsnittet for garnbåtene var 60 og for linebåtene 30 spd.

Samme året deltok 450 mann fra Trondenes i vårtorskefisket. Her var lotten fra 20 til 60 spd. med gjennomsnitt 30 spd. For dem som drev sommerfiske i Finnmarken, i alt 160 Trondenesfiskere, var lotten 14 spd. i gjennomsnitt. Et gjennomsnittstall for storsildfisket i 1873, som bl.a. foregikk på Kasfjorden, Toppsundet og Andfjorden, er ikke oppgitt, men i perioden 1867-70 er gjennomsnittslotten oppgitt til 20 spd. Den var sikkert ikke høyere i 1873 da fisket allerede hadde vært på sitt beste. For en mann som drev alle disse fiskeriene , kan altså det totale utbyttet i 1873 trolig ha ligget mellom ca. 90 og ca. 120 spd. Dette er brutto beløp i den forstand at driftsutgifter til bruk og til utrustning førøvrig kommer til fradrag. For det store flertall lå kanskje årsinntekten omkring 100 spd. eller 400 kroner i 1873. Men fisket kan være lunefullt og svingningene i utbyttet derfor store. Den fiskeren som skrev til "Senjens Tidende" 19. januar 1888, opplyser bl.a. at de til da hadde fisket i Holmenvær i 6 uker og tjent 120 kroner brutto. Herfra gikk agnsild, husleie, rekstebåtsleie, kol og ved, lysolje, kaffe og sukker, i alt kr 85.35. Til deling på 4 mann ble da kr 34.65, hvilket utgjorde omkring kr 8,50 pr. mann. I 1882 heter det at "De som iaar herfra søgte Finmarksfisket havde vanskelighed med at klare Udgifterne, og flere maatte endog sælge Fiskeredskaberne for at kunne klare hjemreisen.[47]

Andre halvparten av 1800-tallet markerte slutten på "den gamle tid." Bergenshandelen, som hadde bestått i mange hundre år, ble allerede omkring midten av århundret for det meste avløst av lokal handel og direkte omsetning av fisk i rå tilstand. Fra omkring 1860 ble dampskipene brukt i fiskeriets tjeneste , dels direkte, dels til sleping, agnfart og lignende, og ikke minst til befraktning av gods og passasjerer. Åpne båter – fembøringer og åttringer – ble utkonkurrert av større, dekkete fartøyer med større aksjonsradius. Nye fiskerier lenger til havs kom i tillegg til kystfiskeriene.

Kasfjærdingene fulgte ikke med i denne utviklingen. De av gårdens befolkning som hadde eid fembøringer eller åttringer, var fiskerbønder, og hadde kombinert jordbruk og fiske med hovedvekten lagt på fiskeriet. Mot slutten av 1800-tallet økte interessen for jordbruk, og det kom til å legge stadig større beslag på det totale årsverket. Naustene og sjøbodene som hadde stått fra Bukta og innover fjæra til Innersjyen, tok så smått til å forsvinne, og de gamle båtene ble ikke lenger byttet ut med nye. Omkring århundreskiftet, da de første motorene kom, var det ute med den tid da folk fra Kasfjorden eide større båter som de deltok med i de store fiskeriene.

Sildfisket

Nu vil jeg mig videre vende,
Om Silden at teigne som fanges om Høst,
Og saltes i Tønden , hvis Fangst er med løst,
Naar GUd sine Gaver vil sende.[48]

[47] Innb. fra lensm. i Tr.nes til amtm. om fiskeriene i 1882. Ark.: St.ark. i Tr.sø.
[48] Fra "Nordlands Trompet"

Tiden før 1850

Fiske etter sild med garn er gammelt også her i distriktet. Det viser bl.a. dette verset av Petter Dass i hans "Nordlands Trompet." I mange skifter, også fra 1800-tallet, finnes opplysninger om at folk eide sildgarn. Ole Pedersen (skifte 1803) hadde således 2 sildgarn, Hans Gabrielsen (skifte 1810) 4 sildgarn, Kristian Eriksen, Myrland i Kvæfjord (skifte 1836) 5 sildgarn av forskjellig størrelse, og i skiftet i 1836 etter Anders Andersen, Erikstad, er oppskrevet blant sjøredskapene hele 20 sildgarn.[49] Alt dette var feitsildgarn som ble benyttet fra august måned og framover høsten.

Før 1850 var fisket etter sild, i alle fall i Senjen og Tromsø fogderi, først og fremst beregnet til eget forbruk, til mat for kreaturene og til gjødsel dersom fangsten ble større enn det som gikk med til menneskeføde og til kreaturene. I dette samme tidsrommet var videre garn den eneste fangstredskapen. Fisket kunne år om annet være betydelig og foregå nokså langt av gårde. Nikolai Normann på Ytre Elgsnes forteller således i en av sine opptegnelser om året 1835 bl.a.:

> "Ligeledes blev man velsignet med et rigeligt Sildefiskeri i Reisen (Skjervø). Det varede fra Oktober lige til Marts Ende. Mange tusinde Farme Sild bleve hentede herfra, og flere tusinde Tdr. raadnede op paa Landet. Prisen var tilsidst 20 sk. mod varer, nemlig 1 mark Tobak eller 2 Potter Brændevin for Tønden."[50]

Utvilsomt deltok også folk fra Kasfjorden i dette fisket som sikkert gjaldt feitsild og foregikk med garn i den grad mengden ikke var så stor at det var mulig å bruke håv.
I "De norske fiskeriers historie 1815-1880" er opplyst at i 1845 fantes "saa vidt vides" bare en stor not i Troms og Finnmark, og den var i Tromsø.
En merkverdighet må i denne forbindelse nevnes, nemlig den at at i tidsrommet mellom 1816 og 1845 var sildfiske med not forbudt i hele Nord-Norge.[51] Det er nevnt flere årsaker til denne bestemmelsen, som for øvrig neppe kan forstås så helt bokstavelig:

1. Det foregikk ikke sildfiske av noen større betydning i Nord-Norge mellom 1816 og 1845. Som følge av dette viste ikke Stortinget større interesse for fiske etter sild i landsdelen, og fattet derfor kanskje vedtaket noe forhastet ettersom notforbudet likevel hadde liten praktisk betydning. Det gjaldt vel helst andre områder, men så var også Nord-Norge kommet med.
2. Sildfisket gjaldt feitsild og var beregnet på heimeforbruk. Myndighetene ville kanskje med notforbudet tilkjennegi at bruk av not var både uhensiktsmessig og dyrt og derfor måtte forbys. I dette lå muligens bl.a. også et ønske fra myndighetene om å dra omsorg for almuens ve og vel.

Sildfisket mellom 1850 og 1870

Etter 1845 forandret situasjonen seg raskt. Trygve Lysaker opplyser således i Trondenes historie at i 1855 var det bare i Trondenes stengenøter for sild på 15 gårder. Det er grunn til å spørre hva som hadde ført til at så mange hadde skaffet seg sildnot i løpet av10-året mellom 1845 og 1855?

Allerede i løpet av 1840-årene foregikk det åpenbart forandringer både hva angikk sildforekomstene og myndighetenes holdning til bruk av not, og da notforbudet ble opphevet i

---

[49] Fra aktuelle skifteprotokoller i St.ark. i Tr.sø.
[50] Art. i Tr.sø St.t. 10.6.1877. N. Normanns opptegnelser skal visstnok være i Tromsø bibliotek, men på forespørsel har det ikke vært mulig å finne dem.
[51] Trygve Solhaug: De norske fiskeriers historie 1815-1880, s. 424 og 434.

1845, skjedde det etter forslag fra samtlige stortingsrepresentanter fra Troms og Finnmark. Kjøpmennene i Tromsø drev nå en forholdsvis omfattende handelsvirksomhet, og de så muligheter i dette fisket. I forslagsstillernes grunngivning het det at sildfisket som næringsgren hadde vært lite benyttet i landets nordligste egner, og den sild som ble fisket, ble virket bare til husbruk. Men tilgangen på sild i havet var ikke ubetydelig lenger, og man hadde derfor forsøkt seg med tilvirkning av noen tusen tønner til utskipning i Troms. På grunn av notforbudet hadde silden imidlertid ikke fått gå åten av seg. Varen holdt derfor ikke mål kvalitetsmessig, og var "bleven vraket på fremmede markeder." For omsetning i store mengder hadde noten åpenbare fordeler når det gjaldt kvaliteten på silda som handelsvare. Det ville være mulig å holde den i steng til den ble fri for åte, fangsten kunne bedre avstemmes med produksjonen, og kvaliteten dermed forbedres.[52]

Den utvikling i sildefisket som her kort er skissert, kommer også til uttrykk i Trondeneslensmannens 5-årsmeldinger. Han skriver således i sin melding for 5-året 1841- 45 at

> "Sildefiske foregaar ikke i disse to Tinglagene (Sand og Trondenes) når undtaes Høsten 1845, da der blev fisket saa mye langs Strendene, at enhver Almuesmann fikk nok til husbehov."

Her er nok lensmannen noe dårlig orientert. Anders Andersen hadde som nevnt innledningsvis, mange sildgarn allerede før 1836.
I meldingen for 1851-1855 uttaler fogden seg i generelle vendinger, men også litt mer utførlig og optimistisk. Da skriver han bl.a.:

> "Efter Torsken og Sejen har fornemmelig Silden den største Betydning. I Havet er den de større Fiskearters Føde, og den trækker dem efter sig ind i Fjorderne. Naar den her fanges leverer den Føde baade til Mennesker og Kvæg."

Han sier deretter at dette fisket er ustadig både hva angår mengder og de steder der det forekommer, og nevner så to sorter sild, nemlig *"Sommersild og en meget større Sort som også er meget fet, og som i Handelen benevnes Vårsild."* [53] Silda fanges med garn og med not. Fisket foregår ofte når det er frost, og det hindrer den fra å råtne. Derfor kan den i vintertiden brukes til agn ved fiskeriene. Av og til fanges den i så store mengder at det kan lønne seg å "smelte" den fersk opp til tran. Om utbyttet kan fogden ikke uttale seg, men han skriver at når sildfisket slår feil hjemme, men slår til i Nordland, søker folk dit fra de nærmeste bygder i Finnmarkens amt (Trondenes, Kvæfjord, Sand og Ibestad.) Dette forholdet kan også være omvendt.
I denne beretningen fra fogden er særlig å merke seg at

- det foregår nå et så betydelig fiske etter sild i Senjen og Tromsø fogderi at fogden vier det stor oppmerksomhet i meldingen,
- redskapene er både garn og not, og
- foruten til husbruk anvendes silden nå både til agn, salting og til sildtran.

En nærmere orientering om fisket dette året gir lensmannen i brev til fogden datert 7. desember 1853:[54]

---

[52] Samme som foregående, s. 436-438.
[53] Ordet sommersild er utvilsomt det vi forstår med feitsild, dvs. ca. 3-5 år gammel ikke kjønnsmoden sild. Ordet vårsild er her det samme som over alt i vår landsdel bestandig har vært kalt storsild, dvs stor, feit, kjønnsmoden sild som særlig i Nordland og Troms fanges om høsten og tidlig på vinteren. Se "Ut mot hav" s. 176.
[54] Ark.: St.ark. i Tr.sø.

> I de siste fjorten Dage har været et ikke saa ubetydeligt Sildfiske i Kastfjorden her i Throndenes, der har samlet en Almue som jeg antager kan anslaaes til 1500 a 2000 mand, hvorfor jeg ansaa det nødvendig til Forebyggelse af Uorden, at anordne det ved Forordning af Februar 1786 og Lov af 1816 befalede Opsyn paa Gaardene Erikstad, Harbakken, Skjerstad og indre Elsnes hvor tvende Opsynsmen ere udvalgte for hver gaard, der atter have udnævnt og tilsagt blant Fiskerne Wagt for hver Nat. Derfor har jeg for de forsamlede Fiskere oplæst Lovbestemmelsen og foranstaltet et Udtog af samme opslaaet saavel i Kastfjorden som paa Handelsstedet Elsnes.
>
> Enskjønt man i Førstningen havde mange Vanskeligheter at bekjempe, da disse Bestemmelser foregaves aldrig at have været anvendte under Sildfisket hernord, saa lykkedes det mig dog med Bistand af nogle sædelige Almuesmænd at tilveiebringe Orden, og jeg har haft den tilfredstillelse at den trufne Foranstaltning omfattes med mer og mer interesse, ligesom, meg bekjent, kun et tyveri af Garn har været begaaet paa Søen, der strax opdagedes af Vagtmandskabet.
>
> Det fiskede Parti Sild indtil forrige Uges Udgang kan muligt ansættes til 5000 Tønder og igaar var Fangsten bedre end nogen foregaaende Dag da cirka 1500 Tønder fangedes. Silden staar nu inde ved Kastfjordbunden og da en Mængde Hval staar udenfor er det ikke usandsynligt at fiskeriet i længere Tid vil vedvare.
>
> Silden er af god sort, men hidtil har kun lidt været virket til Kjøbmandsvare da Almuen kun har fisket til eget Behov. Fornemmelig er det Indbyggerne i Throndenes Præstegjeld og fra Vesteraalen som hidtil have fisket, men i de senere Dage er stor Almue ankommen fra Lofoten, Salten og tildels nordenfor Throndenes. Af fremmede Kjøbere har et par fartøyer indfundet sig. Silden har været betalt fra 6 til 9 ort pr.Tønde eller tvende Stamper.[55]
>
> Jeg har saa ofte mine øvrige Forretninger ikke have hindret mig, været tilstede i Kastfjorden for at bistaa Opsynsmændene, og finder jeg det ogsaa nødvendigt herefter at bidrage alt muligt til Ordens Overholdelse, og fornemmelig at forebygge Dagsæt, der forrige uge drev Silden yderst ud i Fjorden.

Allerede 2. februar 1854 sendte lensmann Gylche ny innberetning til fogden ” om det i Vinter stedfundne Sildfiske i Kastfjorden,” og nå la han også ved regning for skyss og diett på i alt 10 spd og 12 sk. Dette brevet finnes riktignok ikke i amtnannens arkiv, men det er grunn til å regne med at det bl.a. også har uttrykt behov for bistand fra høyere myndighet til å utarbeide mer utførlige bestemmelser, så at både lensmannen og almuen hadde noe å forholde seg til. Fogden har vel også sluttet seg til et slikt forslag. Amtmannen har i alle fall funnet det nødvendig å utarbeide en ”Placat”[56]

> i Betragtning af de hyppige og grundede Klager, som føres over de ved Sildefiskerierne inden Senjen og Tromsø Fogderiers Grændser forefaldende Uordener ja Forbrydelser.

Denne ”Placaten” er inndelt i to punkter,

---

[55] 1816-1877: 1 spesiedaler = 5 ort = 120 skilling. I 1877 ble 1 spd. vekslet om til 4 kroner.
[56] Ark.: Amtm./fylkesm. i Finnmark. Fiskeriene. Kassett nr. 2771. St.ark. i Tr.sø.

A. I henseende til Sildens Fiskning, og
B. Andgaaende Sildens Virkning.

Bestemmelsene om "Sildens Fiskning" er i det store og hele de samme som lensmannen hadde gjort gjeldende, men i tilleg er det nedlagt forbud mot å "skyde noget, være seg Fugl eller Kaabbe, Niise, Springer eller Hval" fordi det kan forstyrre silden slik at den ikke kommer inn i fjordene. Når silden er inne i fjorden eller under land, må drivgarn ikke brukes, men "når silden har givet sig ud fra Landet, og den paa ingen anden Maade kan faaes uden ved Drivegarn, maa det være enhver tilladt, efterat den ganske fiskende Almue derom er bleven enig, paa denne Maade at fiske."
Det andre punktet i "Placaten," "Angaaende Sildens Virkning" gjelder hvorledes behandlingen skal skje for at varen ikke skal bli ødelagt. Foruten at amtmannen her viser til en forordning fra 1753, har han kanskje også rådført seg med kjøpmennene i Tromsø, for han gir forholdsvis detaljerte pålegg:
Straks silden er tatt av garnene, "bliver den ganet og nedsaltet paa det at den beholder sin Blodlage hos sig." Man må ikke vente med dette mer enn 3-4 timer etter at den er tatt av garnene. Den større sild skal sorteres fra den små, "og hver Sort derefter i sine Foustager nedsaltes, saa at hverken den smaa og den store bliver lagt om i Tønderne, eller den smaa midt i Tønderne, til Prisens forringelse, saavel inden- som udenlands." Videre må en bruke tilstrekkelig og riktig salt så det ikke blir nødvendig å omsalte. Tønnene må være gode, tette og forsvarlig forsynt med band. Til slutt heter det at varen må behandles med forsiktighet "saa at ikke Ister eller Plomme udrives af Bugen, eller at den taber sin Rist og Anseelse." Den som ikke forholder seg i samsvar med disse bestemmelsene, vil bli saksøkt etter "Fiskeforanstaltningen af 29. jan. 1772." Silden var nå blitt en salgsvare, og derfor måtte den holde mål kvalitetsmessig sett.

I 1855 bodde det omkring 150 mennesker med stort og smått på Harbakken og Erikstad tilsammen. I noen korte høst-og vintermåneder i 1853/54 ble følgelig folketallet mer enn 10-doblet. Dette skapte selvsagt veldige omveltninger i bygdesamfunnet. Bruk og båt måtte klargjøres i en fei, og storparten av mannfolkene på gården deltok i fisket. Alle som kunne, hjalp til med å ta vare på fangstene. Men i tillegg trengte nok også mange av de tilreisende å fylle sine matbommer både en og to ganger mens fisket sto på, og ikke alle kunne klare seg uten husvære på stedet. Det måtte skaffes både mat og sengeplass. En del leven og løyer fulgte nok også med, og ikke alt skjedde i fred og fordragelighet. Fogden opplyser til amtmannen at de to som ble arrestert for garntyveri, var sendt til Hamnvik, hvor sorenskriveren den gang holdt til, for å førhøres. Når en tar i betraktning at garnhavet var begrenset, og garnlenkene mange, er det likevel nesten ikke til å tro at lensmannen klarte å håndtere situasjonen så godt som han selv gir uttrykk for. Dette inntrykket forandres heller ikke særlig mye om vi også innkalkulerer en del skryt i beretningen hans.
Med sild i tønna hadde folk i vide kretser på kort tid skaffet seg et godt og kjærkomment tillegg i kostholdet, og de aller fleste ble også noen spesiedaler rikere.

> Hun klines paa Fladbrød Isteden for Smør,
> Saa stryger hand Flabben og visker ham tør,
> Og reyser heel glad til sin Hytte.[57]

Det er ikke noen steder tale om bruk av not i 1853/54, men et godt fiske skaper optimisme i vide kretser, og tro på framtida. Når Lysaker derfor sier at det i 1855 fantes stengenøter på 15 gårder

[57] Fra "Nordlands Trompet"

i Trondenes, kan vel noe av forklaringen ligge i nettopp denne optimismen, som jo til alle tider har vært fiskeren en tro følgesvenn.

Hvorom nå allting er, sildfiske av en slik størrelse som i 1853/54 hører vi tidligere ikke noe om i Kasfjorden, men nå var det med på å sette stedet på kartet på den måten at det med ett gjorde Kasfjorden kjent som en god sildfjord.

Dette fisket ble likevel ikke av noen varighet. I 1854 og 1855 var silda igjen på det nærmeste borte,

> Det har været fisket noget Sild i Sands Sogn, men langt fra tilstrækkelig til Distriktets Behov.

I tilknytning til denne meldingen kommer lensmannen med den noe merkverdige uttalelsen at

> stadigt Sildefiske i Trondenes kan ikke paaregnes, da her ingen Fjorde gives som egner sig til Sildefiskeri.[58]

Det kan være mulig at han her sikter til trange bukter eller viker hvor silda gjerne går inn. Da kan hele vågen avstenges med not, og fangst i stor mengde er mulig.

I perioden mellom 1853/54 og 1869 foreligger ikke opplysninger om at det foregikk sildfiske i Kasfjorden i det samme omfang som i 1853/54. Men dette betyr ikke at all sild holdt seg helt borte i denne tiden. I begge 5-årsmeldingene fra 1856-60 og 1861-65 skriver amtmannen at fiske etter sild hadde foregått, og at silden tildels var av god kvalitet.

> Dette fisket," skriver han videre "har ikke noget Sted været Aarvist, og det har heller ikke været drevet i nogen Udstrekning som har kunnet gi Produktet nogen Betydning som Menneskeføde, mat for Kreaturene og til Agn. Silden er likevel eftertraktet både af Fiskerne og af Almuen i det hele taget.[59]

Når situasjonen var slik, hadde det flere årsaker. Amtmannen peker i 1861 på at

> Almuen ikke er forsynet med de dertil fornødne Redskaber ligesaa lidt som med Tønder og Salt til Sildens Behandling og Conservation, medens der ogsaa mangler Kjøbere, og det paa Grund af den fjerne Beliggenhed fra Markederne har sin Vanskelighed at bringe Productet i Handelen hvorpaa undertiden er gjort Forsøg uden Held.[60]

Klarere kan det vel neppe sies at det meste manglet i amtet for å kunne få et økonomissk utbytte av sildfisket. Så helsvart som amtmannen ville ha det til, var det nå likevel ikke. Lensmannen opplyser at det allerede i 1853/54 var to kjøpefartøyer i Kasfjorden. Landsdelen lå riktignok "bak de hundrede mile," men i århundrer hadde det vært sjøverts forbindelse med Bergen, og selv om jektefarten dit var i sterk tilbakegang omkring 1860,var forbindelsen forholdsvis god.. Seiling med jakt eller jekt for eierens egen regning var ikke uvanlig. Dessuten overtok nå etter hvert dampskipene mer av trafikken både med gods og passasjerer. Muligheter for å skaffe tønner og salt nordover, og frakt til Bergen var derfor tilstede.

---

[58] Lensm. meld. til amtm. for 1851-55. Kilde: St.ark. Tr.sø.
[59] Dette dreier seg sannsynligvis om feitsild som nå for en del også ble fanget med not.
[60] Amtm. innberetn. for 1856-60 finnes i St.ark. i Tr.sø.

I tiden etter1860 gikk det sterkt tilbake med det rike vårsildfisket som i flere 10-år hadde foregått på Vestlandet, særlig på strekningen mellom Bergen og Stavanger. Omtrent samtidig med denne tilbakegangen, tok feitsildfisket om sommeren og høsten seg opp, og flyttet seg stadig lenger og lenger nordover langs kysten helt fra Møre til Salten, Lofoten, Ofoten og Vesterålen. Hele det avsetnings- og omsetningsapparat som hadde vært bygd opp og basert på vårsildfisket, kunne nå settes inn i fisket etter feitsild. Da storsilda dukket opp her nord utover mot midten av 1860-årene, hadde derfor allerede oppkjøpere fra Vest- og Sørvestlandet besøkt landsdelen vår i mange år. I tillegg til dette deltok mange av disse kjøperne også i sesongfiskeriene både i Lofoten og på Finnmarken. Der kjøpte de torsk, saltet den og produserte klippfisk. Dermed ble sesongen for dem som engasjerte seg også i denne virksomheten, faktisk hele tidsrommet fra februar/mars og hel fram til jul. En viss forholdsvis mobil beredskap fantes altså i dette tidsrommet i landsdelen i tiden etter 1860, og økte mulighetene for omsetning av sild.

Hans Nilsen (1841-1919) var fra Aun. Som gammel mann kunne han fortelle at et år var han sammen med båtlaget sitt på fiske ute ved Fiskenes/Skarstein på Andøya. Da fikk de av en mann der svært stor, feit sild – en sort de aldri før verken hadde fisket eller sett. På spørsmål fortalte mannen at slik sild hadde de der ute ved Andøya hatt besøk av om høsten i flere år. En tid deretter var Hans Nilsen blant de første som fisket storsild i Andfjorden. Dette var i 1864, men allerede så tidlig som i 1861 skulle storsildfisket så smått ha begynt utafor Vesterålen og Tromsø. Dette er derfor regnet som begynnelsen på storsildfisket her nord, men etter det som ble fortalt, skulle likevel storsild i store mengder ha vært observert utafor Vesterålen allerede i1840, og i Finnmark så tidlig som omkring 1810. ”Bergensposten” meldte i oktober 1866 at silda den høsten hadde vist seg i store mengder i Vesterålen. Lensmannen i Øksnes kunne endatil fortelle at om lag 1200 mann deltok i dette fisket, og nevner at blant disse var også folk fra Trondenes. Fram til 22. desember ble det oppfisket anslagsvis 30000 tønner sild etter lensmannens overslag.

Storsildfisket mellom 1869 og 1874

Vi befinner oss så i Kasfjorden i midten av september 1869. Lensmann Strøm melder om et par frostnetter i Trondenes omkring 10. september. Folk fryktet derfor stor skade på årsveksten, og tok til å skjære byggåkrene sine. Kaldværet gikk imidlertid over og ble avløst av gode dager med mildt og godt vær,

> saa at Agrene have gjort betydelig Framgang, og er man nu i fuld Beskjeftigelse med Skuronnen ligesom enkelte have begyndt at optage Potetesen.[61]

Nærmest i forbifarten nevner han litt om sildfisket:

> Ved Trøsen i Distriktets sydligste Del, har der været fisket en del Fedsild, fornemmelig med Nod. 16 a 1800 Tdr. antages at være bleven virket til Handelsvare….. Fiskeriet er nu ophørt, uagtet Sild har vist sig paa forskellige Steder uden at søge Land.

Alt i alt gir denne meldingen inntrykk av at både på land og sjø var forholdene først i september 1869 som sedvanlig på den tiden av året. Ikke noe spesielt å skrive om. Vel en måned senere er situasjonen totalt forandret. Som en veldig lavine

[61] Brev fra lensm. i Tr.nes til amtm. dat. 10.9.1869. Ark.: St.ark. i Tr.sø.

> har Storsilden i forrige Uge søgt Land ved Grøta, Elgsnes og i Kastfjorden. Mange Nøter ere satte, men ved et indfaldende Uveir d. 22. ds. sønderreves flere Nøter, hvorved en stor Del Sild tabtes. Imidlertid staa flere tusinde Tønder indstengte, og have allerede flere af de tilstedeværende Fartøyer faaet Last. Fartøyer & Baade ankommer dagligen og Antallet af Nøter, større og mindre, paa Strækningen fra Kastfjorden, Elgsnes, Grøta og Melø udgjør nær Hundrede. Mange have ogsaa øst Sild dels tæt ved Land og dels ude paa selve Havet, uden andet Redskab end en almindelig Sildehaav……. Sild og Hval sees i Mængde ude i Fjorden. Saafremt Veiret vedbliver at være saa roligt som i dag, vil der antagelig inden meget kort tid blive opfisket ligesaa meget som i hele f. Aar.

Kort tid etterpå skriver lensmannen at

> især i Kastfjorden fiskedes det ikke saa ubetydeligt, dels med nøter og dels med garn.[62]

Med dette startet det største fisket etter storsild som noen gang i nyere tid har funnet sted i Kasfjorden. Seinere spredte silden seg over et stadig større område, og viste seg under land sammen med mengder av kval. Om akkurat dette med å bruke håven til å skaffe seg fangst forteller Peder R. Hansen, Bjarkøy etter sin far, Hans P. Olsen at en dag i storsildårene var han (Hans P.) sammen med 3 mann på en 4-roring, nordlandsbåt. En dag ut på høsten, visstnok sist i oktober måned , så de en fugleknute like utafor skjærene mot Andfjorden. De rodde borttil, og det viste seg å være sammenjaget storsild som fuglene arbeidet med. Småkval som de kalte ”tuvkval”, og storsei jaget silda sammen. Skjønt kvalen kunne være farlig, dristet de seg borttil med en håv, og sild fikk de nok av. En fembøring fra Grøtavær kom også til og lastet seg i samme sildknuten. Det var godt vær, så 4-roringen lastet de godt, men det skulle de ikke ha gjort, for da de kom ut av sildknuten, var de nære ved å synke. Silden hadde nemlig løftet båten noe mens de lå inne i knuten.

Enkelte gjorde store steng med landnot. Således forteller lensmannen at et steng i nærheten av Forhavn litt sør for Harstad var på bortimot 4000 tønner, dvs.vel 5500 hl. Ved siden av salting til handelsvare fikk almuen rikelig forsyning både til mat og til agn. Også til dette sistnevnte formålet brukte man saltsild. I løpet av noen hektiske uker foregikk et eventyrlig fiske, og 24. november skriver lensmannen at

> med nogenlunde Sikkerhed maa det antages, at der i Sand og Trondenes herred er saltet omkring 65000 Tdr., hvoraf til Almuens Behov omkring 8000 Tdr. Ved Pakning, Fyldning og videre Fuldstændiggjørelse til Handelsvare vil dette Parti taale betydelig Reduktion, samt at det maa antages at en Del af det af Handelsmænd og andre virkede Kvantum, vil anvendes i Lofoten som Agnsild, kan det for afskibning til Udlandet indvundne Parti neppe ansættes til over 42 til 43000 Tdr.

Dersom en regner med 65000 tønner fersk sild, tilsvarer det knapt 100000 hl. Når man så tenker på at silda kom så plutselig at det ikke ble tid til noen større forberedelse, at for det meste små landnøter, garn og håv var fangstredskapene, og at fisket stod på bare et par måneder, skjønner en at det var sild i store mengder, og at totalfangsten egentlig var betydelig. Prisen var omkring 1 spd. pr. tønne, hvilket vil si at førstehåndsverdien kom opp i ca. 240000 kr. Hvor mye det ville ha vært mulig å fiske hvis det hadde vært tid til forberedelser, kan en bare spekulere på.

---

[62] Brev fra lensm. til amtm. 25.10. og 24.11.1869. Ark.: St.ark. Tr.sø. Her finnes også flere brev fra alle de årene storsildfisket stod på. Når ikke annet er oppgitt, er sitatene nedenfor fra disse brevene, som også danner bakgrunn for mesteparten av det som er skrevet om storsildfisket.

Den 18. desember var fisket på det nærmeste slutt, og fiskere og kjøpmenn hadde reist heim.

I 1869 bodde noen husmenn i sine gammer ute i bukta. Alle husene på gården Erikstad lå da i en klynge fra Kortneset oppover mot toppen av Sarabakken. På Harbakken bodde de 9 oppsitterne fra Leitebakken langs den gamle kjerreveien bortover mot Harald Larsen og Sigurd Jakobsen. På Auna bodde et par husmenn, på Jessevollen ingen, mens Skjærstad hadde 3 gårdsbruk og omlag 20 innbyggere. Formodentlig gikk en kjerrevei innover fra Skjærstad til Aunaleet og en litt bedre vei derfra videre til Trondenes og Harstad. Fra Aunaleet gikk veien til Erikstad helt utover til Yttersjyen med avstikker ned til Innersjyen. Endelig gikk vei fra Sarabakken oppover Øvergården til Harbakken . Kaier og brygger fantes ikke, men allerede på dette tidspunkt stod mange naust og sjøboder langs fjæra både ved Innersjyen og Yttersjyen, noen få også ute i Bukta. (Se utskiftningskartet side 88.)

Grovt skissert var dette Kasfjorden i 1869 – et lite og noe avsidesliggende bygdesamfunn med til sammen vel 200 mennesker. Mot denne bakgrunn kan vi vanskelig forestille oss hvilken kolossal virkning tilstrømningen av folk hadde på dette bygdesamfunnet i storsildtida. I et par hektiske høstmåneder kom hundrevis av fiskere, og sikkert også noen som ikke direkte hadde noe med fisket å gjøre. Gjøglere, tryllekunstnere, spåmenn, lirekassespillere, handelsreisende, bokselgere og andre så her en mulighet til å tjene seg noen daler i en fei. Bygdefolket tenkte og snakket mest bare om sild. Tidligere trange tider avløstes plutselig av optimisme og tro på framtida. Det var penger å tjene for alle som ville og kunne arbeide. Hos mange satt daleren løst i lomma og skiftet hurtig eier. Etterspørselen etter alle slags varer steg til store høyder, og ikke alle kjøp var like vel overveid. Lånelysten var stor, og oversteg ikke sjelden evnen til tilbakebetaling. Lensmannen hadde merket seg denne utviklingen og skrev i mars 1871 bl.a. at

> ”Fordringerne til Livet synes at være Tiltagende, uden at Udviklingen i andre Henseender står i Forhold hertil.”

Etter lensmannens syn levde altså folk kort og godt over evne.

Mathias Iversen[63] hadde startet *”Landhandel i Forbindelse med Sild-og Fiskeexpeditioner fra Aaret 1869.”* Han omsatte etter hvert betydelige kvanta av både sild og fisk, og gjorde god forretning. I 1870 eller 1871 gikk han inn med halvparten i et storsildbruk sammen med Torberg Hansen, Nordvik og en Edvard Pettersen, Erikstad. Dette notbruket bestod av følgende:
- En ny listerbåt med alt nødvendig inventar og utstyr,
- en ny fembøring med jolle og alt tilbehør, hvoriblant 3 dregger og 2 kjettinger,
- en brukt fembøring med samme utstyr,
- en ny firering uten tilbehør,
- en ny trering,
- et sildnotbruk bestående av
- en dragnot 100 favner lang og 14 favner djup,
- en dragnot 75 favner lang og 9 favner djup,
- en kastenot,
- 8 dregger, tau, kagger og 2 kikkerter,
- en liten båt,
- ett barkekar.

[63] Opplysn. om M. Iversens forr.drift er hentet fra hans konkursbo. Ark.: Sorenskr. i Senja. Skifter, pakke 1879, St.ark i Tr.sø.
M. Iversen er nærmere omtalt i kap. om ”Bosettingen på Erikstad mellom 1850 og 1900.”

Utenom dette var der også noe tilbehør som befant seg på brygga.

Med dette bruket gjorde Mathias Iversen det temmelig godt i 1873. Ved siden av "Sild og Fiskeexpedisjoner" drev han også omfattende handelsvirksomhet ute i Bukta hvor han hadde bygd brygge og kai. I huset sitt oppe på Ershågen hadde han stor landhandel. Hele denne virksomheten omfattet. foruten vanlige forbruksvarer også bl.a. manufaktur, tobakk, kjøkkentøy, pynte- og lekegjenstander, skomakervarer, snorer og bånd, lås og beslag. Mathias Iversens forretning forhandlet videre bl.a.symaskiner og solgte klær som Elias Olsen i Vika sydde for han. Foruten omsetning av sild, fisk og tran tilvirket han klippfisk og drev med salg av trematerialer og kol. Han hadde også rett til utskjenking av vin, og solgte øl og brus. Med sine 37 torskegarn av forskjellig dimensjon var Mathias Iversen direkte engasjert i lofotfisket. Ei kort tid var han også post- og dampskipsekspeditør for TADS.
Forretningen trakk til seg kunder fra et vidt område. Store skip kom innom for å hente og levere varer av alle slag. Mange ledige hender på gården fikk arbeid for kortere eller lengre tid hos Mathias Iversen.

Helt fra starten i 1869 var omsetningen økende. Mange av de vareslagene som er nevnt ovenfor, hadde de fleste kasfjærdinger inntil da neppe drømt om å få se, langt mindre ta på og holde i sine hender eller eie.
På Skjærstad hadde Simon Kildal Normann[64] etablert seg allerede før 1869. Med jekten "Elida" på 8 ½ lester drev han oppkjøp av fisk, tran og rogn og produserte klippfisk. På dette tjente han gode penger – 3000 spd er oppgitt. Da storsilda kom, startet han også handel, og investerte i flere notbruk sammen med blant andre M. Nilsen, Trastad, Ole Normann, Elgsnes, Th. Normann, Røkenes og Ole M. Tollefsen, Skjærstad.

Kom silda plutselig og uventet i 1869, så hadde både fiskere og kjøpere i Trondenes rustet seg langt bedre til neste høst. Da deltok omkring *"800 Båder, 230 Nøter og vel 300 Fartøyer i alt med en Besetning paa omkring 5000 Mann."* Forventningene om et godt fiske også dette året var store, men nå viste silda seg ikke i de samme mengder under land. Den totale fangstmengde i Trondenes ble bare om lag 15000 tønner. En innsender i Tromsø Stiftstidende har beregnet at de daglige utgifter i forbindelse med fisket var om lag 4000 spd. Disse beregningene kan nok være noe unøyaktige, men de gir likevel en pekepinn om at mange led store tap som følge av feilslått fiske i 1870.
I 1871 var det noe bedre med et oppfisket kvantum i det samme distriktet på ca. 24000 tønner, i 1873 48000 tønnerog i 1874 ca. 20000 tønner.
Så var det slutt. Storsilda forsvant nesten like plutselig som den kom i 1869. I 1875 er dette fisket bare så vidt nevnt i amtmannens beretning, og i 1876 er kun opplyst at det ikke hadde foregått noe storsildfiske.

For hvert av årene etter 1869 spredte silda seg over et stadig større område, og behovet for hurtig å få fram meldinger om fangstmenge og -steder og inngå fraktavtaler m.m. var stor allerede fra første dag. Telegrafen var kommet til Lødingen og Sandtorg, og kravet om en videreføring av hovedlinjen til Harstad ble tatt opp både av fiskere, kjøpmenn og øvrighet hvert år fra 1869, men først 18. september 1873 kom telegrafstasjonen i Harstad i drift. Også behovet for bedre postgang mellom Sandtorg og Harstad og videre til de stedene i Trondenes hvor fisket foregikk, ble påtrengende. For å bøte på dette opprettet myndighetene i sildsesongene en ekstra postrute som trafikkerte strekningen Harstad-Elgsnes-Grøtavær-Bjarkøy. På Grøtavær ble opprettet et midlertidig postkontor.

[64] Opplysn. om S. K. Normanns forr.drift er hentet fra hans konkursbo. Ark.: Sorenskr. I Senja, pakke 1881.

> ”Fra 25. Oktober til Udgangen af December blev Post 3 Gange ugentlig afsendt fra Sandtorv til Harstad og tilbage igjen i alt 27 Ture a 2 Spd. I samme Tidsrum afgik Post 27 Ture mellom Harstad-Elgsnes-Grøta og Bjarkø. Da det viste sig at denne Post ikke kunde komme fram med ønskelig hurtighed og Sikkerhed uden at befordres med 3 Mand og Baad, var man nødt til at antage saadan Skyds som kostede 2 Spd pr. Mand, 1 Spd for Baaden pr. Tur.”

Ei tid gikk det også post fra Grøtavær til Langenes i Vesterålen.

En skulle tro at når en så stor folkemengde som – særlig i 1870 – oppholdt seg på et forholdsvis begrenset område, ville det medføre store ordensproblemer. Det var likevel ikke tilfelle, for lensmannen nevner ikke noe i meldingene sin som kan tyde på slikt. Tvert imot gir han flere ganger uttrykk for at ”Orden under Fisket har i det hele taget været upaaklagelig.”
En båt fra Kvæfjord forliste i Toppsundet i 1869, og 2 mann omkom. Andre forlis er ikke nevnt i meldingene.

I det etter måten gode sildåret i 1873 viste også feitsilda seg. Resultatet av dette fisket ble ca. 4600 tønner i Trondenes. I storsildfisket den høsten deltok 190 garnbåter og 100 notbåter med til sammen omkring 1600 mann. I tillegg kom alle dem som var sysselsatt med forskjellig arbeid på land i forbindelse med fisket

Akkurat i dette året 1873 var også Mathias Iversen som nevnt særskilt heldig, og fisket godt med notbruket. Nå hadde han også satt penger både i hovedhus, fjøs, brygge og kai. Forretningen gikk strykende. I tillit til et godt fiske også i 1874 kompletterte han varebeholdningen innafor hele sitt assortement, og nøt godt av kreditt hos store handelsfirmaer i Bergen. Dit sendte han store mengder fiskeprodukter og sild. Store dampskip gikk i rutefart mellom Bergen og Nord-Norge. Enkelte av dem anløp også Kasfjorden for å bringe eller hente varer.

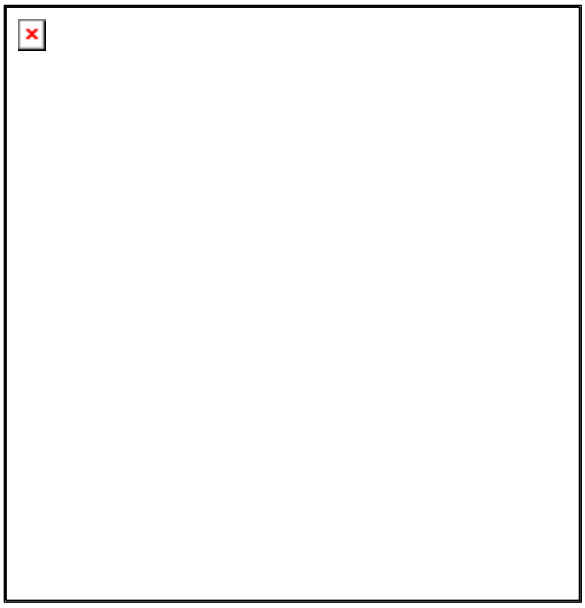

Fakturaen for varepartiet til Bergen med Præsident Christie: 107 tdr. sommersild og 268 våger tørrfisk av forskjellig slag for i alt 660 spesiedaler.

Våren 1875 kjøpte Mathias Iversen også jakten ”Josefine”, som han sikkert planla å benytte i forbindelse med forretningen sin. Men da silda i 1874 meldte seg i beskjeden mengde, og kom helt bort i 1875, falt botnen ut av virksomheten hans. Kreditten i Bergen ble trukket tilbake, og han satt igjen med en mengde varer som ingen lenger kjøpte. Bygdesamfunnet falt nemlig etter 1874/75 snart tilbake i sine sedvanlige, normale folder, og folk hadde ikke lenger råd til å kjøpe andre varer enn dem de trengte til det daglige forbruk i husholdningene. Hele den forholdsvis omfattende handelsvirksomhet som Mathias Iversen i løpet av få år hadde bygd opp, måtte innstille høsten 1875, og den kom aldri mer igjen i tilnærmelsesvis samme omfang som den hadde hatt i storsildtida. På lignende måte gikk det også med Simon Kildal Normann på Skjærstad. Også han kom i vanskeligheter bl.a. med store

tap på klippfisk, tran og rogn, men det som mest bidro til at han måtte innstille høsten 1878, var storsilda.

Storsildtida mellom 1869 og 1874 tilførte bygdesamfunnet i Kasfjorden i en kort, hektisk periode nye muligheter som ingen tidligere hadde kunnet forestille seg. Folk fikk penger mellom hendene, og for en kort tid ble derfor livet lettere for mange kasfjærdinger. Men den omfattende handel som både Mathias Iversen og Simon Kildal Normann hadde bygd opp, baserte seg på forutsetninger som normalt ikke eksisterte i Kasfjorden. Det var derfor ikke å vente at de skulle overleve. Virksomheten på Skjærstad kom likevel i gang på nytt både med handel og fiskeri, og ble i mange år drevet av S. K. Normanns sønner, Jakob og Ole.

Fiske etter sild mellom 1875 og 1900

Man leter forgjeves etter meldinger om storsildfiske i Kasfjorden etter 1875. Ser en hele den nordre delen av Trondenes herred under ett, og legger til bl.a. Vågsfjorden, Astafjorden og Gratangen, er en likevel inne i et område hvor feitsild- eller sommersildfisket[65] tok seg opp i tiden etter 1875 og framover mot 1890. Å dømme etter foreliggende beretninger, foregikk fisket vesentlig i den sørlige delen av lensmannsdistriktet inkludert Sand sokn, nokså årvisst fra juli/august til oktober. År om annet kunne fangstmengden være betydelig, som for eksempel i 1882, da det ble oppfisket 32000 tønner sommersild. I tillegg kom omkring 8000 tønner om våren[66] etter at fisket i Lofoten var avsluttet. Lensmannen opplyser at samla lott dette året på dem som hadde vært heldigst lå på 600-700 kroner. Denne lotten må sies å ha vært særdeles god, for gjennomsnittlig årslønn, lå i denne tiden på 300-400 kr for en vanlig fisker. De som hadde begitt seg til andre distrikter, hadde gjort det langt dårligere, sier lensmannen.
I 1884 slo sommersildfisket aldeles feil, og 1885 er karakterisert som et dårlig år. Det tok seg igjen opp i 1886 da oppfisket kvantum lå på omlag 25000 tønner. Denne sesongen deltok 25 notlag med 250 mann og 200 garnbåter med 500 mann. 42 kjøpefartøyer hvorav 4 dampskip hadde innfunnet seg. Tre notlag og 25 garnbåter fisket også om våren en del sild. Fra 1887 og hvert år framover til slutten av århundret har lokalavisene meldinger om fangststeder og fangstmengde i hele landsdelen, men i Trondenes er det aldri tale om store fangster.

Sildprisene kunne variere nokså mye. I 1882 ble vårsilda betalt med 6-8 kr og sommersilda med 18-22 kr for måltønna, dvs. 140 liter. Dette ble regnet for god pris. Våren 1884 fikk fiskerne 2-5 kr pr tønne. For denne silda, som for størstedelen gikk til agn under fisket i Finnmark, måtte fiskerne der betale inntil 30 kr pr tønne. I 1886 ble både garn-og notsilda betalt med 2 kr pr. hl, eller ca 3 kr pr.tønne.

Det finnes ingen opplysninger om hvor det ble av notbrukene til Mathias Iversen og Simon K. Normann etter konkursene i 1875 og 1878. Mikal Madsen fra Øksnes i Vesterålen, som i 1890 kjøpte både eiendommen på Ershågen og brygga i Bukta, prøvde å drive handelen videre, men gikk konkurs allerede i 1892. Deretter anskaffet han seg notbruk , og drev med det helt til i 1908 da han flyttet fra gården.
I 1896 eller 1897 gikk en del av oppsitterne på Erikstad og Harbakken sammen i "Notkompani 10." Det er usikkert hvem som var med i dette kompaniet, men hensikten var å anskaffe notbruk, og Eilert Israelsen ga fri grunn til kai, brygge, nothjell og barkekar ute i Bukta. Om kompaniet realiserte sine planer, har det ikke vært mulig å skaffe sikker greie på. De øvrige notbrukene i Kasfjorden, "Haabet", "Parat", "Forsøk" og "Fram" tilhører 1900-tallet.

[65] Sommersild er feitsild som fanges om sommeren og tidlig på høsten.
[66] I løpet av vinteren blir silda magrere. Prisen da er derfor lavere enn for den som fanges om sommeren/høsten.

Som nevnt hadde Simon Kildal Normann, Skjærstad, part i flere større og mindre notbruk i storsildtida. Det har heller ikke vært mulig å finne opplysninger om hvor det ble av disse, men hans sønner, Jakob og Ole Normann, eide landnotbruk og drev med sildfiske i alle fall fra omkring 1890.

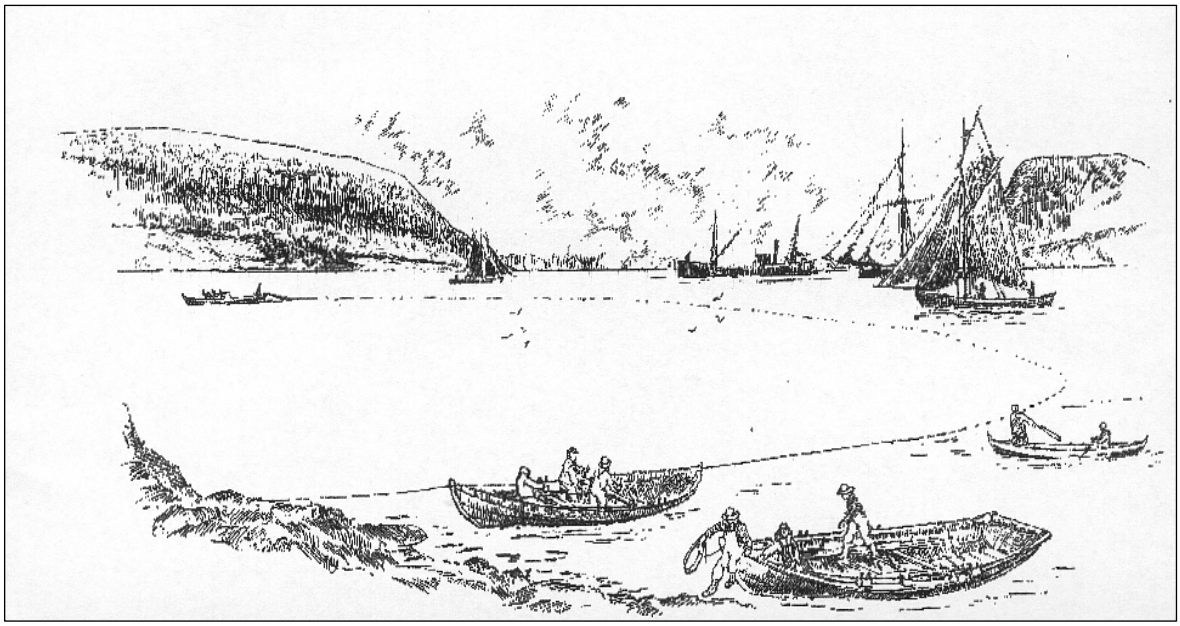

Før motoren kom, måtte nota ros ut av 6 mann, en mann til hver åre. Basen i robåten dirigerte settingen og brukte loddet for å finne silda og beregne størrelsen på kastet. Spellbåten bukserte notenden til land. Ei mindre not, avkastnota, ble benyttet når silda skulle tas opp. Tegnet for denne boka av Leidulf Olsrud.

Alt i alt var det minst 2, muligens 3 landnotbruk i Kasfjorden mellom 1890 og 1900. Dette betyr at mellom 40 og 60 mann, for det meste fra Kasfjorden, år om annet deltok i fiske etter sild med notbruk, foruten dem som drev med garn.

Flere perioder preger fisket etter sild i Kasfjorden mellom 1850 og 1900:

Med unntak for storsildåret 1853/54, var det fram til 1869 og etter 1874 tale om feitsild, eller vårsild dersom fisket foregikk om ettervinteren/våren. Forekomstene var beskjedne, og fangst-mengden gikk for det meste til husholdningene, men år om annet gikk også noe til oppkjøpere. I perioden 1869-74 skapte storsildfisket et oppsving av til da ukjente dimensjoner, og fikk stor økonomisk betydning også for folk i Kasfjorden.

Noen fiskeplasser i indre Andfjorden og på Kasfjorden

Også i tidligere tider måtte den som skulle gi seg ut på fiske, kjenne de beste plassene. Hver fiskegrunne eller tilror hadde sin med, og sikkert kjennskap til meda var en betingelse for god fangst. I Andfjorden finnes en mengde gode fiskeplasser med tilhørende meder, og i indre delen av den ligger grunner og tilrorer spredt fra ytterst i Kvæfjorden til området mellom Gapøya og Kinnholmen, tvers over fjorden til strøkene utafor Grytøya og Elgsnes, og videre innover i Toppsundet og Kasfjorden. For folk fra de gårdene som ligger nærmest, har hele dette området

vært som et eneste stort spiskammer, som alltid har bidratt både til den daglige husholdning og til klingende mynt.
Meda bestemmer fiskeplassen og er et krysningspunkt mellom to linjer. Hver linje er så igjen bestemt ved to faste punkter. Disse punktene kan eksempelvis være fjelltopper eller aksler, karakteristiske merker i terrenget, holmer, staker eller støtter på holmer og skjær, gårder eller hus på gårder.

Kjennemerkene på hver med har gått i arv fra generasjon til generasjon. Ingen kan si hvor gamle de egentlig er, men sikkert dreier det seg om århundrer, og ennå den dag i dag brukes de av både yrkes- og hobbyfiskere ved siden av ekkolodd, GPS og andre nymotens instrumenter.
Det samme gjelder også navnene på fiskeplassene. Som tilfellet er for steder på land, har navn på tilrorer, klakker og grunner vært de samme over lang tid. Noen av disse navnene er vanskelig eller umulig å forklare, men mange er knyttet til et eller annet steds- eller personnavn, eller til spesielle grunnforhold. Andre har navn etter bestemte fiskeslag eller etter beliggenhet. Mefjærdingen er f.eks fiskeplassen midt i fjorden. I Olsbakken hadde sikkert en eller annen Ole gjort mangt et godt sjøvær.

Hver plass har også sine bestemte kjennetegn knyttet til bunnforhold, dybde, utstrekning og lignende. Til disse kjennetegnene knytter det seg videre opplysninger om hvilke fiskesorter som sikrest er å få, og hvilke redskaper som det høver best å bruke. Den vante yrkesfisker vet dessuten mer nøyaktig hvor ulike fiskesorter er å få til forskjellige tider av døgnet eller året i forhold til den enkelte meda, og hvilke redskaper som til enhver tid er best å bruke. Fiskeplasser og tilhørende meder inngår således i et vidløftig system av karakteristiske trekk, som til syvende og sist bare den grunnkjente yrkesfisker med årelang erfaring har kjennskap til.

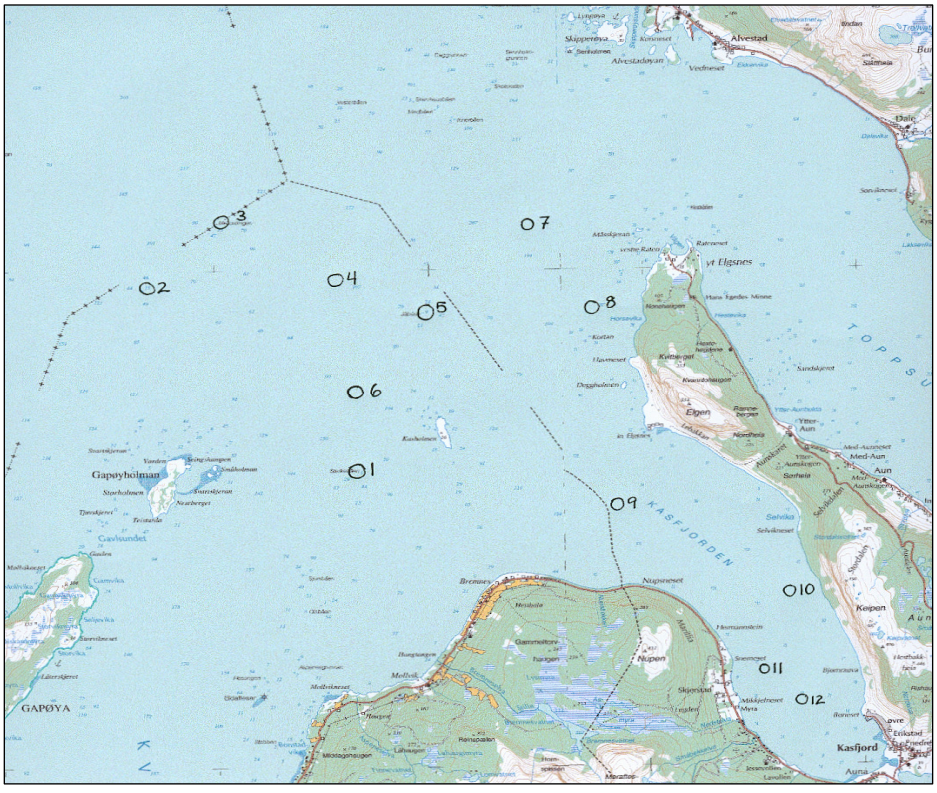

Dette kartet viser noen kjente fiskeplasser i på Kasfjorden og Andfjorden. Navn på plassene framgår av teksten. Stedsbestemmelsene er ved Ernst Eilertsen.

Uten denne kjennskapen kan en saktens ha hellet med seg og drage kokfisk en godværsdag, men den som skal drive fiske som yrke, kommer ingen vei uten store og allsidige kunnskaper om det havområde hvor han vil sette sitt bruk. Mot denne bakgrunn er det forståelig at fiskeren ikke gjerne forteller andre hvor han har vært når han kommer i land; men når det gjelder Andfjorden, er svært mange fiskeplasser med sine meder oppskrevet. Her nedenfor gjengis noen av dem. På kartet kan

en videre se omtrentlig hvor hver plass ligger, men det er bare når en er på sjøen og orienterer seg derfra at en nøyaktig kan finne de rette plassene.

Oversikt over noen grunner og gode tilrorer med tilhørende meder i Andfjorden og på Kasfjorden:[67]

1. Sterkebøen.
   Karakteristikk: Sei, torsk i bakken.
   Med: Odden på ytre Elgsnes unna nordenden av Kasholmen, og Klompanaksla i Kasfjorden skal stå mot Nupen.
2. Tjuvskjærgrunnen.
   Karakteristikk: Sei, torsk i bakken.
   Med: Tjuvskjærret ved Mulen, og lykta på Kinnholmen mot Kinneset. Mulen er et fjell på vestsiden av Gullesfjorden.
3. Mefjærdingen.
   Karakteristikk: Seigrunne.
   Med: Kinngården mot sørspissen av Kinnholmen, og Småholmene mot Øynes på Kveøya. Småholmene ligger ved Gapøyholman ytterst i Kvæfjorden.
4. Kvalegga.
   Karakteristikk: vanlige fiskeslag.
   Med: Vadskinnaksla (ovafor Vadskinn på Grytøya) over Nonshågen (på ytre Elgsnes), og Bremnessteinen over Avløysa på Kasholmen. Avløysa ligger på sørsiden av holmen, og er stedet hvor en kan komme i land.
5. Jåbøen.
   Karakteristikk: Seigrunne.
   Med: Bremnes på nordenden av Kasholmen, og sørste Måskjæret(utafor ytre Elgsnes) skal stå i Dalselva på Grytøya.
6. Olsbakken (Me-Olsbakken).
   Karakteristikk: Seiplass, i bakken torsk.
   Med: Månesodden (ytterst på Senja) skal stå på linje med lille Skarvhausen (vest for Grøtavær), og Ørnestolen (høgste punktet på Kasholmen) skal stå mot Nupen.
7. Pilen.
   Karakteristikk: Uer. Det bli djupere i alle retninger. Før brukte man uerpåler her. Hvor området er grunnest, kan det være storsei å få.
   Med: Vadskinnaksla på Durmålstuva (ovafor ytre Elgsnes), og Sør-Kasholmen på Eldaneset.
8. Kortegrunnegga.
   Karakteristikk: Vanlige fiskeslag, særlig uer.
   Med: Kortan (ved ytre Elgsnes) skal stå i Nupselva, og Syrsvikaksla (ved Dale) over Litlehågen ved Finnholet på Ytre Elgsnes.
9. Stabben.
   Karakteristikk: Alle vanlige fiskeslag, men mest torsk og sei.
   Med: Grøtaværsundet åpent mellom Deggholmen og land, og Toppentinden (på Grytøya) i ytterkant av Skaret (Aunskaret innafor indre Elgsnes).
10. Brosmeegga:
    Karakteristikk: Torsk, sei brosme, men også uer.

[67] Edvard Ruud fra ytre Elgsnes har samlet og gitt en oversikt over en mengde fiskeplasser med tilhørende meder, bl.a. i store deler av Andfjorden. Samlingen oppbevares i Talemålsarkivet ved Universitetet i Tromsø..

Med: Brosmetinden over Sandnesbogen (innafor Kinn) kviler mot Nupen-aksla, og Prestaksla på Andøya skrår ned midt over gården på indre Elgsnes.

11. Briet:
    Karakteristikk: For det meste torsk og sei , men også andre fiskeslag.
    Med: Brihetta synlig i øverste ytterkant av fjellet Meraftan ovafor Skjærstad, og nordspissen av Kasholmen ved Nupsneset.
12. Hågen:
    Karakteristikk: Torsk og sei.
    Med: Hågtuva midt i Dalsskaret (skaret mellom Nontinden og Lågfjellet ovafor Jessevollen i Kasfjorden), og nordspissen av Kasholmen ved Nupsneset.

Kartet ovenfor viser omtrentlig beliggenhet for alle disse grunnene og tilrorene.

Ikke alle kom heim igjen

Noe ville mangle i kapitlet om fisket dersom ikke også ulykkene og tragediene tas med. Alle som bor langs kysten her nord, kjenner til og er fortrolig med det mangfold av formuleringer om vær og vind som tar til med ”han.” ”Nu e han stærk.” ”Han e spak i dag.” ”Han står svart vest i havet.” Respekten for elementenes har på denne måten funnet sitt uttrykk i en personliggjøring av lunefulle krefter. I stille og godt vær er ”han” en velkommen kamerat, i storm og uvær en veldig kraft som alltid har krevd sine ofre. Ikke så mye i våre dager heldigvis, men i seilets og årenes tid hendte det oftere at ulykken var ute. En oversikt i Tromsø Amtstidende for 24. januar 1900 taler sitt tydelige språk. Den viser at i 10-året 1890-1899 skjedde 194 forlis under lofotfisket. Disse forlisene omfattet 880 mann. Herav ble 645 reddet mens 235 omkom. Som nevnt deltok kasfjærdingene i alle de kystnære fiskeriene fra Lofoten i sør til Østfinnmarken nord, og heller ikke de unngikk forlis med tap av menneskeliv. I det følgende skal jeg omtale noen av de forlisene på 1800-tallet som gjaldt folk fra Kasfjorden, og som det har vært mulig å finne opplysninger om. Oversikten omfatter også ulykker som ikke direkte gjaldt fisket, men de fortjener sin plass likevel, for de forteller om en tid da havet var veien og båten framkomstmidlet. Redningsmennene syntes sikkert ikke selv at de hadde utført noen dåd, og tildragelsene er gått i glømmeboken for lenge siden, men de tas med her i beundring og respekt for dem som med stor fare for sine egne liv utførte redningsdådene.

12. april 1823: To båter var på vei heim fra Lofoten fullastet med fisk. Da de vel var forbi Kinn-neset, kom de plutselig ut for et overhendig uvær, og mistet derfor kontakten med hverandre. Den ene båten kom seg velverget i land, den andre fant man knust ved Gapøyholmene noen dager senere. Fem mann omkom på Andfjorden den dagen, nemlig:
Mads Olsen, Kasfjord, Peder Pedersen, Kaltdalen, Andreas Kristensen, Kasfjordstranden, Jakob Nilsen, Kasfjord og Nils Zakariassen, Kasfjord. Sistnevnte var født i 1808, og følgelig bare 15 år gammel. De øvrige var alle mennesker i sin beste alder.

4.juli 1825: Tre ungdommer fra Kasfjord, alle omkring 20 år, hadde vært i Kvæfjorden og hentet en bergensføring som var kommet med Kvæfjordjekta. Dette var natt til søndag, og været var det aller beste. Straks etter at de hadde passert Bremnes gård, rodde de seg oppe på en overflødd stein, og alle tre omkom. Disse var: Lars Peter Thomassen? fra Kvæfjord, Elen Dorthea Zakariasdatter og Andreas Danielsen Heggelund (Hans Nilsens farfar), begge fra Kasfjorden.

11. november 1853: Tollev J. Madsen omkom på Andfjorden denne dagen[68]. Han var fra Gangsås, men bodde på Elgsnes og siden i Kasfjorden, og hans kone var derfra. Hans sønn Bertel Ursin var far til skolestyrer Tollev Bertelsen som var gift med Sofie Lund fra Kasfjord. De var foreldre til Sevald og Torstein Bertelsen.

4.mai 1858: Fire brødre, Nils, Bendiks, Jakob og Israel Isaksen samt Mads Olsen og Samuel A. Andersen var på vei over Østhavet denne dagen i en fembøring. De skulle heim etter endt finnmarksfiske, men kom ut for et overhendig uvær. Båten fyltes under lensingen og kantret, men alle kom seg opp på kvelvet. Ole Johnsen fra Fuhr og hans mannskap var den eneste båt etter dem. Da han kom lensende unna stormen og fikk se de 6 på kvelvet, styrte han så nært han kunne og kastet et tau til dem. Bendiks, Jakob og Israel fikk tak i tauet og ble reddet. Da Ole Johnsen så tilbake, var Mads og Nils forsvunnet fra kvelvet, bare Samuel satt igjen så lenge de kunne se vraket. Samuel A. Andersen var fra Grunnvassbotn, de øvrige fra Kasfjorden. Nils, Bendiks, Jakob og Israel var onkler til Olaf, Iver og Nils Markussen. Bendiks var oldefar til Toralf Løvbakk, Anna Stenhaug og Else Berg. Jakob var svigerfar til Karen på Auna, og følgelig farfar til Jakob, Nils og Toralf Nilsen, Jenny Jakobsen og Ditti Olsen. Den stormen som er omtalt her, gikk over store deler av Finnmark og forårsaket svært mange forlis.

1884: Petter Olsen var fra Nærøy i Nord-Trøndelag, men bodde i Fageråsen. Han omkom på Kasfjorden i 1884, men datoen har ikke vært mulig å finne. Petter Olsen var gift med Gjertrud Bendiksdatter fra Kasfjord. De hadde flere barn. Gjertrud ble senere gift med Ole Nilsen fra Grunnvassbotn, bror til Hans Nilsen. Deres barn var Nils Olsen i Fageråsen og Hanna Olsdatter Storø.

14. januar 1888: I Senjens Tidende som utkom i Harstad, stod en notis om at en båt med 4 mann fra Kasfjorden hadde forlist utafor Nyksund i Øksnes i Vesterålen den 14. januar 1888. Tre mann ble reddet, mens den 4., en ungdom på 20 år, ble borte før hjelpen nådde fram. Denne mannen het Jakob Pedersen og var tjenestedreng hos Markus Jensen,[69] men født på Undlandet i 1866, og følgelig 28 år da han omkom. Det er ikke kjent hvem de øvrige av mannskapet var.

Desember 1889: På en seiltur til Grøtavær for å gjøre julehandel sammen med to andre fra indre Elgsnes, kullseilte de i Toppsundet, og en av de tre - Hans Olsen – omkom. Han var far til Ole Hansen, som bodde på indre Elgsnes, og var en av redningsmennene i forbindelse med ulykken ved Måga som det her skal fortelles litt om.

4.mars 1899**:** En artikkel i Tromsø Amtstidende denne dagen forteller om en tildragelse på Vågsfjorden. Tirsdag før 2. mars var to båter på vei til Lofoten; den ene var en fireroring, den andre en åttring; begge med mannskap fra Aun, Elgsnes, Kasfjorden og Høgda. De reiste i lag da de plutselig kom ut for en orkanaktig storm straks etter at de hadde reist heimefra. Omtrent tvers av Måga forsvant plutselig fireroringen.
"Folkene som oppdagede kameratbåtens forsvinnden, var straks på det rene med at der maatte være skeet en ulykke, og gav seg ufortøvet til at søge efter de andre. Med 6 klør inde lykkedes det endelig efter tre samfulde timers krydsning i det overhendige veir at komme de to mænd som saavidt holdtes oven vande paa fireroringens hvælv, til hjælp. For at komme paa siden af den kantrede baat, maatte de lade sig drive ned med vinden, noget der kunde havt skjæbnesvangre følger for dem alle om hvelvet hadde kommet under siden paa åttringen og

[68] Hans Nilsen opplyser at T.M. omkom denne dagen, men i Folk og Slekt er dødsåret oppgitt til 1855.
[69] Markus Jensen er omtalt i kapitlet om bosettingen, nr. 14.

kantret den. Det gik dog lykkelivis godt, og de to mænd, Hilmar Iversen, Kasfjord og Jens Hartvigsen, Aune, ble taget om bord i sidste liten, begge stærkt medtagne og næsten færdig. Redningen er udført med en udholdenhed og et opofrende mod som man ikke saa ofte har anledning til at se magen til. Redningsmændene var Adolf Karlsen og Ole Hansen, Elgsnes og Bernhard Bendiksen, Høgda."

8. februar 1900: Tromsø Amtstidende hadde den dagen en liten artikkel med overskriften "Atter ulykke paa sjøen – 4 mand kom bort." Meyer Johnsen var kjent som en dyktig høvedsmann og fisker. Han hadde skaffet seg en åpen listerbåt med hus. Søndag før 8. februar ga denne båten seg på vei heim fra Holmenvær. Der hadde de drevet fiske en tid, men hadde ikke hatt hellet med seg – lite fisk og tap av bruk. De kom dessverre ikke heim. Man antok at de i snøtykke var kommet for nær grunnene utafor Grøtavær, og at de hadde fått et bråtт som fylte båten. Sokning ga intet resultat. De eneste spor var noen sengklær m. m. som rak i land ved Grøtavær.
De som omkom, var brødrene Meyer Johnsen, ytre Elgsnes og Oskar Johnsen, Skjærstad, Bertil Olsen, Aun og Anton Ovesen, Skjærstad.

Ved Grøtavær kirke står en bauta, reist av fiskarlagene i Trondenes. På denne er navnene oppskrevet på de fleste fiskere fra soknet som omkom på havet mellom 1850 og 1900, deriblant noen av dem som er nevnt her ovenfor.

I seilets og årenes dager, satt sikkert mange igjen heime og ventet både i angst og spenning mens mannfolkene i månedsvis kunne være borte på fiske. De kjente også til den "han" nevnt innledningsvis, som viste seg gjennom elementenes luner. Men der var også en annen "Han" å støtte seg til. Dette salmeverset uttrykker noe av den trøst og det håp om en hjelpende hånd fra den allmektige himmelens og jordens skaper som sikkert mange i slike tider satte sin lit til.

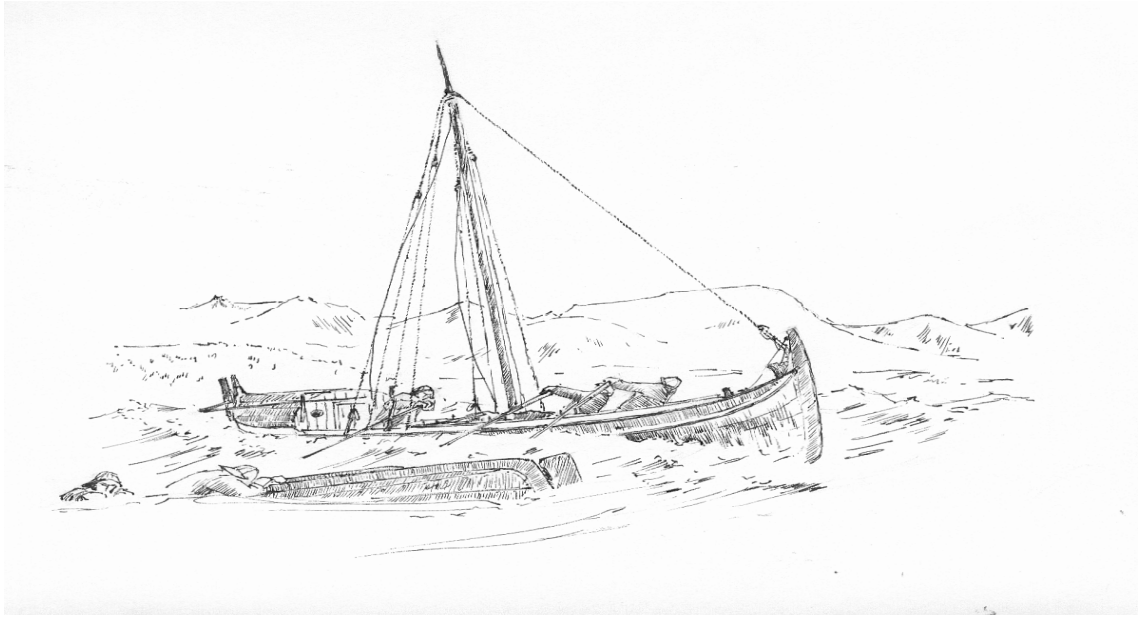

Tegning: Leidulf Olsrud.

Gud signe vårt folk der dei siglar og ror
Og blåmyri pløgjer i sud og i nord.
Di hand må deim vara som ute skal fara;
Dei strevar og balar på skip og i båt.
Gud vere i storm og i stilla attåt.

Jordbruket

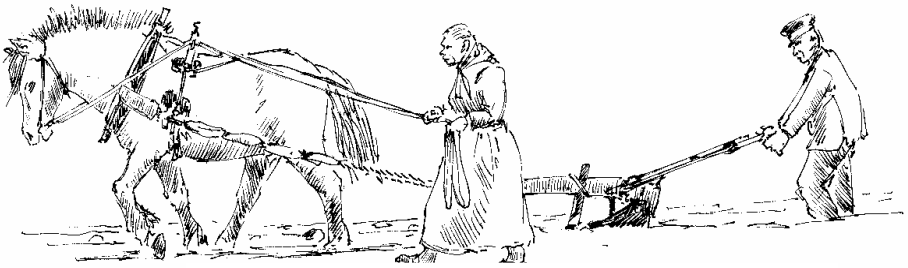

Tegnet for denne boka av Leidulf Olsrud.

De viktigste sidene ved jordbruket er åkerbruket og husdyrholdet. Hovedvekten i dette kapitlet er derfor lagt på disse to områdene. Innledningsvis gis en del statistiske opplysninger, deretter litt om åkerbruket, mens hovedvekten er lagt på husdyrholdet. Foruten kommentarer til de statistiske opplysningene er her også kort omtalt driftsmåter, pass og stell av husdyrene, avlsarbeid og produktene. Et eget avsnitt handler om jordbruksredskapene. Til slutt er tatt med litt om utskiftningen på øvre og nedre Erikstad som ble avsluttet i 1879.

Statistiske opplysninger

Korn, poteter og husdyr etter folketellingene i 1803, 1820, 1835, 1855 og 1875 [71]

	Utsæd i tønner		Antall husdyr				
År: 1803	Korn	Poteter	Hester	Kyr	Sauer[70]	Geiter	Svin
Erikstad	20		12	35	70		
Harbakken	12		7	24	60		
Sum:	32		19	59	130		
År: 1820							
Erikstad	18	4	7	36	90	50	
Harbakken	10	3	5	18	50	22	
Sum:	28	7	12	54	140	72	
År: 1835							
Erikstad	32	22	14	52	90	60	7
Harbakken	16	5,5	6	20	39	27	3
Sum:	48	27,5	20	72	129	87	10
År: 1855							
Erikstad	29,5	46,5	14	58	174	4	10
Harbakken	18	33	9	28	77	24	7
Sum:	47,5	79,5	23	86	251	28	17
År: 1875	Tabell 1						
Erikstad	23,5	132,5	17	72	196	3	2
Harbakken	14	74	9	31	101	0	0
Sum:	37,5	206,5	26	103	297	3	2

[70] Tallene for 1803 gjelder både sauer og geiter.

Trondenes herred. – Husdyr og utsæd 1890, 1907 og 1917

Tabell 2.

	Kyr	Hest.	Sau	Geit	Svin	Høns	Bygg	Potet	G.for	Kålr.	G.frø
	antall	antall	antall	antall	antall	antall	hl	hl	hl	ar	ar
1890	3164	518	5373	78	74	1863	615	4032	77	162	8
1907	4021	663	6213	805	295	3340	535	5290	329		148
1917	2974	667	3977	600	106	3043	400	5100			

Matrikkelkommisjonens undersøkelser i 1865/66

I forbindelse med utarbeidelse av ny matrikkel reiste en kommisjon rundt på alle gårdene i Trondenes og innhentet opplysninger om jordbruksdriften på hvert enkelt bruk. Som et suppplement til de statistiske opplysningene ovenfor tas her også med en oversikt som viser resultatet av kommisjonens undersøkelser hos gårdbrukerne i Kasfjorden[72]. Lenger ut i dette kapitlet vil noen av disse resultatene bli nærmere kommentert og vurdert

Erikstad

Tabell 3.

Brukernes navn	Antall mål åker	eng	våg. i utslått	Utsæd i tdr. Korn	Potet	Avling i tdr. våg. Korn	Potet	Høy	Besetning av hester	storfe	småfe
Isak Olsen	14	15	450	3,5	10	2o	70	550	2	6	15
Andreas Andreass.	9	5	120	1,4	5,5	12	37	420	1	4	11
Edis Andersen	9	5	120	1,6	5,5	12	37	420	1	4	11
Ole Ingebrigtsen	16	16	450	3,5	10	20	70	550	2	6	15
Lars Steffensen	20	20	288	3,5	9	20	60	500	2	10	24
Johan Hartvigsen	6	3	48	0,75	1,5	4	10,5	68			
Markus Rasmussen	18	14	450	3,5	10	20	70	550	2	6	16
Israel og Nils Jørg.	9	8	225	1,5	4,2	10	35	265	1	4	4
Johan Jørgensen	11	10	225	1,5	4,5	10	35	270	1	4	6
Markus Jensen	29	12	240	3,6	11	24	75	480	2	8	26

Det arealet som Erikstad høstet i Kaltdalen, 192 våger høy i utmarkslåtter og 288 våger på 14 mål eng, kommer i tillegg. Dette gjaldt Markus Jensen, Lars Steffensen og Edis Andersen/Andreas Andreassen.

Harbakken

Tabell 4.

Nils Andersen	23	89	80	3	14	20	84	418	2	6	12
Erik Tollefsen	23	89	80	3	14	20	84	418	2	6	12
H. Rasm. Enke	32	118	120	6	20	40	100	600	3	10	19
J. og T. Hartvigsen	16	60	30	1,8	8	12	45	209	2	6	6

Det arealet som Johan Harvigsen høstet på Erikstad, kommer i tillegg

---

[71] Opplysninger for Erikstad og Harbakken om korn-og potetavlen og om husdyrene finnes bare for perioden 1835-1875. På disse gårdene var der ingen potetdyrkning i 1803. Opplysningene for 1803 har bakgrunn i forordning av 1.10.1802, som bestemte at alle eiendommer skulle takseres med sikte på å få fastsatt eiendommenes verdi. Disse oppl. finnes i Riksark. Jfr. også Norsk historisk leksikon s. 142 om Jordavgiften.

[72] Resultatet av matr.komm. arbeid er å finne i St.ark. i Tr.sø.

Åker og eng

I 1850 skrev amtmannen[73] bl.a. om jordbruket og uttalte da at det ikke foregikk noen egentlig oppdyrkning av nyland til åker, slik som tilfellet var i de deler av landet hvor åkerbruket var en hovednæring. Oppdyrkning av eng bestod for det meste av at skogen ble hugget ned hvor et jordstykke skulle anlegges. Så ble det ryddet for stein og kratt, og jevnet til slik at det ble mulig å slå med ljå. Grøfting for å tørke ut myren forekom nokså ofte hvor forholdene lå til rette for det. Forbedring av jorda ved gjødsling kunne skje på to måter, enten ved grindgang eller ved at gjødsel ble spedt ut over gressvollen. Grindgang gikk ut på at småstykker skiftevis ble innhegnet ved hjelp av grinder. Kreaturene ble så sluppet inn i denne innhegningen om natten og i kviletidene om dagen. Denne metoden kunne benyttes til gjødsling av både åker og eng. Etter hva en av landbruksselskapets agronomer hadde hørt under sin befaring i Trondenes i 1864, da han også besøkte Kasfjorden, skulle folk på Grytøya på det tidspunkt visstnok for en stor del ha sluttet med grindgang.

Som det framgår av avsnittet om redskapene, fantes i alle fall før 1875 ikke hensiktsmessige ploger til å pløye opp nyland til åker. Det er da også alltid tale om å "bryte opp" eller "ta opp" nyland til åker.Til dette arbeidet bruktes handmakt, og redskapene var spade og hakke. Større steiner ble liggende, ellers kunne hesten gjøre nytte når stein og røtter skulle fjernes.

Omkring 1850 var det ikke tale om noe egentlig planmessig vekselbruk, men snarere om en form for sædskifte. Det første året bruktes åkeren til bygg, og slik fortsatte det gjerne flere år etter hverandre før jorda ble nyttet til potetavl.
Noe senere, i 1863, skriver en av landhusholdningsselskapets agronomer om et slags vekselbruk som ble drevet bl.a. i Trondenes:

> Den gamle Brugsmaade at benytte den samme Ager udelukkende til samme Sædart flere Aar itræk, ansees nu for at være forkjert og uholdbar….. De mest gjengse Sædarter indskrænker sig endnu fordetmeste til Potetes og Byg, hvorimellom det oftest væksles saaledes, at denne (dvs. bygg) dyrkes 2 Aar itræk, hin det tredie som da gjødsles. 2det Aars Bygavling tildeles ofte en Overgjødsling, der som oftest bestaar af færsk Gjødsel – en Metode der kun i høi grad fremavler Ugræs og udsætter Bygget for at gaa i Lægd og derved give grønt og umadet Korn. Fordelaktigere derimod er det enten at tildele Poteterne begge Kvantummer Gjødsel paa engang eller til Bygget Kompost i stedet for den færske Gjødsel.[74]

Gjennom det meste av perioden mellom 1850 og1900 bestod engarealet for det meste av såkalt naturlig eng, som opprinnelig hadde vært å regne for utmark hvor man hadde fjernet tuer, kratt trær og stein, og jevnet ut slik at det arealet som framkom, kunne slås med ljå. Omkring 1850 var det i det hele tatt etter hva lensmannen opplyser liten interesse for engdyrkning[75]. I 1855 skrev han at forholdet mellom åker- og englandet vanskelig kunne angis fordi englandet ikke var adskilt fra utmarka. Dette viser også at det i 1855 ikke var vanlig å sette opp gjerder mellom inn- og utmark. I stedet gjette man kreaturene, fordi det ellers kunne være vanskelig å holde dem borte fra åker og eng i veksttiden om sommeren. Ettersom utskiftningen skjøt fart etter1860, ble

[73] Amtmannens 5-årsberetning for 1845-50. St.ark. i Tr.sø.
[74] Innberetning fra agronom Ørstad til "Senjen og Tromsø Landhusholdningsselskab" for 1863. T. St. nr. 50/1864. Landhush.selskapet ble stiftet i 1855. En vesentlig del av virksomheten i årene deretter bestod i å reise rundt i amtet og gi veiledning ang. jordbruksdriften.
[75] Femårsberetn. fra lensmannen i Trondenes for 1850-55. St. ark. i Tr.sø

det stadig vanligere å sette opp gjerder mellom inn-og utmark.[76] Utskiftningen på nedre og øvre Erikstad kom først i 1877-79 og på Harbakken ennå seinere. Derfor fantes neppe mange utmarksgjerder i Kasfjorden før 1880. Vår-og høstbeite på enga var overalt vanlig langt utover mellom 1850 og 1900. Særlig i år når våren kom seint, og kreaturene beitet på hjemmemarken, ble veksten både forsinket og redusert.

Størrelsen på avlingen både av bygg, poteter og høy kunne variere svært mye med værlaget i veksttiden. Nikolai Normann på ytre Elgsnes førte årsoversikt gjennom lang tid, og har for mange år bl.a. også skrevet opp hvor stor avling han fikk av korn og poteter. Her er store variasjoner, fra under 1 fold av både korn og poteter i 1847 til 10 fold av poteter i 1852. Dette året var forresten kornhøsten så dårlig at han bare fikk sæden igjen.[77] Slike store variasjoner går igjen utover gjennom hele perioden. Den gjennomsnittlige utsæd på Erikstad i femåret 1876-1880 er oppgitt til 54 liter korn og 191 liter poteter på målet. Foldtallet er samtidig oppgitt til 7 for korn og 5 for poteter.

Gjødsling av åker og eng var i tiden omkring 1850 nokså primitiv og led av nødvendig fagkunnskap. Særlig i tiden etter 1860 skjedde forbedringer. En betydelig innsats også i denne forbindelse gjorde de omreisende agronomene som var ansatt i Senjen og Tromsø Landhusholdningsselskap. I deres årlige innberetninger er ofte nevnt veiledning i gjødsling av åker og eng. Resultatet av denne virksomheten framgår førøvrig bl.a. av lensmannens uttalelse i hans 5-årsmelding for 1870-75. Det hadde i denne perioden skjedd store framskritt innen jordbruket, bl.a. en mer omhyggelig utnytting av de forskjellige gjødselsorter som så vel jordbruket som fiskeriene gav. Videre gjaldt det oppbevaring av gjødselen, men ikke alle hadde gjødselkjeller eller skur til dette bruk. Når gjødselen ble liggende under åpen himmel, ble den utvannet og tapte derfor mye av sin verdi. Dessuten var det da vanskelig å blande inn tilsettingsstoffer som myrjord, trangrakse og fiskeavfall og dermed forbedre dyrkningsjorden.. Trangrakse og fiskeavfall kunne til dels også brukes direkte som gjødsel.

Beskrivelse av Edis Rasmussens fjøsbygning: Sønnen møtte og viste sin fars nyoppførte fjøsbygning, beliggende 5 alen i syd for nr. 5, uthus, i forretningen av 16. nov. 1860. Bygningen oppført i tømmer på mur av gråstein hvilken inneslutter gjødselkjeller, med lade ovenpå av bindingsverk med torvtak. 12 x 9 ¾ x 6 ¾ alen innredet til 8 storfebåser og 2 småfebåser. 5 vinduer, 3 dører.

Denne beskrivelsen av fjøsbygningen til Edis Rasmussen på Harbakken står i branntakstprotokollen for 22.10. 1863. Fjøset var da nytt, og var for sin tid en moderne driftsbygning med gjødselkjeller og kombinasjon av fjøs- og lade i et og samme bygget. Det var ellers vanlig å å føre opp fjøs, lade, stall og låve som egne, adskilte bygg. Markus Rasmussen på Erikstad hadde i 1867 utstyrt fjøset sitt med ny vannrenne.

Allerede så tidlig som i 1850 hadde avgrøfting for å fjerne skadelig vann blitt ganske alminnelig. Til fyllmateriale når grøftene skulle gjenlegges, bruktes for det meste stein. I 1861 besøkte amtsagronom Ørstad bl.a. Elgsnes og Kasfjord, og ga da veiledning i avgrøftning, sædskifte og kompostlegging.
En av landhusholdningsselskapets agronomer opplyser i sin innberetning for året 1878 at " i Kastfjorden undervistes i Grøftning", og føyer til at han der som på flere steder i Trondenes assisterte som dyrlege.[78]
I landhusholdningsselskapets arbeid var veiledning i jordforbedring allerede fra stiftelsen i 1855 et prioritert område, og nevnes stadig gjennom hele andre halvparten av hundreåret. Grøftning

[76] Se og utt. fra Senjen og Tromsø Landh. Selsk. i Tromsø St. t. nr 3/1867 om Trondenes: "..især i de siste Aar arbeides mer paa Jorden end før, navnlig er innhegning…… bleven mer almindelig."
[77] Fra Nikolai Normanns opptegnelser, trykket i T. St. nr. 46/1877.
[78] J. M. Hansens innberetn. til T. A. L. 1878. Ark.: T. St. 13. mars 1879.

var således også tema for amtsagronomene i 1898, og agronom Jacob Johnsen opplyser i 1901 at ett av emnene i de foredrag han da hadde holdt, var "Lidt om Gjødselens behandling".

Poteter og bygg

De to dominerende nyttevekstene var poteter og bygg.
Lensmannen nevner i 1850 at når jordbruket hadde gjort framskritt i femåret før 1850, så kom det bl.a. av at nyland var tatt opp til åker, og at korn- og potetdyrkningen hadde vist stor framgang. Spesielt nevner han potetavlen som ga eksportoverskudd. Noe gikk til Tromsø, og betaltes der med 6-9 ort pr. tønne.[79] Ja, endatil fra Hammerfest og Vardø hadde det kommet kjøpere. Dette gjaldt særlig Nordbygda.

I opplysningene fra 1803 er ikke nevnt noe om utsæd eller avling av poteter.
Med kun 7 tønner utsæd 1820 var potetdyrkingen på det tidspunkt i sin spede begynnelse i Kasfjorden, men deretter økte avlingene radikalt, og gav overskudd til eksport omkring 1850. En antydning om eksportmengden gir følgende regnestykke basert på tall for 1855:[80]

Antall kg avling: 0,8 kg x 139 x 79,5 x 6		ca 53.000 kg
Til ny sæd 1/6 av avlingen =	ca 8800 kg	
Til forbruk i heimbygda. 150 kg x 124 =	ca 18600 kg	ca 27000 kg
Sum til salg		ca 26000 kg

Dette utgjør omlag 230 tønner. Selv om en også regner med noe svinn, viser regnestykket at avlingen av potet i 1855 var betydelig større enn det som gikk med til sæd og daglig forbruk i bygda. Når lensmannen derfor skriver at en god del potet, særlig fra Nordbygda, ble solgt til Tromsø, Hammerfest og Vardø omkring 1850, var opplagt gårdbrukerne i Kasfjorden blant leverandørene.
Med de oppgitte priser løp utbyttet opp i et par tre hundre spdlr. Selv om denne summen gjaldt samtlige brukere, ser vi her at poteten alt omkring 1850, i alle fall i gode år, var blitt av betydning også som en ny og voksende inntektskilde for gårdbrukerne i Kasfjorden, noe som forsterket seg i tiden fram mot århundreskiftet.
Det er innlysende at veksten i potetdyrkningen helt fra 1820 og framover bl.a. også innebar en sterk utvidelse av åkerarealet. I agronomenes innberetninger er da også rett ofte nevnt at det hadde foregått oppbrytning av av nyland, som oftest til åker, ikke til eng.[81] I avsnittet om befolkningsutviklingen er pekt på at folketallet økte sterkt i hele landet utovet 1800-tallet. Dette førte bl.a. også til forholdsvis god tilgang på arbeidskraft innen jordbruket de første 10-årene etter 1850. I 1865 opplyses at usedvanlig godt høstvær i Trondenes hadde gjort det mulig å utføre "markarbeider" som oppsetting av gjerder, grøftegravning og opptaking av nyland til åker. Dette arbeidet hadde i 1865 vært adskillig mer omfattende enn noensinne tidligere. I tillegg til godt vær utover høsten hadde tilgangen på arbeidskraft vært god. "En stor Mængde" jordarbeidere fra Lom, Lesja og Selbu hadde kommet nordover og tatt seg "Markarbeid".[82]

---

[79] En tønne korn eller poteter er satt til 139 liter. Dette tønnemålet er brukt både for korn og poteter i alle etterfølgende beregninger. 1 spdlr. (spesiedaler) = 5 ort = 120 skilling fra 1816.
[80] Beregningen bygger på at 100 liter poteter veier om lag 80 kg, og at foldtallet var 6. Iflg. oppl. i amtm. 5-årsberetn. for 1851-1855 var 1855 et dårlig år. På Elgsnes var likevel foldtallet for poteter det året 5.
[81] T. A. L. beretn. for 1869. T. St. nr. 98/1869. Amtm. utt. som er nevnt innl.vis i dette kap. har i alle fall ikke gyldighet for potetbygda Erikstad og Harbakken
[82] Innberetning fra lensmannen i Trondenes om høstens utfall i 1865.

Av det statistiske tallmateriale i innledningen til dette kapitlet ser vi at

- Utsæden av korn var forholdsvis stor i 1803, og
- Utsæden av korn var mindre i 1875 enn i 1835 og 1855.

Mens 27 barn kom til verden i 1802 i Kvæfjord, døde 62 personer og kun 4 par inngikk ekteskap. I nabosoknet Trondenes døde samme året 71 personer, mens like mange ble født. Disse tallene viser med all mulig tydelighet at året 1802, som skulle gi grunnlaget for utsæd og avling i 1803, var et svært vanskelig år for folk i begge herreder. Mot denne bakgrunn er det overraskende at tallene både for utsæd og avling var forholdsvis høye 1803. Årsaken kan være at de gjelder et middels år og ikke spesielt året 1803.

Når utsæden av korn var forholdsvis liten i 1875, kan det tyde på at korndyrkning allerede da var avtakende, men det kunne også for en del skyldes at året 1874 var et særdeles dårlig år. I det meste av Troms fylke ble ikke kornet modent. Det var gjerne slik at et dårlig år skapte pessimisme og derfor liten utsæd det påfølgende året.

Hvor stor betydning kornavlingen hadde som en del av næringsgrunnlaget for folket i bygda, er vanskelig å si. I 1855 anslår lensmannen kornavlingen i Trondenes herred på det tidspunkt til ca. halvparten av behovet.
I hele Trondenes sogn var utsæden av korn i 1890 om lag 615 hl og av poteter 4032 hl. De tilsvarende tallene for 1907 var henholdsvis 535 hl og 5290 hl. Etter lensmannens opplysninger hadde ikke kornavlen gått framover, men snarere tilbake i femåret 1901-1905. Som grunn til dette anfører han de mange "mislige Aaringer" for korndyrkingen. Også 1906 var et dårlig år både for korn og poteter med henholdsvis 60 og 70 % av et normalår. Dette kan trolig ha vært noe av årsaken til at utsæden av korn i 1907 var moderat i sognet, og mindre enn i 1890. Åkerarealet til korn kunne likevel ha holdt seg oppe på samme nivå som tidligere, for lensmannen opplyser også at det mellom 1901 og 1905 ble sådd bygg i samme utstrekning som tidligere, men avlingen gikk til grønnfor når året tegnet dårlig[83].

Samtidig med at kornavlingen avtok, økte folketallet betydelig. Korndyrkningen fikk derfor stadig mindre betydning. Billig mel fra USA, og fra Russland i forbindelse med pomorhandelen, kom i stedet og dekket en stadig større andel av behovet. Utbygging av rutetrafikken langs kysten førte dessuten til at denne livsviktige vare ble lettere tilgjengelig. Kasfjærdingene fortsatte imidlertid å avle korn til langt inn på 1900-tallet. Bortsett fra et par år med ubetydelig utsæd av rug, var alltid bygg det dominerende kornslaget til menneskeføde. Allerede omkring 1860 var havre "bra kjendt i Distrikterne" til grønnfor. Dette gjaldt også Trondenes.[84] I 1855 nevner lensmannen at det hadde vært gjort forsøk med dyrkning av erter og gulrøtter, kålrabi og nepe med godt resultat, men verken utsæd eller avling av disse vekstene er nærmere angitt noen steder.. Mot slutten av hundreåret ble det gjort forsøk med dyrkning av turnips, og denne planten var blitt nokså vanlig i tiden etter 1900.
På utskiftningskartet fra 1877 er avmerket en mølle ved Mølnelva. Den var av gammel dato, og var i bruk ennå omkring 1900. I alle fall i flomtiden kunne kasfjærdingene male kornet sitt her, men allerede før 1880 fantes også en større mølle i Bergselva.

[83] Innberetning fra lensmannen i Trondenes for perioden 1901-1905. Ark.: St.ark. i Tr.sø.
[84] Innberetning fra agronom Ørstad til Senjen og Tromsø Amts Landhusholdningsselskap i 1863. T. St. nr. 50/1864.

Forhøsting på eng og i utmark

I 1856 var det så vidt fogden visste, ingen som vendte engen eller sådde gressfrø. Dyrking av kunstig eng og behandlingen av den var ennå så seint som i 1901 bare i sin begynnelse i hele Tromsø amt.[85] Som vi har sett, dreide det seg om naturlig eng, og utnyttingen av den var nokså primitiv. Avlingen kunne derfor ikke bli stor. I 1866 var den på Erikstad 40 våger pr. mål, et svært høyt tall, men på Harbakken bare 5 våger pr. mål. Dette siste tallet for Harbakken er så lavt at det gir grunn til å reise tvil om hvorvidt grunnlagsmaterialet kan være riktig. Tallene for begge gårdene framgår av denne tabellen som bygger på matrikkelkommisjonens opplysninger:[86]

Tabell nr. 5a.

	Areal i mål	Våger høy på eng	Gj.sn. pr. mål
Erikstad	108	4073	40
Harbakken	346	1645	4

For å skaffe tilstrekkelig for til kreaturene foregikk en utstrakt innhøstning i utmarkslåtter. Når det gjelder Erikstad og Harbakken, var høyavlingen på eng og i utmarkslåtter slik i 1866:

Tabell nr.5b.

Sted:	Avling av høy på eng:	Avling i utmarkslåtter:
Erikstad	4361 våger, dvs. 61%	2808 våger, dvs. 39 %
Harbakken	1713 våger, dvs. 83 %	358 våger, dvs. 17 %
I alt:	6074 våger, dvs. 66 %	3166 våger, dvs. 34 %

Erikstad hentet i 1866, som vi ser, forbausende mye av høyet fra utmarkslåtter, hele 39 %. Tilsvarende tall for Harbakken var bare 17 %. Sett i lys av dagens jordbruksdrift fortoner det seg som nesten utrolig at hele 34 % av samla høymengde i 1866 skrev seg fra utmarkslåtter, men forsanking i utmark må betraktes som kompensasjon for dårlig utnytting av hjemmemarken, dvs engen. Utmarksslåttene var i Kasfjorden mange, fra grenseskillene mot Elgsnes og Skjærstad i vest til Elstenga og Kaltdalen i øst. Av de to gårdene eide Erikstad den vesentligste delen av utmarksarealet. Når dette tas i betraktning, er det forståelig at også forsankingen var størst der. Utmarksslåtten foregikk utover ettersommeren og høsten. Graset var da blitt trenet og hadde mistet mye av næringsinnholdet. Dette foret var derfor ikke sjelden av ringe kvalitet.

I tillegg til høy ble også halmen tatt vare på, men den må helst regnes som tilleggsfor.

Gjennom hele hundreåret hentet kystbefolkningen overalt det meste av tilleggsforet fra sjøen, men noe også fra skog og utmark. Mest vanlig var tang og tare, sild, småsei, akkar, fiskehoder, ja endog grakse.[87] Fra utmarka hentet man lauv og ris. Hans Chr. Bergersen forteller at under lofotfisket var det vanlig å føre

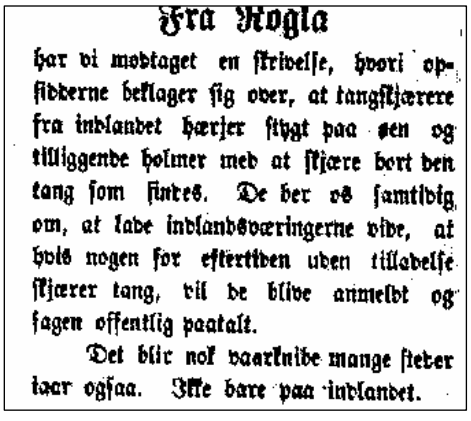

Fra Kogla

har vi modtaget en skrivelse, hvori opsidderne beklager sig over, at tangskjærere fra indlandet hærjer stygt paa øen og tilliggende holmer med at skjære bort den tang som findes. De ber os samtidig om, at lade indlandsboeringerne vide, at hvis nogen for efterttiden uden tillabelse skjærer tang, vil de blive anmeldt og sagen offentlig paatalt.

Det blir nok vaarknibe mange steder taar ogsaa. Ikke bare paa indlandet.

Ennå så sent som omkring 1900 var det mange steder konkurranse om de beste tang- og tareplassene .
Notis i Tromsø Amtstidende 7. mai 1900.

[85] Innberetning til Tromsø Amts Landhusholdningsselskap i 1901. Arkiv: Landbr.ktr. i Troms.
[86] Tallene inkluderer avlingen i Kaltdalen, og det som Johan Hartvigsen høstet på nedre Erikstad.
[87] Grakse er et avfallsprodukt som blir igjen når leveren har gitt fra seg all tran.

torskehodene heim for å bruke dem til kreaturene. Tang fantes overalt i fjæra. Tare måtte skjæres på bestemte taregrunner. Til dette bruktes en ljå festet til en passende lang stang. At tang og tare var viktig som tilleggsfor, viser en bestemmelse inntatt i utskiftningsdokumentet for Erikstad fra 1879. Her heter det at på et fellesareal langs et stykke fjære hadde oppsitterne på øvre Erikstad og Harbakken adgang til å sette opp naust og sjøboder, men ingen rett til å hente tang og tare.

Husdyrene

Tabell nr.1 ovenfor viser at i 1803 var antallet hester større enn i 1820 både på Harbakken og Erikstad, mens kutallet var omtrent det samme. Antallet småfe er derimot betydelig høyere i 1820 enn det var i 1803. Dette kan ha vært en virkning av nødsårene mellom 1804 og 1813. Folk satset da sterkere på småfe, og fortsatte med dette også etter at tidene hadde bedret seg. Av husdyrene økte antallet hester moderat i takt med bruksdelingen. Videre ser en av tabellen at ku- og sauetallet ble fordoblet mellom 1820 og 1875, men omtrent hele økningen i sauetallet skjedde etter 1835, da interessen for sau var særlig stor. Dette kan ha sin årsak i at økning i folketallet både i Kasfjorden og i et større distrikt også skapte økt etterspørsel etter ull og kjøtt.

Det foreligger som nevnt ikke tallmateriale som viser denne utviklingen etter 1875 i Kasfjorden, men artikler i avisene gir inntrykk av at det gjennom en lang periode etter 1875 var delte meninger om hvorvidt det lønte seg å satse på saueholdet.[88] Både for ku- og sauetallet er det også naturlig å se økningen i sammenheng med bruksdelingen som særlig karakteriserer perioden fram til 1875/80, og en noe mer intensiv jordbruksdrift. I denne perioden flyttet også mange husmenn til Kasfjorden, slik som det er gjort nærmere rede for i kapitlet om befolkningsutviklingen. De ryddet seg snart plasser som sammen med utmarksslåtter ga for til ei ku og noen sauer og geiter. Oppdelingen av bruk nr. 4 på Erikstad kan tjene som eksempel på deling og økning i antallet husdyr mellom 1855 og 1875. På dette bruket var det i 1855 en bruker som eide 7 kyr, 2 hester og 18 sauer. I 1875 var bruket delt i to, og dessuten bodde der da to husmenn. Alle disse hadde tilsammen 14 kyr, 2 hester og 32 sauer. Den samme utviklingen vil en også finne på Harbakken.
Geiteholdet gikk derimot tilbake gjennom hele perioden. Mens det i 1820 var hele 72 geiter på Erikstad og Harbakken, fantes i 1875 bare 3 igjen på Erikstad. På Harbakken hadde man da sluttet med å holde geiter.

På et større møte i Tromsø i 1855 om jordbruket drøftet man bl.a. spørsmål om "hvilke Hovedmangler" der var ved "Kvægbruget" i amtet.[89] Dette spørsmålet opptok mange både innen- og utenfor jordbruket, og i tiden fram mot århundreskiftet skjedde det også på dette området en utvikling hvor Tromsø Amts Landhusholdningsselskap hele tiden var pådriveren. Bakgrunnen for møtet var bl.a. å få i gang arbeid i den hensikt å skape forståelse blant folk for at der lå utviklingsmuligheter i jordbruksdriften, som riktig utnyttet ville kunne gi bedre utbytte enn fisket. Omkring 1857 var situasjonen nemlig den at "de unge Kræfter" var opptatt med fiske både vinter og sommer. I onnene var det "alene den egentlige Bruger" som sammen med kone og småbarn deltok i jordbruket, og i vintertiden var gårdsdriften stort sett helt overlatt til kvinnene.[90] Med unntak av potetdyrkningen hadde jordbruksdriften ikke annet formål enn å

[88] Jfr. T. St. for 2. juli og 21. juli 1867, og Tromsø Amtst. for oktober 1887.
[89] Møte i Senjen og Tromsø Amts Landhusholdningsselskap sommeren 1857 hvor en rekke spørsmål vedrørende jordbruket ble satt under debatt. T. St.
[90] Lensmannens innberetn til amtmannen i 1855. St. ark. i Tr.sø.

skaffe nødvendige levnetsmidler til gårdens eget forbruk, og blant det store flertall av gårdbrukere var dette situasjonen langt fram mot århundreskiftet.

Sentralt i de utviklingstiltak som ble drevet i perioden, stod husdyrene, og særlig ku og sau, men mot slutten av århundret også hest. I hovedsak dreide det seg om:

- Pass og stell av husdyrene. Et kontinuerlig arbeid ble drevet med det formål å forandre folks syn på husdyrene, og innse sammenhengen mellom godt stell og økt utbytte.
- Foredling av dyrerasene for å oppnå økt utbytte.
- Praktiske tiltak for å oppnå bedre kvalitet på produktene.

De neste kapitlene tar sikte på å redegjøre noe nærmere for de sider ved husdyrholdet som punktvis her er skissert.

Ku-rasene

Ennå så seint som i 1887 er opplyst at en levende ku veide omtrent 200 kg. Dette gjaldt kveg av den lokale rasen som var den dominerende i Tromsø amt. Melkeytelsen kom gjennom det meste av tiden fram til 1880 vanligvis neppe opp i mer enn 800-900 liter i året. Etter 1880 er det årlige gjennomsnittsutbytte oppgitt til 1000-1200 liter.[91] Dette er lave tall, men den behandling dyrene var utsatt for, gjorde det nærmest umulig å oppnå forbedringer i form av større dyr og økt utbytte. De viktigste betingelsene for å få dette til, først og fremst bedre foring og stell, hadde fiskerbøndene stort sett liten eller ingen sans for. Det gjaldt alle husdyrene. Den likegyldighet som kom til syne på dette området, ga seg bl.a. utslag i sulteforingen. Den var vanlig i hele amtet, og hadde sin årsak i at man satte på altfor mange husdyr i forhold til formengden. Altfor ofte fantes ikke stort høy igjen når det led ut på våren. Da kom vårknipa, og kom våren i tillegg seint, var mange ganger katastrofen ikke til å unngå.

En svært viktig del av landhusholdningsselskapets arbeid gikk ut på å få en slutt på denne uskikken som var utbredt også i Trondenes til langt framover mot århundreskiftet, som vi snart skal se. I dette arbeidet benyttet landhusholdningsselskapet seg av to framgangsmåter, nemlig veiledningsvirksomhet og fjøsbefaringer, som selskapets agronomer etter hvert gjennomførte hos de aller fleste gårdbrukerne i amtet. Fjøsbefaringene foregikk på den måten at formengden hos hver gårdbruker ble taksert høst og vår, og satt i forhold til antall vinterforete husdyr. For å få et enkelt og sammenlignbart beregningsgrunnlag, regnet man i kufor, slik at et hestefor utgjorde 2 kufor, og til 5 småfe trengtes like mye for som til en ku. Samla formengde ble så taksert og delt på antall kufor. På den måten framkom tall for formengden pr. år og ku. Det var vanlig å regne 85 våger[92] høy til hver ku i løpet av vinteren. Hertil kom så tilleggsfor av forskjellig slag. Et eksempel viser hvorledes denne framgangsmåten fungerte:
Dersom en gårdbruker hadde 1 hest, 5 kyr og 10 småfe, tilsvarte det 9 kufor. Med en samla høymengde på for eksempel 450 våger ved innsettingen, ble det 50 våger til hvert kufor for vinteren.

Matrikkelkommisjonens tallmateriale gir en pekepinn om hvorledes situasjonen var i Kasfjorden i 1865/66. Resultatet av kommisjonens arbeid er gjengitt i tabellform på side 67. På Harbakken er formengden oppgitt til 358 våger høy i utslåtter og 1713 våger på eng, i alt 2071 våger. Antall kufor var 56. Følgelig hadde gårdbrukerne på Harbakken i gjennomsnitt ca. 37 våger høy til

[91] T.St. 28.7.1859, og vedlegg til innberetn. fra lensmannen til amtm. 1880. St.ark. i Tr.sø.
[92] 1 våg = ca. 18 kg.

hvert kufor for vinteren.[93] På Erikstad er de tilsvarende tallene 7133 våger høy og ca. 106 kufor, noe som gir omtrent 67 våger på hvert kufor.

Omtrent 20 år senere, i 1885, foretok en av landhusholdningsselskapets agronomer fjøsbefaring hos i alt 570 gårdbrukere i hele nordre og midtre delen av Trondenes herred. Høymengden i forhold til besetningene varierte mye rundt omkring på de enkelte brukene, men gjennomsnittet lå på 46 våger pr. kufor. Agronomen ga karakterer som også innbefattet "fjøsenes innredning," med slikt resultat:

Meget godt:……. 5 gårder, tilsv. 0,9 %
Godt…….188 gårder, tilsv. 33,0 %
Tålelig……..253 gårder, tilsv. 44,4 %
Dårlig……...122 gårder, tilsv. 21,4 %
Ytterst dårlig…… 2 gårder, tilsv. 0,3 %

En del brukere var blant de de "mer fremskredne." De 5 beste gårdene var vel helst blant disse. De to ytterst dårlige var ikke i Kasfjorden. Omtrent samtlige bruk, hvoriblant alle i Kasfjorden, befandt seg da i karakterskiktet mellom godt og dårlig. I sine kommentarer til befaringen sier agronomen bl.a. at "der paa flere steder i den nordlige Del af Distriktet var meget at udsætte paa Kreaturenes Huld og Renligheden i fjøset samt dettes Indredning."[94]
I oktober 1887, samme året som agronomen foretok fjøsbefaringene, holdt handelsmann H. F. Giæver foredrag på et diskusjonsmøte i Harstad, hvor bl.a. også pass og stell av husdyrene stod på dagsorden. Under diskusjonen etter foredraget framkom at "det sterkt beklagelige ved Fodermangelen" var den gjengse oppfatningen at det gjaldt å holde liv i flest mulige kreaturer. "Man tænker visstnok i sin Almindelighed, at om Sommeren gjælder det at have mange Kjør, men man bør erindre at er Koen daarlig fodret, gaar den største del af Sommeren, før den faar saa megen Huld paa sig, at den kan begynde at melke. Det er også et lidet lystelig syn at se baade unge og gamle om Vaaren optaget med paa forskjellige Maader at tilveiebringe saa meget Foder, at Kreaturerne ikke skal sulte i hjel."[95]
Alt dette kan tyde på at sulteforingen ikke var så helt uvanlig hos gårdbrukerne i Trondenes ennå så seint som omkring 1890. Det må imidlertid tilføyes at variasjonene var store, og mange stelte selvsagt godt med dyrene sine.

I omtalen ovenfor har det nesten utelukkende vært tale om pass og stell av kyrne, men det er selvsagt ingen grunn til å regne med at beskrivelsen ikke også gjaldt for resten av husdyrene. I de beretninger som foreligger, er det imidlertid i alt vesentlig kyrne som er nevnt, bortsett fra enkelte steder der omtalen gjelder alle husdyrene.

Avlsarbeid for å forbedre husdyrrasene

Framskritt i jordbruket forutsatte også forbedring av husdyrrasene, først og fremst ku- og saurasen. Også i dette arbeidet var landhusholdningsselskapet både veiviser og pådriver, og selskapets omreisende agronomer utførte et banebrytende arbeid med informasjon og veiledning kanalisert til de fleste bygder i amtet hele tiden fra selskapets stiftelse. I arbeidet med å forbedre kurasen søkte man særlig i de 2-3 første 10-år etter 1850 å oppnå resultater gjennom krysning av

[93] Også her blir tallet for Harbakken lavt på grunn av en uforklarlig liten høyavling på eng. Jfr. tabell nr. 5a ovenfor.
[94] Innberetn. til T.A. L. for 1887. Ark.: Landbr.ktr. i Troms.
[95] Tromsø Amts Folkeblad oktober 1887. Ark.: St.ark. i Tromsø.

den stedegne kurasen med utenlandsk kveg. Nevnt i denne forbindelse er en russisk rase og en hollandsk landrase, men helt dominerende var den engelske ayrshirerasen. Gårdbrukere i Målselvdalen sammen med interesserte og engasjerte handelsmenn, håndverkere og embetsmenn i Tromsø gikk foran i dette avlsarbeidet. Hensikten var å få fram velskapte dyr med gode melkeegenskaper. Merkelig nok er økt kjøttvekt svært sjelden nevnt, men det hadde vel også sin betydning.
Bortsett fra i Målselv og Tromsø gikk det seint med avlsarbeidet i hele amtet, også i Trondenes. I 1855 skriver lensmannen at det ikke hadde foregått noen forbedring av kvegrasen. Dette hadde ikke minst sammenheng med den alminnelige nedprioritering av jordbruket til fordel for fisket som vi også tidligere har vært inne på. Likevel fantes der i Trondenes "mer framskredne" gårdbrukere med større interesse for jordbruket.

Vi går videre fram til 1863. Fortsatt hadde det ikke "skjedd noen særlige Forandringer siden 1861." Denne uttalelsen fra agronom Ørstad bygger på befaringer som han gjorde i Trondenes begge disse årene. Befaringene omfattet bl.a. også Kasfjorden. Noe mer nyansert blir bildet når han føyer til at det i Trondenes legges større vekt på oksehold enn tidligere, og at kurasen der er av de beste som finnes i sjødistriktene. I denne forbindelsen roser han flere gårdbrukere som han hadde besøkt i herredet. Blant disse var også Simon Normann på Skjærstad og oppsitterne i Kaltdalen. Disse hadde utmerkete melkekyr.[96] Når det spesielt gjelder okseholdet, skriver agronom Holmboe etter sin befaring i Trondenes i 1866 at "Kreaturstellet adskiller sig endnu kun lidet fra, hvad det var for 10 Aar siden , og et slemt Tegn er det, at yderst faa af Almuen ville holde Okse, og slæt ikke ældre enn 2 Aar." Det kan se ut som om de lærde her strides om tingenes tilstand., men en må ta i betraktning at to personer som kjent ikke nødvendigvis ser en og samme sak på samme måten. Det kommer ikke minst an på hva en vil oppnå med det som uttales. Av nærmest alle Ørstads innberetninger går det igjen som en rød tråd at han la stor vekt på verdien av veiledning, og på det prinsipp at ros og oppmuntring virket til det bedre. At det i virkeligheten ikke stod så godt til med avlsarbeidet til tross for veiledning og oppmuntring, gir lensmannen uttrykk for i 1870. Da skriver han at det riktignok på et par gårder var anskaffet okser av ayshirerasen, men "Almuen har kun undtagelsesvis ytret nogen Tilbøielighed til at forskaffe sig afkom deraf." Fortsatt hersket "stor Mislighed" når det gjaldt okseholdet. Med eller uten tillatelse fortsatte folk å benytte okse hvor det "uden altfor stort Besvær" var mulig. "På Grund heraf opstaar mange Ulemper, og i det hele taget erholdes et meget ringe Udbytte af Kørne."[97]

Dyrskuer

Statsagronom Jensenius hadde vært tilstede på et dyrskue i Trondenes så tidlig som i 1859. Da var det ikke mange som møtte fram med kreaturene sine. Også i 1873, da det ble utstilt 210 dyr, var Jensenius tilstede. Han sammenlignet da med det han erfarte på det første dyrskuet i 1859, og kunne se store framskritt. "Det viste sig ikke alene i det sikre Kjendemærke, vakkre og godt opalede Oxer og Kviger, men ogsaa de voksne Kjør var i det hele taget bedre og mer anseligere."[98]

Omkring 1870 kom signaler om framtidig å basere avlsarbeidet på den lokale kurasen. Amtmannen gir da uttrykk for at det riktignok flere steder fantes dyr av blandingsrase, men i alle fall enkelte steder var man nå begynt å være mer nøye med å velge okser av den stedegne

[96] Agr. Ørstads innberetn. i 1863. T. St. 19/6-3/7, nr. 49-53 1864.
[97] Lensm. innberetn. til amtm. i 1870. Riksark.
[98] Innberetn. fra statsagr. O. Jensenius. T. St. 8/3 1874, nr. 20.

rasen. Han bygde denne uttalelsen på de synspunkter som statsagronom Jensenius hadde forfektet, bl.a. i en artikkel i Tromsø Stiftstidende.[99]

Nytt dyrskue ble holdt i Harstad i august 1875, men det var ikke så godt besøkt som "ønskelig ved en Statsudstilling." Det er særskilt opplyst at ingen møtte fra "de store Gårderne i Kvefjorden og Kastfjorden."[100] Folk var kanskje opptatt med fisket, og dessuten var vel veien til Harstad noe i lengste laget, skjønt Aron Andreassen fra Høgda deltok med kua Malfru og fikk 2 spd. i premie. Den mulighet kan heller ikke utelukkes at kasfjærdingene ennå i 1875 ikke hadde fattet større interesse for å skaffe seg bedre kyr, og mye stod fortsatt tilbake å ønske. "Kvægavlen kan dog her ikke siges at have naaet noget fremragende høit Trin. Ingen af de udstillede Kreaturer kunde kaldes Dyr af første Rang." Det er neppe grunn til å tro at vurderingen hadde blitt annerledes med deltakelse også fra Kasfjorden.

Som nevnt hadde ikke lensmannen mye godt å si om avlsarbeidet blant gårdbrukerne i Trondenes i 1875, men i løpet av det neste 5-året fram til 1880 hadde det åpenbart vært framskritt å spore. Da heter det at "Kreaturerne er blevne gjenstand for en bedre og omhyggeligere Behandling, og især synes man at have faaet Øine op for Nødvendigheden af et Tillegg af bedre Avlsdyr." En vesentlig årsak til disse framskrittene må uten tvil tilskrives de mange dyrskuene som inntil da hadde vært holdt i den nordre delen av Trondenes; i 1859, 1866, 1873 og 1875. Og denne aktiviteten fortsatte i tiden fram mot århundreskiftet. Nå var Sjøvollen og senere Kvæfjordeidet blitt nye utstillingssteder, og det neste dyrskuet holdtes på Sjøvollen i 1884. Denne gangen ble 245 kyr og 15 okser vist fram. Her ble delt ut 45 premier, og resultatet av utstillingen er beskrevet slik: "De fremstillede Kreature var i det hele taget tilfredsstillende hva Huld og Kroppsformens Beskaffenhed angaar, men derimod stod Melkeorganernes Udvikling noget tilbage. Da der paa den kant af Bygden er flere Jordbrugere der har indset Nødvendigheden av at have gode og veludviklede Okser, saa tvivler jeg ingenlunde paa, at naar Udvalget af Kalve sker med Skjønsomhed, saa vil Kvægslaget der stadig gaa fremad ogsaa i Melkeydelse." Denne positive, men likevel betingete vurderingen viser hvor stor vekt man la på å oppmuntre og stimulere.

I 1889 var det igjen dyrskue i Trondenes, denne gang i Harstad, hvor 135 kyr, 8 okser og 1 vær ble framstilt. Om noen fra Kasfjorden stilte opp med husdyrene sine på Sjøvollen i 1884, har det ikke vært mulig å skaffe rede på. Deltakelsen derfra var i alle fall i 1889 svært liten. Bare to er nevnt, nemlig Ole Nilsen, Fagerås og en O. Benjaminsen, Kasfjord. Han hadde ikke selv gårdsbruk, og må derfor ha representert en annen av oppsitterne. Når deltakelsen i 1889 var langt mindre enn i 1884, kan det ha sammenheng med at utstillingen fant sted midt i slåttonnen. Hensikten med utstillingen i 1889 var sikkert nok den samme som i 1884, å stimulere og oppmuntre til et bedre krøtterstell og forbedring av rasen. Et mer realistisk bilde av situasjonen framkommer likevel etter fjøsbefaringene i 1885 som er omtalt ovenfor. Dyrskuene viser likevel klart at interessen blant folk for avlsarbeid og stell av husdyrene var stigende. Dette gjaldt også gårdbrukerne i Kasfjorden. I 1898 holdtes okseskue på strekningen fra Kasfjorden til Klattran, og i Kasfjorden ble det i 1900 stiftet en kvegavlsforening. Sommeren samme året foregikk kåring av kyr i Kasfjorden etter initiativ av foreningen, og det ble holdt okseskue.[101] Også dyrskuet på Kvæfjordeidet sommeren 1899 viser at en ny og framtidsrettet holdning til

[99] T. St. 3.9. 1871, nr. 71.
[100] T. St. 28/5 1876, nr.43. Utstillingen gjaldt også melk, ost og husflidsprokukter. Det er opplyst at Elen Danielsdtr. fra Kasfjorden fikk sølvmedalje for sin vevekunst.
[101] Beretn. til T.A. L for 1898 Ark.: Landbr.ktr. i Troms.

jordbruket hadde slått gjennom hos kasfjærdingene. På dette dyrskuet deltok mange derfra, og flere av dyrene oppnådde premie:

Kamela, eier Chr. E. Johansen,
Edelin, eier Mette Markussen,
Malunda, eier Mikal Augustsen,
Norge, eier Peder Johansen,
Mairos, eier Anders Holte,
Reiseros, eier Johan Hartvigsen,
Fagerlin, eier Andreas Nilsen,
En flokk geiter, eier Jørgen Johansen,
En flokk geiter, eier Isak Bendiksen,
En flokk geiter, eier Sevald Lund.
Dessuten hadde Markus Edissen og Tollef Eriksen dyr som oppnådde premie.[102]

Sau-rasene

Før 1870 foregikk ikke noe avlsarbeid som hadde til formål å forbedre saurasen, som over alt bestod av små dyr med liten ullmengde. Noen vekt av dyrene er ikke oppgitt i de kilder som er gjennomgått, men et sted er nevnt 6 mark ull for året av en voksen sau. Et annet sted heter det at "med saa smaa Sauer som de almindelige, er det næsten ikke muligt at drive et ordentlig og lønsomt Stel. Lammerne ere saa smaa om Høsten, at de ikke giver tilstrækkelig Mad til Slagt. De sætter derfor paa alle, og der slagtes et tilsvarende Antal ældre Dyr. Følgen heraf er at næsten ingen Saue faar leve længere end 3 Aar gammel og nettop er bleven fuldvoksen. Forplantingen sker saaledes stadig med halvvoksne Dyr, men saadanne kan ikke give kraftig Afkom." Dette stod å lese i Tromsø Stiftstidende i forbindelse med utstillingen i Tromsø i 1870, men samtidig vakte noen utstilte sauer oppmerksomhet: "Hr. Proprietær O. Richter i Stjørdalen, hos hvem en fortrinlig Stamhjord af Cheviotrasen er stationeret, har fremsendt 3-4 Fjorlam og en halv Snes Lam fra i Vaar. Af sidste offentlige Aarsregnskab over denne stamhjord fremgaar at 2 Saue i Gjennomsnit give 3 Lam, og en voksen Sau 9 mark lang, middelsfin til Husbrug vel skikket Uld pr. Aar. De fremsendte Lam er ikke fuldt 4 mndr. Men nogle af dem veier 5 Bp.[103] levende vekt." Tromsø Amt Landhusholdningsselskab hadde kjøpt 2 fjorlam og 3 lam hos Richter til utplassering hos gårdbrukere i amtet.[104] Det er også opplyst at en handelsmann hadde utstilt 2 værer av halvblods Blackfacerase. Noen sauer av denne rasen ble noen år senere utsatt på Bjarkøy, men forsøket mislyktes "formedelst Uheld."

Mot denne bakgrunn er det ikke overraskende at lensmannen i sin 5-årsmelding til amtmannen i 1870 skriver at "nogen Forbedring af Faarerasen har ikke i Perioden vært forsøkt." Likevel vakte de cheviotsauene som landhusholdningsselskapet kjøpte, en viss interesse, for i 1875 heter det at især cheviotrasen da hadde vunnet særlig beundring, og mange viste interesse for få sauene sine oppblandet med dyr av denne rasen. Den ga større sauer og større ullmengde; omtrent 10 mark for året av en voksen sau. Denne utviklingen fortsatte framover. Omkring 1890 fikk sognepresten i Trondenes noen sauer av Tautrarasen hos landhusholdningsselskapet. Allerede så tidlig som mellom 1850 og 1855 hadde det vært gjort forsøk med denne rasen i

[102] Tromsø Amts Folkeblad nr. 57/58/1899.

[103] 1 bismerpund = ca. 6 kg.
[104] For omtale av utstillingen i Tromsø 1870, Se T. St. 21.8. og 22.9.1870.

amtet, men den gang synes det ikke å ha kommet noe ut av forsøket. Nå ville man på nytt se om denne saurasen hadde noen framtid i vårt distrikt.

Det er vanskelig å si om innføring av cheviot- og tautrasauer skapte noen forbedring av den stedegne saurasen før 1900. En artikkel i Tromsø Amtstidende i 1901 kan tyde på at interessen for jordbruket, i alle fall i Trondenes, på det tidspunkt først og fremst knyttet seg til kyrne. Der er det vist til at man nå var mest opptatt av å selge melk til meieriet i Harstad som var blitt opprettet i 1895. Meieridriften ga kontante penger, og dette hadde derfor skapt den holdning blant gårdbrukerne at det ikke lenger lønte seg å holde sauer. Det kan vel være noe i dette. Klær og tøyer av alle slag kunne kjøpes i forretningene. Egenproduksjon kunne ikke konkurrere verken i pris, kvalitet eller utvalg. Denne utviklingen var ikke egnet til å skape den store interessen for avlsarbeid når det gjaldt sau.

Heste-rasene

Noen større forandring av hesterasen skjedde ikke i tiden mellom 1850 og 1900. Når det er opplyst at stell og pass av hesten var noe bedre i 1855 enn tidligere, kunne noe av årsaken være at det nå foregikk eksport av hester fra Trondenes til distrikter lenger sør i Nordland amt, og salg av hest forutsatte dyr i noenlunde godt hold. Når lensmannen derfor hevder at "med en udsultet Hest tilbereder man en slet Ager," tyder det på at hesten kanskje levde under noe bedre kår enn de øvrige husdyrene. Men en utstrakt teigblanding, slik forholdet var i Kasfjorden før 1880, begrenset bruk av hest i forbindelse med jordbruket, og i motssetning til ku og sau ytte den ikke noe direkte bidrag til det daglige brød. Dette var kanskje noe av årsaken til at den ikke ble omfattet med den samme interesse som ku og sau. Slik sett er det betegnende at statsagronom Jensenius ikke nevner hesten, men bare en rekke nymotens redskaper for hest, i sin omtale av utstillingen i Tromsø i 1870. Der var i det hele tatt ikke noen utstilling av hester.

En må helt fram til 1895 før det ble holdt et eget hesteskue i Trondenes. Det ble avviklet på Lavangseidet. Statsagronom Anzions omtale gir et godt innblikk i hvorledes det stod til med hesterasen på dette tidspunkt, og her tas derfor med litt av det han skriver: "Fra Kvæfjordeidet fortsattes til Lavangen ved Sandtorv, hvor et Hesteskue var berammet. Da man paastod at der i dette Strøg fandtes et noksaa bra Hesteslags, havde jeg Lyst til at gjøre mig kjendt med Forholderne, og derfor averteret jeg et Hesteskue der. Fremmødet var meget respektabelt hvad Antal angikk, idet i alt 74 Dyr fremmødte fra begge Amter. De udstillede Dyr var hovedsakelig af den tætbyggede Fjordhesttype, og vil være et godt Avlsmateriale, naar Hopper af den sort parres med Hingste af ren Fjordrase. Samtlige heste var i særdeles godt Huld, men uden enhver Dressur eller anden Træning, hvilket selvfølgelig har sin Grund i Distriktets Mangel paa Kjøreveie." Av en annen omtale av utstillingen framgår at ingen Hingster fantes verdige til premiering, Hensikten var da heller ikke å premiere, men snarere å skaffe kunnskap om hesterasen i distriktet.[105]

I årene etter denne utstillingen så man på hesten med stadig større interesse. En kappkjøring på Møkkelandsvatnet i 1900 kan her tjene som eksempel. I omtalen står bl.a. følgende: "Man kan trygt sige, at denne kapkjøring, som vi haaber vil gjentages hvert aar, ogsaa er et fremskridt; thi derved vækkes interesse for at skaffe sig raske heste." Det skal tilføyes at ingen fra Kasfjorden deltok i denne kappkjøringen.

[105] Referat og omtale av utstillingen på Lavangseidet, se Tr.sø St.t. 4. og 29.8.1895.

Også for hestens vedkommende tok man etter hvert til å vektlegge den stedegne rasen. I referatet fra utstillingen på Lavangseidet hevdes at for å bevare og utvikle rasen, lå løsningen i å satse på "at der tilføres Bestanden en eller flere kraftige, modne og velvalgte Avlshingste af samme eller nærbeslektet Rase**,** nærmest da af den vestlandske fjordrase."
Noen år senere ble stamhingsten Thore Hund stasjonert på Røkenes. Dette må likevel nærmest betraktes som et forsøk, som heller ikke falt særlig heldig ut. Hingsten ble lite benyttet, og årsaken skulle etter sigende vær den at "en Flerhed af de af Hingsten faldne Dyr har vist sig at være nokså tunge og dorske." Følgen av dette skulle da ha blitt at "Hestebestanden ikke har undergaaet nogen nødvendig Forandring i Femåret" mellom 1900 og 1905.[106]

Men likevel, den forandring i holdningen til husdyrene som smått om senn vant gjennomslag hos stadig flere gårdbrukere, gjaldt naturligvis også hesten. Om rasen derfor ikke hadde gjennomgått så stor forandring, så viste folk større interesse for hesten, noe som ga seg utslag i bedre stell og følgelig bedre "Huld." Dette viser bl.a. uttalelsen etter kappkjøringen på Møkkelandsvatnet.

Om landbruksproduktene

I lang tid etter 1850 foregikk behandling av melken og framstilling av smør og ost overalt i amtets sjødistrikter på samme måten som praksis hadde vært fra gammelt av. Et inntrykk av hvorledes denne praksisen hadde vært, gir agronom Even Holmboe etter sine befaringer i 1868. "Fordom og Selvgodhet," sier han, " er i den grad raadende hos Kvinderne her, at de i Regelen tro sig fuldkommen, og slæt ikke vilde mottage Belærelse. Dog er det ikke tvivlsomt for Nogen der kan bedømme Smør og Ost, at den i Sødistriktene gjengse Tilberedningsmaade maa være ynkelig. Det viser fuldt alt det harde med store Saltklumper opfyldte til dels graa Smør, og alle de Sprukne, muglede og raadne Oste, der kommer i Handelen." Slik agronomen så det, kunne det nok være håp om at "Nordlandskvinderne" kom til å forbedre seg, men det krevde at de viste større interesse for å forbedre husdyrstellet sitt.[107]

I 1870 heter det at med "Melkestellet" hadde det ikke skjedd noen vesentlig forandring. I Trondenes fantes dem som hadde laget særskilte rom for oppbevaring av melken, og kjernet smør før fløten var blitt tjukk, sur og gammel. Men dette var rene unntak. "Madstuestellet" befant seg fremdeles på "en mindre tilfredsstillende Fod."[108]

Lars Eriksen reiste i 1885 for landhusholdningeselskapet og besøkte da også Kasfjorden. Om det han hadde sett og opplevd på reisen, skriver han bl.a.: " Hvad Melkestellet angaar, da var det paa enkelte Undtagelser nær det gamle, nemlig at sile Melken i Fade og Traug og Ringe, og sætte dem paa Hyller eller i Række og lade dem staa for at give Fløden af sig."[109]
Det skulle ennå gå 5 år før det kom signaler om en annen behandling av melken blant folk som holdt kyr i Trondenes. "Man søger saa meget som muligt at have eget Opbevaringssted for Mælken, saa at dens Henstaaen paa Hylder under Taget eller i Række inde i Beboelsesrum og Soverum som tidligere var almindeligt, nu forekommer mer sjelden.[110]

[106] Lensmannens femårsmeld. 1900-1905. Statsark. i Tr.sø.
[107] Innberetn. til T.A. L 1868. Ark.: Tr.sø St.t. 17.1.1869.
[108] Lensm. i Tr.nes. Innberetn. til amtm. 1870. Ark.: Riksark.
[109] Innberetn. til T.A.L 31.8.1885. Ark.: Landbr.ktr. i Troms.
[110] Lensm. i Tr.nes. Innberetn. til amtm. 1890. Ark.: St.ark. i Tr.sø.

Hva hadde så ført til denne holdningsendringen? Noe av årsaken var ganske sikkert at folk flest etter hvert hadde innsett nødvendigheten av bedre hygiene i sin alminnelighet, men ett ord må likevel særskilt nevnes, nemlig *kaldtvannsmetoden*. Den skulle være oppfunnet av en svenske ved navn Schwarz, og ble først demonstrert for noen gårdbrukere i Målselv i 1868. Siden unnlot ikke landhusholdningsselskapets agronomer å orientere om metoden på sine årlige reiser rundt omkring i amtet. Framgangsmåten gikk ut på å sile melken opp i blikkspann straks etter melkingen. Spannene skulle deretter settes i kildevann i et versel,[111] og stå der i et par døgn før fløten ble tatt av. Kaldtvannsmetoden var arbeidsbesparende, og gav mer fløte. Dermed økte også smørmengden, og kvaliteten ble bedre, noe som også førte til økt smørpris. Til tross for alle disse åpenbare fordelene, tok det altså lang tid før metoden slo gjennom i Trondenes.

På dyrskuet i Trondenes i 1873 ble det også holdt utstilling av "Landprodukter." Dette var forresten også tilfelle ved de andre utstillingene i amtet det året, men disse produktene "var vistnok ikke saa righoldige som ønskeligt kunne være." Tiltaket var nytt i distriktene, og i omtalen er dette nevnt nærmest som en unnskyldnig for den dårlige deltakelsen.
Smør og ost var igjen utstilt i tilknytning til dyrskuet i Harstad i 1875. Uttalelsen denne gangen om disse produktene kan nærmest betraktes som en situasjonsbeskrivelse. Her heter det at "angaaende de udstilte Smørprøver, maa man udtale, at der for flere prøvers vedkommende vistnok stod adskilligt tilbage at ønske. Af Oste udstilledes Mysost, Knaost, Nøgelost, Fedost, Edamerost og Gammelost. Nøgelosten og Fedosten vare gode og tildeltes Præmier, medens de øvrige ikke fandtes at egne sig dertil."[112] Deltakerlisten, 26 for smør og 6 for ost, foreligger ikke, men ingen fra Kasfjorden er med blant premievinnerne.

Verken i 1873 eller 1875 tyder utstillingene på at framstillingen av smør og ost hadde gjennomgått noen større framgang. Heller ikke i 1889 var dommerne helt tilfreds. Deltakelsen var fortsatt liten, noe som vitnet om at interessen var mindre enn ventet. "I Forhold til Bygdens Størrelse var der alt for lidet udstillet. Naar man desuagtet havde uddelt saa mange Præmier, var det væsentlig for at opmuntre til en fyldigere Udstilling senere." I alt fikk 12 premie for smør og 4 for ost.

Utover i 1880-og 1890-årene ivret landhusholdningsselskapet fortsatt sterkt for å skape videre framgang i jordbruket. Ikke minst gjaldt dette produktene. I 1886 holdt O. Hågensen kurs om kaldtvannsmetoden, og i 1889 virket O. H. Bakkehaug som vandrelærer i behandling av melken. Han ble for øvrig i 1896 tilsatt som vandrelærer i meieristell. Til dette fantes en god del trykt veiledningsmateriell som selskapet formidlet.

I løpet av 90-årene kom så seperatoren. Den var både arbeidsbesparende og effektiv, med økt smørmengde og bedre smørpris som resultat. I mange bygder i Trondenes opprettet man smørforeninger for omsetning av smør og ost. Meieriet i Harstad, som startet sin virksomhet i 1895, inntok straks en sentral plass når det gjaldt avsetning av melk, og skapte dermed stor framgang i jordbruket i nordre delen av Trondenes.

Smør fra Harstad meieri
krukker paa 2 & 5 kgr, a 1:60
hos Fritz Dreyer.

Arilds Margarinsmør
i nylkjørnet kontrolleret Vare faaes tilkjøbs hos efternævnte Firmaer:

Elias Carlsen,	Joh. Hansen & Søn
S. Wold,	J. C. Dreyer & Søn,
F. Jacobsen,	P. Hanssen & Co,
M. Jacobsen,	Søren Olsen,
A. Ebeltoft jr.,	H. Bohne,
O. M. Sieneste,	Paul Pigenschau,
L. E. Larsen.	H. Lium.
Ullmar Pedersen,	M. Berg,
O. Gabrielsen,	P. Ihlseth,
J. K. Larsen,	A. Ebeltoft sen.
Joh. Andersson,	B. Normann,
I. Thomassen,	Emilie Jacobsen,
Karl J. Hall,	Anton Andresen,
Johannes Holmboe,	O. B. Hansson,
H. Meyer,	Reidar Holmboe.
O. L. Aune,	Tobias Pedersen.

Mot slutten av 1800-tallet kom margarinen på markedet og ble en sterk konkurrent til smøret.

Annonse i Tromsø Stiftst. 1897.

[111] Dvs. et oppkomme som ikke fryser om vinteren, en kilde der en kan hente kaldt vann hele året.
[112] Beretn. om Statens alm. Kvægudst. i Trondenes 1875. Ark.: T. St. 12.9. 1875.

Jordbruksredskapene [113]

I 1845 skrev amtmannen at redskapenee var ”simple og indskrenkede.” De bestod av plog, harv, hakke og spade. Plogen kunne være forsynt med en jernbeslått veltefjøl, men var ellers den samme type som fra gammelt av hadde vært i bruk i jordbruksstrøk overalt i Nord-Norge. Den gamle grindplogen, som det her er tale om, var i sin helhet laget av tre med en enkel ramme og styreås. Bare rissel (skjærekniv) og plogspiss, senere også veltefjøl, var av jern. Harven var firkantet med faste tinner av tre eller jern. Der hvor terrenget gjorde det nødvendig, brukte man spade og hakke. Også spaden og hakken kunne være jernbeslått. Ennå i femåret mellom 1845 og -50 hadde det ikke skjedd noen nyvinninger blant de mest brukte landbruksredskapene, men det er tale om forbedringer. ”Navnligen vides ikke Brugen af Rulleharven eller Extirpator at være indført. Derimod ere Agerdyrkningsredskaberne som før havdes, i betydelig Grad forbedrede, saaledes at flere af dem nå kun lidet ligne de ilde formede Redskaber som man før i samme Øiemed benyttede.”

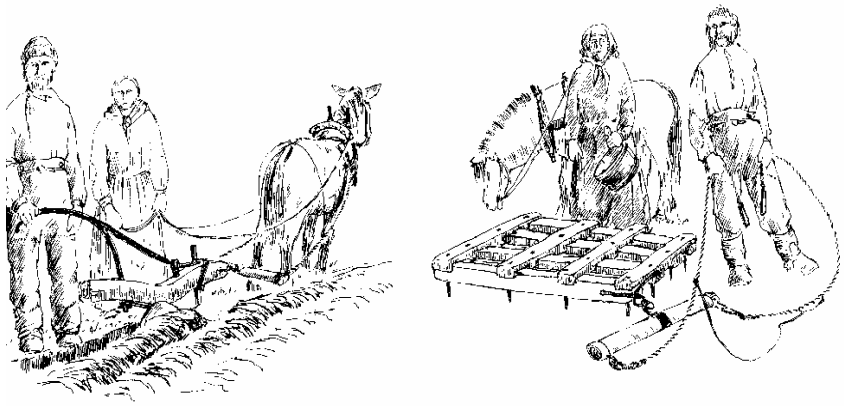

Arbeid på åkeren. Etter tegning av Leidulf Olsrud.

Noe bedre stod det etter amtmannens opplysninger til med redskapene i 1855. Dels gjaldt det nå også nye typer ved siden av stadige forbedringer. Som eksempel på nyvinninger nevner han

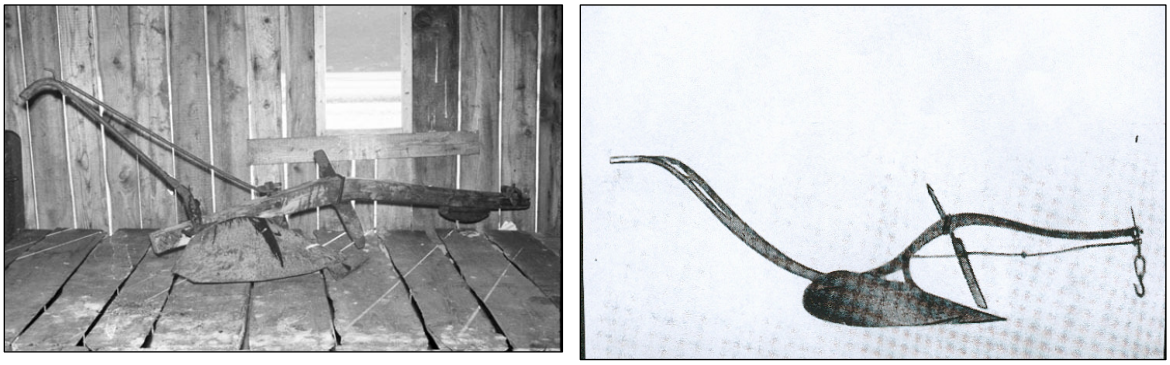

Til venstre: Gammel plog. Fotografi utlånt fra Tromsø Museum. Til høyre: Plog av nyere type med jernås smidd av John Steingrimsen fra Målselv. Den ble premiert på utstillingen i Tromsø i 1870.
Etter fotofrafi i N. Ytreberg: Troms Landbruksselskap 1855-1955.

[113] Kilder til dette kapitlet er bl.a. lensmennenes 5-årsberetninger, (St.ark. i Tr.sø), innberetn. fra landhush.selsk. agronomer i T. St., opplysn. i Norges off. statistikk, Trondenes historie.

rulleharven og engelske ploger. Hakken og spaden var nå blitt mer sjeldne til bearbeiding av åkeren, og disse redskapene hadde dessuten fått en mer hensiktsmessig form. Det var stadig vanligere å jernbeslå veltefjøla på plogen eller lage den av jern. Tinnene på harven var i økende grad av jern, og til potethyppingen bruktes nå også al.

Redskapene gjennomgikk fortsatt forbedringer, men antallet mer moderne engelske ploger og rulleharver, eller jerntinner i den vanlige firkantharven, forekom fortsatt svært sjelden i Trondenes herred. I 1863 opplyser agronom Ørstad at en "Præmiepløyning" som det året var planlagt i Trondenes, dessverre ikke ble noe av. Hensikten skulle være å finne fram til bedre egnete ploger. Inntil da hadde valg av plog foregått på "en hensynsløs og nær sagt likegyldig Maade, idet Hensyn kun tages til Prisbillighed, men ikke, som det burde, til Redskabets Hensigtsmæssighed, hvorfor gode ploge mangler overalt. I denne samme beretningen er bl.a. også nevnt smed Ole Blomli, Ervik, blant dyktige og driftige jordbrukere i distriktet.[114] Det kunne vel være at "Præmiepløyningen" var hans ide. Ole Blomli er omtalt litt nærmere nedenfor.

En og annen som hadde utkomme til det, fikk nok Ole Blomli til å lage seg plog, men noen større fart i utviklingen av nye og mer hensiktsmessige jordbruksredskaper skjedde likevel ikke de nærmeste årene. Dette framgår bl.a. av opplysninger som lensmannen i Trondenes gav i 1871. Det året ba amtmannen ham om å svare på noen spørsmål om landbruksredskapene i herredet. Norske ploger "med Treaas og en Rissel (skjærekniv)" var vanlig, men lensmannen legger til at "de sidste Aar have flere anskaffet engelske ploger" som for en del var laget "af en fra det trondhjemske hertil indflyttet Smed." I hele Trondenes tinglag skulle det da finnes omkring 300 ploger av forskjellig slag. Den norske plogen som det refereres til her, var sikkert grindplogen som er beskrevet ovenfor. Den engelske plogen hadde ofte ås som var laget av tre, men for øvrig var den av jern, og hadde vridd veltefjøl. Denne plogen hadde dessuten 2 håndtak, og var derfor lettere å styre enn grindplogen, som ennå omkring 1870 tallmessig sett var den dominerende i Trondenes, men stadig flere også av denne typen fikk etter hvert vridd veltefjøl. Av harver, opplyser lensmannen "bruges udelukkende den almindelige Firkantharv" som oftest med tinner av bjørkeved. Harv var omkring 1870 blitt mer vanlig, men grev og hakke bruktes ennå ofte i stedet for harv. Særlig gjaldt dette der hvor åkerstykkene var små eller vanskelig å komme til.

Av andre landbruksredskaper i tinglaget nevner lensmannen 5 treskemaskiner og 2 kornrensemaskiner, men ingen slåmaskiner. Med annonse i "Tromsø Stiftstidende" sommeren 1875 tilbyr D. Hald & Co, Christiania, slå- og meiemaskiner. Dette var første gangen "Stiftstidendet" hadde annonse med tilbud om disse redskapene. Det gikk likevel 5-6 år før den første slåmaskinen kom til Trondenes. Det skjedde først i 1881 da gårdbruker Theodor Normann, Røkenes, anskaffet seg en Johnston slåmaskin for en hest. Den gjorde godt arbeid, men viste seg å passe bedre for to hester enn for en.

Mesna Brugs

anerkjendte Fabrikata Slaa- og Meiemaskiner, Horiver, Træskemaskiner, Hestevandringer, Rensemaskiner og Hakkelsemaskiner, præmiebelønnede med en Mængde de Guld-, Sølv- & Broncemedaljer etc. forhandles i Commission hos Undertegnede.

Tegninger, Beskrivelser og Prislister tilsendes frit og Veiledning om Drifts og Brugsmaade meddeles ogsaa gratis. Endel Bryderi & Udgifter vil spares ved at henvende sig til

Knoph & Fosse,
Agent for Tromsø og Omegn.

Annonse i Tromsø Stiftst. 1896

[114] T. A. L. beretn. for 1864. Ark: Tr. St. nr. 52/1864.

Plog, harv, spade og hakke ble benyttet til bearbeiding av åkeren; spade og hakke dessuten når en skulle rydde eller bryte opp nytt land. Til dette siste var ennå vanligvis ikke plog et egnet redskap. Bortsett fra de forbedringer landbruksredskapene hadde gjennomgått i tiden fram mot 1870, nevner amtmannen også gjødselvogner og høyvogner som nye redskaper. Sannsynligvis var det ennå mest vanlig at en brukte slede i stedet for vogn. Utstrakt teigblanding slik som tilfellet var i Kasfjorden før 1879, måtte gjøre det svært vanskelig å bruke vogn som jordbruks-redskap. Når det gjelder plogen, foreligger ingen konkrete opplysninger om økning i antallet engelske ploger eller i det hele tatt mer moderne og effektive redskaper av dette slaget.
Til Ervika kom i 1854 Ole Pedersen Blomli (1825-1911) fra Orkdal. I 1867 bygde han seg gård der hvor Birger og Mathis Mathisen senere bodde. "Ole Blomli var en meget dyktig smed og laget nylandsploger som de til da ikke hadde sett maken til i bygda."[115] Han var sannsynligvis identisk med "en af det trondhjemske hertil innflyttet Smed" som lensmannen nevner i 1871. Det kan ikke utelukkes at enkelte gårdbrukere i Kasfjorden fikk Ole Blomli til å lage seg bedre ploger enn de tidligere hadde hatt. Før 1879 var likevel eiendomsforholdene i Kasfjorden, med sterk teigblanding og sameie, slik, at bruk av plog måtte by på vanskeligheter. Det er grunn til å regne med at dette forholdet bedret seg etter 1880 da utskiftningen var gjennomført. Et par eksempler kan også tyde på det:

Maren Anna Rasmusdatter, enken etter Ole Ingebrigtsen, døde i februar 1880. I skiftet etter henne, oppgjort 20. juni 1881, er blant mange andre redskaper også tatt med en plog. Også i skiftet etter Simon Kildal Normanns konkursbo, sluttet i juni 1881, finnes en plog. Dette må ha vært forholdsvis kostbare redskaper av nyere type, for en plog av den eldre, norske sorten ville neppe blitt nevnt i skiftene.

I Amund Hellands store verk: "Norges Land og Folk" opplyses at i 1896 fantes 5 "Slaatemaskiner" i hele Trondenes. Dette tallet økte til 33 i 1907, og til 166 i 1917. I 1907 var der forresten bl.a. også 6 hesteriver og en såmaskin for gressfrø.

Som det vil framgå av disse opplysningene, skjedde det ikke noen stor og hurtig forbedring når det gjaldt anskaffelse og bruk av mer moderne redskaper overhodet i Trondenes helt fram til århundreskiftet. I kommunen var det flere velsituerte personer som også var foregangsmenn innen jordbruket, og derfor blant de første til å anskaffe nye redskapstyper. Når dette tas i betraktning, fantes sikkert ikke mange slåmaskiner i Kasfjorden blant de 33 som i 1907 var i kommunen. Det må i denne forbindelse også legges til at nye, tidsmessige redskaper var kostbare, noe som for mange gjorde det vanskelig å anskaffe dem.

Sammendrag

I Kasfjorden, som i de fleste kystbygdene i amtet, var det helt fram til 1880 liten framgang å spore i jordbruksdriften. De gamle driftsmåtene ble stort sett opprettholdt, og jordbruket var fortsatt nedprioritert i forhold til fisket. Produksjonen var, bortsett fra poteten, beregnet på selvforsyning.

Denne situasjonen forandret seg først mot slutten av hundreåret idet større interesse for jordbruksdriften, nye driftsmåter og økt avkastning skapte framgang. Da kom også bedre og mer moderne jordbruksredskaper, som f.eks. flere vogntyper og bedre ploger. I mange bygder, slik

[115] Trondenes bygdebok, Trondenes herred med Harstad, s. 226.

tilfellet også var i Kasjorden, sluttet samtidig gårdbrukerne mye godt med å drive fiske som hovednæringsvei, og satset i stedet på å utnytte de mulighetene som jordbruket kunne gi.

Litt om utskiftningen på Erikstad 1876–79

I Tromsø Stiftstidende for 30.6. 1864 stod følgende å lese:

> Den ravgale Udstykning eller Teigblanding af Eiendommer har for en Del hemmet Fremskridterne. Naar imidlertid Udskiftningen der nu rekvireres fort væk, faar gjøre sin Runde dernede (dvs. i Sør-Troms), saa hver faar sin Eiendom samlet, vil Udviklingen naturligvis gaa hurtigere fra Haanden.

Etter en ny lov om utskiftning som ble vedtatt i 1857, kom det større fart utskiftningsarbeidet. Særlig gjaldt det deler av sørfylket – Kvæfjord og Trondenes – hvor forholdene for jordbruksdrift lå godt til rette. Fiskerbøndene i Kasfjorden kom forholdsvis seint med i denne utviklingen. Ikke før i tidsrommet 1876-79 foregikk en større utskiftning av innmarksarealet på nedre og øvre Erikstad i Kasfjorden, og på Harbakken kom en offentlig utskiftning i gang i 1882. Den ble endelig avsluttet først i 1886.
Omtrent alle oppsitterne på Erikstad bodde før 1875 i en klynge fra Einar Eilertsen og oppover langs Sarabakken. Hans Bergersen var på besøk i Kasfjorden omkring 1905, og skriver om bosettingen på Erikstad omkring 1860:[116]

> Den gang var det 14 oppsittere – gårdbrukere, noen strandsittere og en del inderster. Hver gårdbruker hadde sitt båtnaust og sin båtstø, noen også en fiskesjå. Men nå, hvilken forandring. Alt det gamle var liksom blåst bort og nytt på alle måter. Var ikke de gamle fjell og den samme fjord blitt igjen, ville jeg ikke ha gjenkjent meg. Alt gav et vink om forgjengelighet, og igjen fornyelse om vi vil kalle det så. Jeg kjente snart sagt ikke et menneske, da alle voksne som levet da jeg var der, nå var vandret bort. Stedet så nå nærmest ut som en landsby, bare at bebyggelsen var mer spredt enn i gamle dager.

Før utskiftningen var hele Erikstad helt fra grensen mot Harbakken til ytterst i Bukta oppdelt i et lappeteppe av jordstykker og teiger, og flere oppsittere drev jorda i fellesskap, f. eks. 1: Brødrene Markus, Iver og Bendiks Isaksen , 2: Andreas Andreassen, Anders Edissen og Nils Edissen og 3: Sakarias T. Markussen og hans mor Sara Sakariasdatter.

Økt interesse for jordbruk skapte behov for en mer rasjonell drift. Det ble derfor nødvendig å foreta utskiftning slik at lappeteppesystemet kunne avløses av en eller et par teiger til hver oppsitter, og med klare grenser mellom teigene. De forskjellige teigene kom da for en stor del til å skifte eiere, og noen av oppsitterne måtte flytte ut og bosette seg på sine nye eiendommer. Da ble jordbruksbebyggelsen på Erikstad i grunntrekkene seende ut som vi kjenner den i dag. Det ble utarbeidet et detaljert boniteringskart i forbindelse med utskiftningen. (Se kartet side 88.)
Her er inntegnet all bebyggelse slik den var i 1877. Kartet viser også eiendommene med de grensene som ble trukket opp etter utskiftningen, og gir opplysning om hvem som da kom til å eie hver jordpart. Johan Hartviksen hadde sin gård oppe på Harbakken, men på grunn av arv, fikk han, eller rettere hans kone, også jordparten ute i Bukta.

[116] Art. i Harstad Tid. 3. april 1919.

Hver eier fikk et merke med liten bokstav på kartet på alle de teigene han eide før utskiftningen. Det jordstykket han fikk etter utskiftningen, er merket med tilsvarende stor bokstav. Eksempelvis hadde alle de teigene som Markus Jensen eide før utskiftningen, bokstaven k. Etter utskiftningen fikk hans teig bokstaven K. Et utsnitt av kartet på side 88 over området omkring Kortneset viser hvorledes eiendomsforholdene var i lappeteppesystemets tid, dvs. før 1879. Hver farge viser her jordstykkene til en og samme eier (se s. 89).

Utskiftningen 1876-79 omfattet området ovafor sjøveien, dvs. den veien som i dag går utover i Bukta. Nedafor veien, mellom denne og havet skulle grunnen være felles. Denne forutsetningen har opplagt hatt gyldighet bare for så vidt dette området ikke var med i utskiftningen. De teigene hver oppsitter eide før utskiftningen, gikk naturligvis helt ned til sjøen, og i praksis ble dette eierforholdet opprettholdt for området nedafor veien også i tiden etter utskiftningen 1876-79. Følgen av denne praksisen, var at enhver som ville sette opp et bygg i Bukta – stue, brygge, naust eller hva det nå kunne være – måtte ha tillatelse hos vedkommende grunneier samme hvilken side av veien tomta lå på. Et par eksempler viser hvordan dette fungerte: Litt før 1900 bygde Christian E. Johansen sin ”ekspedisjonsbrygge” - Håpetbrygga - og kai ved sjøen i Bukta på den ytterste av Eilert Israelsens to parseller som altså ikke var med i utskiftningen i 1876/79. Til dette hadde Christian innhentet tillatelse hos Eilert Israelsen. Hagbart Johansen bygde huset sitt i 1905 på samme parsellen. Også for hans vedkommende ble samme praksis fulgt ved registrering i panteregisteret. Kristian P. Johansen satte litt før 1900 opp stua si på nedsiden av veien på fellesteigen til A. P. Andreassen, Nils og Kristian Edissen. Samme praksis som for hans bror Hagbart ble fulgt ved innføring i panteregisteret. Først i 1907 ble også området nedafor sjøveien utover langs Bukta utskiftet, og hver grunneier fikk sin(e) parseller. Opp gjennom årene har eierforholdene på hele Erikstad forandret seg hovedsakelig som følge av salg av tomter og jordparter og -eiendommer.

Utskiftningen forandret totalt det bosettingsmønster som inntil 1879 hadde satt sitt preg på denne gården, slik som også Hans Chr. Bergersen er inne på i 1919. I hovedtrekkene ble da bosettingen fastlagt slik som den siden har vært.

Etter at loven om utskiftning kom i 1857 tok det omtrent 20 år før praktiske resultater av denne loven ga seg utslag i Kasfjorden. I mange bygder hadde da utskiftningsarbeidet tatt til for lenge siden. Kasfjærdingene kom altså seint med i denne prosessen, som betegnet både grunnlag for og begynnelse på den utvikling som fysisk omskapte bebyggelsen både på Erikstad og Harbakken. Ser en begge gårdene under ett, var utskiftningen også den viktigste drivkraften i utviklingen fra fiskersamfunn til jordbruksbygd.

Om bosettingen på Erikstad mellom 1850 og 1900 [117]

Grensen mellom nedre og øvre Erikstad slik den ble opptrukket i 1879 er vist på kartet neste side. Nedenfor har jeg skrevet opp navnene på alle oppsitterne som jeg vet bodde på nedre og øvre Erikstad mellom 1850 og 1900, og eide en bolig der i dette tidsrommet. Unntaket her er Jens Simonsen. Han bodde hos svogeren Markus Jensen på Ershågen.
I tilknytning til oversikten nedenfor er følgende å bemerke:

- Noen personer er kun oppført med navn. De hadde ikke bygd seg hus før 1879.
- Et nummer bak navnet viser til tilsvarende nummer på utskiftningskartet som angir vedkommendes boplass.
- I tillegg til nummer har enkelte også fått en bokstav bak navnet. Denne bokstaven angir de teiger som vedkommende fikk seg tillagt ved utskiftningen i 1876-79.
- Auna hørte med til øvre Erikstad. Til slutt i dette kapitlet har jeg skrevet om bosettingen der.

Opplysningene om de oppsittere som eide jord, er i alt vesentlig hentet fra gårdshistoria for "Trondenes herred med Harstad," og i tillegg har jeg skrevet litt om eierforhold fram til i dag. På ett punkt er likevel gjort avvik fra gårdshistoria. Det gjelder eierforhold og bosted i tilknytning til brukene E og F. For disse har jeg bygd på det kjennskap jeg har om min egen tids eiere, og funnet at bostedene til Ole Ingebrigtsen og Ole Johnsen er byttet om i gårdshistoria. Innholdet i dette kapitlet bygger dessuten på opplysninger i skifteprotokoller, panteregistre, pantebøker branntakstprotokoller og i Hans Nilsens opptegnelser[118]

Utskiftningen på Erikstad var som nevnt ferdig i 1879. For å få sammenheng i eierforholdene har jeg i flere tilfelle startet adskillig lenger bakover i tid. Likevel har jeg også for tidligere tiders eierforhold av og til benyttet de samme bokstavene som står på utskiftningskartet datert 1877. På denne måten håper jeg å bedre oversikten og sammenhengen, men en må bare huske på at før 1879 hadde alle oppsitterne sine teiger spredt rundt omkring på mange forskjellige steder, mens kartet viser resultatet etter utskiftningen. Særlig ute i Bukta kan en på kartet skimte rette linjer som markerer skille mellom teiger og eiere. Dette skriver seg fra en minnelig utskiftning fra 9. okt. 1866.

På utskiftningskartet fra 1877 er inntegnet en mengde bygg av forskjellig slag. Hele denne bygningsmassen som for en stor del tilhører en svunnen tid, har framkalt nysgjerrigheten. Hva slags bygg dreide det seg om, og hvem var eierne? Ernst Eilertsen har hjulpet meg med å finne noe ut av dette. På kopien av utskiftningskartet har Ernst satt et nummer ved noen av byggene. De samme numrene er så å finne i alle avsnittene i kapitlet nedenfor om bygg av forskjellig slag som det har vært mulig å identifisere. For å bedre oversikten er dette kapitlet delt i 4 avsnitt, nemlig:

- Bosettingen på nedre og øvre Erikstad,
- Flere bygg som stod på Erikstad i 1877,
- Om naust og sjøbuer som stod i Bukta, ved Yttersjyen og Innersjyen i 1877,
- Om bryggene som stod i Bukta omkring 1900.

[117] Skifteprotokollen hvor alle referater fra skifteforretningen er innført, er i Statsark. i Tr.sø. Kopi av kartet, datert 1877, er på jordskiftekontoret i Harstad og Tromsø. Originalen til det fargete kartutsn. målest. 1:1 er i Riksark.
[118] Om Hans Nilsens opptegnelser vises til særskilt omtale. Det øvrige kildemateriale nevnt her, er i St.ark. i Tr.sø.

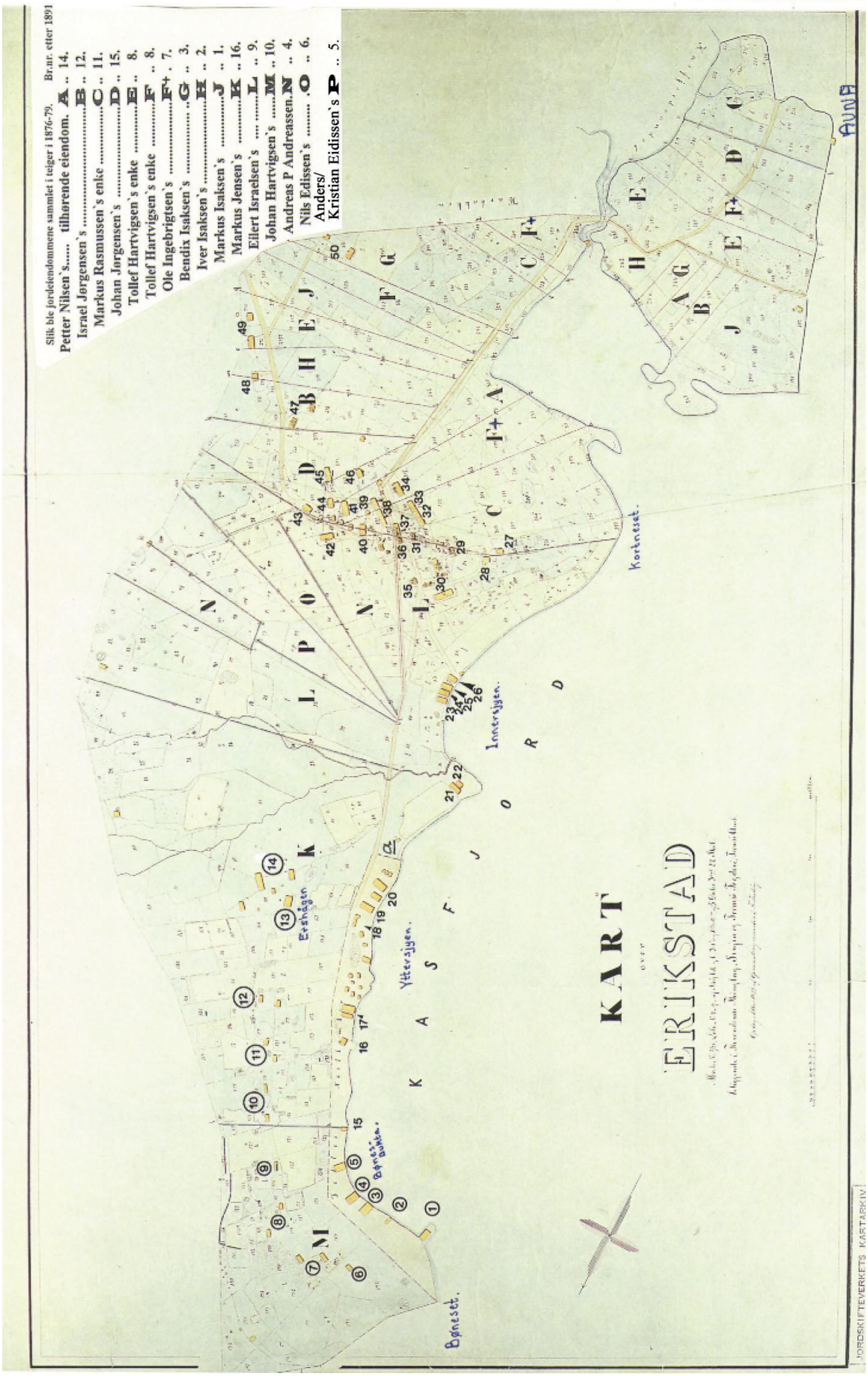

Utskiftningskartet utarbeidet i 1877 for nedre og øvre Erikstad med Auna.

Utsnitt av utskiftningskartet som viser jordeiendomsforholdene i området omkring Kortneset med utstrakt teigblanding før utskiftningen. Hver bruker har fått sin farge på de teigene han eide. Teigblandingen gjorde det nærmest umulig å drive et rasjonelt jordbruk.

Oppsitterne på nedre Erikstad regnet fra ytterst i Bukta og innover til grensen mot øvre Erikstad:

Peder Andreassen
Anton Hansen
Kristian Edissen
Kristoffer Larsen (8)
Johan Mikkelsen (10)
Kristian P. Johansen
John Sølfest eller Sølfestersen (11)
Martin Kristiansen
Karl Olsen
Elias Nilsen (12)
Hans Tollefsen
Markus Jensen (K) (14)
Sevald Lund (14)
Kristian Brun (13)
Mikal Madsen (13)
Markus Edissen
Peter Olai Johnsen (7)
Johan Pettersen
Mathias Olai Iversen (6 og 13)
Halvor Johnsen (9)
Lars Johansen
Andre som bodde i Bukta (Jens Simonsen).
Eilert Israelsen (L) (30)
Jakob Isaksen (27 og 28)
Andreas Peder Andreassen (N) (42)
Nils Edissen (O) (37)
Anders Edissen (P) (37)
Bertel Tollefsen
Hartvig L. Hartvigsen.
Kristian P. Johansen.

Oppsitterne på øvre Erikstad regnet fra grensen mot nedre Erikstad og oppover til grensen mot Harbakken:

Markus Johan Rasmussen, (et område på øvre Erikstad som i 1879 ble utlagt til C-teigen på kartet).(32, 33 og 38)
Sakarias Tollef Markussen, (den ene, innerste halvparten av C-teigen) (38).
Rasmus Edias Markussen, (den andre, ytterste halvparten av C-teigen, også kalt Grensen (38).
Israel Jørgensen/Anders Holte (B) (47)
Peder Arnesen
Nils Jørgensen (A) (44)
Johan Jørgensen (D) (43)
Tollef Hartviksen/Ole Johnsen (E) (49)
Iver Isaksen (H) (41)
Markus Isaksen (J) (41)
Bendiks Isaksen (G) (50)
Ole Igebrigtsen (F) (38)
Johan Jørgensen (D) (43)

Bosettingen på nedre Erikstad

I protokollen for utskiftningen 1876-1879 for nedre Erikstad står bl. a. dette lille avsnittet:

> Til husmennene Peder Andreassen og Kristian Edissen er avmerket et lite jordstykke på Johan Hartviksens part hvorfor de skal betale til denne kr. 8,- hver årlig. Husmennene har rett til å selge sin gjødsel.

Ved nevnte utskiftning fikk Johan Hartviksen, eller rettere sagt hans kone Johanna Madsdatter, den jordparten i Kasfjordbukta som i dag omfatter

- Idar Markussens eiendom,
- Olaf Johannes Lund sin eiendom og
- eiendommene til Kristoffer Larsen og til Anton Hansen. (En fostersønn av Antons datter, Anna, er i dag eier av denne sist nevnte eiendommen.)
-

Johanna Madsdatter var datter til Mads Olsen på Kortneset, og gift med Johan Hartvigsen. Hun arvet dette jordstykket (M-teigen) etter sin far. Han eide det bruket som i dag tilhører Arvid Eilertsen.. Halvparten av jordstykket som Johanna arvet, gikk ved skylddeling holdt 21.10. 1897 videre til Johan og Johannas datter, Else, som var gift med Anders Holte. Det er jordparten som Olaf Johannes Lund, oldebarn til Anders Holte, i dag eier ute i Bukta. Den andre halvparten fikk Mads Johansen, Elses bror. Den bestod av

- jordstykket til Idar Markussen og
- jordstykkene til Kristoffer Larsen og Anton Hansen (tidl. Peder Andreassen.)

Peder Andreassen og Anton Hansen

Peder Andreassen, f. 1830, var fra Dale i Kvæfjord, men hans kone var fra Erikstad. Hun var søster til Andreas P. Andreassen og søskenbarn til Kristian, Nils og Anders Edissen. Det jordstykket som i 1879 ble avmerket til Peder Andreassen, var, som en vil se av sammenhengen ovenfor, det samme som Anton Hansen kjøpte[119] hos Peder. Da var også husene satt opp.
Peder Andreassen, fikk som nevnt jordstykket sitt avmerket på Johan Hartviksens teig. Før utskiftningen 1879 var bl.a.også dette jordstykket en del av en fellesparsell hvor eierne var Anders Eidissen, Nils Edissen og Andreas Andreassen, henholdsvis søskenbarn og bror til til Peder Andreassens kone, Rebekka. Peder Andreassen har da sittet som husmann hos Johan Hartviksen og senere hos Mads Johansen.

Peder Andreassen førte opp stue og fjøs på eiendommen en gang mellom 1877 og 1900, og sannsynligvis kjøpte han parsellen sin hos Mads Johansen straks før århundreskiftet uten å ha fått skjøte. Anton Hansen kjøpte så i sin tur hos Peder i 1901. Den 24. juli det året utstedte han pantebrev til Trondenes sparebank for 2100 kroner med pant i bruket som også omfattet en slåtteteig i Kaltdalen.[120]

Parti fra nedre Erikstad med Bukta fra 1910

[119] Dette framgår av pantebok nr.23, fol. 54, datert 29/5, tinglyst 6/6 1902.
[120] Ark.: St.ark. i Tr.sø, panteregisteret og tilh. pantebok.

I sitt første ekteskap hadde Peder Andreassen to døtre. Den ene av dem, Maren, emigrerte til Amerika i 1888. Etter å ha solgt eiendommen sin, flyttet ekteparet til Eilert Israelsen, og bodde der et års tid til også de reiste til Amerika til datteren 27. august 1902. I protokollen for Aun baptistmenighet står oppført at de meldte seg ut av menigheten 18. august samme året.

Nils Petter Markussen har for noen år siden kjøpt en del av eiendommen til Anton Hansen, og bygd seg hus på den. Resten eies i dag av nevnte fostersønn til Antons datter Anna.

Kristian Edissen

Kristian Edissen, den andre som fikk seg tildelt et lite jordstykke på Johan Hartviksens parsell i Bukta, har bare for et kort tidsrom gjort bruk av dette stykket. Antakelig var det identisk med den jordparten som Kristoffer Larsen eller sønnen Lars Kristoffersen senere fikk skjøte på hos Mads Johansen.(Se om Kristoffer Larsen).
Kristian Edissens bror, Anders Edissen, eide også jord på Erikstad – det stykket som senere kom i Martin og deretter i Erling Holands eie, og som Arvid Eilertsen nå har kjøpt. Kristian hadde først bygd seg ei stue ute i Bukta på den parsellen som han fikk seg tildelt ved utskiftningen i 1879, men denne stua flyttet han snart innover dit hvor Peder Korneliussen og hans etterkommere senere bodde. Anders Edissen solgte eiendommen i 1881 til broren og reiste våren 1885 sammen med familien sin til Utah i Amerika.
Da Markus Jensen som hadde eiendommen på Ershågen, døde, arvet Kristians kone et hus hos Markus hvor hun hadde vokst opp. Dette huset bygde Kristian opp igjen på Kjeldhågen og flyttet dit i 1900[121]. Den stua som Kristian hadde flyttet fra Bukta, solgte han til Laurits Pettersen, onkel til Peder Korneliussen. Den 22. april 1906 reiste imidlertid også Kristian sammen med kone og barn til Amerika, og han solgte i sin tur gården til Martin Holand. Det hører med til historien at Kristian Edissen senere kom tilbake fra Amerika. Han bodde da i den stua som Johan Markussen senere eide, og som ennå i 2001 står på den samme plassen hvor den i sin tid ble ført opp, litt ovafor og utafor hovedhuset til Anne Margrete Lund.
Kristian var gift 2 ganger. I første ekteskapet var det 6 barn hvorav 4 vokste opp, og alle emigrerte til Amerika. Kristians datter, Inga fra 2. ekteskapet, var i alle år husholder hos Karl Solheim.

Kristoffer Larsen (8)

Kristoffer Larsen (1837 – 1905) var sønn til Lars Pedersen på Kjellhus. Han ble i 1860 gift med Hanna Hansdatter, f. 1835, fra Harstad. Kristoffer hadde sannsynligvis vokst opp i Kasfjorden, for i en skoleprotokoll for 1850 er han tatt med blant elevene derfra. I gårdshistoria om Trondenes forteller Trygve Lysaker at Kristoffer bosatte seg i Bukta i 1864. Før den tid skulle han visstnok ha bodd ei tid på øvre Erikstad. I 1865 hadde han 1 ku og 7 sauer på plassen sin.
Før 1879 eide Markus Jensen den teigen hvor Kristoffer Larsen satte opp gammene sine. Etter 1879 ble denne teigen som nevnt tillagt Johanna Madsdatter/Johan Hartvigsen, og Anders Holte disponerte den fra 1887. I dag er Olaf Johannes Lund eier.
Av et skadesløshetsbrev datert 27. mai, tinglyst 10. august 1891 framgår at Lars Kristoffersen, Kristoffer Larsens sønn, har stillet ”en stuebygning på dette bruk” som pant for et lån på 400 kroner. I en branntakstprotokoll er opplyst at den 21. oktober 1891 ble det holdt branntakst hos Lars vedrørende ”en stuebygning ” som er nærmere beskrevet og taksert til

[121] Kjeldhågen kalles Skaret ovafor der hvor Ingjerd Holands hus står i dag. Navnet ble også brukt om plassen hvor huset står.

1000 kroner. Dette gjelder samme stua som fremdeles (i 1999) står ytterst og øverst i Bukta, og som altså ble bygd i 1890/91.
Som opplyst foran om Peder Andreassen, Anton Hansen og Kristian Edissen, eide Mads Johansen etter 1897 det markestykket hvor Lars Kristoffersen bygde stua si. Kristoffer Larsen og sønnen Lars Kristoffersen hadde da gjennom sin husmannstid fram til 1900 følgelig hatt å gjøre med i alt 4 oppsittere, nemlig Markus Jensen, Johan Hartvigsen, Anders Holte og til sist Mads Johansen.

Jeg har ikke funnet opplysninger om når Kristoffer Larsen eller sønnen kjøpte plassen ute i Bukta, men det må nok ha skjedd etter 1897 da Mads Johansen ble ny eier.
I ekteskapet mellom Kristoffer Larsen og Hanna Hansdatter var det 5 barn som vokste opp, hvorav som nevnt, Lars f. 1866 og Karen f. 1872. Karen var gift med Peder Hansen f. 1873 fra Dverberg i Andøy. De bodde på Høgda. Deres sønner var Margidor, Harald, Aksel, Sverre og Karly.

Lars Kristoffersen var gift med Bendikte Andersdatter fra Finnsæter i Kvæfjord. I dette ekteskapet var det ett barn, Kristoffer. Etter at Lars døde i 1921, fortsatte familien å bo på plassen, som var i drift til omkring 1965. Kristoffer Larsen som er nevnt her, var født i 1907 og døde på Åsgård sykehus i 1979.

Tidene skifter. I dag er huset ubebodd,[122] og står til nedfalls. Fjøset er allerede falt sammen for mange år siden. Jorda har ikke vært høstet siden plassen var bebodd, men er blitt benyttet til beitemark. Karly Pedersens etterkommere eier i dag plassen

Petter Olai Johnsen (7)

Petter Olai Johnsen, 1819 – 1898, var fra Kaltdalen. Han giftet seg i 1852 med Karen A. Madsdatter fra Tjeldsund, og etter å ha bodd i Storvassbotn noen år, kom han til Kasfjorden i 1863. Gårdshistoria opplyser at han bygde sine gammer innerst i Bønesbukta, og at han var nærmeste nabo til Kristoffer Larsen. Se kartet nr. 7.

I jordskiftningsdokumentet fra 1879 står at

" Petter Johnsen, der før har sat på Eilert Israelsens (tidl. Lars Steffensens) jord, er nu på Johan Hartviksens jord hvor han skal få sitte inntil videre."

I 1875 hadde han ryddet seg såpass mye jord at han hadde 1 ku og 7 sauer og sådde 3 tønner poteter. Etter at Petter døde, bodde sønnen Laurits ytterligere et par tre år i gammen til han i 1901 kjøpte Kristian Edissens stue innafor Nordelva og flyttet dit. Laurits Pettersen ble ingen gammel mann, og fikk heller ikke nyte godt av tilværelsen i stua si så lenge. Han døde 17/12 1903, vel 49 år gammel. Peder Korneliussen, en søstersønn til Laurits Pettersen, overtok senere onkelens stue. I løpet av den senere tid er den betraktelig utvidet. Et av Peders oldebarn er i dag eier. Hans Nilsen opplyser at gammen ute i Bukta forsvant i 1903, og han føyer til at "det var den siste av de fire gammer som var bygget af Bønesbuktens fire pionerer."
Foruten Laurits som er nevnt her, og Johan, omtalt nedenfor, hadde Petter Olai Johnsen og Karen Madsdtr. 4 barn som vokste opp. Av disse nevnes Petra Marie som var gift med Joakim Pedersen. De bodde i Kaltdalen. Mor til Peder Korneliussen het Johanna Margrete. Hun ble senere gift med Johan Hermann Arntsen på Auna. Han er omtalt nedenfor.

[122] Nils Petter Markussen rev huset høsten 2000.

Johan Pettersen

Johan Pettersen, f. 1852, var bror til Laurits Pettersen, og var gift med Kirsten Mortensdatter, f. 1859, fra Røkenes.

Johan er nevnt i panteregisteret for matr.nr. 58, l.nr.6a. Dette bruket tilhørte Eilert Israelsen. Slik som eiendomsforholdene var i Bukta omkring århundreskiftet, må Johan Pettersen hatt huset sitt stående på nedsiden av veien på en av de to teigene i Bukta som tilhørte Eilert Israelsen. Den ene lå der hvor Elgen Canning senere bygde hermetikkfabrikken og litt utafor denne. Den andre strakte seg fra ca. 20 meter innafor til ca. 30 meter utafor Hagbart Johansens, senere Sigurd Johansens stue. Her på denne ytterste parsellen, hvor den beste byggegrunnen var å finne, satte høyst sannsynlig Johan Pettersen opp stua si. I en branntakstforretning avholdt 17. oktober 1895 er opplyst at den stod 6 meter fra nærmeste bygg (et naust). Også dette peker mot den ytterste parsellen. Samme sted står videre å lese at grunnmuren var 1 meter, og at der var kjeller med ett rom. Fundamentet var altså forholdsvis solid, og ville ikke være mulig å utslette uten noenlunde tydelige spor.
I Hans Nilsens opptegnelser som finnes i Harstad bibliotek, opplyser han at Johan Pettersens stue ble revet 24.10. 1904 og flyttet til Harstad. Allerede neste år, i 1905, bygde Hagbart Johansen hus på den samme parsellen hvor jeg mener Johan Pettersens stue stod. Sannsynligvis har da Hagbart benyttet Johans grunnmur og satt huset sitt oppå denne.

I branntakstforretningen nevnt ovenfor er opplyst at Johan Pettersens stuebygning var bygd av tømmer og bord, og tekket med never og torv. Den var 7,5 meter lang, 5 meter brei og 4,25 meter høg til taket. Det er oppgitt at den hadde to piper, 2 rom i første etasje og 2 loftsrom.

Johan Pettersen og hans kone hadde to døtre i sitt ekteskap, Petra Marie, f. 1883, og Karen Andrea Jakobine, f. 1888. Petra hadde en datter, Leikny, f. 1899, før hun ble gift. Leikny var datter til Johan Samuelsen, f. 1881. Han var bror til Anne Samuelsdtr. som var gift med Hagbart Johansen.

Senere ble Petra, eller Maia som hun kaltes, gift med Emil Friis Hansen. De bodde øverst oppe på Sarabakken på øvre Erikstad. Karen var gift med Nils Jakobsen fra Erikstad. De bygde seg hus på Auna. Her hos datteren bodde Johan og kona på sine gamle dager.

Mathias Olai Iversen (6 og13)

Her gjør jeg et avvik fra bosettingsrekkefølgen, for Mathias Iversen bodde i sitt voksne liv på to steder i Bukta, og drev en tid en omfattende handelsvirksomhet, slik det er gjort rede for i kapitlet om sildfisket. Denne virksomheten var knyttet til hans gård på Ershågen og brygga ytterst i Bukta. Senere satte han opp en stue lenger ute i Bukta. Følgende framstilling er en kort beretning om Mathias Iversen, både den tid han bodde på Ershågen og etter at han flyttet lenger ut i Bukta.
Mathias Olai Iversen, 1841 – 1926, var fra Harbakken. Hans kone, Anna Sofia Eliasdtr., 1845-1899, var fra Hagan i Trondenes.
Bestefar til Mathias, Anders Nilsen, bygde en husmannsplass oppe på Leitebakken der hvor bedehuset Elim står i dag. Her bodde han i gamme. Sannsynligvis flyttet far til Mathias, Iver Andersen ut av gammen, for han drev en tid et bruk som hans brødre Nils og Markus hadde bygslet oppe på Harbakken. I gårdshistoria er også opplyst at han eide en stue på Leitebakken. Mathias Iversen må ha vært en initiativrik mann med fantasi og oppdrift, for allerede i 1869, 28 år gammel, startet han forretning på Harbakken i et bygg som

Mathias Iversen

sannsynligvis stod øverst på Leitebakken. Senere, i 1873, leide han et jordstykke på Ershågen hos Markus Jensen, og bygde en etter datidens målestokk stor og flott gård der.[123] Huset var 30 alen langt, 11 alen bredt og 8 alen høgt i to etasjer, og hadde mørkeloft. I første etasje var stue med malt golv, sovekammer, spiskammer, kjøkken, gang og butikk med disk, faste hyller, rekker og skuffer. 2. etasje bestod av 3 loftsværelser foruten gang hvortil førte trapp fra 1. etasje. Det er videre opplyst at bygningen hadde 22 fag vinduer, 14 dører hvorav en dobbeltdør, og kakkelovner i stue, sovekammer og det ene loftsrom. I kjøkkenet var komfyr. Kjelleren bestod av gråstein med ildsted og bakerovn, og taktekket var skifer. Alt sammen ble taksert til 1000 spesiedaler. Senere, 22.10 1874, holdtes ny takst over fjøs med lade som bl.a. ga plass til hest. Huset hadde nå fått påbygd en altan av planker.

Ute i Bukta hadde Mathias Iversen naust og brygge. Fra gården sin på Ershågen drev han stort med handel, jektebruk og dampskipsekspedisjon slik som det er fortalt om i kapitlet om sildfisket. Her var det et yrende liv med mange mennesker i arbeid i hus, fjøs, butikk og på brygge og kai fra tidlig morgen til sen kveld. Dette varte ikke lenge, for allerede i 1875 gikk Mathias Iversen konkurs og måtte forlate det han hadde bygd opp. Alt sammen som er nevnt her, taksert til 1800 spesiedaler, ble solgt på auksjon i 1876 for 1050 spsiedaler. Jekten "Josefine", som Mathias hadde kjøpt i auksjonsåret, og naustet ute i Bukta var ikke med i auksjonen. Konkursen markerte starten på en ulykkelig tid for Mathias, for panteregistrene viser at helt til han var en gammel mann, var han forfulgt av eksekusjoner og utpantinger. Han unngikk heller ikke ytterligere en auksjon. Etter 1875 da han gikk konkurs, bygde Mathias en stue ute i Bukta, se kartet nr. 6, på Johan Hartviksens teig straks ovafor Evald Markussens stabbur, og ernærte seg nok i all hovedsak av fiske. I følge opplysning fra Postmuseet hadde han også postkontoret i Kasfjord fra 1.9.1892 til 1.7.1897.

Våren 1896 brant stua hans ute i Bukta ned. Med økonomisk hjelp av sine sønner og det han fikk i brannassuranse, bygde han den opp igjen nokså snart etter brannen. Allerede høsten 1898 er det igjen foretatt eksekusjon hos han med utlegg "i en på Erikstad stående stuebygning."[124] Hans Nilsen opplyser i sine opptegnelser at denne nye stua hans ble solgt på tvangsauksjon og nedrevet våren 1901, hvoretter den ble flyttet til Harstad. Han skriver forresten også at Mathias Iversen etter 1891 levde et omflakkende liv som innerst i Kasfjord inntil han sommeren 1905 flyttet til sønnen sin på Auna. Tora Johansen, datter til Mathias Iversens sønn, Hilmar, fortalte meg våren 1998 at Hilmar, som bodde på Aun, tilbød faren å komme dit, men det ville ikke Mathias. Han mente at det var for mye skygge der. Mathias Iversen døde 18/4 1926, 85 år gammel. Han etterlot seg 5 sønner: Karl Ivarson, Hilmar, Emil, Andreas og Karl. Karl Ivarson var lærer, og en kort tid redaktør i Tromsø Amts Tidende i Harstad før han ble skoledirektør i Finnmark. Ei tid var han også stortingsmann for Finnmark.

[123] Se branntakstprotokoll nr 1 for Trondenes. Ark.: St.ark. i Tr.sø.
[124] Pantereg. for g.nr. 90, br.nr. 10 Erikstad i Trondenes. Ark.: St.ark. i Tr.sø.

Hilmar bosatte seg på Aun som gårdbruker. De tre andre bodde i Kasfjord. Andreas var lærer og skolte på Aun og Elgsnes. Han bygde oppe på Sarabakken den stua som lærer Peder Mikkelsen senere eide. Emil bodde lengst inne på Auna og drev vesentlig som fisker. Karl drev i mange år forretning, en tid også fiskebruk og materialhandel i Kasfjord. Han hadde forretningen sin og bodde også selv i det huset som står vis a vis det gamle huset til Einar Eilertsen. Restene etter muren hvor Mathias Iversen hadde stua si stående ute i Bukta, var synlige til langt opp i tiden, og huset han bygde på Ershågen, står ennå. Fjøset stod der hvor Bjørn Lund har satt opp huset sitt. Etter at Mathias Iversen gikk konkurs, kom nye eiere. Disse er nærmere omtalt nedenfor. Se nr. 13.

Halvor Johnsen (9)

I gårdshistoria for Trondenes står at Halvor Johnsen,1815 – 1867, var fra Kaltdalen. Han var bror til Petter Johnsen og bodde først på Skjærstad, men var visstnok den første som bygde sine gammer i Bønesbukta omkring 1855. Boplassen hans er merket med nr. 9 på kartet. Halvor hadde ei ku og en sau på plassen sin. Han døde i Lofoten under vinterfisket i 1867, 52 år gammel. Kona, Maren Jørgensdtr. (1814-1885) fra Kaltdalen, flyttet da til sønnen Peder Halvorsen som bodde på Høgda, og gammene ble overtatt av Gabriel Mikkelsen og kona hans. Gabriel var bror til Johan Mikkelsen omtalt nedenfor. Henrik Johansen bodde deretter en tid i gammene sammen med sin familie, men han flyttet senere til Auna, og plassen til Halvor Johnsen ble da nedlagt.

Johan Mikkelsen (10)

Johan Mikkelsen, 1835-1915, var fra Kjellhus, og sønn av en husmann eller innerst som hadde sine aner i Sørvik. Kona hans, Hanna Larsdatter,1835-1906, var datter til Lars Pedersen, Kjellhus, og en søster til Kristoffer Larsen som er omtalt ovenfor.
Johan Mikkelsen kom til Kasfjorden og satte opp gammene sine i Bukta i 1860, altså noen år før Kristoffer Larsen og Petter Johnsen. Boplassen er merket med nr. 10. Stuegammen stod nøyaktig der hvor Inger Lund nå har bygd huset sitt, og fjøsgammen der hvor Julius Lund sitt hus nå står.

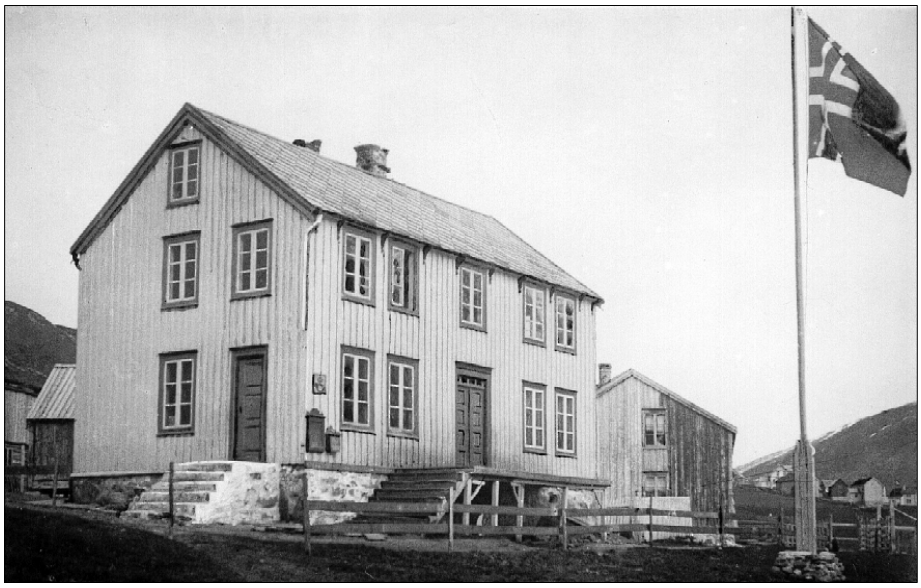

Ershågen 1910

I året 1865 bodde det 8 mennesker hos Johan Mikkelsen, i 1875 6 og i 1900 9 personer med smått og stort. Folketellingen for 1875 forteller at buskapen da var 9 sauer og geiter, og at det ble satt 2 tønner poteter.

I en pantebok[125] finnes et skadesløshetsbrev som Johan hadde gitt til 3 personer, nemlig Peder Halvorsen, Høgda, Hans Jensen, Tennvassåsen og Andreas Johannessen, Erikstad. De hadde da stilt seg som selvskyldnerkausjonister for et lån på 600 kroner som Johan Mikkelsen aktet å oppta i Trondenes Sparebank. Skadesløshetsbrevet er datert 1. august 1887. Det er ikke opplyst hva han skulle bruke disse pengene til, og jeg har heller ikke andre steder funnet noen opplysninger om det, men sannsynligvis dreide det seg om kjøp av en stue som tidligere hadde stått i Harstad, og som Johan kjøpte og satte opp igjen på plassen sin i Bukta. Fjøset ble bygd først i 1910. Av et pantebrev tgl. 14. mars det året, framgår at Andreas og Peder Johansen søkte om 100 kroner i lån i Trondenes Sparebank til å oppføre fra nytt av "en fjøsbygning med grunnrett."

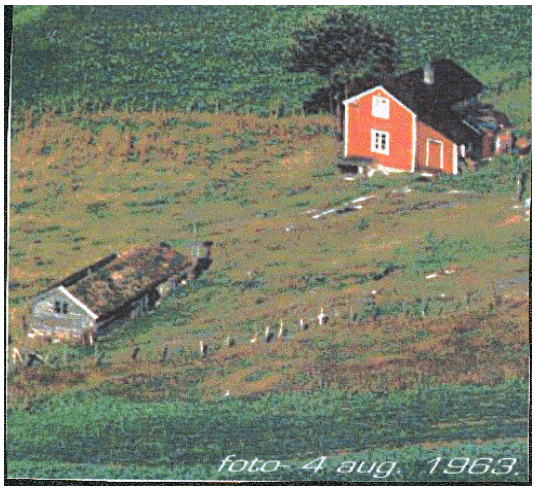

Hus og fjøs på Johan Mikkelsens husmannsplass

Etter Johan Mikkelsen bodde sønnen Andreas på plassen så lenge han levde. To andre av Johans barn, Peder og Ingeborg, fortsatte å bo der og drev plassen til omkring 1950 da Peder falt i sjøen og omkom. En mørk høstkveld gikk han ned på kaia for å hente noen fiskehoder som skulle brukes til husdyrene. Han hadde da gått utfor kaia, hvor man fant han druknet noe senere på kvelden. Ei tid etterpå flyttet Halvdan Kristiansen, en sønnesønn til Johan Mikkelsen, inn i stua. Der levde også Ingeborg Johansdatter sine siste år sammen med Halvdan og kona hans. Halvdan døde i 1976, og hans siste kone Petra i 1970. Jordstykket ga i noen år etter 1950 for til noen sauer som Agnete Olsen, datter til Andreas Johansen, hadde. Etter at hun sluttet med saueholdet omkring 1960, gikk jorda inn i hovedbruket, og stue og fjøs ble revet noen år senere for å gi plass til de nye byggene slik som jeg har nevnt ovenfor.

Barna til Johan Mikkelsen og Hanna Larsdtr. var Andreas, Lars, Kristian, Hagbart, Peder og Ingeborg. De ble alle boende i Kasfjorden.

Kristian P. Johansen

Kristian P. Johansen, 1865-1944, en av sønnene til Johan Mikkelsen, bygde straks før århundreskiftet ei stue nedafor veien noen meter innafor der hvor Herlov Hansens hus står i dag. Tomta var ikke større enn at den ga plass til stua og en liten gårdsplass på nedsiden. Kristian var ikke husmann, men strandsitter. Han drev i all sin tid fiske. Kona, Teodora Tobiasdtr., var fra Måga. De hadde flere barn: Halvdan, Johanna, Leif og Reidun. Omkring 1950 ble den stua som Kristian bygde, flyttet om lag 100 meter lenger innover og satt opp på nedsiden av veien på ei ny tomt som familien eide. Der hadde Kristian tidligere også bygd et lite fjøs. Huset – i en noe modernisert form – og fjøset står ennå, og eies av

[125] Panteb. nr. 3, s. 280 til pantereg. for g.nr. 90, br.nr. 9. Ark.: St.ark. i Tr.sø.

Herløv Kristiansen, en sønnesønn av Kristian. En annen av sønnesønnene, Harry, eier tomta i Bukta der Kristian først satte opp stua si.

John Sølfest eller Sølfestersen (11)

John Sølfest, 1818-1897, var en av de husmenne som møtte på det første utskiftningsmøtet 17. mai 1876. I " Folk og slekt " står at han var fra Ervik, men hans far, Sølfester Johnsen, var visstnok fra en av dalene på Østlandet. Mora var fra Bjørnrå på Grytøya.

På slutten av 1700-tallet kom det mange innflyttere nordover fra Østlandet. Ikke rent få av dem reiste via fogd Holmboe i Ervik videre til Bardudalen og slo seg ned der som nybyggere, men mange ble værende i Ervik, hvor fogden bodde, eller i områdene omkring – f. eks. på Møkkeland, i Kaltdalen og på Høgda. Det er sannsynlig at Johns far var en av disse.
John Sølfest satte opp gammene sine i Bukta kort tid etter Halvor Johnsen. Se nr. 11. John drev mest som snekker, men hadde også en liten jordflekk. I 1875 var buskapen på 1 ku og 4 sauer, og han satte et par tønner poteter på plassen, som da er oppgitt å ligge under bruk nr. 9, dvs det bruket som Markus Jensen eide. John flyttet på sine eldre dager ut av gammen sin og bygde en liten stue på plassen før han døde. I denne stua bodde en svigerinne til i 1906. Hun flyttet da til sine brorsønner i Kilbotn, og stua ble revet og ført til Lonkan i Hadsel. Plassen gikk dermed inn i bruk nr. 19, som på det tidspunkt tilhørte Hans Martinsen. Jeg kan tenke meg at John bygde stua si litt lenger ned på marka enn der han hadde hatt gammen sin, for både Martin Kristiansen og en annen, nemlig Karl Olsen, hadde allerede før århundreskiftet satt opp hus omtrent der hvor gammene til John Sølfest tidligere hadde stått.

John Sølfest var gift med Gunhild Olsdtr.(1819-1876) fra Bjørnrå på Grytøya. De hadde en sønn og en datter som vokste opp, men ingen av dem bosatte seg i Kasfjorden. Sønnen Ole reiste først til Trondheim i malerlære og deretter til Amerika ca. 1875.

Martin Kristiansen og Karl Olsen

Martin Kristiansen, 1850-1928, hadde sitt opphav i Trondheim, men mora, Boletta Martinusdatter, bodde på Harbakken, og her ble også Martin oppfostret hos Karen Johnsdatter og Hans Rasmussen. Ekteparet hadde ingen barn selv.

Martin var gift med Mari Hansdatter, f. 1851, fra Skrukkestad på Dovre. Om Karl Olsen, f. 1852, står i " Folk og slekt" at han var fra Harstad, men også han hadde sine aner sør i landet. Hans kone, Marta Nilsdtr. f.1856, var fra Aun.

Karl Olsen hadde vokst opp hos Markus Jensen inne på Ershågen. Det samme gjaldt Martin Kristiansens kone, Mari Hansdatter. Det forklarer at Markus utstedte gavebrev til Karl og Martin i 1893. Da fikk de hver sin part av den eiendommen som Hans Martinsen, Martin Kristiansens sønn, senere eide. Dette jordstykket bestod altså opprinnelig av to deler, hvorav den ene tilhørte Martin Kristiansen (g. nr. 19), og den andre Karl Olsen (g. nr. 18). Hvert gavebrev var verdsatt til 150 kroner. Begge teigene ble så utskilt fra hovedbruket ved delings- og skyldsettingsforretning 24/6 1893.

Det er grunn til å gå ut fra at Karl Olsen førte opp stua si allerede i 1887, for det året utstedte han skadesløshetsbrev med pant i hus og sjøbod. Martin Kristiansen hadde kanskje i 1894 bygd seg hus på plassen, men det er også mulig at husbyggingen hans må sees i sammenheng med pantebrev i 1896 til Trondenes sparebank med pant "i dette bruk med huse. " Senest på

dette tidspunkt har det da stått to hus på eiendommen foruten det som John Sølfest eide. Det ene, innerste, var Lisabetstua, som Karl Olsen bygde. Det andre 20-30 meter lenger utover, rett nedafor det gamle fjøset til Hans Martinsen, tilhørte Martin Kristiansen. Fjøset hans ble bygd i 1910.

I 1902 solgte Karl Olsen sin eiendom til Martin Kristiansen, og flyttet med familien sin fra Kasfjord til Molvik hvor han kjøpte en ny gård hos en søster av sin kone. Karl Olsen var snekker av yrke, men arbeidet etter hvert opp eiendommen sin i Molvik til en av de største i området. Da Karl Olsens stue kom i Martin Kristiansens eie, flyttet sannsynligvis sønnen Hans inn der, mens Martin fortsatte å bo i huset sitt - Marihanstestua - sammen med resten av familien. Senere ble denne stua revet, men tomta hvor den hadde stått, var synlig på marka i mange år.

Hans Martinsen, og senere hans datter, Johanna, drev bruket til først i 60-årene da Johanna døde. Hennes datter, Edel, bygde seg hus på eiendommen nede ved veien. Hun solgte senere alt sammen og flyttet fra gården. Jordstykket eies nå av Bjørn Lund. For noen år siden ble også Lisabetstua revet, og et nytt hus er oppført på tomta. Martin Kristiansen hadde flere barn, men bare Hans ble boende på plassen. Han hadde også flere barn, men ingen av dem bor i dag i Kasfjorden.

Elias Nilsen (12)

I folketellingen for 1865 er Elias Nilsen, 1820 -1908, oppført som husmann og fisker hos Johan Hartviksen, og hos samme oppsitter er han også å finne i folketellingen for 1875. Av kreaturer hadde han da 1 ku, 1 kalv og 4 sauer, og han høstet litt bygg og satte et par tønner poteter.

Elias Nilsen kom fra Dale på Grytøya. Hans kone, Mekol Nilsdtr.,1819-1905, var fra Kasfjorden. Elias hadde trolig ingen god kontrakt hos Johan, og oppnådde heller ikke forbedringer da han kom under Markus Jensen etter 1879. I utskiftningsdokumentet står nemlig følgende om Elias Nilsen: Da Elias Nilsen kun har rett til sin plass på visse år, er jordherrene enige i at husmennene beholder hver sine plasser og betaler hver sine avgifter som hittil, til Elias Nilsens festetid er omme. I 1883 kjøpte Elias jord på Finnland i Dyrøy og familien flyttet dit. Etter at han flyttet, ble plassen nedlagt.

Hans Tollefsen

Hans Tollefsen, 1841-1912, var fra en husmannsplass i Dale på Grytøya, men begge besteforeldrene hadde sitt opphav i Østerdalen, og tilhørte ganske visst dem som kom nordover til fogd Holmboe, slik jeg har nevnt ovenfor. (Se om John Sølfest). Hans var gift med Hanna Kristensdatter, 1846-1881, fra Nordvik. Hun hadde mange søsken der. En av disse var Nils Kristensen som bodde i Grunnvassbotn. Ekteparet Tollefsen bodde først ei tid på Harbakken, og der ble deres eneste sønn, Kristian, født i 1878. I gårdshistoria er opplyst at høsten 1880 kjøpte Hans Tollefsen halvparten av en eiendom i Grunnvassbotn. Her bodde han ei tid og brukte eiendommen sammen med svogeren Nils Kristensen, men i året 1893 kjøpte han ei lita stue i Fageråsen, flyttet den til Kasfjorden og satte den opp på ”Krøysenborg.” I året 1900 var det 4 personer i huset, nemlig Hans, sønnen Kristian, en husholderske og en yngre dame om hvilken er opplyst at hun drev med søm og var baptist. Hans står der oppført som husmann og fisker. På tomta stod også et lite fjøs som kunne gi plass for et par sauer. Jeg har ikke funnet noen tinglyst festekontrakt som forteller hva slags

avtale Hans hadde med grunneieren, Eilert Israelsen, far til Markus Eilertsen. Om Hans Tollefsen skriver Hans Nilsen i "Kasfjord Saga" at

> "han byggede seg et Hus ved Sjøen vori han boede sammen med sin Søn og en Husholderske Pernille Jensdatter fra Qvæfjord fra 1893-1912. Han var da over 70 år lit syg og havde en daarlig Forpleining af sin enda ældre Husholderske. Hans gamle Medbruger af Gaarden i Grunvasbotn og hans Kones broder Nils Kristensen og Hustru Bergithe Iversen gjorde da den Høikristelige Gjerning og tog Hans Tolevsons hele Familie til sig i Grunvasbotn og gav dem alle tre den saa saart tiltrengte Forpleining som de vistnok saa høyligen behøvde. Hans Nilsen har flere Gange tænkt over hvad Nils Kristensen gjorde. For denne Gjernings Skyld skal N. K. og Hustruens Navn følge "Kasfjord Saga" saa lenge den existerer. En Gjerning som kun faa andre kristne har villet gjort…… Hans Tolovson flyttede til Grunvasbotn 10/9 1912 – kun 5 Dage levede han derefter, og fik saaledes dø paa det Sted hvor han før havde levet saa mange Aar. Fred med dit støv gamle ven og kamerat!"

Nils Kristensen var far til Konrad Nilsen på Bomberget.

Dankert Olsen, min farfar, kjøpte i 1913 huset og fjøset som stod på "Krøysenborg", for 500 kroner, og festet tomta hos sin svoger Markus Eilertsen for et tidsrom av 99 år med en årlig avgift på 20 kroner. I festebrevet er opplyst at tomta var på 600 kvm. Dankert bodde på plassen til sommeren 1928 da han etter tvangsauksjon måtte flytte. På det tidspunkt sto der også et naust som Dankert Olsen hadde bygd på plassen, sannsynligvis i 1915. Etter at Dankert flyttet var det flere beboere og eiere inntil Kåre Henriksen kjøpte hele eiendommen omkring 1960. Da var fjøset allerede borte, og stua brant ned et par tre år etterpå. Kåre bygde så ny stue nøyaktig på samme plassen hvor den gamle hadde stått. I dag bor hans kone og sønn i denne stua.

K: Markus Jensen og Sevald Lund (14)

Markus Jensen, 1822-1896, bodde først på Kortneset på nedre Erikstad, der hans far eide jord. Bygningene stod på gårdstunet hvor Arvid Eilertsen bor i dag. Markus overtok først den ene halvparten av sin fars bruk, men i1866, kjøpte han også den andre halvparten hos sin bror. Kona til Markus hette Maren Anna Simonsdatter Rævdal (1820-1890) og var fra Inner-Aun. Allerede før utskiftningen tok til i 1876 hadde Markus Jensen planer om å flytte ut. Den 12/11 1867 ble det nemlig holdt branntakst over eiendommen hans "etter forlangende av Indredepartementet." Hensikten, kan jeg tenke meg, var et ønske fra myndighetene om å skaffe oversikt over hva som fantes av bygninger i hans eie umiddelbart før han gikk i gang med å bygge seg ny gård. Av protokollen framgår at huset hans stod " umiddelbart på vestre side av Lars Steffensens gamle våningshus og var 18,25 x 8 x 5,5 alner."[126] Fjøset hadde plass til 9 kyr med gang og innredning til småfe. I tillegg fantes låve og stabbur. Hestestallen var antakelig felles, for der bodde flere gårdbrukere på samme tunet.

Innflyttingen på Ershågen skjedde antakelig i 1872, for 8. januar i 1873 holdtes branntakst over de nye bygningene som Markus hadde ført opp der. Han var selv tilstede, la fram branntaksten fra 1867 og opplyste at " de ved denne forretning forsikrede huse var nedrevne." Følgende nye bygninger ble da innlemmet i brannforsikringsinnretningen:

[126] Se avsn. nedenfor om "Flere bygg på Erikstad i 1877", nr. 31.

- Våningshus 18 x 8 x 6,25 alner i to etasjer med torvtak på en syllmur av gråstein. Innredning: 1 stue, 2 kammer, kjøkken og gang i første etasje. I andre etasje var det 3 loftsrom. Det ene kammeret var delvis malt og delvis tapetsert. I stuen og det ene kammeret – sannsynligvis det som var malt og tapetsert – var kakkelovner. Huset hadde ellers 12 fag vinduer og 10 dører, hvorav en utvendig dobbeltdør som ennå ikke var helt ferdig. Under huset var kjeller, og til bygningens østre side et bislag 5 x 5 x 3,5 alner. Samla takst for huset var 700 spdlr.
- En fjøsbygning som også er nærmere beskrevet, inneholdt bl.a. stall, plass til 9 storfe og 5 skjekker[127] til småfe.

Samla takst for både huset og fjøset var 1300 spdlr.
I et notat om bosettingen i Kasfjord opplyser Hans Nilsen at Markus Jensen rev huset sitt på Kortnesset og flyttet det til Ershågen omkring 1870. Det korrekte flytteåret mener jeg skal være 1872 med den begrunnelse som jeg har gitt ovenfor.
Gården til Markus Jensen var den første på Ershågen. Før den kom, fantes der ingen beboelige bygg, og folketellingen i 1865 gir heller ikke opplysninger om noen som kunne ha bodd der på det tidspunkt.

Man aner noe nytt i gjenoppbyggingen på Ershågen som tydeliggjør utviklingen utover i andre halvparten av 18- hundretallet. For Markus Jensens gård gjaldt det bl. a. :

- En modernisering av boligen som hadde stått på Kortneset, med 2 kakkelovner, brannmur, pipe og skorstein,
- relativt god plass inne i huset,
- maling og tapet på veggene i noen rom,
- kjeller under huset,
- mange vinduer med større mulighet for å slippe inn lys,
- fjøset med alle funksjonene – fjøs, stall og låve – i ett og samme bygg,
- god plass mellom de enkelte bygg og
- all jord samlet på en og samme teig i stedet for den tidligere teigblandingen.

Utviklingen innen jordbruket i dette tidsrommet, som er nærmere omtalt i et eget kapittel, gjaldt alle sider ved driften, og Markus Jensen hadde med sin nye gård lagt et godt grunnlag for å komme med i denne utviklingen. Som tilfellet ennå var for de aller fleste gårdbrukere, drev også Markus Jensen fiske ved siden av jordbruket.

Høsten 1893, samme året som han solgte bruket, hadde Markus bygd ytterligere en stue på gården. Da ble det holdt takst ”over en stuebygning som ikke tidligere er taksert.” Den stod 10 meter fra nærmeste nabobygg, og var 7 x 6,3 x 3.78 meter, oppført av tømmer i to etasjer hvorav den nederste innredet til 4 værelser og den øverste til 3. Til taktekke var brukt torv. Bislaget var 3 1/2 x 3 1/2 meter og inndelt i 2 rom. I stua, som ikke hadde noen kjeller, var pipe, 2 ovner og 1 komfyr. Takstmennene kom fram til en samla takstsum på 1800 kroner. Ved salget av gården i 1893 fikk Markus kår, og denne stua var vel tenkt å tjene som kårstue. Da var Markus blitt enkemann. Kona hans, Maren Anna, døde i 1890. Det kunne være denne kårstua kona til Kristian Edissen arvet, og som Kristian senere flyttet til Kjeldhaugen.

[127] En skjekke kan bety binge for småfe, men også en skillevegg mellom båsaer i fjøs. Betydningen her er trolig den sistnevnte. Markus Jensen hadde altså i det nye fjøset sitt bl.a. også 5 båser til småfe.

Markus Jensen må åpenbart ha vært en mann som nøt stor tillit blant befolkningen på gården og i soknet, for han er flere ganger nevnt blant kausjonistene i forbindelse med opptak av lån. I ekteskapet var det ingen barn som vokste opp, men Markus og kona hans hadde i heimen sin på Ershågen flere fosterbarn.

Kjøperen av Ershågen var Sevald Pedersen Lund, 1852-1925, fra Skjåk i Gudbrandsdalen, og. prisen var 6500 kroner. I gårdshistoria for Trondenes står om Sevald Lund at han tok sikte på å drive bare med gårdsbruk, men kasfjæringene bare ristet på hodet av slik optimisme. Sevald gikk imidlertid i gang med å opparbeide en mager og steinet jord på eiendommen sin, og skapte etter hvert et mønsterbruk i Kasfjorden. Han hadde også sæter i Sjurdalen – øverst i Kaltdalen – hvor der var en jordpart som tilhørte bruket og hadde fulgt det fra den tid oppsitterne på nedre Eriksrtad kjøpte øvre Kaltdalen eller Sjurdalen.

Ved siden av jordbruket syslet kanskje Sevald også litt med fiske, for han kjøpte etter hvert det naustet som hadde tilhørt Jens Simonsen. (Se nedenfor). Sevald Lund var gift med Ingeborg Olsdatter, 1854-1919, også hun fra Skjåk. I ekteskapet var det i alt 9 barn.

Før han døde, delte Sevald bruket mellom sønnene Bjarne, Magnus og Otto. Sistnevnte fikk et mindre jordstykke som ligger innafor og i grense med Hans Martinsens parsell. Otto bygde seg hus her, og senere har også Svend Svendsen, Ottos svigersønn, bosatt seg på samme stykket litt nedafor stua til Otto.

Bjarne og Magnus delte resten av bruket. Ingen av Magnus sine etterkommere overtok, og en del av hans part gikk over til en av Bjarnes sønner, Sevald, som har drevet det fra sin gård på Unnlandet. En annen part på nedsiden av veien utafor Nordelva kjøpte Andreas Johansen.
En sønnesønn av Bjarne, Bjørn Lund, driver i dag bestefarens del av hovedbruket.
Fra Sevald Lunds eiendom på nedre Erikstad er det gjennom årene skilt ut en rekke tomter både til boliger og sjøbruk.

Kristian Brun og Mikal Madsen (13)

Etter at Mathias Iversen gikk konkurs i 1875, ble eiendommen på Ershågen solgt på auksjon i 1876 for 1050 spesiedaler. Det kan tenkes at Mathias Iversens far, Iver Andersen, m. fl. stod bak dette budet, for de utstedte skadesløshetsbrev i 1878 for 4600 kroner med pant i husene på Ershågen, og lånte 4. februar dette året knapt 5600 kroner i Trondenes Sparebank.
Kjøperne opptrådte kanskje som stråmenn for Mathias. Det foreligger likevel ikke noen opplysninger om at Mathias Iversen fortsatte forretningsdriften etter 1875, men han kunne meget vel ha fortsatt å bestyre post-og dampskipsekspedisjonen og bruke brygga i forståelse med faren og de øvrige kjøpere av handelsstedet. Det kunne i alle fall ikke faren ha gjort uten hjelp, for han kunne ikke skrive navnet sitt.
Den neste vi hører om som fortsatte forretningen på Ershågen, var

Kristian Ludvik Arnesen Brun

Han var født 18. juni 1854 i Åfjord på Fosenhalvøya i Sør-Trøndelag hvor hans far eide et lite gårdsbruk i Hellevik. I 1875, samme året som Mathias Iversen gikk konkurs, er Kristian Brun å finne i Harstad..

Kristian Brun var først "commisjonshandler" for Ole K. Løkken som drev forretning i Vika. I 1880 giftet han seg med Lorentina Nilsdatter, født 1859, fra Aun. Hun hadde mange søsken, og hadde sikkert oppholdt seg i Kasfjord, hvor ikke mindre enn 4 av hennes søstre ble gift. Kristian Bruns navn er ikke nevnt noen steder med tilknytning til eiendommen på Ershågen og i Bukta, før det i personalpanteregisteret står at han utstedte skadesløshetsbrev til Tollef Eriksen m. fl. for kausjonsansvar i forbindelse med opptak av lån på 5200 kroner med pant i handelsstedet på Erikstad. Dette skadesløshetsbrevet er datert 14. juni 1880, og det betyr at Kristian Brun først da kom i besittelse av handelsstedet. Den neste gangen navnet hans dukker opp i protokollene, er i 1885. Den 9. november dette året utstedte han skadesløshetsbrev til O. K. Løkken m. fl. for kausjonsansvar de hadde påtatt seg for et lån på 2500 kroner. Det hadde Kristian opptatt med pant i sin andel av eiendommen. Hans Nilsen Grunnvassbotn opplyser i en opptegnelse datert 2/11 1904 at en orkanaktig storm rev ned brygga i 1880-årene "hvorefter den oppbyggedes igjen af sin daværende eier Chr. Brun." Dette siste lånet ble sannsynligvis brukt til gjenoppbyggingen av brygga etter stormen som må ha funnet sted i 1885.

Kristian Brun fortsatte med handel på Ershågen, og hadde dampskipsekspedisjon. Den 15. april 1885, nesten samtidig med at stormen rev ned brygga, ble det holdt takst over en nyoppført bakeribygning oppført på gården. Dette kan være den stua som Hans Nilsen opplyser at Kristian kjøpte hos Bertel Tollefsen oppe ved Sarabakken, og som etter Hans Nilsens utsagn ble satt opp som borgstue på Ershågen.

Bakeriet var uten kjeller, 8,32 x 4,63 meter og 3,50 m høgt, bygd dels av tømmer og dels av sperrverk, uten kjeller og med spontak. Bygget var innredet i to rom hvorav det ene hadde loft samt ovn i underste etasje med forsvarlig brannmur bak. I det andre rommet var ildsted med bakerovn av murstein og dels av gråstein samt innmurt bryggepanne. Fra dette rommet førte en trapp opp til loftet. Det fantes ingen utvendig bordkledning, og bygget var ikke malt utvendig.
Samla takst ble spesifisert slik på hele bygningsmassen selv om rekvisisjonen bare gjaldt bakeriet:

1. Bakeriet 1200 kroner
2. Fjøs med lade 1000 "
3. Våningshus 8000 "
4. Bryggen 7200 "

Sum: 17400 kroner

At det virkelig dreide seg om et bakeri, framgår av annonse som Kristian Brun hadde satt inn i Tromsø Amtstidende 21/12 1888 om salg av hele eiendommen. Der er det bl.a. også nevnt en "Borgestue & Bageribygning." Hans Nilsen opplyser at Mikal Madsen - Bruns etterfølger - senere flyttet en stue fra Ershågen til Gryllefjord " hvor den nu staar (1904)." Dette må være det samme bygget, for "bakeriet" forekommer i flere forbindelser inntil Chr. E. Johansen kjøpte eiendommen, men da er ikke dette bygget nevnt flere ganger.
En annen interessant detalj er at Kristian Brun har nyttet høvet til å få en samla takst på alle de byggene han

Eiendom tilsalgs.

Det af Handelsmand Chr. Bruun i en Aarrækkede beboede Sted, Erikstad, beliggende i Kastfjorden i Trondenæs Præstegjæld, er billig tilsalgs. Med Postaabneri, Dampskibsanlobssted og forsynet med en god Havn egner Stedet sig ihelefaget godt som Handelssted.

Til Eiendommen hører, foruden et godt opdyrket Jordstykke, hvorpaa høstes et Kofoder og endel Poteter til Husbrug, følg.Huse; 1. Vaaningshus bygning 18¾ Al. lang 11¼ Al. bred med 7 Kakelovsværelser foruden Kjøkken, Spisekammer, Krambod, Gang og Kvistværelser samt Kjælder under hele Huset, 2. Borgerstue & Bageribygning 14 Al. lang, 5½ Al. bred, 3. Fjøs med Lade 16½ Al. lang, 8 Al bred samt enðelig Pakhus med tvende Kaier 23½ Al. langt, 14 Al. bredt Bygningerne er brandtakserede for 17400 Kr.

Den eventuelle Kjøber vil kunne gjøre Regning paa at faa en større Del af Kjøbesummen staaende i Eiendommen. Liebhabere behage at henvende sig enten Eieren, der bor paa Stedet, eller til Overretssagfører Borch, Harstad.

disponerte over, inklusive bryggen. Det dreide seg altså om en eneste brygge, og den var også ganske stor ettersom den var taksert til en verdi som ikke lå langt under hovedhustaksten. Dette kan tyde på at i alle fall noe av den virksomheten som Mathias Iversen hadde startet, ble videreført av Kristian Brun.
I 1889 fikk Kristian Brun skjøte hos Kristian Jensen på det jordstykket som senere har vært tillagt eiendommen på Ershågen, og som i dag er delt mellom Jan Johansen og Johan Ditlev Johansen. For dette jordstykket betalte han 400 kroner.
Omtrent samtidig – 29. oktober 1889 – gikk Kristian Brun konkurs. Han oppgav da virksomheten på Ershågen og flyttet med familien sin tilbake til Åfjord hvor han opprinnelig kom fra. En slektning har opplyst meg at Kristian Brun var herredskasserer i Åfjord kommune omkring 1908, og at han døde ca. 1916.

Mikal Madsen

Kjøperen av eiendommen på Ershågen var Mikal Madsen fra Øksnes i Vesterålen. Han startet også med handel og dampskipsekspedisjon, og drev sannsynligvis med notbruk allerede fra starten av. Med handelen, som i personalpanteregisteret står at han startet 28. mars 1891, kom han nokså snart i vanskeligheter, og han gikk konkurs allerede i 1892. To av barna hans, Harald og Ågot Madsen, fikk deretter skjøte på eiendommen, og ble da i navnet stående som eiere, men begge var mindreårige, og faren opptrådte derfor som deres verge. Etter konkursen fortsatte Mikal Madsen som dampskipsekspeditør fra brygga i Bukta. Ved siden av dette hadde han notbruk, og brukte kaia og brygga også i den forbindelse. Etter konkursen overtok som nevnt ovenfor Mathias Iversen postkontoret, og handelen ble en tid drevet videre av Mikals bror, Ulrik Madsen. Historien gjentok seg. I 1897 averterte også Mikal Madsen eiendommen på Ershågen til salgs, men foreløpig meldte det seg ingen kjøpere. Han fortsatte da med notbruket sitt og beholdt dampskipsekspedisjonen.

NYE VARER. -- NYE VARER.

M. MADSEN KASTFJORD.

Sælger ogsaa til billige Priser, gode Varer.

Kaffe, Sukker, Sirup, Tobak, Ærter, Gryn, Smør, Sæber, Lys, Petroleum, Linolier, Maling, Kryderier m. m. m. Manufaktur og Kortevarer af alle Slags Vindusglas, Glasvarer, Porcelain og Stentoi i god Forsyning. Skotøi, Læder, Oljeklæder, Panelingspap, Isenkram og Jernvarer, Støbegods, Jagtkrudt, Minekrudt, og Lunter m. m. m. Hildgarn Hildgarnstraad Fransk & Torskegarnstraad Glasdubbel Glaskavel Kavelbensel Tjæretoug Skjotningslinet Finsnore Dybsagnsnorer Forsynsnore Angler " esfingtraad Tin Zink og Bly m. m. m. Prima samfængt Augmel, do. sigtet, do. Hvedemel, do Grynmel flere Sorter.

Obs. Alt Mel følges paa Garanti

Kom og prøv!

M. Madsen

Mikal Madsen hadde store planer med forretningsdriften sin i Kasfjorden. Dsenne annonsen viser et mangfoldig vareutvalg.

Annonse i Tromsø Amtstidende høsten 1889.

I 1907 solgte Mikal Madsen – på vegne av sine barn – Ershågen samt brygge og kai til Chr E. Johansen. Skjøtet er datert 23. september samme året, og det framgår der at Mikal Madsen fikk rett til å benytte bryggen og kaiene – steinkai i ytterkant og trekai rett foran bryggen – til sitt notbruk i ett år i forståelse med eieren. Mikal Madsen forlot altså ikke Kasfjorden umiddelbart etter at han solgte til Chr.E. Johansen, men bosatte seg ganske snart deretter i Ervika.

Markus Edissen

Markus Edissen, f. 1855, var fra Erikstad, og var yngste sønn til Edis Kristoffer Anderssen (1806 – 86) og Martha Kristoffersdatter (1815 – 57) fra Tovik.
Edis Andersen eide begge de de to brukene som senere kom til å tilhøre Lilly Tobiassen og Erling Holand. I 1866 solgte han den ene halvdelen av bruket sitt til sønnen Anders Edissen. Anders utvandret til Amerika i 1885, og solgte i den forbindelse denne halvdelen til sin bror, Kristian som nevnt ovenfor.

Den andre halvparten av bruket til Edis K. Andersen overtok sønnen Nils i 1876.
Markus Edissen deltok ikke i den bruksdeling og de eierforhold som er beskrevet her, men bosatte seg på en liten husmannsplass hos Markus Jensen. På plassen, som lå mellom sjøveien og fjæra nedafor hovedhuset til Markus Jensen (og senere Sevald og Bjarne Lund), hadde Markus bygd seg ei lita stue ved veien. Et lite fjøs hadde han også satt opp en 30 – 35 meter utafor og litt nedafor huset. Plassen var ikke stor, og ga alene i høyden for til en sau samt plass til en liten potethage. Jeg har ikke funnet noe som gir grunnlag for å oppgi nøyaktig når Markus bosatte seg på denne plassen, men han giftet seg i 1883, 28 år gammel, og det var da rimeligvis ikke før dette året.

Det ser ikke ut til at Markus lånte penger til huset og fjøset sitt. Sannsynligvis fikk han såpass stor arvedel etter foreldrene at det var tilstrekkelig til formålet. Som tilfellet var for alle husmennene i Bukta, ernærte også Markus Edissen seg av fiskeri og arbeid rundt omkring på gårdene. For jordparten sin måtte han svare 4 dagers plikt i slåttonnen til Markus Jensen, senere Sevald Lund og deretter Magnus Lund.

Eneste sønn, Edias Markussen, født 1887, ble gift med Elise Madsdatter fra Harbakken. Hun arvet det innerste av de to jordstykkene lenger ut i Bukta som faren hadde fått i 1897, og den tilhørende teigen i Kaltdalen. Johan Markussen, en sønnesønn av Markus Edissen, overtok disse to teigene, og kjøpte i sin tid husmannsplassen hos Sevald Lund, sønn til Magnus. Siden da har hele eiendommen vært i familiens eie. På stykket ute i Bukta har Idar Markussen, sønn til Johan, bygd seg hus. Han eier nå jordstykket der ute, og dessuten parsellen i Kaltdalen. Inne på den tidligere husmannsplassen er både stua og fjøset borte. Stua ble revet i 1955. På plassen bor nå to søstre av Idar samt etterkommerne til Kristian Markussen, den yngste av Edias Markussen sine sønner.

Andre som bodde i Bukta i dette tidsrommet

Jeg har her ovenfor skrevet om noen av de menneskene som bodde i Bukta mellom 1850 og 1900, men jeg har selvsagt ikke fått med alle. Mange hadde ikke tilknytning til en egen plass eller et hus/en gamme som stod på matrikulert grunn. Det kunne f. eks. være tjenestefolk eller bare losjerende som sysselsatte seg med fiske eller annen næring. Det er ikke mulig å skrive om alle disse, for skriftlige kilder finnes ikke eller er svært sparsomme. Helt fritt er det likevel ikke, og jeg tar med en av dem, nemlig

Jens Simonsen

Jens Simonsen, f. 1824, var sønn til Simon Andreassen Rævdal og Maria Nilsdatter fra Aun. Senest i 1820 må Simon Andreassen ha bosatt seg på Erikstad, for det året var datteren Maren Anna, 1820 – 1890, født der. Hun ble gift med Markus Jensen, den første som bygde og bosatte seg på Ershågen, og som jeg har skrevet litt om her ovenfor. Hos Markus og Maren Anna var det god bruk for arbeidshjelp, og Jens Simonsen står oppskrevet blant gårdsfolket på Ershågen både i 1865 og 1875. Men ved siden av gårdsarbeidet, drev Jens også fiske. Ute i Bukta hadde han på sine eldre dager et såvidt stort naust at han må ha hatt fembøring eller åttring.. Det betyr at han var høvedsmann på egen båt både i Lofoten og på Finnmarka. Når man tar dette i betraktning, og legger til at han var enslig, gir det noe av forklaringen på at han fra omkring 1890 i skatteligningen står oppført med hele 12.000 kroner i formue, noe som var langt mer enn noen annen av oppsitterne på Erikstad og Harbakken hadde. I året 1900 sluttet han i yrkesaktiv tjeneste, og bosatte seg hos sine slektninger på Bjørnrå på Grytøya. Da var formuen hans vokst til 20.000 kroner, et nesten uhørt stort beløp for en fisker

etter datidens målestokk. For året 1900 er det med en noe skjelvende hånd skrevet "rentenist" foran navnet hans i ligningsprotokollen. Det er som om nedskriveren knapt har trodd sine egne øyne og lurt på om han kanskje så feil i papirene. Så var det da heller ikke mange fiskere som fikk det privilegium å nyte sitt otium med 20.000 kroner i banken.

Både Jens og hans søster, Maren Anna, var dissentere. Senere er "dissenter" i protokollene byttet ut med baptist for dem begge to, men det har sin egen historie.

Øvrige oppsittere som eide eller leide jord på nedre Erikstad mellom 1850 og 1900

Johan P. Hartvigsen

Johan P. Hartvigsen (1822-1912) bodde på Harbakken. Ovenfor om Peder Andreassen, Anton Hansen, Kristian Edissen og Markus Edissen har jeg nevnt bakgrunnen for at M-teigen kom til å tilhøre Johan Hartvigsen på Harbakken og Anders Holte på øvre Erikstad, og om eierforholdene fram til i dag..

L: Eilert Israelsen. (30)

Eilert Israelsen (1829-1903) var sønn av Israel Tollefsen (1795-1851) som først bodde på Harbakken hvor hans kone, en datter til Sakarias Tollefsen, eide jord. Ved et makeskifte med svigerfaren fikk Israel eiendom på øvre Erikstad, og bosatte seg der. Da han døde, arvet sønnene Eilert og Tollef Israelssønner farens bruk, men begge solgte eiendommene sine omkring 1860[128]. Eilert ble gift med Ane Margrete Olsdatter (1851-1928) fra nedre Erikstad hvor hun arvet jord – L-teigen på kartet, og han drev bruket på nedre Erikstad fra 1873.
I ekteskapet var det i alt 10 barn, hvorav 5 – en sønn og 4 døtre – vokste opp. Alle de 4 døtrene reiste etter hvert til Amerika. Eneste sønn, Markus Andreas Eilertsen, f. 1878, arvet eiendommen etter sin mor og fikk skjøte i 1907. Han var gift med Hanna Andreasdatter, f. 1875, fra Aun. Hun var søster til Dankert Olsen, forfatterens farfar, som også bosatte seg i Kasfjorden. Deres far, Andreas Olsen, var en av stifterne av frimenigheten på Aun og i Kasfjorden, og han gikk senere over til baptistene, noe også både Hanna og Dankert gjorde. Barna til Hanna og Markus var Einar, Ester, Milly og Anne.

Einar overtok bruket etter faren. En av Einars sønner, Arvid, som nå er eier og bruker, har etter hvert kjøpt opp flere jordparter i Kasfjorden og bygd nye, moderne bygninger, slik at han i dag har et meget veldrevet bruk – ett av de største i kommunen.

Lars Johansen

Lars Johansen, f. 1863, en av Johan Mikkelsens sønner, bosatte seg i 1889 som strandsitter ved Nordelva på Eilert Israelsens eiendom. Tomta var ikke større enn at den ga plass til ei lita stue og et fjøs.

[128] Se også nr. 43, 44 og 47.

Også Lars drev fiske. Han var gift med Elen Eriksen, f. 1857, fra Grunnfarnes i Senja. Deres sønn var Karl Larsen. Han bodde en tid på plassen etter faren, men solgte den senere til Andreas Johansen. Eiendommen er fortsatt i denne familiens eie.

Jakob Isaksen (27 og 28)

Jakob Isaksen, 1826-1906, bygde stue og uthus på denne plassen i 1864. Han var en av sønnene til Isak Olsen, som er omtalt nedenfor. Jakob var gift to ganger. I andre ekteskapet med Maren Magnusdtr., f. 1848, fra Skånland var det mange barn. En av sønnene, Iver Jakobsen, overtok plassen etter faren. Iver var gift med Marselie Kvam fra ytre Elgsnes. Deres sønn, Jakob Iversen, bygde seg hus på Auna, og plassen på Kortneset ble da nedlagt. Omkring 1950 solgte han huset på Auna og flyttet til Harstad.

En annen av av Jakob Isaksens sønner var Nils Jakobsen. Han bosatte seg ytterst på Auna, litt utafor brorsønnen. Nils var gift med Karen Johansdtr, datter til Johan Pettersen som er omtalt ovenfor. I ekteskapet var det mange barn: Jakob, Jenny, Nils, Toralf og Hanna. Alle unntatt Jakob bosatte seg i Kasfjorden, og har flere etterkommere der.
Jakob Isaksen er også omtalt i kapitlet om ulykker på sjøen.

O og P: Nils Edissen og Anders Edissen (37)

Edis Andersen (1806-1888) og Andreas Andersen (1797-1876) var brødre. Deres far, Anders Edias Andersen (1752-1832), var en av de leilendingene i Kasfjorden som kjøpte sine bruk hos Staten (Kronen) i 1790. Edis og Andreas Andersen overtok hver sin del av det bruket som faren hadde eid. Andreas P. Andreassen arvet i sin tur farens – Andreas Andersens – halvpart (dvs. N-teigen) av det opprinnelige bruket.

Den andre halvparten, som Edis Andersen fikk, ble igjen delt i to med en halvpart til hver av sønnene Nils og Anders Edissen. Ved utskiftningen i 1879 fikk de henholdsvis O- og P-teigen på kartet, og begge måtte flytte ut.
Nils Edissen som ble eier av O-teigen, var gift med Elisabeth Nilsdatter (1828-1895) fra Harbakken. Deres sønn, Edvard Nilsen, arvet jordparten, som etter han gikk over til datteren Lilly i 1924. Hun og hennes mann Ottar Tobiassen fra Honningsvåg, fortsatte gårdsdriften til omkring 1960. De hadde ingen barn.

I dag bruker Arvid Eilertsen jorda som tilhører denne eiendommen, og en søster av Lilly, Jenny, eier huset og bor der.
Anders Edissen fikk ved utskiftningen P-teigen på kartet, men som nevnt ovenfor, solgte han allerede i 1885 eiendommen sin til broren, Kristian Edissen, og reiste 4 år senere til Utah i Amerika sammen med sin kone.
Om Kristian Edissen viser jeg til det jeg har skrevet ovenfor. I 1906 reiste han også til Amerika og solgte da bruket til Martin Jakobsen fra Holand i Kvæfjord. Hans sønn, Erling Holand, overtok bruket i 1947, men solgte det til Odd Nilsen, som igjen solgte det videre til Arvid Eilertsen, dagens eier.

N: Andreas Peder Andreassen (42)

Andreas Peder Andreassen, f. 1834, var eneste sønn til Andreas Andersen, og han arvet farens eiendom på nedre Erikstad. Ved utskiftningen i 1879 fikk han de teigene som er merket med N på kartet. Andreas bygde hus og fjøs øverst på Husbakken (Sarabakken). Han var fisker og

jordbruker og drev gården til i 1884, da han solgte den til Svend A. Svendsen (1855-1926) fra Svolvær og emigrerte til Utah i Amerika sammen med familien sin, kone og to barn.
Andreas P. Andreassen var gift med Anna Kristoffersdatter, f. 1835, fra Åkerøy i Trondenes. Både Andreas og Anna var medlemmer i frimenigheten i Kasfjorden helt fra begynnelsen i 1857, men Andreas ble etter kort tid "utelatt," og han gikk senere over til mormonerne. Anna ble derimot værende i frimenigheten så lenge den bestod, og hun gikk i 1873 over til baptistene, hvor hun forble helt til familien emigrerte i 1884.

En av sønnene til Svend A. Svendsen, Helmer Svendsen, f. 1895, overtok eiendommen etter sin far. Helmers barn er i dag eiere, men Arvid Eilertsen fra nabobruket driver jorda.

Bertel Tollefsen

Bertel Tollefsen, f. 1854, bodde først ei tid på Kortneset (nr. 36 på kartet), men flyttet senere til Harbakken, hvor han bodde til 1912 da familien flyttet til Harstad.
Bertel var gift med Nikoline Arnesdtr., f. 1867 på Østnes i Bjarkøy. De hadde disse barna: Tollev Johan, Albertin, Arne og Rasmus.

En av sønnene, Tollev Johan, ble gift med Sofie Sevaldsdtr. Lund fra Kasfjord. Tollev J. Bertelsen var lærer i Harstad i mange år. Se også side 64.

Hartvig Laurits Hartvigsen

Hartvig L. Hartvigsen, 1831-1888, var fra Skånland og gift med en datter til Isak Olsen,[129] Karen Isaksdtr., født 1828. Hartvig bygde seg en stue øverst oppe på Sarabakken og ernærte seg av fiske. I folketellingen for 1875 står han oppført som strandsitter, men hadde da 2 kyr, 4 sauer og satte litt poteter. Formodentlig høstet han litt av svigerfarens eiendom, og var vel derfor snarere å regne som husmann hos ham. Omkring 1880 flyttet Hartvig med familien sin til Finland i Dyrøy kommune hvor han kjøpte jord.

På hele nedre Erikstad, som i 1879 ble drevet av 6 brukere (inkl. Johan Hartvigsen som altså bodde på Harbakken), er det i dag 3 aktive brukere, nemlig Olaf Johannes Lund, som høster halvparten av den opprinnelige M-teigen som oldefaren hadde eid, Bjørn Lund, sønnesønns sønn til Sevald Pedersen Lund, som i sin tid kjøpte eiendommen (K-teigen) hos Markus Jensen, og Arvid Eilertsen, sønnesønns sønn av Eilert Israelsen, som ved utskiftningen fikk L-teigene på kartet.

Daværende eiere av nedre Erikstad kjøpte i 1805 i fellesskap hele øvre Kaltdalen (Sjurdalen). Her hadde de sine slåtteteiger som de gjennom mange år høstet i fellesskap. Om dette skriver Hans Bergersen i "Gamle minder" i 1922/23:

> " Paa vestre side av Storelven laa Øvre Kaltdalen – eller Dalen, som man kaldte den til dagligdags. Dette var statseiendom, eller benefiseret, som man benevnte det da, og ble kjøpt av en del av Kasfjord – "Nordigaarden". Der var opprindelig tre oppsittere i Nordigaarden, og jeg husker saa godt da de om sommeren gik med sine ni mand paa slaattemarken, tre fra hver, med for hvert aar skiftendes formand fra hvert av de tre lag.

[129] Isak Olsen er omtalt nedenfor. Se G nr. 50.

> Naar saa høiveirsdagen kom, kunde man se tre og tre høisaater i hver krull, og hver av oppsitterne hadde sin høilade på Lasletten, saa de kunde kjøre høiet hjem på vinterføret. Som det vites, brukte disse tre dalen som sameie i mer end 50 aar. Det viser os den gode forstaaelse som der kunde herske mellom naboer den gang."

Kaltdalen eller Dalen ble også kalt Sjurdalen etter den siste som bodde der, samen Svein Sjursen. Han døde i 1838.
Myr samt sameie i Sjurdalen ble utskiftet i 1897.

Bosettingen på øvre Erikstad

C: Sakarias T. Markussen/Rasmus E. Markussen (38)

Sakarias Tollefsen[130] (1765-1846) fra Kasfjordstranda – strekningen langs fjorden mellom Auna og Skjærstad – kjøpte etter hvert opp flere jordparter på Erikstad og Harbakken. Han drev som snekker, jordbruker og fisker, og var i sin tid en meget velholden mann. Den ene halvparten av hans eiendom lå på Harbakken og bestod av det som senere eides av Gunelius Mikkelsen, Tollef Vold og Martin Lindberg. Den bygslet Sakarias til å begynne med bort. Senere ble noe av den solgt og noe ble overtatt av hans etterkommere.

Den andre halvparten, ble i 1879 utlagt som C-teigen på kartet. Den drev Sakarias selv, og etter han gikk den i arv til hans datter Sara Sakariasdatter (1820-1894). Hun var gift med Markus J. Rasmussen (1816-1873) fra Harbakken. Boligen som Saras far, Sakarias Tollefsen, hadde bygd, stod ovafor veien og litt innafor veikrysset opp til Sarabakken. Markus Rasmussen bygde en ny, adskillig større stue i 1867[131]. Den brant ned 1.mai 1964, og stod der hvor Gabriel Markussen senere bygde huset sitt. (Se nedenfor om Ole Ingebrigtsen). Fjøset står ennå (2000) på nedsiden av veien.

Da Markus J. Rasmussen døde i 1873, fikk eldste sønn, Sakarias T. Markussen (1840-1894) halvparten av bruket, dvs. halvparten av C-teigene, mens Sara selv satt med resten til kort før sin død i 1894. Da gikk hennes halvpart over til en annen av sønnene, Rasmus E. Markussen (1851-1928).

Sakarias T. Markussen var gift med Ane Gabrielsdatter fra Storvassbotn – for øvrig en fjern slektning av forfatteren. Deres sønn, Markus Sakariassen, f. 1877, gift med Eugenie Larsdatter, f. 1878, fra Nesseby, ble eier etter foreldrene. Hans sønn, Gabriel Markussen, fikk hjemmel i 1946. Etter Gabriel drev hans svigersønn bruket i noen år, men i dag er denne jordparten forpaktet bort.

Rasmus E. Markussen var gift med Maren Tollefsdatter fra ytre Elgsnes, men i ekteskapet var der ingen barn, og etter sin kones død, solgte Rasmus eiendommen i 1923 til Ludvig Rasmussen Wang, f. 1879, fra indre Elgsnes, og tok kår hos ham. Ludvig var gift med Martha Sakariasdatter, datter til Sakarias T. Markussen. Ludvigs sønn, "Faien" overtok bruket etter sin far, og drev det til omkring 1990 da Arvid Eilertsen fra nabobruket kjøpte jorda. Fjøset

---

[130] Zacharias Tollefsen er også nevnt i omtalen om Eilert Israelsen (nr. 30).

[131] Ark.: Lensmannen i Trondenes, branntakstprotokoll nr.1, takst 13. nov. 1867. Det framgår av branntaksten at Markus Rasmussen i 1867 hadde fjøs, låve og stabbur stående ovafor huset sitt.

oppe ved veien er revet. En stesønn av "Faien," Odd Ivar Olsen, bor nå i huset, som står litt lenger nede på marka.

D: Johan Jørgensen (den eldre) (43)

Brødrene Eilert og og Tollef Israelsen arvet hver sin halvpart av farens – Israel Tollefsens – eiendom på øvre Erikstad. Israel Tollefsens part var kommet i hans eie ved et makebytte med svigerfaren, Sakarias Tollefsen (se ovenfor om Eilert Israelsen). Som nevnt solgte Eilert sin part i 1861, og flyttet senere til nedre Erikstad hvor han drev sin kones eiendom. Kjøperen var Johan Jørgensen (1823-1883) fra Medkila. Han fikk i 1879 sin jord samlet til D-teigen på kartet. Johan var gift med Johanna Ingebrigtsdatter fra Alvestad. I ekteskapet var flere barn, hvoriblant Jørgen, f. 1862, Christian Eberg, f. 1866, Anne Margrete, f. 1868 og Ellen Marie, f. 1873. Chr. Eberg var lærerutdannet. Han var handelsmann, dampskipsekspeditør og poståpner, og grunnla og drev i mer enn 30 år handelsskolen på Ershågen. (Se side 156.)

Anne Margrete ble i 1896 gift med Edvard Nilsen fra nabobruket, og Ellen Marie med Andreas Iversen.

Enken etter Johan Jørgensen overdro i 1905 bruket til sønnen Jørgen. Hans sønn, Johan Jørgensen (den yngre) ble eier i 1922. De øvrige barna til Jørgen Johansen var Ina, Ingebrigt og Johannes. Også Ina og Johannes bosatte seg i Kasfjorden og har flere etterkommere der. Om stua til Johan Jørgensen (den eldre) skriver Hans Nilsen: "I 1860-årene byggede Johan Jørgensen den af Sønnen Jørgen Johansen nu beboede gård."
Johan Jørgensen (den eldre) kjøpte som nevnt denne eiendommen hos Eilert Israelsen allerede i 1861, og de bygningene som stod der i 1879, ble også stående etter utskiftningen det året. Fjøset stod først nedafor veien, men ble senere flyttet dit hvor Nils Jørgensen senere bygde huset sitt.

Nils Nilsen, sønn til Konrad Nilsen fra Bomberget, eier i dag huset på eiendommen.
Jorda er nå solgt til flere av jordbrukerne på gården.

A: og B: Nils Jørgensen, Israel Jørgensen og Anders Holte (44 og 47)

Bror til Eilert Israelsen, Tollef Israelsen, arvet den andre halvparten av farseiendommen. Tollef kom tidlig med i mormonbevegelsen. Han solgte eiendommen sin og reiste allerede i april 1864 til Utah i Amerika. Både Tollef og kona, Maren D. Markusdatter fra Harbakken, var med på å grunnlegge frimenigheten i Kasfjorden i 1857. De innmeldte også sønnen Andreas, som da var oppgitt å være 11 mndr.gammel.

Kjøperne av Tollefs bruk var Nils og Israel Jørgensen fra Medkila, brødre til Johan Jørgensen, nevnt ovenfor. Ved utskiftningen i 1879 fikk de utlagt henholdsvis A- og B-teigene på kartet.

Nils Jørgensen bodde bare en kort tid i Kasfjorden før han flyttet tilbake til Medkila, og solgte jordparten sin i 1868 til Peter A. Nilsen (1822-1894) fra Harbakken. Svigersønnen, Ole Antonsen fra Astafjord overtok eiendommen i 1897, men solgte den i sin tur til Karl Ottestad, f. 1872 i Romsdal. Allerede i 1905 gikk eiendommen videre til Emil Friis Hansen, f. 1876, fra Lenvik. Han var gift med Petra Johansdatter (Maia), f. 1883, en av døtrene til Johan Pettersen som er omtalt tidligere.

Hilberg Hansen overtok bruket etter sin far i 1922; men i 1941 gikk den over til Petra Johansdatter (Maia) – altså Hilbergs mor og Emil Hansens kone. Hun skjøtet den i 1966 over til Hilbergs sønn, Per Emil Hansen, som i sin tur skjøtet den over til sin søster Jenny 1/1 1975. Hilberg Hansen drev i alle år bruket sammen med sin mor. Boligen, som Israel Tollefsen bygde omkring 1850, er visstnok det eldste huset i Kasfjorden. Om dette sier Hans Nilssen:

”Den Peter Nilsen el. nu Karl Ottestad tilhørende Stue er bygget af Israel Tollefsen, men solgtes af dennes sønn Tollef Israelsen til Peter Nilsen da han våren 1864 reiste til Amerika”..

Stua står ennå tett ved veien øverst på Sarabakken som tidligere ble kalt Husbakken. Fjøset, som stod 15-20 meter innafor huset, er nå revet.
Ved utskiftningen i 1879 ble bygningene til Petter Nilsen stående, huset hvor det står i dag, men fjøset noe lenger nede i bakken enn der det stod senere.

Den andre kjøperen av Tollef Israelsens bruk var Israel Jørgensen (B-teigene på kartet). Han solgte det til Anders Bertheussen Holte (1849-1937) fra Oldra, for også Israel kom med i mormonbevegelsen og reiste i 1885 til Utah i Amerika sammen med kone og 7 barn.
Anders Holtes første kone, Else Marie Johansdatter, var datter til Johan Hartvigsen og Johanna Madsdatter. Else Marie arvet halve M-teigen ute i Bukta etter sin mor, og denne teigen har senere fulgt det bruket som Anders Holte kjøpte.

En av Anders Holtes døtre i ekteskapet med Else Marie Johansdatter, Maren Marie, f. 1882, ble gift med Olaf Sevaldsen Lund, f. 1881, fra nedre Erikstad. Han fikk skjøte på bruket i 1920. I 1947 overtok sønnen Sevald Lund, og hans sønn igjen, Olaf Johannes, er i dag eier og bruker.

Israel Jørgensen bygde hus og fjøs omtrent på linje med der hvor Olaf Johannes bor i dag. Anders B. Holte beholdt fjøset på samme plassen, men han bygde nytt, stort hus ovafor veien.

Peder Arnesen

Peder Arnesen, f. 1859 i Gausvik, bosatte seg som husmann på Israel Jørgensens eiendom før 1884, og fortsatte å bo hos Anders Holte etter at han kjøpte Israels bruk. Peder ble i 1887 gift med Anna Markusdtr. fra Harbakken. Stua deres står ennå under fjellet straks ovafor Anne Margrete Lunds hus. Det er den samme som Kristian Edissen kjøpte da han kom tilbake fra Amerika, og som i dag eies av Johan Markussens etterkommere. Peder Arnesen flyttet med familien sin til Harstad etter 1900, og har ingen direkte etterkommere i Kasfjorden.

E: Tollef Hartvigsen og Ole Johnsen (49)

Bruk nr. E og F må sees i sammenheng. Markus Andreas Nilsen (1805-1839) overtok i 1831 halvparten av det bruket som hans far Nils Jakobsen (1780-1864) eide på øvre Erikstad. Den andre halvparten drev faren selv. Markus døde bare 34 år gammel, og hans enke, Maren Anna Rasmusdatter (1807-1880) fra Harbakken giftet seg i 1844 på nytt med sin fostersønn Ole Ingebrigtsen (1821-1912) fra Kaltdalen. Ole Ingebrigtsen og Maren Anna, kom for en tid til å drive hele bruket som far til Markus Nilsen hadde eid, dvs. det som ved utskiftningen ble E- og F-teigene på kartet, men fra 1861 overtok Tollef J. Hartvigsen og kona, Jakobina Markusdatter, en del av det, nemlig det som ved utskiftningen i 1879 ble E-teigene.
Jakobina var en av Markus Nilsens to døtre, og E-teigene var følgelig arv fra hennes far.
Tollef J. Hartvigsen døde i 1876 etter å ha pådratt seg blodforgiftning mens han var i Lofoten,

og Jakobina giftet seg på nytt med Ole Johnsen (1840-1919) fra Lysså i Kvæfjord. I dette ekteskapet var ingen barn, men i hennes første ekteskap var det 6 barn, og Ole Johnsen ble da stefar til alle disse.

En av Jakobinas døtre, Karen Margrete Tollefsdatter, f. 1872, arvet jordparten etter sin mor. Hun var gift med Peder Sevaldsen Lund, og han drev bruket til i 1941 da sønnen Trygve overtok. I dag er Øyvind Lund, Trygves sønn, eier av dette bruket.
Tollef J. Hartvigsen bygde hus og fjøs øverst mot Leitebakken, der de fremdeles står, allerede før utskiftningen fant sted i 1879.

Jakobina Markusdatter var en av de første medlemmene i frimenigheten i Kasfjorden. Hun var søster til Maren D. Markusdatter som var gift med Tollef Israelsen. Hans familie emigrerte som nevnt til Utah i Amerika i 1865.

F/F+: Ole Ingebrigtsen (38)

Etter at Tollef J. Hartvigsen og hans kone, Jakobine, hadde overtatt en del av Markus Nilsens bruk (E-teigene), ble Ole Ingebrigtsen og Jakobines mor, Maren Anna Rasmusdatter, brukere av resten (F-teigene på kartet). De hadde ingen barn som vokste opp, og eiendommen gikk i 1888 over til Maren Anna Tollefsdatter (1863-1927) og hennes mann, Peder Jakobsen (1857-1910) fra Mo i Rana. Maren Anna Tollefsdatter var datter til Tollef J. Hartvigsen og Jakobina Markusdatter, og følgelig en datterdatter til Markus Nilsen.

I ekteskapet mellom Peder Jakobsen og Maren Anna Tollefsdatter var det 5 barn, men ingen av dem overtok bruket etter foreldrene. Etter at Peder døde i 1911, satt enken med bruket til i 1927. Etter hennes død ble det solgt på tvangsauksjon, og kjøper var Martin Holand. Hans sønn, Marenius ble eier fra 1947.

Huset til Markus Nilsen, senere til Ole Ingebrigtsen og etter han Peder Jakobsen, stod fram til 1938 der hvor Marenius Holand i 1940 bygde huset sitt. Fjøset til Markus Nilsen og de brukerne som kom etter han, stod omtrent på samme plassen som Marenius Holand sitt fjøs står i dag.

Ved et makeskifte i 1905 mellom de to eiendommene E og F ble E utvidet noe på bekostning av F. For disse to brukene gir derfor utskiftningskartet ikke et helt korrekt bilde av størrelsesforholdet i dag.

G: Bendiks Isaksen (50)

Isak Olsen bodde helt oppe ved toppen av Husbakken (Sarabakken), på sørsiden av den grensen som ble trukket opp i 1879. Han hadde flere sønner, bl.a. Bendiks, Iver, Markus og Jakob. Isak hadde sine teiger på øvre Erikstad, og de tre førstnevnte sønnene overtok hver 1/3 av eiendommen etter faren.

Ved utskiftningen i 1879 fikk Bendiks Isaksen (1821-1900) G-teigene på kartet. Han hadde først bygd seg hus på Husbakken ved siden av farens, men flyttet det allerede før 1879 til Bomberget på G-teigen der.

I 1896 overdro Bendiks eiendommen til en av sine døtre, Maren Bendiksdatter, f. 1859, og hennes mann, Andreas Didriksen Langset, f.1846, fra Kristiansund. Eldste sønn av Bendiks,

Isak Bendiksen, f. 1853, tok imidlertid eiendommen tilbake på odel. Han var ikke gift, og solgte bruket mot kår i 1917 til Konrad Nilsen, sønn av Nils Kristensen i Grunnvassbotn. Konrads sønn, Nils J. Nilsen, bodde på plassen til 1975, men det gamle huset og fjøset ble revet omkring 1960, og jorda solgt til andre brukere.

H: Iver Isaksen (41)

Iver Isaksen (1844-1897) kjøpte i 1866 den andre tredjeparten av farsbruket. Ved utskiftningen fikk han H-teigene på kartet. Iver hadde mange barn, men ingen av dem overtok eiendommen etter faren. I 1901 ble den solgt til Julius Jakobsen Holand, bror til Martin Holand fra Holand i Kvæfjord. En av Julius sine sønner, Jakob, ble eier i 1943. Han hadde ingen etterkommere, og eiendommen ble solgt for noen år siden.

J: Markus A. N. Isaksen (41)

Den tredje av brødrene, Markus A. N. Isaksen (1848-1929) ble eier av den siste tredjeparten av Isak Olsens bruk. Ved utskiftningen fikk han J-teigene på kartet. Eldste sønn, Iver Markussen, f. 1874, gift med Johanna Olsdatter fra Bardu, overtok bruket i 1905. Han var bror til Nils P. og Olaf Markussen.

En datter av Iver, Elly Iversdatter, og hennes mann, Birger Fossen fra Skog i Ibestad overtok bruket i 1931. Deres sønn, Ivar Fossen, ble eier etter foreldrene.
Både Bendiks, Iver og Markus Isaksen måtte flytte ut fra den gamle gårdsgrunnen – Bendiks allerede i 1878 og de to andre etter utskiftningen. De bygde sine hus og fjøs der hvor Jakob Holand og Birger Fossen senere bodde.

Helt fra ytterst i Bukta og oppover til grensen mot Harbakken er det opp gjennom årene bygd en mengde hus, og noen av dem som eksisterte omkring 1880, er fjernet og nye satt opp igjen på samme eiendom. Alt dette har ført til at hele gården har fått et nytt ”ansikt,” men hovedtrekkene i eiendomsstrukturen er ennå i dag slik som den ble etter utskiftningen i 1879.

Utskiftningen i 1879 omfattet også en del av Auna. Av kartet framgår hvilket område det dreiet seg om, og det var bare brukerne på øvre Erikstad som fikk utlagt teiger der.

Bosettingen på Auna mellom 1850 og 1900

Ole Andersen

Som i Bukta bodde heller ikke noen fast på Auna før 1850. D en første som slo seg ned der og satte opp gamme, var Ole Andersen, (1821-1885) fra Kasfjordstranda. Ole var gift med Margrete Jakobsdtr. (1819-1888) fra Skjerret i Trondenes. De hadde 3 barn, hvorav 2 døtre levde opp til voksen alder. En av dem ble gift med Arne Jørgensen fra Grøta og bosatte seg der. Ingen av etterkommerne ble boende på Auna.

John Peder Johannessen

John P. Johannessen, f. 1841 i Gjesvær i Finnmark, bosatte seg i 1875 på Auna, og oppførte gammene sin ved siden av Ole Andersen, sannsynligvis der hvor Johanna og datteren Anna Pedersen senere bodde. Han var gift med Bolette Martinusdtr. (1822-1890) fra Trondenes.

John levde som husmann på Auna til han som gammel mann ble flyttet til gamlehjemmet i Melvik. Ekteparet var barnløst.

Henrik Johansen

Henrik Johansen, f. 1855, var fra Haparanda i Sverige. Hans kone, Selma Johansdtr., var født i Jukkasjærvi i Sverige i 1858. De bodde først i gamme i Bukta til 1897, da de bosatte seg innerst på Auna hvor familien flyttet inn i en liten stue som kommunen kjøpte og førte opp. Se også side 96 om Halvor Johnsen. Henrik og Selma hadde disse barna: Johan, Hans, Karl, Hjalmar, Ragnhild og Alf. Av disse ble Hjalmar, Karl og Johan boende på Auna.
I "Kasfjord Saga" skriver Hans Nilsen at Henrik Johansen fortalte følgende til ham:

Min far het Johan Erikson og min mor Helene. Vi bodde i Haparanda, men flyttet til Ofoten straks etter at jeg var født. Her oppholdt vi oss på Fagernes (eller Framnes) ved Narvik, men flyttet snart tilbake til Haparanda igjen, hvor min far døde. I 12-årsalderen overlot min mor meg til noen reinlapper som skulle over til Norge. Jeg kom sammen med dem til Ofoten, hvor de etterlot meg da de dro tilbake igjen. Der ble jeg senere boende uten at jeg noensinne senere så min mor og mine søsken igjen. Hvor mange søsken jeg hadde , og hva de het, husker jeg ikke.

Hjalmar og Karl var ugift. Johan var gift med Mathilde Pedersdtr. fra øvre Erikstad, datter til Peder Jakobsen og Maren Tollevsdtr. De har mange etterkommere i Kasfjorden. Se side 112 om Ole Ingebrigtsen.

Albert og Johan Hermann Arntsen

Albert (1857-1928) og Johan Hermann, f. 1861, var brødre fra Alstadhaug på Helgeland. De kom til Auna og bosatte seg på hver sin husmannsplass et stykke innafor John og Ole, Albert i 1893 og Johan Hermann i 1896. Begge to bygde seg hus på plassene. Albert fikk skjøte i 1922 og Johan Hermann i 1919. Albert var gift med Elen Persdtr. fra Kaltdalen. De hadde 6 barn: Arnt, Peder, Einar, Elise, Maren og Leif. Sistnevnte overtok plassen etter faren. Her bor fortsatt sønn til Leif. De øvrige barna til Albert Arntsen flyttet fra gården.

Johan Hermann Arntsen var gift med Johanna Pettersdtr. f. 1861, en datter til Petter Johnsen, som bodde i Bukta. Se side 84. De hadde 6 barn: Sofie, Karen, Alfred, Jenny, Martin og Laurits. Karen var gift med Ingebrigt Jørgensen, en av sønnene til Jørgen Johansen, øvre Erikstad. Se side 93. Johan Hermann Arntsen har i dag ingen etterkommere i Kasfjorden.

Flere bygg som stod på Erikstad i 1877

Numrene nedenfor viser til numrene på kopi av utskiftningskartet side 88. De vesentligste informasjonskildene om lokaliseringen og eierne er basert på en studie av dette kartet sammenholdt med opplysninger som Hans Nilsen har gitt i dokumentet sitt om "Beboelsen i Kasfjord."

29. Eilert Israelsens smie/verksted

30. Eilert Israelsens gamle stue og fjøs

Omkring 1880 rev Eilert Israelsen det gamle fjøset på dette bruket,og bygde nytt fjøs som stod til 1958. Nytt hus på gården bygde han ca. 1882 på samme tomt hvor det gamle huset stod, bare noen meter nærmere veien. Sønnen Markus Eilertsen og dennes sønn igjen, Einar, bodde sammen med sine familier i dette huset. Det står den dag i dag.

31. Ole Madsens hus

Dette huset bygde Ole Madsen, som eide jord på Kortneset, antakelig i 1842. Ole Madsen ble spedalsk, og døde som nevnt i 1859. Enken, Maren Edisdatter, giftet seg straks igjen med Lars Steffensen. Han satte seg opp nytt hus (se nr. 30) litt lenger ned i bakken. Eilert Israelsen drev som snekker, og brukte Ole Madsens hus til snekkerverksted inntil det ble revet sist i 1870-årene. De to husene til Ole Madsen og Markus Jensen (se om M. J. i kapitlet ovenfor om bosettingen, bokstav nr. K) stod røst i røst med Markus Jensens som det ytterste. Begge disse to husene stod nøyaktig der hvor veikrysset nederst i Sarabakken er i dag. Og det var de to nederste og ytterste husene i Kasfjord inntil Lars Steffensen satte opp hus litt lenger ned i bakken, som nevnt ovenfor.

32.og 33. Fjøsbygg tilhørende Markus og Sakarias Rasmussen

(Se om disse to i kapitlet om bosettingen ovenfor, bokstaven C.)

34. Ole Ingebrigtsens fjøs

Dette fjøset, som antakelig var bygd før 1850, rev Ole Ingebrigtsens etterfølger på bruket, Peder Jakobsen, omkring århundreskiftet. Han satte da opp nytt fjøs som står ennå den dag i dag.

35. Sannsynligvis Eilert Israelsens redskapshus

36. Petter Jensens stue

Petter Jensen, som døde i 1874, hadde ingen barn. Hans bror, Markus, overtok jordparten, og Bertel Tollefsen overtok stua fram til 1880 da han solgte den til Chr. Brun, som bodde på Ershågen, og er nærmere omtalt i kapitlet om bosettingen ovenfor. Bertel Tollefsen flyttet til Leite og bosatte seg der. I 1902 flyttet han til Harstad.

37. Andreas og Edis Andersens stue

Disse to er omtalt i kapitlet om bosettingen ovenfor under bokstavene N, O og P.

38. Markus J. Rasmussens hus

Dette huset ble bygd i 1867. Det brant ned 1. mai 1964, nesten 100 år gammelt.
Markus døde i 1873, og sønnene Sakarias og Rasmus delte da huset mellom seg. (Se ovenfor under bokstaven C.) Til høyre for den grenselinje som er trukket gjennom dette bygget på

kartet, vises Ole Ingebrigtsens hus, oppsatt i 1835. Marenius Holand rev huset i 1938, og bygde seg hus litt innafor i 1940. (Se om dette siste i kapitlet om bosettingen under bokstaven F+.)

39. Jakob Henriksens stue

Jakob Henriksen var en mye tidligere eier av Ole Ingebrigtsens jord. Denne lille stua var ført opp av tømmer fra Malangen. I 1835 bygde hans sønnesønn, Markus Nilsen, det huset som senere tilhørte Ole Ingebrigtsen. (Se nr 38, og om bosettingen under bokstaven F+.)

40. Mest sannsynlig en bygning, helst et fjøs, som tilhørte brødrene Iver og Markus Isaksen

48. Det gamle skolehuset i Kasfjorden

Dette skolehuset er nærmere omtalt i kapitlet om skolen i Kasfjorden.

Om naust, sjøbuer og brygger som stod i Bukta, ved ”Yttersjyen” og ”Innersjyen”

Bukta

Nr. 2. Gabriel Mikkelsens sjøbu.

Gabriel Mikkelsen (1826-1915) var bror til Johan Mikkelsen, og altså født på Kilhus, men han må ha bodd i Kasfjorden fra sin barndom eller tidlige ungdom. Gabriel Mikkelsen var gift, men barnløs. Under omtalen av Halvor Johnsen i kapitlet om bosettingen i Bukta, er nevnt at Gabriel Mikkelsen bodde i Halvors gamme. Ei tid bodde han også hos broren, Johan. I folketellingen for 1875 er Kristian Johansen ført opp som Gabriels fostersønn, og i 1900 bodde Gabriel hos Kristian.

Nr. 3. Erik Tollefsens stornaust

Erik Tollefsen bodde på Leite og var farfar til Edv Wulff. Dette naustet hadde tidligere stått ved Yttersjyen, rett nedafor Krøysenborg, men ble i 1851 flyttet lenger utover. Naustet var for øvrig det første som ble oppsatt helt ute i Bukta. Erik Tollefsen døde i 1873, og naustet ble revet omkring 1879.

Nr. 4. Jens Simonsens stornaust

Jens Simonsen solgte dette naustet til Sevald P. Lund, som rev det i 1915. (Se om Jens Simonsen i kapitlet om bosettingen i Bukta.)

Nr. 5. Rasmus Edissens stornaust

Dette naustet ble satt opp rett ovafor den senere Paratbryggen omkring 1875. Eieren var Rasmus Edissen, som bodde på Harbakken. Neste eier var Mathias Iversen, som antakelig kjøpte det like etter at Rasmus Edissen døde i 1879. Mathias og to av sønnene hans eide naustet til november 1908. Det var da i en skrøpelig forfatning, og Edvard Wullf kjøpte det for 100 kr. Han reiv det,og brukte materialene i brygga si som han satte opp litt lenger ut i Bukta. Reidar Nilsen og Henrik Jørgensen, og etter dem Harry Jørgensen eide senere denne brygga som falt ned i 1985. Harry Jørgensen bygde da det sjøhuset som i dag står på samme tomta.

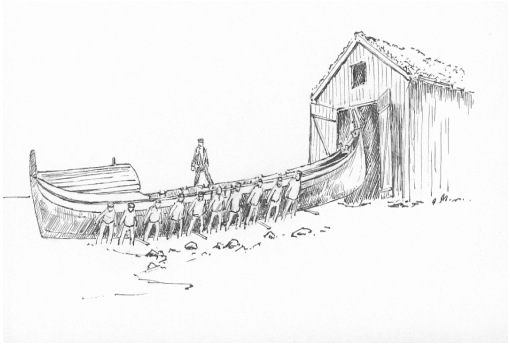

Tegning: Leidulf Olsrud.

Nr. 15. Nils P. Wullf Eriksens naust/sjøbu

Bygget, som vel helst må kalles en sjøbod, ble satt opp i 1876 – sannsynlig byggherre N. P. W. E. Det stod tett opp til den gamle hermetikfabrikken i Bukta. Edvard Wullf rev det ned i 1943, og brukte materialene til stabbur på Leite. Der står det ennå på gården til Randi Wullf Sivertsen.

” Yttersjyen”

Nr. 16. Ole Ingebrigtsens naust

Se om Ole ingebrigtsen i kapitlet om bosettingen under bokstaven F. Han hadde åttring.

Nr. 17. To naust ved Yttersjyen

Det ytterste av disse to naustene tilhørte opprinnelig Kristen Pedersen fra Grunnvassbotn. Jens Simonsen kjøpte det, men solgte det videre til Nils Kristensen fra Grunnvassbotn. Hans sønn Konrad Nilsen overtok naustet etter sin far. Konrad rev det ned i 1940.
Det andre, innerste naustet var litt større, og tilhørte Jens Simonsen. Det ble revet en gang på 1880-tallet..

Nr. 18. Ole Johnsens sjøbu

Ole Johnsen, som eide denne sjøbua, bodde på Høgda. Den stod nøyaktig der hvor Olaf Markussen førte opp huset sitt i 1910. Bua ble da revet.

Nr. 19. Markus Andersens naust

Markus Andersen, som eide dette naustet, var farfar til Martin Lindberg. Han bodde først på Bomberget, senere på Harbakken. Naustet ble revet i 1904.

Nr. 20. Sakarias-familiens naust

På kartet står her to store naust ved siden av hverandre. Det ytterste ble revet i 1900. Einar Sakariassen og hans svigerbror, Ludvig Rasmussen rev det andre, ytterste og største, omkring 1930. Sakarias-familien er omtalt i kapitlet om bosettingen under bokstaven C.

Nr. 21. Andreas P. Andreassens naust

Dette var et gammelt naust, som farfar til Andreas, Anders Andersen i sin tid hadde eid. Det falt ned en stormnatt først i 1880-årene. (Andreas P. Andreassen er omtalt i kapitlet om bosettingen under bokstaven N.)

Nr. 22. Peter Jensens sjøbu

Rasmus Pedersen fra Høgda eide denne sjøbua da den ble revet omkring 1906. Den stod ved Kattebergan der hvor Andreas Johansen satte opp sitt minkbur. I tidligere tid kaltes dette stedet for Skjåbergan.

”Innersjyen”

Nedenfor forekommer navn på en del personer som eide naust ved ”Innersjyen.” Her er de gitt en kort omtale, selv om noen av dem også er nevnt ovenfor.
Jens Olsen (1775-1848) og Mads Olsen (1770-1823) var brødre. De bodde på Kortneset og drev en del av nedre Erikstad. Ved utskiftningen i 1876-79 fikk Jens Olsens sønn, Markus Jensen, jordparten merket K. Han bygde sine hus på Ershågen. Mads Olsens etterkommere fikk jordpartene merket L på kartet. (Se nærmere om disse to eiendommene i kapitlet om bosettingen, bokstavene K og L).

Rasmus Edissen (1779-1854*)* var som sin far Edis Rasmussen, en dyktig gårdbruker og fisker som bodde på Harbakken. Deres etterkommere er Solheim-folket.

Anders Andersen (1752-1832) bodde i Husbakken (Sarabakken), og eide jord på nedre Erikstad. Han var en dyktig gårdbruker og fisker. (Se om hans etterkommere i kapitlet om bosettingen, bokstavene N, O og P.)

Isak Olsen (1797-1875) bodde øverst i Husbakken, og eide jord på øvre Erikstad. Hans etterkommere fikk ved utskiftningen jordpartene H, J og G. (Se om dem under disse bokstavene i kapitlet om bosettingen.)

På kartet er naustene til disse oppsitterne og deres etterkommere avmerket slik:
Nr. 23. Jens Olsen,
Nr. 24. Rasmus Edissen,
Nr. 25. Anders Andersen og
Nr. 26. Isak Olsen.

Alle naustene var sannsynligvis borte omkring 1920. Særlig de 4 oppsitterne Anders Andersen, Isak Olsen og brødrene Jens og Mads Olsen hadde et nært samarbeid i utøvelsen av sin virksomhet både på land og sjø. Eksempelvis kan nevnes at Anders Andersen opptrådte på vegne av dem alle da Staten solgte sin jord på Erikstad i 1790. Jens og Mads Olsen og Anders Andersen kjøpte som nevnt ovenfor, hver 1/3 av øvre Kaltdalen, Sjurdalen, og drev i mange år hele denne eiendommen i fellesskap

Om bryggene som stod i Bukta omkring 1900

Nr. 1. Mathias Iversens brygge

På utskiftningskartet fra 1879 er flere bygninger avmerket langs fjæra i Bukta. Den ytterste av disse er Mathias Iversens brygge. Den ble satt opp av Mathias Iversen i 1872-73, og eides senere av Kristian Brun, Mikal Madsen og Christian E. Johansen. I 1885 rev en svær storm ned brygga, men daværende eier, Chr. Brun, bygde den opp igjen. Den var da 23 ½ alen lang og 14 alen brei og hadde loft av tilsvarende størrelse. Etter Chr. Brun var Mikal Madsen eier, men han solgte alt til Chr. E. Johansen i 1907. Karl Iversen ble så eier i 1946. Han drev bl.a. med fiskekjøp og materialhandel, og brukte både brygge og kai til sin forretningsdrift. Svingninger i fiskeriene og ellers skiftende økonomiske vilkår for forretningsdriften, førte til at Evald Markussen kjøpte eiendommen i 1977. På det tidspunkt tilhørte brygga en annen tid,

og den ble derfor revet i 1976 for å gi plass til Markussens fiskeforedlingsanlegg som var ferdig i 1978.

Svend A. Svendsens brygge

Svend A. Svendsens brygge, som ble oppført i 1903, stod rett nedafor Evald Markussens hus ute i Bukta. Den var om lag 10 x 12 m, og hadde et tilsvarende loft – vel også en hems. Foran brygga bygde Svendsen omkring 1910 en kai, men den stakk ikke så langt ut i sjøen som nabokaien på yttersida gjorde. På innersida av brygga og langs med denne var i forlengelsen med kaia en ca. 2 ½ meter brei gangvei opp til lands. Opprinnelig gikk ikke Svendsenkaia noe utover mot Johansenkaia. En sammenføyning mellom kaiene skjedde først mellom 1925 og 1930. Svendsen brukte brygga i forbindelse med fiskekjøp. Senere leide N. P. Markussen den til notbruket sitt – notbruket Forsøk. Han utvidet Svendsenkaia på indre side med en ny som var 6-8 m brei. Her satte han i 1930 opp en nokså stor nothjell, og ovafor hjellen støpte han barkekar. Omkring 1910 ble det satt opp en nothjell på øversiden av Svendsenbrygga. Denne hjellen brukte N. P. Markussen til han bygde sin egen som nevnt ovenfor. Mellom Johansenbrygga og Svendsenbrygga ble det senere satt opp et lagerskur på ca. 5 m bredde. Det eide Helmer Svendsen. Også Svendsenbrygga ble revet mellom 1970 og 1977 for å gi plass til Evald Markussens fiskeforedlingsanlegg.

Chr. E. Johansens ”Ekspedisjonsbrygge”

Chr. E. Johansen satte opp denne brygga i 1901, og brukte den i forbindelse med sin virksomhet som dampskipsekspeditør. Da han i 1907 kjøpte den ytterste brygga, som på det tidspunkt tilhørte Mikal Madsen, solgte Christian ”Ekspedisjonsbrygga” til ”Notkompani 10,” og det ble nå satt opp nothjell og barkekar på øversiden av den. Omkring århundreskiftet kom det flere notbruk i Kasfjorden. Ett av dem var ”Notkompani 10.” Det opphørte imidlertid ganske tidlig, og ”Notkompaniet Haabet” kom da til å holde til her. Det eksisterte til 1954 – den siste tiden i en nokså skrøpelig forfatning. Dette året sank notbrukets skøyte ”Haabet,” og Andreas Johansen kjøpte brygga og kaia med tomt. Nothjellen og barkekaret ble nå fjernet, og den tilhørende kaia forfalt. Øystein og Ernst Eilertsen kjøpte så hele eiendommen i 1986. Selve brygga er den samme gamle, men Øystein og Ernst har restaurert den, slik at den nå er i utmerket stand, og de har i tillegg bygd ny, solid kai i 1993.. De bruker både kaia og brygga til sin sjørettete virksomhet.

Kasfjord inn i storsamfunnet

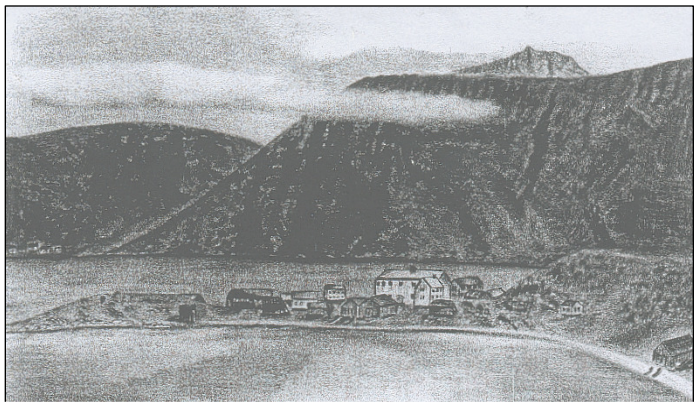

Handelsstedet Ytre Elgsnes omkring 1870. Flere av husene som tidligere hadde stått der, var da allerede revet ned, og stedets glanstid var over.
Fotografi av oppr. maleri. Tromsø Museum.

Jeg har allerede nevnt utskiftningen i 1876-79, årsaken til den, og hvorledes den forandret hele bosettingsmønsteret fordi bebyggelsen ble flyttet ut til de enkelte nye teigene. Også på en rekke andre områder markerer perioden mellom 1850 og 1900 et tidsskille. En tid da hester og apostlenes hester rådde grunnen til lands, og årer og seil til sjøs, var i ferd med å gå over i historien. Veibyggingen nordover fra Harstad skjøt fart mot slutten av århundret. Da kom også telefon og poståpneri, og Kasfjorden ble dampskipsanløpssted, men i Harstad hadde det første dampskipet vist seg så tidlig som i 1838. Nye redskaper, nye plantesorter og nye driftsmåter ble tatt i bruk i jordbruksdriften, og bidro til en sterk effektivisering på dette området. Det skjedde store forbedringer innen skoleverket, og lokalavisen ble mot slutten av hundreåret stadig mer allemannseie. Nedenfor har jeg sett nærmere på noe av dette, og prøvd å finne hvorledes det tidsskifte som fant sted, også satte sitt preg på Kasfjord-bygda.

Veibygging

I 1830 ble kasfjordgårdene overført fra Kvæfjord til Sand tinglag med ytre Elgsnes som fast tingsted for hele nordre delen av Hinnøya og dessuten Grytøya og Bjarkøy. Fra 1855 ble Kasfjorden lagt inn under Trondenes tinglag som riktignok også bestod av Sand sokn, men som bortsett fra dette, fra nå av fikk sammenfallende grenser med Trondenes herred og Trondenes sogn – det området som senere ble delt i kommunene Skånland, Sandtorg og Trondenes.

Før 1830 hadde altså gårdene i Kasfjord i verdslige anliggender tilhørt Kvæfjord tinglag hvor indre Elgsnes helt til 1818 hadde vært tingsted. Hit kom lensmann, fogd og skriver to ganger i året, og her møtte da almuen i tinglaget fram for å gjøre opp for seg strafferettslig, sivilrettslig og økonomisk, orientere seg om kunngjøringer og forordninger gitt av overordnete myndigheter, og for å slutte private avtaler, kjøpe og selge eller kanskje bare for å oppleve den aktivitet som tinget førte med seg. Slik omtrent var situasjonen også i tidsrommet mellom 1830 og 1855. Det er grunn til å gå ut fra at kasfjærdingene også var godt tilfreds med at tingstedet nå lå på ytre Elgsnes, ettersom de jo hadde nesten like kort og grei vei dit som de hadde hatt tidligere da tingstedet lå på indre Elgsnes. Trondenes tinglag hadde derimot tingsted i Forhamn til å begynne med, og for kasfjærdingene ble reiseveien fra 1855 adskillig lengre. Derfor var det vanskelig for dem å avfinne seg med denne ordningen.
Likevel var der kontaktbehov og ferdsel også landverts sørover fra Kasfjord. Fra gammelt av hadde bygdefolket søkt Trondenes kirke i alle kirkelige forbindelser – gudstjeneste, dåp, konfirmasjon, giftemål og begravelse. Eksempelvis kan nevnes at kirkegården ved Fageråsen ikke ble anlagt før i 1928. Denne ferdselen økte særlig etter at formannskapslovene kom i 1838 med bl.a. formann- og representantskap, skole-, forliks- og fattigkommisjon hvor også folk fra Kasfjorden var innvalgt og måtte møte, dels på Trondenes og dels i Harstad.

Etter hvert som Harstad vokste, og fram mot århundreskiftet fikk et stadig mer bymessig preg, ble dette stedet et naturlig sentrum for alle bygdene omkring i herredet. Også som handelssted mistet samtidig Elgsnes sin betydning. Denne utviklingen førte i tiden etter 1855 bl.a. også med seg et økende behov for bedre veiforbindelse sørover fra Kasfjorden. Selv om de fleste transportbehov gjennom hele århundret sikkert ble besørget med båt, var allerede i 1855 vei fra Bergsbrua til Kasfjorden, ”omtrent 1 Mil,” under arbeid.[132]

Så tidlig som i 1826 bestemte Stortinget at bl.a. veien over Kvæfjordeidet skulle høre inn under de offentlige veiene. Men dette betydde ikke at der ble gitt statsbevilgninger til dette anlegget. Ved hjelp av innsats fra oppsitterne i Kvæfjord og Trondenes kunne man i 1847 likevel ta seg fram med hjulredskap på strekningen mellom Bergseng og Gåre. De første offentlige bevilgninger til Kvæfjordveien kom ikke før i 1856-60.

Formannskaps- og representantskapsmøte 19. januar 1851 behandlet skrivelse fra veiinspektøren, dvs. lensmannen, vedrørende privat opparbeiding av vei mellom Bergsbrua og Kasfjorden. Jeg har ikke funnet inspektørens henvendelse, men av den uttalelsen som ble vedtatt med 9 mot 9 stemmer, aner en hva saken gjaldt:

[132] Opplysning i lensmannens 5-årsmelding til amtm. for 1851-1855. Ark.: St.ark. i Tr.sø.

> Oppsidderne mellom Kilhus og Kasfjord fritages for Opparbeiding og Vedligeholdelse af Veien Bergsbroen – Trondenes mod at de selv oparbeider og vedligeholder Veien mellom Bergsbroen og Kasfjord.[133]

Amtmannen krevde ny behandling ettersom ordførerens dobbeltstemme hadde vært utslagsgivende. Enden ble at der ikke lenger var noe spørsmål om fritak, men at "Vedligehold af Veien paa Strækningen Kilhus- Kasfjord tilligger Opsidderne.
Denne saken avdekker minst tre forhold, nemlig at

- det foregikk en eller annen form for veibygging til Kasfjord i 1851,
- bygging og vedlikehold av bygdeveier skjedde "in natura", dvs. ved arbeidsinnsats fra oppsitterne og
- det hersket en viss uenighet mellom veiinspektøren og oppsitterne om hvilke bygdelag som skulle delta i arbeid på de forskjellige strekningene.

Dette var sikkert også bakgrunn for lensmannens opplysning i 5-årsmeldingen for 1851-1855. Den 22. april 1861 fattet Trondenes herredstyre med 14 mot 7 stemmer vedtak om å bygge vei over Hinnøya fra Kasfjord til Sandtorg. Arne Hansen fra Lundenes leverte protest underskrevet av mange oppsittere på Grytøya, Åkerøya og Tjøtta.[134] Fogdens anmerking til vedtaket, som var fattet etter forslag fra veiinspektøren, lensmann Gylche, viser at representantene ennå ikke hadde noen god greie på hva som måtte til for å bygge vei. Bortsett fra opplysning om veibredden – 5 alen eller ca. 3 meter – manglet vedtaket etter fogdens mening en hel rekke vesentlige forutsetninger for å kunne realiseres – teknisk faglig kompetanse, økonomisk oversikt og plan, tilsagn fra berørte oppsittere om vederlagsfri avståelse av grunn, tillatelse til å ta stein og grus. På et så sviktende grunnlag kunne ikke fogden gi sin tilslutning til vedtaket, men det ble visstnok likevel approbert ved kongelig resolusjon 12.8.1862, skjønt jeg ikke har funnet noen slik resolusjon på nevnte dato.

I følge veiloven av 1851 kunne den enkeltes arbeidsinnsats byttes med penger innkrevd sammen med annen skatt, men dette ble først i slutten av hundreåret aktuelt i Trondenes. Før den tid ble både opparbeiding og vedlikehold av bygdeveier organisert og gjennomført på den måten at et bestemt distrikt inndeltes i roder, og oppsitterne hadde å møte fram til arbeid på den roden de tilhørte. En rodemester hadde sammen med veiinspektøren ansvar for å sammenkalle mannskapene – i Trondenes var som nevnt lensmannen veiinspektør – og sørge for at alle utførte sitt årlige pliktarbeid. Det kunne være fra 1 til 6 dager alt etter størrelsen på matrikkelskylda. Innafor denne tidsrammen kunne også tjenestedrenger, løskarer og husmenn tilpliktes å gjøre veiarbeid. Snart sagt alt som kunne krype og gå, måtte stille opp.

Å organisere veibyggingen i kommunen på denne måten, vakte mye motstand. For det første var det vel ennå også i tiden etter 1860 så at mange ikke betraktet det å bygge vei som særlig viktig. Fra Arilds tid hadde folk i Trondenes klart seg med sjøverts trafikk i alle behøvelige ærender utenom gården, og folk flest så neppe større behov for å forandre på dette. Når så Per og Pål i tillegg fikk pålegg om veiarbeid i områder hvor de sjelden eller aldri ferdes, ble påleggene enda mer ubegripelige. Dette siste var nok hovedårsaken til grytværingenes protestskriv.

For det andre kom innkalling til veiarbeid som regel på ei tid av året - gjerne om våren/sommeren - da alle var svært opptatt med arbeid både på sjø og land.

---

[133] Ark.: Harstad byark. Gml. ark.overs. nr.8: Forhandl. protok. for Tr.nes herredstyre 1838-1864.
[134] Ark.: Harstad byark. Gml. ark.overs. nr.14, Kopibok for Tr.nes form.skap 1855-1885.

Alt i alt var det ikke å vente at det skulle komme noen fart i veibyggingen i Trondenes kommune mellom 1850 og 1870.

Folks uvilje kom til uttrykk på forskjellig vis. Mest åpenbar var den når det gjaldt vedlikehold av Kvæfjordveien, og lensmannen hadde i hele perioden 1850 – 1870 store problemer med å få organisert og utført dette arbeidet. Formannskapet sendte således dette brevet til veiinspektøren 12.mai 1858:

> Ved hoslagt at fremsende Amtets Skr. af 30. f.M. tillader man sig at anmode Hr. Veiinspektøren om at afgive Betenkning om den hensigtsmæssigste og billigste Maade som Veien over Qvæfiordeidet for Kommunens vedkommende kan vedligeholdes paa. Nævnte Skr. ledsaget af Deres Betænkning desangaaende bedes remiteret om muligt inden 21. Dennes.

Noe annet forslag hadde nok ikke veiinspektøren, for ennå så seint som i april 1871 skrev han til formannskapet og uttalte at

> Vedligeholdelsen af Qvæfiordveien har møtt uvilje af de Arbeidspliktige.

Først så sent som i 1887, etter mange års ”uvilje,” kom det meddelelse fra formannskapet om at lensmannen ikke måtte ”lade noget Arbeide udføre paa Kvædfjordveien.”

Til veisambandet hørte også bygging og istandsetting av bruene. På veien mellom Sama og Kasfjorden gjaldt det bruene over Bergselva og Ervikelva. Også når det gjaldt disse arbeidene, rådde tilfeldighetene. Den 26. mai 1859 tok Markus Rasmussen fra Kasfjord opp forslag i herredstyret om ”Opførelse af en Gangbro over Bergselven ved dens Udløb.” Herredstyret fattet enstemmig vedtak om å stille 12 spdl. til disposisjon under forutsetning av at Markus Rasmussen og Ole Kristoffersen påtok seg å ”bortakkordere og føre Tilsyn med Arbeidet.”

Den 3. oktober 1863 skrev kst. Lensmann L. M. Hansen til Trondenes Kommunebestyrelse og gjorde oppmerksom på Brua over Ervikelva.

> Denne Bro er saa nedraadnet, at det er forbundet med Fare at passere den med Hest og Las; thi allt Træverket, saavel Bordene som Aaserne er
> aldeles forrådnet.

Steinkarene på begge sider var gode, så det ville bare bli tale om trematerialer og arbeidspenger, i alt anslagsvis 25 – 30 spdl.

> Da Broen er saa at sige upassabel og Vinteren stunder til er det nødvendigt at faa Reparasjonen udført snarest mulig.

I 1865 var Bergsbrua igjen blitt svært skrøpelig, og da besluttet herredstyret enstemmig at

> Istandsettelsen bliver at besørge udført snarest mulig og paa hensigtsmæsigste Maade med Ole Kristoffersen, Berg, der paatager sig samme.

Det tok sin tid å komme i gang med veien mellom Kasfjorden og Sandtorg. Ikke før i 1865 dukker den igjen opp i dokumentene. Den 9. september det året kom det skriv fra oppsitterne på Alvestad og i Dale hvor de ba seg fritatt for istandsetting av veien mellom Kasfjord og Sandtorg. Herredstyret vedtok denne gangen enstemmig at "Skrivelsen vedlægges Protokollen." Samme året behandlet kommunestyret skriv fra lensmann Strøm vedrørende

> Paabegyndelse af Veien mellom Kasfjord og Sandtorg m.m. Man besluttede med Hensyn til Arbeidsredskaber at det paalegges de Arbeidspliktige selv at medbringe og tillegge disse. Imidlertid anmodes Lensmanden om at undersøge hos Amtet om der ikke kunde være Arbeidsredskaber at erholde tillaans hos Veibestyrelsen i Maalselven.

Av alt dette er det ikke vanskelig å forstå at helt andre virkemidler måtte til dersom det skulle bli bygd brukbare veier "paa Hindøen fra Kasfjord til Sandtorg." Ennå så seint som 24. juni 1871, da kommunestyret behandlet innstillingen fra en komite "betreffende Herredets Veie," baserte man seg fortsatt på systemet med rodeinndeling og arbeidsytelse in natura. I kgl. resolusjon 25. mars 1872 meddelte Indredepartementet

> Approbation paa en af Trondenes Sogns Kommunebestyrelse under 24. juni 1871 fattet Beslutning om Oparbeidelse og midlertidig Vedlikeholdelse af forskjellige Bygdeveie inden Herredet ved Pligtarbeide, udlignet foruden paa Jordbrugerne tillige paa Formandsskabsdistriktets Husmænd, Inderster, Strandsiddere og Løskarle.

Kort tid etter at kommunestyret hadde behandlet veikomiteens innstilling, må representantene likevel ha blitt klar over at vedtaket i saken ikke var egnet til å få fart i utbygging av herredets bygdeveier. Allerede 10. august 1872 kom nemlig saken på nytt opp, og til dette møtet var også kaptein Krag invitert for å orientere om aktuelle synspunkt vedrørende veibygging.[135]

> Efter et længere Foredrag af Kaptein Krag forudser Herredstyrelsen efter nærmere Overveielse – at Kommunens økonomiske Stilling og Bæreævne ikke for Tiden tillader at afgive så stort Bidrag som udfordres til oparbeidelse af Veier rundt hele Herredet, og da Almuens Befatning med Fiskeri og Jordbrugsdriften bliver til væsentlig Hindring for Oparbeidelse af flere Veilinier, maa man herved foretage forandret Beslutning med hensyn til Veianleggene inden Herredet. Det besluttedes saaledes enstemmig: Af de i den Kgl.Res. af 25. Marts 1872 aproberede Veie inden Trondenes Herred, bliver Veistykket fra Sama til Sandtorg først søgt fremmet, til hvilket Øiemed man anmoder Hr. Kaptein Krag om at foranstalte detailleret Overslag over dette Veistykke, for at Sagen kan blive nedstkommende Storting forelagt til Bevilgning af Veifondet.

Kaptein Hans Hagerup Krag (1829 -1907) var fra 1852 knyttet til veivesenet, og var veidirektør 1874 -1903. Denne kapasitet på området hadde med sitt foredrag overbevist representantene om at skulle det komme noen fart i veibyggingen i kommunen, måtte saken gripes an på en helt annen måte enn hittil. Plan, prioritering, teknisk bistand til utstikking, kostnadsberegning m.v. og økonomisk støtte fra staten er med dette vedtaket blant de viktigste virkemidler som måtte til.

Herredstyrets uttalelse og vedtak må likevel mer ha vært ført i pennen som uttrykk for en viss optimisme etter å ha hørt et entusiastisk foredrag. Hverdagens problemer var i alle fall ikke ryddet av veien i og med en ny erkjennelse. For folk på strekningen fra Bergsbrua og

---

[135] Ark.: Harstad byark. gml. ark.overs. nr. 14, 1855-85.

nordover i kommunen innebar dessuten også vedtaket et tilbakeskritt ettersom man valgte å prioritere veien fra Sama og sørover til Sandtorg. Til tross for denne prioriteringen, var ikke veistykket mellom Sama og Breivika ferdig før i 1892. Før den tid må det forresten også ha foregått noe veibygging på Grytøya, for i 1887 forelå en regning på 1144 kroner for dette veianlegget.[136] Aktiviteten på området var nok likevel overveiende svært laber i hele den nordligste delen av Trondenes kommune også mellom 1872 og 1890.
Ettersom tiden gikk, innså likevel folk som bodde på strekningen mellom Sama og Skjærstad, i stadig stigende grad betydningen av veiforbindelse med handelsstedet Harstad som var i vekst, og en utålmodighet gjorde seg gjeldende, særlig i tiden etter 1890. Nå hadde folk i deler av Sørbygda fått vei. Nå måtte turen være kommet til nordbygdingene, og kasfjærdingene kunne nå benytte avisen til å gi uttrykk for sine krav. Interessant er det også at saken "Om veien fra Harstad til Kastfjord" ikke fremmes av enkeltpersoner, men kommer til uttrykk gjennom et talerør for hele befolkningen, nemlig ungdomsforeningen "Fremskridt."[137]

> Det er saa ofte nu for Tiden, at man ser fremsat Krav og Ønsker fra de forskjellige Distrikter af vor Bygd om, at Kommunen enten ved direkte Ydelser skal komme dem til Hjælp eller ved sin Innflydelse søge bevirket, at der fra andet Hold kan komme Hjælp til Bygning af Veie, Broer osv.; men fra vort Distrikt er det meget sjeldent at høre noget i denne henseende. Man kunde derfor fristes til at tro, at Befolkningen her var saa overmaade vel hjulpen i alle Henseende, at den ikke havde noget ønske at fremføre, noget Krav at stille. Dette er dog ikke Tilfeldet. At gnaale om saadant noget som om Bevilgning af Kommunen til at bygge Broer over Snevand-Bække, der bliver tørre om Sommeren, eller til at bygge Veie, hvorpaa Kreaturene kan spadsere til Havnegangen, - saadant synes vi er vel smaat. Men der er et Savn som vi har følt i lang tid, og som vi ønsker tilfredsstillet, og det er det som vi vil pege paa gjennem disse Linjer, - pege paa det især for den ærede Herredstyrelse. Det er nemlig Savnet af en vei fra Harstad til Kastfjord.
> Enhver Begrundelse for Nødvendigheden af denne Vei synes os fuldstendig overflødig. Naar man ved , at Harstad – foruden at være Mødeplads for alle offentlig Sagers Afgjørelse – tillige er vort Poststed, og det omtrent eneste Sted , hvorfra vi henter vore Nødvendighedsartikler, og hvor vi kan faa afsætte hvad vi har til overs af Jordbrug og Fiskeri, naar man ved, at Strøget har en Udstrækning og efter vore Forhold tæt Befolkning – bare Kastfjord henimod 300 Mennesker, naar man ved, at Søveien er saa lang og besværlig, at den er umulig, og al Færdsel derfor maa gaa over Land, da kan der ikke være mer end en Mening om Berettigelsen af Kravet om at faa denne Vei og om denne Veis Absolutte Nødvendighed.
> Den burde have været den første Vei her i Trondenes; men den kunde ikke blive det, da der blev skreget paa, at man allerede havde Vei. Javist; det var en slags Vei. Man maatte have vei eller Stedet blev uboeligt, ja paa det nærmeste det. Man maatte hakke saapass til, at man kunde komme frem. Og havde for Sørbygden det eneste Kommunikationsmidlet været Landeveien, saa var man der ogsaa bleven nødt til at hakke Veien saapas, at det havde været farbart i samme Grad som til Kastfjord.
> Saaledes vil det forstaaes, at hvad der satte Kastfjordbygden tilbage for Sandtorv-Veien, nemlig Pegningen paa den vei, som allerede var til Kastfjord, det er netop det bedste Bevis for Kastfjordveiens absolutte Nødvendighed.

[136] Møte i Trondenes herredstyre 16.12. 1887.
[137] Artikkel i Tromsø Amtstidende datert 21. mai 1889.

> I et Møde, som Ungdomsforeningen "Fremskridt" afholdt den 15de d.M., blev det paa det skarpeste framholdt, saavel af Foreningens Medlemmer som af udenforstaaende, at veien var absolut nødvendig, at kravet fra Distriktet, om at faa den oparbeidet snarligst mulig, var fuldt ud berettiget, og at det vilde være hensynsløst og uretfærdig, om nogen anden Veibygging herefter skulde gaa foran. Til slut blev vedtaget en Resolution, hvori der paa det stærkeste blev henstillet til herredstyrelsen at gjøre hvad den kunde, for at Kastfjord-Veien snarest kunde blive oparbeidet.
> Resolutionen lød saaledes:
> Forsamlingen forventer, at Trondenes Herredstyrelse gjør, hvad der staar i dens magt for, at Bevilgning af Staten kan erholdes til Oparbeidelse af Veien fra Harstad til Kastfjord, da denne Vei, hvad Nødvendigheden angaar, staar øverst blant de Veie, som der for Tiden er tale om inden Trondenes.

Sikkert etter flere påtrykk fra befolkningen på strekningen sendte herredstyret dette telegrammet til veidirektøren 27. mai 1890:[138]

> Veistykket Sama – Kasfjord er efter Conferanse med Veibestyrer Holst 10.794 m langt, beregnet til at koste kr. 47.100. Det Distrikt, der direkte er interesseret av Veien, har 111 Gardbrugere, 123 Husmænd og Inderster. Til sammen 1306 Mennesker, 105 Heste, 659 Storfæ, 1321 Smaafæ, dyrket Mark og Slaatteland 8800 Meters Længde. I dette antagelig Amtets tættest bebyggede Strøg er Fremkomsten med Hjulredskab omtrent umulig, og danner Veien en aldeles nødvendig Fortsættelse og Afslutning paa Veianlægget Sama – Fuskevaag samt staar i Betydning og Færdsel betydelig over dette. Søveien regnes for 5 Mil kan lidet benyttes. Idet man tillader sig henvise til Amtsformannskabets Forslag saavel 10-Aarige som 6-Aarige Veiplan nærer man det Haab at Veidirektøren ikke vil udsette Paabegyndelsen af dette aldeles nødvendige Veianlæg længer end deri nævnte Planer forudsat.

Dette bildet som er tatt så seint som i 1930, viser bl.a. veien slik den var på det tidspunkt mellom Aunaleet og Skjærstad. I løpet av de første 30 årene etter byggingen kan neppe standarden på dette veistykket ha gjennomgått vesentlige forbedringer. Bilen kommer seg vel fram på sommerføre, men noen komfortabel kjøretur kunne det knapt være tale om. Foto utlånt av Norsk Folkemuseum.

[138] Journal og kopibok for Trondenes herredstyre 1886-1901. Ark.: Harstad byark., gml. ark.plan nr. 26.

Allerede i 1880 hadde det skjedd store forandringer også i amtets holdning til veiutbygging. Budsjettet for dette året har bl.a også med oppretting av en veikasse for Amtet. Flere herreder hadde nå vedtatt å bevilge 1/5 av utgiftene til anlegg av bygdeveier som ble bygd med statsbidrag.[139]

Konklusjonen så langt blir derfor etter dette at i 1890, da det ble argumentert så sterkt for vei nordover fra Sama til Kasfjord, var det foretatt oppstikking og kostnadsberegning av veistykket – det skjedde i 1887 – og kommune, fylke og stat ytet nå bidrag til alle veianlegg som var vedtatt utbygd.

Av tilgjengelig arkivmateriale framgår at veien Sama – Kasfjord ble påbegynt 24. oktober 1894 med en statsbevilgning på 17000 kroner. Det opprinnelige, totale overslaget var som nevnt 47000 kroner, men i 1894 var dette beløpet justert og nå blitt til 66.700 kroner. Det var da også regnet med arm til "Dampskibsanløbsstedet i Kasfjord." De 10794 meter strekker seg fra Karl Kanebog på Sama, langs eksisterende vei til krysset ved Evald Markussens tidligere forretning.
I tillegg kom så veiarmen videre nedover til "Dampskibsanløpsstedet." Alt i alt skulle det etter den opprinnelige planen bygges 6555 meter med 4 meters bredde mellom veiskuldrene, 2754 meter med 3,75 meters bredde og 1485 meter med 2,5 meters veibredde. I 1896 kom også armen Ervik – Stornes, og i 1897 Auna – Nupen med. Arbeidsstyrken varierte mye i antall med størrelsen av de årlige bevilgningene. I 2. kvartal 1895 arbeidet således 60 mann på veien, i 3. kvartal 1897 40 mann og i 3. kvartal 1898 39 mann. I 1895 er forresten anført i rapporten at dagsverkene nå var redusert til 10 timer, med daglønn kr.2,99 og akkord kr.2,65. For hest og mann var de tilsvarende satser kr. 4,73 og 4,19.

Den 29. juli 1899 opplyser avd.ing. Saksegaard, som var faglig ansvarlig, at veianlegget Sama – Kasfjord med arm fra Ervik til Stornes, i alt 14,5 km, var endelig ferdig til framtidig vedlikehold av distriktet. Med noen forbehold skjedde overleveringen 1. august 1898. Den 22. november 1901 er meddelt at hele veistrekningen til Nupen er endelig overtatt. Siste overslag før ferdigstillelsen viser total kostnad for hele veianlegget på om lag 135.000 kroner. Veistykket Sama-Harstad var naturligvis en grusvei, men den hadde fått et "chaussedekke." Det vil si at veibanen bestod av et lag med stein, grus og pukk for at den bedre skulle tåle større belastning på grunn av økende trafikk. Denne måten å bygge vei på, var ny, og gjaldt få veier i hele amtet.

Anbud
paa
Vinterveiarbeide.

Herved indbydes til Anbud paa Udførelse af det nedenfor nærmere omhandlede Vinterveiarbeide i Trondenæs for de 3 første Aar fra og med indeværende Vinter.

A. Sneplogkjöring med Snemaaking, Staup- og Isbugning paa Veistrækningerne

1. Seljestad söndre—Bergsbro.
2. Sama—Trondenæs—Altevaagen.

Kommunen holder en Sneplog for hvert af disse Stykker.

B. Farbarholdelse af følgende Strækninger, der „veies" med Hest og Slæde efter lidt större Snefald, samt Snemaaking, Staup- og Isbugning.

1. Fauskevaag—Sövik (Veiskillet).
2. Sövik—Sövikmarken (Gaarden Elven).
3. Sövik—Blomjotskaret.
4. Blomjotskaret—Olderelven.
5. Olderelven—Heiden nordenfor Bredviksvingen.
6. Bredviksvingen—nordre Ende af Kanebogmyren.
7. Kanebogmyren—Seljestad söndre.
8. Bergsbroen—Ervik (Veiskillet).
9. Ervik—Stornæs.
10. Ervig—Vandingskummen ved Mökkaland.
11. Vandingskummen—10-Kilometerstötten.
12. 10-Kilometerstötten—Kastfjord samt Auna—Skjærstadskillet.
13. Skjærstadskillet—Nupen (Kvædfjord Grense).

Det samlede Arbeide udföres paa forsvarlig Maade og efter Veistyrelsens Anvisning. Kommunen skal have Ret til, forsaavidt Arbeidet i nogen Henseende forsömmes, at leie Folk til dets Udførelse paa vedkommende Kontraktörs Regning, saaledes at de herved forvoldte Udgifter fratrækkes Kontraktsbeløbet ved dettes Udbetaling efterskudsvis for hver Vinter.

Nærmere Oplysninger erholdes hos Amtsingeniören (Adresse Harstad), til hvem Anbud, særskilt for hvert af ovennævnte Veistykker, indsendes inden 18de November d. A.

Man forbeholder sig Ret til at antage hvilkensomhelst af de indkomne Anbud saavelsom til at forkaste samtlige.

Vedlikehold av veiene

Fram mot århundreskiftet hadde Trondenes herred i alt omlag 85 veikilometre. Dels gjaldt det veier bygd med statsbidrag, dels med

[139] Amtstingsforh. er trykt og finnes i st.ark. i Tr.sø.

amtsbidrag og endelig ca ei mil med eldre veier, i alt vesentlig bygd som naturalarbeid. Brukerne av matrikulert eiendom utførte som nevnt opprinnelig også sommervedlikeholdet som naturalarbeid. Veiene ble inndelt i roder som fordeltes på de enkelte brukere etter matrikkelskylden på samme måten som når det skulle bygges vei. Om vinteren hadde det knapt nok vært noen form for vedlikehold, bare litt snømåking og snøplogkjøring her og der, som regel utført av brukerne i fellesskap og etter tur. Etter hvert som veilengden økte, meldte behovet seg for et mer tidsmessig vedlikehold. Ordningen med naturalarbeid slik det ble praktisert, opplevdes dessuten som urettferdig fordi det ikke omfattet alle brukere, men bare dem som eide matrikulerte bruk. Kommunen nedsatte derfor i møte 13. 12. 1901 en komite til å utrede vedlikeholdsspørsmålet. Komiteen avga innstilling datert 8. april 1902. Den foreslo å tilsette 3 faste veivoktere til å ivareta vedlikeholdet av statsveiene. Dette burde utføres i perioden april-oktober med i alt 117 arbeidsdager a 3 kroner. I tillegg ville det bli behov for leid hjelp til et passende beløp. De som ble tilsatt, måtte selv holde redskaper, men likevel slik at kommunen til dette formål bidro med et engangsbeløp av 30 kroner.

Komiteen foreslo å vedlikeholde herredsveier og eldre veier med leid hjelp en gang årlig, nemlig om våren, og for øvrig når det var påkrevet.
Vintervedlikeholdet på strekningen Fauskevåg-Nupen med arm til Sørvikmark, Stornes og Kasfjord samt Sama-Trondenes burde lyses ut på anbud og omfatte snøplogkjøring, snøskufling, ishugging etc. Her var det forutsatt at kommunen skulle skaffe det nødvendige utstyr.

Herredstyret sluttet seg til komiteens forslag med den forandring at "sneplogkjøring i Trondenes herred indskrænkes indtil videre til at gjælde strekningen Seljestad-Bergsbroen og Sama-Trondenes-Altevaagen mod at herredet påtager sig at holde de øvrige offentlige veie farbare ved sneskufling, ishugging m.v."

Med en stor annonse 10.11.1902 i Harstad Tidende, som da var begynt å komme ut, lyste kommunen vinterarbeidet ut på anbud i samsvar med vedtaket. I desember 1902 stod annonse i "Hålogaland" hvor 3 stillinger som veivoktere lystes ledig fra våren 1903. En av strekningene var Berg-Nupen (Kvæfjord grense) med armer til Stornes og Kasfjord. Den første veivokteren på denne strekningen var Hans Nilsen fra Grunnvassbotn som innehadde stillingen til han reise til Amerika straks etter nyttår i 1911.

Veivogtere.

I Henhold til Herredsstyrets Beslutning i Trondenes fra vaaren 1903 ansættes 3 faste Veivogtere, nemlig en for hver af efternævnte Veistrækninger:

1. Fauskevaag—Bredvik med arm til Sövikmarken,
2. Bredvik—Harstad—Berg (Skiftet mod Viken)
3. Berg—Nupen (Kvædfjord Grænse) med Arme til Stornes og Kastfjord.

Den aarlige Lön er Kr. 350,00 beregnet efter 117 Arbeidsdage. Nærmere Oplysninger erholdes hos Amtsingeniören, til hvem skriftlige Ansögninger, bilagte med Skudsmaal indsendes snarest, senest inden 31te December d. A.

Veien til Kasfjorden var nå farbar med hjulredskap sommerstid, men den som vet hvorledes værforholdene på strekningen kan være om vinteren, skjønner at noen helårsvei med fast forbindelse med Harstad var det ikke tale om. Den saken som ungdomsforeningen "Fremskridt" tok opp på sitt møte 15. mai 1889, hadde nå likevel funnet sin løsning.

Dampskipsekspedisjon, post, telefon, telegraf

Hjuldamperen ”Prinds Gustav” innevarslet en ny epoke også for postførselen langs kysten da den kom nordover på framvisningstur i 1838. Ut på ettervinteren i 1840 kom et nytt og større dampskip, ”Prinds Carl”, til Harstad. Hans Chr. Bergersen forteller om denne begivenheten at selv om det var vinterstid,og det nettopp hadde kommet mye snø, gikk folk nærmest mann av huse – ja, like til fra Kvæfjord kom ungdom på ski over Åsemyrene og forbi Kasfjorden på vei til Harstad – for å se det nymotens vidunder.

Før 1838 ble posten fraktet nordover av postførere etter bestemte ruter og biruter. Noe gikk selvsagt også som leilighetspost med jektene til og fra Bergen. Mye kunne det i alle fall ikke være tale om, for post til Nord-Norge var ennå for det aller meste et anliggende for embetsverket. Posten ble avlevert på Trondenes, og her ble den opplest og utlevert når det var kirkesøndag, eller den ble sendt med leilighetsskyss til bestemmelsesstedet. Allerede i 1848 var Harstad blitt dampskipsanløpssted med Wilhelm Kaarbø som ekspeditør og poståpner.[140] Men postførselen var ennå i tiden etter 1850 uregelmessig, og det kom mange klager over dette. I Trondenes bygdebok står å lese at herredstyret behandlet en slik klage i 1875, og ba om at amtmannen måtte ta affære. Vender vi nå tilbake til desember1850, sendte Det Kgl. Post- og Marinedepartement da ut skrivelse om at ”Prinds Gustaf” vinteren 1851 skulle gå i rute mellom Trondheim og Hammerfest, og anløpe Harstadhavn etter følgende plan:

21. februar nordover fra Harstad,
2. mars sørover fra Harstad,
21. mars nordover fra Harstad og
16. april igjen nordover fra Harstad.: [141]

Følgende eksempel fra 1860 viser hvordan det kunne være å sende post. Vi befinner oss på Aun, men bortsett fra at man derfra måtte i båt, er forholdene nokså mye de samme som om avsenderen hadde bodd i Kasfjorden: Den 31. desember 1859 skulle forstanderen for ”Den frie apostoliske Christelige Menighet i Trondenes,” Bernt Johannessen som bodde på Aun, sende til amtmannen en lovpålagt oversikt over menighetens medlemmer, samt over fødte og døde og inngåtte ekteskap i løpet av 1859. Nå ble innsendingen noe forsinket, og i den forbindelse skrev Bernt Johannessen i et vedlegg til oppgaven:[142]

> Da der imidlertid har passeret 2 nordgaaende Poster uten at jeg har sendt Sagen, skylder jeg at opplyse, at den gang Skrivelsen kom hertil – den 22. d. m. – var jeg borte i et Besøg, jeg gjorde for nogle af mine Troesfeller i Sand, og kunde altsaa ikke benytte samme Uges Post. Heller ikke med siste Post fikk jeg anledning. Min reise til Posthuset, der ligger en god Miil herfra, blev forsinket av et slemt Uveir som brød ud den 10. og varede t.o.m. den 13. dennes.

[140] Oppl. fra Postmuseet.
[141] Ark.: St.ark. i Tr.sø, off. ark., katalog nr. 153.
[142] Ark.: Amtm. i Tromsø, private arkiver, Dissentersamfunn.

I årene som fulgte, økte postmengden til Kasfjord merkbart. Folk begynte å skrive brev, tinge aviser, skaffe seg opplysninger ved bestilling av prospekter og brosjyrer, og bestille varer av forskjellig slag. Det ble flere dampskipsanløp i Harstad, og regulariteten bedret seg. Men mellom Harstad og Kasfjorden måtte posten ennå i mange år etter 1860 bringes med leilighetsskyss.

Dampskipsanløp opprettes i Kasfjord

Tromsø Amts Dampskipsselskap startet sin virksomhet i 1868. Året etter sendte amtmannen brev til postmesteren i Tromsø som hadde ansvaret for postførselen i fylket, om at han måtte treffe forføyning til befordring av post med dampskip til og fra samtlige anløpssteder i ruten som TADS på det tidspunkt trafikkerte. Dette hadde sin bakgrunn i at Staten hadde gjort avtale om postbefordring med TADS for en fast, årlig sum. Av et senere skriv fra Amtmannen om samme sak, framgår at selskapet ”skal trafikere i den utstrekning som departementet bestemmer.” Dette førte ikke til noen direkte forandringer i postførselen til Kasfjorden, for stedet ble ikke tatt opp på ruteplanen i første omgang. Nærmeste anløpssted var ytre Elgsnes med Ole Normann som ekspeditør. I årene fra 1868 til 1874, da det var særdeles gode sildeår også i Sør-Troms, ble det om høsten i den beste fisketida opprettet særskilt postrute som trafikkerte strekningen Harstadhamn – Elgsnes – Grøtavær – Bjarkøy, men det står ingen steder at Kasfjord var innlemmet i denne ordningen verken til sjøs eller lands.

I 1873 hadde Mathias Iversen etablert sin handelsvirksomhet på Erikstad i Kasfjorden, og bygde i den forbindelse brygge og kai ute i Bukta med sikte på også å kunne ekspedere amtsrederiets skip så snart de måtte komme til å anløpe stedet. Han øvde nok på eget initiativ press på amtsselskapets direksjon for å få dette til, og det kom dessuten også stadig klager fra politiske organer til TADS på at det var for få anløpssteder, og at skipene ikke holdt ruteplanen. Selskapet på sin side brakte klagene videre til departementet, og i forbindelse med en avtale mellom TADS og sentralmyndigheten om størrelsen på statstilskottet for 1875, kom man til enighet om en viss tilskottsforhøyelse mot at selskapet sa seg villig til å utvide rutenettet fra samme år. Det var bakgrunnen for at ”Erikstad i Kasfjord” kom med på ruteplanen for Tromsø Amts Dampskipsselskab fra og med 1875. Fra 15. august det året hadde Erikstad anløp hver 14. dag i rute som gikk ut fra og endte opp i Tromsø. Avgang fra Tromsø mandag innebar anløp av Erikstad onsdag samme uke. Elgsnes ble øyensynlig ennå betraktet som et mer sentralt sted enn Erikstad, for der var det anløp hver uke. Det var i denne første tiden ingen særskilt postekspeditør om bord i skipene. Kapteinen måtte påta seg ansvaret for posten ved siden av å være los og billettør, og dessuten ordne med godset. På anløpsstedet Erikstad hadde ikke ekspeditøren til å begynne med noen særskilt godtgjørelse for å ta hand om posten. Sannsynligvis bestod hans arbeid og ansvar i å motta vanlig post som på forhånd var pakket, og utlevere den til adressatene. Men dette innebar ikke at ekspeditøren overhodet ingen lønn hadde, for han kunne beregne seg gebyr av forskjellig størrelse, alt etter hva slags frakt det dreide seg om. Og her var mange kategorier – passasjerer, varer, målegods, tørre varer i sekker eller fustasjer, våte varer, veiegods, hunder og ”voiturer” og endelig diverse. Hva det kunne bli av alt dette på datidens Erikstad, er ikke godt å vite, men noen stor inntektskilde var det neppe tale om.

Kasfjorden hadde, som vi forstår, fra og med 1875 fått tilknytning til den øvrige del av landet og verden på en helt annen og framtidsrettet måte enn tilfellet hadde vært tidligere. Selv om

regulariteten ikke alltid var like upåklagelig, ble det nå på mye kortere tid enn tilfellet hadde vært tidligere, mulig både å reise selv, og sende eller motta varer av forskjellig slag. Senere kom det ruteendringer som også for Erikstad innebar ytterligere forbedringer, først i 1885 med ukentlige anløp, og så i 1895 da det ble to turer hver uke i sommerhalvåret og en i vinterhalvåret.

Jeg går ut fra som sikkert at Mathias Iversen var post- og dampskipsekspeditør fra 1. juli i 1875 – i alle fall inntil nye eiere overtok handelsstedet, og han fortsatte kanskje etter at noen oppsittere sammen med hans far hadde kjøpt gården i 1878. Dette foreligger det ingen opplysninger om, så det er bare noe jeg kan tenke meg.

Oppretting av poståpneri i Kasfjorden

Da Kristian Brun ble eier av handelsstedet i 1880, ble han sikkert også ekspeditør for post og annet gods. Det var han i alle fall i 1886, for det året skriver amtmannen i brev til departementet at Kristian "allerede er ekspeditør for nevnte skip." Ordet ekspeditør kan her bety at han fungerte både som post – og dampskipsekspeditør, og det ser jeg som det mest sannsynlige. For det første hadde nok Kristian Brun god bruk for de inntekter som dampskipsekspedisjonen kastet av seg. For det andre er det helt usannsynlig at han kun hadde å gjøre med ekspederingen av gods og passasjerer når skipene anløp, og så skulle en annen ta seg av postekspederingen uten noen betaling for dette arbeidet.

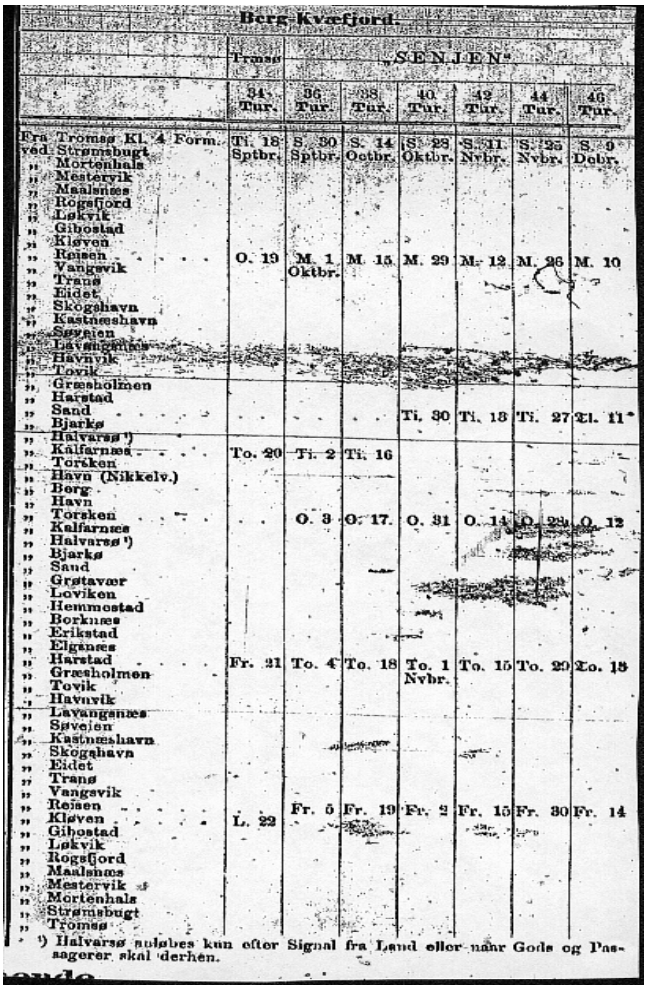

Berg-Kvæfjord.

	Tromsø	SENJEN					
	34. Tur.	36. Tur.	38. Tur.	40. Tur.	42. Tur.	44. Tur.	46. Tur.
Fra Tromsø Kl. 4 Form.	Ti. 18 Sptbr.	S. 30 Sptbr.	S. 14 Octbr.	S. 28 Oktbr.	S. 11. Nvbr.	S. 25 Nvbr.	S. 9 Debr.
ved Strømsbugt							
„ Mortenhals							
„ Mesteryik							
„ Maalsnæs							
„ Rogsfjord							
„ Løkvik							
„ Gibostad							
„ Kløven							
„ Reisen	O. 19	M. 1 Oktbr.	M. 15	M. 29	M. 12	M. 26	M. 10
„ Vangsvik							
„ Trans							
„ Eidet							
„ Skogshavn							
„ Kastnæshavn							
„ Søvejen							
„ Lavangsnæs							
„ Havnvik							
„ Tovik							
„ Græsholmen							
„ Harstad							
„ Sand				Ti. 30	Ti. 13	Ti. 27	Ti. 11
„ Bjarkø							
„ Halvarsø [1]							
„ Kalfarnæs	To. 20	To. 2	Ti. 16				
„ Torsken							
„ Havn (Nikkelv.)							
„ Berg							
„ Havn							
„ Torsken		O. 3	O. 17.	O. 31	O. 14	O. 28	O. 12
„ Kalfarnæs							
„ Halvarsø [1]							
„ Bjarkø							
„ Sand							
„ Grøtavær							
„ Loviken							
„ Hemmestad							
„ Borknæs							
„ Erikstad							
„ Eigenæs							
„ Harstad	Fr. 21	To. 4	To. 18	To. 1 Nvbr.	To. 15	To. 29	To. 13
„ Græsholmen							
„ Tovik							
„ Havnvik							
„ Lavangsnæs							
„ Søvejen							
„ Kastnæshavn							
„ Skogshavn							
„ Eidet							
„ Trans							
„ Vangsvik							
„ Reisen		Fr. 5	Fr. 19	Fr. 2	Fr. 15	Fr. 30	Fr. 14
„ Kløven	L. 22						
„ Gibostad							
„ Løkvik							
„ Rogsfjord							
„ Maalsnæs							
„ Mesteryik							
„ Mortenhals							
„ Strømsbugt							
„ Tromsø							

[1]) Halvarsø anløbes kun efter Signal fra Land eller naar Gods og Passagerer skal derhen.

Ruteplan for TADS høsthalvåret 1877.

Både gods og postmengden med rutebåtene var økende også etter 1880, og fra 1885 ble det som nevnt ukentlige anløp. Om dette var årsaken skal jeg ikke kunne si, men Kristian Brun søkte i alle fall seint på året i 1885 Poststyrelsen om at det måtte bli opprettet poståpneri på Erikstad. Amtmannen ga sin anbefaling, og opplyser at så vel formannen i direksjonen for TADS som lensmann og formannskap hadde gitt positiv uttalelse.[143] På dette grunnlaget ble søknaden innvilget, og Kristian Brun ble beskikket som poståpner på "dampskipsanløpsstedet Kasfjord" fra 1. juli 1886. Betingelsene som han hadde samtykket i, var at betalingen skulle være 50 kroner for året, og at han ikke skulle kreve lønnsforhøyelse i løpet av de nærmeste 5 årene.

[143] Ark.: Amtmannen i Tromsø, kopibok nr. 130/1886. Se også journalnr. 158, 19/1 1886.

Poststyrelsen underrettet 10. juni 1886 Tromsø postkontor, som hadde ansvar for postførselen i hele amtet, om at det "fra 1. juli 1886 blir at underholde et på dampskibsanløpsstedet Kasfjord i Trondenes poståpneri for den post som bliver befordret til og fra stedet med dampskib, i hvilken anledning postmesteren ville treffe fornøden forføyning."

Og det var ikke noen spøk å bli "beskikket" som poståpner. Navnet skulle være Kasfjord poståpneri, og "henlegges under Tromsø postkontor." Så måtte postmesteren være vennlig "at gi poståpneren fornødne forskrifter samt forsyne han med de nødvendige arkiv – og inventariesaker, protokoller og opplysende oversikter." Han måtte også ha segl, stempel og vekt med lodder.[144]

Nå ble det nødvendig å skaffe særskilt kontor slik at posten kunne bli ivaretatt på en betryggende måte. Slik sett var 1. juli 1886 en merkedag for Kasfjorden. Det var første dagen oppsitterne fikk utført alle posttjenester på stedet uten å være avhengig av Harstad. Nesten ti år etter dette, den 7. februar 1896, skrev TADS til ekspeditør Mikal Madsen og påtalte at han uberettiget hadde beregnet seg 5 % av fraktbeløpet for 400 tønner sild fra Kasfjord til Tromsø. Feilen bestod i at denne befraktningen var selskapet uvedkommende for så vidt som en av lokalbåtene som allikevel lå stille i Harstad, var leid ut til formålet. Skulle Mikal Madsen derfor ha betaling for ombordbringelsen, fikk han ta dette opp med befrakteren.[145] Dette viser at Mikal Madsen i 1896 var dampskipsekspeditør, men på dette tidspunktet var han ikke lenger poståpner. Han kjøpte som nevnt handelsstedet i Kasfjorden 24.10.1889 og ble poståpner fra 1.7.1891. Chr. Brun bestyrte poståpneriet helt fram til denne dato. Mikal Madsens befatning med posten ble ganske kortvarig, for allerede 1.9.1892 ble Mathias Iversen tilsatt som poståpner. Betalingen var hele tiden den samme, nemlig 50 kroner årlig. I et klagebrev på skatten for 1893 eller 1894 fra Mathias Iversens sønner skrev de bl.a. at den inntekten de hadde av posten, nærmest var for ingenting å regne. Posthuset var da i den stua som Mathias Iversen eide ute i Bukta. Fra 1.9.1897 ble Chr. E. Johansen beskikket som poståpner. Det er sannsynlig at han da flyttet kontoret til boligen oppe på Sarabakken hvor han på det tidspunkt drev forretning. Etter 1907 da Kristian E. Johansen kjøpte Ershågen, flyttet han poståpneriet dit, og han var poståpner i Kasfjorden helt til 1936, da Reidun Johansen ble tilsatt.

Først i 1906 fikk poståpneren lønnspålegg idet lønna da ble fastsatt til 150 kroner for året. I 1896 ble navnet på kontoret endret til Kasfjorden, og i 1908 til Kasfjord. Fra 1.10.1902 ble poståpneriet lagt under Harstad postdistrikt.

TADS skrev brev datert 26. mai 1900 til Chr. E. Johansen "hvori på forespørsel opplyses at man for nærværende ikke agter at foreta noen forandring med ekspedisjonen i Kasfjord," og 4. juni 1901 sendte selskapet brev til Mikal Madsen med beskjed om at en symaskin som feilaktig var kommet til Skjærstad i Trondenes, måtte bli omkartert til Skjærstad i Salten. Mikal Madsen var altså ennå i 1901 dampskipsekspeditør i Kasfjord, men allerede på det tidpunktet hadde han kanskje overlatt til andre å passe dampekspedisjonen. Han drev jo selv som notmann. Når jeg antyder dette, er det fordi Harstad Tidende for 17.12.1900 har en skatteliste hvor en R. Hansen er titulert som ekspeditør i Kasfjord.

På ett eller annet tidspunkt mellom 1901 og 1907, da han kjøpte både eiendommen på Ershågen og brygga, må Chr. E. Johansen ha overtatt som ekspeditør i Kasfjord for TADS.

---

[144] Ark.: Amtm. i Tromsø, journal for Tromsø postktr. Nr. 153/1886, datert 10/6 1886.
[145] Ark.: Amtm. i Tromsø. TADS, kopibok 20/12 1893-8/4 1896, nr. 607.

Han satte som nevnt opp "Ekspedisjonsbrygga" i 1901.(Se ovenfor om noen av bryggene som stod i Bukta.). Det er mulig at dette skjedde allerede i 1902. I januar dette året skrev nemlig flere oppsittere til direksjonen for TADS og spurte om hvorfor Kasfjord var blitt sløyfet som anløpssted for selskapets skip. At ekspeditøren hadde sagt opp og ikke lenger kunne finne det regningssvarende å fungere i stillingen, betraktet ikke oppsitterne som noen begrunnelse. En ny mann, sier de, har nemlig tilbudt seg å overta.[146] I 1907 flyttet Chr. Johansen til brygga ytterst i Bukta med ekspedisjonen sin. Da flyttet også poståpneriet igjen til Ershågen.

I en melding i Tromsø Amtstidende for 6. mars 1899 om nye postruter er opplyst at "Hamburgerskibene (rute I) skal gaa til Kastfjorden, Borkenes, Hemmestad og Bjarkø, rute II til Narvik (Viktoriahavn) og anløper i Lofoten kun Svolvær."

Telegraf i Harstad

I Protokollen fra et formannskapsmøte i Trondenes i 1869 står å lese at B. M. Haugen, som også en tid var ordfører i kommunen, kritiserte det forhold at man fra Trondenes hadde gjort så lite for å få forlenget telegraflinjene nordover til Harstad, og han satte fram forslag om at kommunen måtte aktivisere seg mer i denne saken. Forslaget ble vedtatt, og sammen med en konkret søknad sendt Det Kongelig Regjerings Departement for det indre. I søknaden datert 19. februar 1872, heter det bl. a.:

Harstad er beliggende omtrentlig i Herredets centrum, ca. 3 ½ Mil til Lands, men 4 Dampskibsmile tilsøs til den i Herredets sydligste Endepunkt værende Telegrafstation – Sandtorv. Harstad er Bostedet for Distriktets Læge og Lensmand, og nærved er Tingstedet samt Trondenes hovedkirke med Sognepræstens bolig. Harstad er en af Landets største Dampskibsekspeditioner med Post, Pakgods og Passagerbefordring., og er det nærmeste Ekspeditionssted for de tilstødende Herreder: Kvædfjord, Sand, Berg og Torsken samt Dverberg; i hvilke Herreders Befolkning, Trondenes inklusiv, kan ansættes til ca. 10.000 Individer.

Ved siste Folketelling var der 4.307 alene i Trondenes Herred, hvor der nu er 18 bosatte Handlende, foruten dertil søger mange Handelsfartøyer.
Forskjelligslags Fiskerier foregaar hele Aarstiden ved Kysterne af forannevnte Herreder, hvor største Del af den mandlige Befolkning – foruden fra andre Herreder – deltager i det ved Andenes hvert Aar foregaaende Seifiske.
Til Trondenes og nærgrendsende Kyster, har i senere Aar søgt flere hundrede Fartøyer, og en større Mængde Baader i Anledning Storsildfiskerierne….."

Oppsummert søker herredstyret om at:

> en Telegrafledning anlægges over Hindøen fra Sandtorv til Harstad, og at
> en Telegrafstation oprettes paa Harstad i Trondenes Herred, i Senjen i Tromsø Amt."

I et notat fra Hans Nilsens opptegnelser for året 1908 har han skrevet at den 18. september samme året var det 35 år siden Harstad Telegrafstasjon ble åpnet. Denne begivenhet må da ha funnet sted tilsvarende dato i 1873, knapt 2 år etter at Herredstyret tok opp saken.

[146] Dette brevet er inntatt i Tromsø Stiftstidende nr. 9, 27. januar 1902.

Det ble aldri opprettet telegrafstasjon i Kasfjord. Skulle man sende et telegram i tiden før telefonen kom, måtte det skje ved personlig frammøte på stasjonen i Harstad. Den vanlige praksisen var hele tiden at stasjonen i Harstad mottok telegram og sendte det videre med posten, eventuelt via telefonen etter at den kom.

Telefon i Kasfjorden [147]

I Trondenes bygdebok står å lese at Harstad Telefonkompagni holdt sitt konstituerende møte 4. april 1891, og at utbyggingen av linjer nordover til bl. a. Kasfjord tok til straks etter at konsesjonen var gitt. I regnskapene for Harstad Telefonkompagni ser jeg at utbyggingen må ha gått svært raskt, for allerede fra 10. august samme året som utbyggingen tok til, var det installert telefon hos Mikal Madsen i hans hus på Ershågen. Han betalte abonnement helt fram til 1894. Dette siste året var telegram- og samtaleavgift til sammen kr. 57,71. I 1895 og 1896 fantes ingen telefon på Ershågen eller andre steder i Kasfjord utenom Skjærstad. Og det er ikke så rart at telefonen forsvant i dette tidsrommet, for i 1896 gikk Mikal Madsen konkurs, noe som også er anført i telefonregnskapet. Fra og med 1897 er det igjen telefonaktivitet å spore på Ershågen, men nå dreide seg om et rent myntapparat uten fast abonnement. En fastere ordning kom først i stand fra og med november 1906. Fra da av betalte Chr. E. Johansen abonnement til 1909. Da sa han opp abonnementet, og allerede i året 1910 er myntapparatordningen igjen i virksomhet på Ershågen for en kort tid.

Chr. E. Johansens navn forsvinner fra listene i 1911, og det kommer ikke igjen før 1920. Av en regnskapsbok framgår at Iver Markussen hadde betalt bøssepenger 27. oktober 1910. Telefonen hans fungerte følgelig da som talestasjon, og brukerne la penger på en bøsse som Iver med mellomrom sørget for å få tømt. Denne ordningen varte ved hele perioden fram til 1920.

En henvendelse datert 9. oktober 1913 om igjen å få telefon stasjonert hos Chr. Johansen, er begrunnet med det fordelaktige ved å ha telefon ved sjøen hvor sildefisket var årvisst. Slik det nå var, ble det altfor langt for all slags sjøtrafikk å komme til telefon. Alle notmennene og enda noen i tillegg har underskrevet dette andragendet som er ført i pennen av Chr. E. Johansen. I en tilføyelse skrevet dagen etter, uttalte han at det måtte være en fordel at både post og telefon befant seg på ett og samme sted, og at Telefonkompagniet ville vinne stort på ”at telefonstasjonen blir flyttet hertil igjen.” Dette siste lar seg bedre forstå når brev fra selskapets disponent til Harstad Telefonkompagni datert 16. juni 1911 tas i betraktning. Her ber disponenten om råd med hensyn til hva han bør foreta seg overfor Chr. E. Johansen. Fra oktober 1910 og til juni 1911 er det innkommet bare 2 kroner fra Kasfjord, ”og nægter han bestemt å betale abonnement.” Disponenten uttaler at Chr.E. Johansen er ganske umulig, og at det ikke har lykkes å få inn abonnement for siste halvår 1910 og første halvår 1911, ”og noe henstår fra Jægers tid.” Han var den forrige disponenten. Av dette og det som framgår av regnskapsbøkene, kan det se ut som Chr. Johansen har mistet telefonen p.g.a. misnøye, og så er talestasjonen blitt flyttet til Iver Markussen.

Men det kom fortsatt brev til Telefonkompagniet med henstilling om å få installert telefon ved sjøen. Den 5. juli 1915 tok Bertheus J. Nilsen opp saken. Han pekte på behovet, og viste til at man som det nå var, ”måtte flere kilometer opp fra sjøen for å komme til telefon.” Heller

[147] Dette kapitlet bygger på oppl. i mappe om Harstad Telefonkompagni, St.ark i Tr.sø.

ikke denne søknaden ble tatt til følge, og talestasjonen forble som nevnt hos Iver Markussen gjennom hele perioden fram til 1919.

I abonnementslistene for 1912, 1913, 1914, 1915 og 1916 finner jeg kun to oppsittere fra Kasfjord som har telefon, nemlig Iver Markussen, Kasfjord og J. & O. Normann, Skjærstad. I 1917 er også Elgen Canning Co. og Rikard Mikkelsen, kommet med. Begge disse to hadde da startet med virksomhet i Bukta. Elgen Canning Co hadde tatt i bruk fabrikken sin, og Rikard Mikkelsen hadde ført opp det huset som senere tilhørte Sverre Strømme, og startet forretning der.

Når det gjelder Rikard Mikkelsen, skrev han allerede 9. mai 1913 brev til Leif Kulseng som da var formann i Telefonkompagniet, om at han måtte få innlagt telefon. Han sier i brevet at han, slik det nå var, måtte til Møkkeland for å benytte telefon, og det ble svært tungvint. Brevet hadde han skrevet på forretningens papir. Det framgår der at forretningen hans førte mel, kolonial, manufaktur, kortevarer, stentøy og jernvarer, og drev med kjøp og salg av landmannsprodukter og innkjøp av sild og fisk – et anseelig utvalg, spesielt når en tenker på den plassen han hadde til rådighet. Når han måtte til Møkkeland hver gang han skulle ringe, var det vel fordi han ikke ville låne telefon hos konkurrenten sin. Henvendelsen førte i alle fall ikke til noe umiddelbart resultat for Rikard Mikkelsen.

Året 1918 betegner et gjennombrudd hva gjelder antall telefonabonnenter i Kasfjord. Hele året var følgende med: Elgen Canning Co, Iver Markussen, Rikard Mikkelsen, J. & O. Normann, Nils Markussen, Anton Hansen og Andreas Iversen. Fra andre halvår kom følgende til: Edv.Wulf, Gunelius Mikkelsen, Julius Holand, Olaf Lund, Kristian P. Johansen, Emil Iversen og Iver Markussen privat. Året 1919, som var det siste i protokollen for ”Harstad Telefonkompagni,” kom ingen nye til.

Aun og Elgsnes fikk telefon fra og med 1918, men oppsitterne der skrev allerede 14. oktober 1915 til Telefonkompagniet om å få linjen forlenget dit fra Kasfjord. De hadde da tegnet seg for 2000 kroner ”som står til øyeblikkelig disposisjon for formålet.”
I 1919 var det kommet mange abonnenter på linjen nordover til Kasfjord. Av regnskapsboken for telefonkompaniet kan det derfor se ut som om det er blitt opprettet sentral i Kasfjord, og at området fra Møkkeland til Elgsnes og Aun da var knyttet til denne, noe jeg ikke har undersøkt nærmere.

Abonnementet var 30 kroner for ett apparat i 1891, men hadde økt til 40 kroner i 1914. Jeg har ikke funnet hva det kostet å ringe innafor telefonkompaniets område eller hvor lang en periode var, men for samtaler til noen steder utenfor ”teleområdet” var takstene pr. periode til Lødingen 25 øre, Narvik 35 øre (fra Skjærstad), Kabelvåg 50 øre, Bjarkøy 15 øre, Våtvold 25 øre og Hamarøy (fra Kasfjord) 35 øre.

For perioden 1891-1910 utgjorde de totale inntektene gjennom telefonen på Skjærstad 2689 kroner og i Kasfjorden 1424 kroner.[148] Fra 1911-1914 var inntektene for Skjærstad 602 - 708 - 981 og 692 kroner, og for Kasfjorden i det samme tidsrommet 183 - 476 -683 og 442 kroner. I hele denne perioden var som vi ser, teletrafikken betydelig større fra Skjærstad enn den var fra Kasfjorden, og bruken av telefon og telegraf økte sterkt begge stedene fra starten i 1891 og til 1914. Jeg fant en opplysning i ligningsoppgavene for 1897 om at den gjennomsnittlige inntekten det året blant 84 innerster, husmenn og arbeidere (fiskere) m.v.

[148] Med Kasfjorden menes her gårdene Erikstad med Auna og Harbakken.

var brutto 494, netto 403 kroner. Telefoninntektene i perioden 1891-1910 fra Skjærstad var altså mellom 6 og 7, og fra Kasfjord 3-4 slike netto gjennomsnittsinntekter.
Harstad Telefonkompagni hadde konsesjon til å drive som telefonselskap fram til 1922. Senest fra dette året ble kompaniets virksomhet overtatt av Statens telekommunikasjonsnett.

Sammendrag

I løpet av de siste 25 år av 1800-tallet skjedde store framskritt i Kasfjorden innen alle datidens former for kommunikasjoner. Stedet fikk anløp både av lokalskip og skip som mer direkte knyttet Kasfjorden til den store verden. Fra 1873 ble det mulig å telegrafere fra Harstad, og da stedet fikk eget poståpneri i 1886, var det ikke lenger nødvendig å benytte Harstad for å sende og motta post. Selv om telefonen langtfra var allemannseie, satte den fra 1890 bygdefolket i stand til å komme i forbindelse med folk og steder i landet for øvrig i løpet av minutter. For den daglige forbindelse med Harstad i alle slags ærender var den nye veien som kunne tas i bruk i 1900 et etterlengtet framskritt.

Kasfjorden var ikke lenger et avsidesliggende lite bygdesamfunn, men kommet med i den utvikling som skjedde i andre halvdel av forrige århundre. Heretter kunne gårdens befolkning på en raskere, enklere og sikrere måte kommunisere med landet og verden for øvrig.

Religiøst liv [149]

Tida etter 1850 stod i vekkelsens tegn mange steder i landet. Mot slutten av året 1856 – i dagene mellom jul og nyttår – gikk således en religiøs vekkelse også over Kasfjordbygda. Et øyenvitne forteller om dette slik han husker denne begivenheteen bortimot 60 år etter at den fant sted. Hans Chr. Bergersen var født på Høgda, men hadde nær kontakt med folk i Kasfjorden, og sier at han "kjente hvert et menneske, hver en båt, ja endog husdyrene der." Han har skrevet om vekkelsen i Harstad Tidende for 3. april 1919:

> Blant de stuebygninger som stod igjen fra min ungdom, var der en , hvor gamle minder særlig kom levende frem. Det var i den stue, den første store vækkelse i femtiaarene likesom tok sine første kjæmpeskridt der i grenden. Vækkelsen var jo begynt paa enkelte steder for faa maaneder siden. "Aungutterne" bragte den hjem med sig fra Finnmarken og Tromsø, hvor vækkelsen begyndte i 1855. Men vækkelsen gikk i stillhet. Den gjæret som surdeigen i melet paa enkelte steder, og flere kom til en bevist kristentro.
>
> Saa kom julen 1856, en jul jeg vil mindes alle mine dage. 1ste og 2den juledag var den gamle, ærværdige Trondenes kirke overfyldt av virkelige kirkefolk. De møtte frem til kirken den gang både fra de nordligste og sydligste dele av præstegjeldet. Dog særlig fra de kanter, hvor vækkelsen var begyndt. At staa paa Altevaagsbakken og se utover Vågen og Toppsund var noget at se da alle de baater stevnet til kirkestedet, like fra de ytterste gaarde paa Grytøen. Man husket den gamle salme: "Opbyg Guds rike, hold flittig kirkegang. Du maa ei si, at veien er forlang." Det er sandt, der var mange den gang som vilde være med at opbygge Guds rike.
>
> Der var høitid i gamle Trondenes kirke, utmerket oplyst, selv om man kun hadde talglys til oplysning. Naar gamle provst Muller kom gaaende gjennom folkeskaren, tok alle hatten av. Man gjorde dette av ærbødighet. Hvad man vil kalde det nu, vet jeg ikke, ialfald vil man nok gi det et andet navn. Provst Muller talte pent om julens betydning for den lyttende folkeskare, fortalte om hvilke store goder, julen bringer naar man aabner hjertedøren og indbyder Jesus til julegjest. Ja, den gang var det jul, virkelig jul. Man hørte julesange paa kirkeveien og religiøse samtaler allevegne.
>
> Tredje juledag holdtes opbyggelse i foran nevnte stue. Den var jo den største paa gaarden[150]. Man maa huske, at dette var før skolehusenes tid, man samledes til andagt. Der blev lest en præken av L. Lindrots postille, en bok som blev ofte brukt ved siden av Hofackers postille. Efter læsning og salmesang begyndte man at snakke om den nye tid, som man haabet nu vilde spire frem. Her var nu groveir, sæden var færdig at saaes ut, bare at hjertedøren vilde aapne sig. Nu var den beleilige tid, nu var frelsens dag. "I dag er Gud at finde." Da var der en, som fremholdt, at dette nye religiøse gav utseende av svermeri og farisærisme, og uttalte sin mistillid til dette religiøse sværmeri, som han kaldte det. Men han kom ikke langt. En av de nyvakte, som for faa dage forut var

[149] Foruten de kildehenvisn. som er oppgitt, har jeg til dette kapitlet også benyttet Odd Jakobsen: Kirkeliv og Vekkelse. Studier omkring framvoksteren av frimenigheter i Tromsø og Trondenesområdet fra midten av 19. årh., hovedfagsoppg. på mikrofilm. Ark.: Universitetsbibl. I Tr.sø.

[150] Av det han skriver, skjønner vi at H. C. Bergersen i alle fall må ha vært med på første delen av møtet.

kommet til et bevist kristenliv, - jeg vil kalde ham en av de stille i landet – J.S., fremstod og holdt sin første, og saa vidt jeg vet, eneste store tale. Den var kort men virkningsfuld og sprudlet av ild av aandens glød. Jeg kommer til at mindes de alvorlige øine, han rettet mot forsamlingen, og da særlig mot ham, som uttalte sin mistillid til vækkelsen og dette nye. Hans tale lød: " Ak, vidste du endog paa denne din dag, hvad der tjener til din fred! men nu er det skjult for dine øine." Han sa ikke mer. Men ordene kom fra hjertet og gikk til hjertene."Det skjedde som ved lynets slag: Guds hus blev reist den samme dag." Hele forsamlingen faldt i graat. Det skedde som vi læser om i apostelen Peters store pinsetale, et stille alvorlig nødrop hos hver enkelt: "Hvad skal vi gjøre?" Og der kom et stille svar: "Tro paa den Herre Jesus Kristus, saa skal du bli frelst." Fra nu av glemte man alt, som hører jordlivet til, glemte at spise, glemte at sove. Nu gjaldt kun dette ene: mit forhold til Gud, tro mine synder forladt for Jesu skyld. Man kom til at leve som i en aandelig rus. Heldigvis husket man paa husdyrene, saa de fik sin pleie, og paa smaabarnene hjemme. Nu kunne man ikke gaa fra hverandre, men var sammen dag og natt under bøn og sang. Saaledes gik det fra 3dje juledag til nytaarsdag. Man maa ikke undres over, at de fleste kom op i en aandelig rus. Man begyndte at se syner og drømmerier, ja, like til det man kaldte henrykkelser. Blant de mange vil jeg bare fortelle en og som staar mest levende i erindringen: Under bøn og sang faldt en ung kvinde om paa gulvet. En stund laa hun som bevistløs. Men med et begynte hun at synge en ny aldeles ukjendt sang. Ingen hadde hørt hennes stemme saa vakker. Ingen i forsamlingen hadde hørt denne sangen før. Ordene var alvorlige og høitidsfulde. Melodien likesaa aldeles ukjent og høitidelig. Man blev liksom løftet op, når man hørte paa. Hun sang flere vers. Saa blev det stille. Alle sat stille og forventningsfuld. Da reiste hun sig og blev sittende stille som for sig selv. En tid efter bad jeg hende lære mig den sangen, hun sang hin kveld samt melodien. Hun svarte, hun kunde den ikke nu, verken sangen eller melodien. "Hin kveld stod en mand foran mig med en pen bog i haanden. Manden holdt bogen hen til mig. Melodien var ikke vanskelig. Den hørte jeg rundt om mig av mange sangere." Man kan si om dette, hvad man vil, gi det forskjellige navne; jeg har hat min mening derom og har den fremdeles. –

Nytaarsdag 1857 forrettet provst Muller i annekset på Sand. Der var altsaa messefald i hovedsognet. Paa forannevnte sted var man fremdeles samlet. En ungdom H.L. min ungdomsvenn stod midt i forsamlingen som leder. Han hadde aanden, sa man. Han talte nogen usammenhengende ord, og for hver gang, han snakket, faldt flere paa knæ. Under dette kom nogle ind. Disse hørte ikke egentlig til forsamlingen. Straks hørtes et skrik i forsamlingen: "Djevelen er kommen ind." De ivrigste i forsamlingen op, og en av de indkomne, en ældre mand, maatte ut; han blev ordentlig skjyvet og puffet ut. Saa kom redningen. "I Herrens haand gjør smaating under," men den kom uventet, og jeg vil si: den kom i rette tid. En fattig tjenestepike fra en av de gaarde, hvor vækkelsen hadde gaat nogle maaneder forut i al stilhet, kom ind i sin fattige reisedragt. Jeg synes endnu , jeg ser hende komme og standset mitt paa gulvet. "Er dette Guds aand, som raader her;" saaledes begyndte hun. "Guds aand virker ikke forvirring. Den er saktmodig og virker særlig i det stille. Nu er det min bestemte vilje til enhver av eder: Gaa nu hver til sit og lat legemet faa den naturlige pleie. Disse to reisefæller, legeme og sjæl, maa ha sin pleie hver paa sin maate. Forsømmer vi dette , kan vi paadrage os skadelige følger for livet." Det var visdomsord, hun talte, og med et var det som hele forsamlingen sank sammen, kom likesom til fuld bevisthet. Man adlød, gik i stillhet hjem hver til sit; enkelte var saa daarlige av denne aandelige spændingen og anstrengelsen at de maatte ha hjelp at

> komme hjem, og der gik dage ja uker til de kom sig saapas, at de kunde ta fat paa sin almindelige gjerning som før.

Vekkelsen varte ved også utover i 1857, og spredte seg etter hvert til mange gårder i Trondenes, Kvæfjord og Sand sogn, bl.a. Grytøya, Bjarkøy, Aun, Elgsnes, Kasfjorden, Bremnes, Molvik og Skjærstad.

Frikirkemenighet for Aun/Kasfjord

Etter prost Mullers utsagn[151] var det "en ung pike" som gav de første tegn til vekkelsen i Kasfjorden. Dette måtte være straks før jul i 1856. Men allerede tidligere på høsten hadde den gjort seg gjeldende på Aun og Elgsnes. Dette kan nok være riktig, men folk fra Kasfjorden kom på sine reiser til fiskeriene i kontakt med medlemmer av ulike religiøse retninger som gjennom sine budskap kom til å stå i opposisjon til den vanekristne tradisjon styrt av en autoritær statskirke, slik tilfellet hadde vært gjennom århundrer. Noen av disse opposisjonelle trosretningene kan her i vårt land spores helt tilbake til begynnelsen av århundret, f. eks haugianerne. Andre oppstod omkring 1850 og øvde stor innflytelse her i Nord-Norge. Blant disse siste hører læstadianerne, som forble innenfor statskirken, og de frikirkelige, som brøt ut av statskirken og dannet sin egen menighet: "Den frie apostolisk christelige menighed" i Skien. Dette siste skjedde sommeren 1856, men allerede ved påsketider samme året hadde Johan Bomstad fra Storsteinnes i Balsfjorden holdt oppbyggelse i Tromsø. Etter å ha foretatt en misjonsreise til Hammerfest, meldte han seg ut av statskirken 28. april 1856, og stiftet "Den apostoliske Menighed" i Balsfjorden og Tromsø i juni 1856.[152] Frikirkebevegelsens fremste talsmann og leder var imidlertid presten Gustav A. Lammers. Han meldte seg ut av statskirken først i juli 1856, og stiftet menighet i Skien omtrent samtidig. Det som skjedde i Balsfjord/Tromsø og Skien, fikk snart landsomfattende betydning. I Trondenes finner vi de første medlemslistene datert 31.12.1857, innsendt til amtmannen slik som dissenterloven av 1845 krevde[153]. Denne menighetsdannelsen hadde sitt utspring på Aun, men listene inneholder også navn på 20 mennesker fra Kasfjord – både fra Erikstad og Harbakken. Der var ikke noen fast organisert virksomhet, men likevel kontakt med Lammers, som for øvrig oppholdt seg i Tromsø fra sommeren 1858 til sommeren 1859.[154]

Omkring 1860 ble det utrustet 8 fembøringer med 48 mann fra Kasfjorden til lofotfisket, de fleste sikkert fra Erikstad og Harbakken.[155] I ei lita bygd ble dette mange mennesker som rodde fiske. Her må det tilføyes at ennå omkring 1860 hadde fisket en dominerende plass i gårdens næringsgrunnlag. Det er grunn til å gå ut fra at storparten av mannskapene var unge mennesker, som vanligvis er utrustet med større nysgjerrighet og mottakelighet for nye tanker og ideer enn tilfellet er for de mer tilårskomne. Enten det nå gjaldt lofot- eller finnmarksfisket kunne de som brakte kjennskapen til frikirkebevegelsen heim til Kasfjorden, være å finne

---

[151] Brev fra prosten til biskopen dat. 9.jan. og 2. febr. 1857. Ark.: Statsark. i Tr.sø. Biskopen i Tr.sø stift, journalsaker, nr. 105, 1857-1867.

[152] Kfr. insendt brev fra J. Bomstad datert 15.2.1884, inntatt i Tr. St.t. nr. 20/1884. Det framgår av brevet at Johan Bomstad, da han meldte seg ut av statskirken og stiftet sin menighet, ikke hadde noe kjennskap til Gustav Lammers.

[153] Ark.: Finnmark fylkesmannsarkiv lnr. 2896. St.ark. i Tr.sø.

[154] Bernt Johannessen, som var forstander for frimenigheten på Aun og i Kasfjorden i 1859, rådførte seg med Lammers, og fikk svar i "Meddelser til og fra de frie apostoliske Christelige Menigheder," utg. av Lammers. Se "Meddelelser" 444 nr. 9, 1860, s.136-144. Ark.: Nasjonalbiblioteket i Oslo. Meddelelsene er ikke til utlån.

[155] Opplysning gitt av Hans Chr. Bergersen i den samme artikkelen som er nevnt her ovenfor.

blant den yngste delen av mannskapene.[156] Slik sett er det ikke vanskelig å forstå at vekkelsen i vesentlig grad fant grobunn blant ungdommen på stedet. Av de 20 fra Kasfjorden som i 1857 hadde meldt seg inn i "Den frie apostoliske-christelige menighed" på Aun, var nemlig 18 personer, 7 kvinner og 11 menn, under 35 år. Den overveiende del av disse, til sammen 14, tilhørte gårdens jordeiende befolkning. Menigheten i Trondenes talte til sammen 68 medlemmer pr. 31.12.1857, hovedsaklig fra Aun og Kasfjord. Fra Kasfjorden var det følgende:.

Eilert Israelsen, 28 år, Andreas P. Andreassen, 23 år,
Andreas P. Israelsen, 22 år, Tollef J. Israelsen, 31 år,
Jens A. Simonsen, 33 år, Maren D. Markusdatter, 21 år
Petter O. Ediassen, 24 år, Kerstina L. Martinusdatter, 22 år.
Tollef Hartviksen, 28 år, Johannes Johnsen, 57 år,
Nils P. W. Eriksen, 23 år, Bergitha Christoffersdatter, 19 år,
Tollef J. Eriksen, 21 år, Jakobine Markusdatter, 19 år,
Ole J. Knudsen, 22 år, Ole Johan Jenssen, 48 år,
Mikal N. Henriksen, 21 år, Hanna K. Jørgensdatter, 21 år,
Karen J. Ediasdatter, 23 år Rebekka Andreasdatter, 27 år
Andreas Tollefsen, 11 mndr.

På Aun kunne man ganske snart etter grunnleggelsen ta i bruk et eget forsamlingshus, og der holdt også forstanderen til. I den utstrekning kasfjærdingene ikke kunne komme til Aun, holdt de sikkert samlinger i heimene sine.

På grunnlag av de medlemslistene som finnes i amtmannsarkivet, er det mulig å følge svingningene i medlemstallet fra starten og til og med 1865. Jeg har begrenset meg til kasfjærdingene, og finner at mellom 1857 og 1865 kom 3 nye medlemmer til, mens 11 av dem som var med i 1857, ikke finnes på listen i 1865. Av disse 11 hadde 5 flyttet fra Kasfjorden til andre steder i distriktet, (Grøtavær, Elgsnes, Andenes og Bjarkøy), 4 var gått over til mormonismen, 1 var blitt utelukket, og 1 er utmeldt uten at årsaken er oppgitt. Mormonerne var:
Andreas P. Israelsen, utmeldt i 1863, emigrerte til Amerika.
Andreas P. Andreassen, utelukket i 1863, emigrerte til Amerika i 1884.
Tollef Israelsen, utmeldt i 1861, emigrerte til Amerika i 1864.
Maren D. Markusdatter, utmeldt i 1861, gift med Tollef Israelsen.
Andreas P.Andreassen var gift med Anne Kristoffersdatter fra Åkerøy. Hun var medlem av frimenigheten fra 1858, og sluttet seg til baptistene i 1873, hvor hun ble helt til familien utvandret.

Blant dem som var medlemmer i 1857, inngikk følgende ekteskap med hverandre før 1865:
Andreas P. Andreassen og Anne J. Kristoffersdatter,
Nils P. W. Eriksen og Karen J. Ediasdatter,
Tollef J. Hartviksen og Jakobine Markusdatter og
Tollef Israelsen og Maren D.Markusdatter (gift 1855).

[156] Det er grunn til å gå ut fra at fiskere heimefra på et tidlig tidspunkt hadde vært i kontakt med det frikirkelige miljøet i Tromsø på sine reiser til og fra Finnmarken. H. C. Bergersen, som deltok på fiske som mannskap med båt fra Kasfjorden, opplyser nemlig at han selv hørte Lammers tale i Tromsø våren 1858. Se oversikt over innholddet i H. C. Bergersen's artikler i Harstad Tidende. Det framgår også av brev som prost J. C. Muller skrev til biskopen i Hålogaland 9.1.1857 og 2.2.1857 at opphavet til vekkelsen i Trondenes var å finne i Tromsø. Ark. henv. for disse og andre brev fra prosten til biskopen: St.ark. i Tromsø, biskopen i Tromsø stift 1804 -1980, journalsaker, nr. 105, 1856-1867.

Det synes som om vekkelsesopplevelsen, det å være blitt vakt, i den første tiden etter 1857 var vesentlig for dem som meldte seg ut av statskirken og inn i frimenigheten. Når det spesielt gjelder dåpen, aksepterte man overalt innen frimenigheten i den første tiden inntil 1860 barnedåp for dem som allerede var døpt som barn, men i 1860 ble dåpsspørsmålet satt på spissen som ett av tre menigheten hadde å ta standpunkt til på et fellesmøte i Skien det året:

> "Om Menigheden fastholder at dens Medlemmer er døpt gjennom den Børnedaab de har mottaget, så de ikke trenger at døbes på nyt."

På dette spørsmålet ble menigheten splittet. Lammers, som hadde stiftet menigheten, holdt fast ved barnedåpen, meldte seg ut av frimenigheten og gikk siden inn i statskirken igjen. En mindre fraksjon forkastet barnedåpen. Bernt Johannessen, forstanderen for Trondenes frimenighet, var til stede på dette møtet. Det er ikke kjent hvilken fraksjon menigheten i Trondenes sluttet seg til, men ettersom de første her ikke ble voksendøpt før i 1872, kan det tyde på at man foreløpig ikke har tatt avstand fra barnedåp.

Det foreligger ingen opplysninger om at menighetsdannelsen i 1857, med medlemmer fra Aun og Kasfjord skapte splid og splittelse i disse lokalsamfunnene i den første tiden. Tvert imot skriver Johan Olsen i "Unionsbanneret" ennå så sent som i 1881 at "mødene er godt besøkt. De udenforstående viser sig vennlige mot oss, så de ikke blot samles til Opbyggelse med oss, men de indbyder oss også ofte til at komme og holde Møder på deres Hjemsteder."

Dette tyder på at forholdet til dissenterne på det tidspunkt ikke var preget av store motsetninger. Brev fra prosten i Trondenes til biskopen med opplysninger om situasjonen i 1857 da vekkelsen fant sted, og i tiden nærmest etterpå, gir likevel et klart inntrykk av at de ulike religiøse oppfatninger som plutselig oppstod, også hadde skarp brodd mot naboer og bygdefolk for øvrig.[157]Det finnes videre eksempler på at det allerede på et tidlig tidspunkt var motstand mot frimenigheten andre steder, for eksempel i Kvæfjord hvor sognepresten anmeldte en dissenter, Kornelius Ringkjøb, for at han hadde utskjeldt presten, og beskyldt ham for å være en tyv.[158] Menighetsdannelsen i 1857 satte også på forskjellige måter sine merker. I skolekommisjonens protokoll er der fra møte 15. august 1859 gjort oppmerksom på at Mekol Markusdatter og Peder Henriksen fra Aun og Kasfjord forsømte skolen "fordi de ikke ville høre noe om nådemidlene." I avsnittet nedenfor om skolen i Kasfjord finnes et par opplysninger om at foreldrene ikke ønsket at barna deres skulle delta i religionsundervisningen, eller deler av den. Hans Bergersen har i en artikkel i Harstad Tidende for 8.5.1919 pekt på en annen virkning av menighetsdannelsen. Jeg gjengir derfor en del av artikkelen her:

> "Mandag i den stille uke var det 61 år siden siden den første flok på 14 personer, alle i alderen mellom 20 og 40 år, gik bortover til Trondenes prestegaard for at la sig utskrive av statskirken. Gamle provst Muller hadde jo konfirmeret dem alle på en nær, som ble konfirmeret samme år, provst Muller kom til Trondenes, 1839. Man kan nok tænke sig hvor tungt det maatte falle den gamle hædersmand at slette disse navne ut av kirkeboken. Flere av disse hadde jo været meget flinke konfirmanter, og her gives ikke mange konfirmanter nu i vor tid der kan maale sig med hine i kristendomskunnskap. – Hadde man seet efter, da provsten tok pennen for at skrive, hadde man sikkert seet

[157] Kfr. note nr. 140 ovenfor.
[158] Brev 27. Januar 1860 fra sognepresten i Kvæfjord til biskopen. Ark.: St.ark. i Tr.sø, biskopen i Tromsø stift 1804-1982, journalsaker, nr. 105, 1856-1867.

taarer rinde under brillerne. Han sa ikke mange ord, da han fandt dette dobbelt tungt. Dette fortrolige – dette søskensamfunn – er jo ikke længer. Man kan jo ikke synge og sie: "I aandens samfund vandrer vi da den store pilgrims gang." Her er jo meget som skiller av det som Paulus regner opp i Efeserbrevet som felles for Guds barn. Daapen og nadverdbordet, de to hænder, Gud rækker ut mot syndere, er jo ikke længer felles. Her er sat skille, uoverstigelige mærker, mellom dem som skulde lade sit lys skinne for andre. Dette felles man skulde snakke med hverandre om, kjæmpe mot det onde baade indenfra og utenfra og hjælpe hverandre frem paa livsveien, bære hverandres byrde og fullkomme Kristi lov, dette blev glemt. Naar man møttes, var det kun stridsemnerne, som nu diskuteredes om.

Saa kom langfredag nu 61 aar siden, en av de mange kirkedage i Trondenes jeg særlig vil mindes. Kirken var fyllt av tilhørere. Aller først vil jeg fortælle litt om sangen, der liksom kan løfte sjælen op til andakt. Trondenes har været kjendt for sin menighetssang like fra seminariets dage. Jeg husker endnu hvad biskop Juel sa i 1852, da han baade første og sidste gang var i Trondenes paa visitas. Konfirmantflokken, 92 i tallet, hvorav kun yderst faa nu er igjen, sang under Simon Larsens ledelse noksaa pent, siden biskopen, der selv var en god sanger med udmerket øre for god sang, kunde gi den saa god lov. Han prisede Trondenes menighet lykkelig, naar man kunde faa en saadan menighetssang.

Man merket sikkert paa menigheten hin Langfredag, at denne første uttrædelse av kirken hadde gjort intryk paa flere. Der var alvor i kirken den dag. Man hadde ikke orgel. Det gamle orgel Per Kildal spillet, hadde været stumt i flere aar. Det nye orgel kom først aaret efter, og det blir nu 60 aar gammelt nu til høsten. – Nu sang menigheten, og endnu efter 61 aars forløp staar denne sang levende i min erindring. Landstads salmebok fik man først 12 aar senere. Men man hadde tillegget til den ev. kr. salmebok. Høimessesalme hin langfredag nr. 331 i Landstad: "Gak under Jesu kors at staa" lød høitidsfuld og alvorlig, og da man kom til det 4de vers: "O Jesus bed du og for mig, du ser hvor svag og skrøpelig jeg er i al min vei og verk; men ved din bøn jeg bliver sterk," saa man taarer i manges øine. Det viste sig her, at sangtonerne og ordene, de sang, virket sammen, og det kom fra hjertet. At høre en slik sang og se det alvor der fulgte med sangen er noget man maa stunde efter, en forsmak paa det store sangerkor for lammets trone. Provst Muller talte pent den dag om Jesu ord paa korset, dog særlig det første : "Fader forlat dem." O hvor godt jeg mindes denne ærværdige præst, naar han stod paa prækestolen og saa utover den store menighet. Man maatte faa det indtryk, at hvad han sa, var hans hjertes fulde mening.

Når man leser dette, får man det inntrykk at der skaptes et skille blant bygdefolket, men også at vekkelsen hadde grepet mange som forble i statskirken. Prosten opplyser også i et av brevene sine til biskopen at i Kasfjorden var så mange som 40-50 personer i alle aldre blitt vakt under de hendinger som fant sted omkring årsskiftet 1856/57. Dette utgjorde oppimot ¼ av gårdens befolkning. På Harbakken og Erikstad bodde i 1865 til sammen ca. 200 personer med smått og stort.

Medlemstallet i frimenigheten fra Kasfjorden var redusert fra 20 i 1857 til 12 i 1865. På det tidspunktet var også Kvæfjord og Trondenes frimenigheter slått sammen, og Per Fredriksen fra Hunstad i Kvæfjord var oppført som forstander. Av listene som foreligger for årene videre

framover, ser jeg at en liten flokk på omkring 10 mennesker fra Kasfjord gjennom hele perioden fra 1857 til 1871 stod tilsluttet frimenigheten.
Protokollen for Tromsø baptistmenighet viser at Edias Rasmussen og Rebekka Andreassen fra frimenigheten i Kasfjord står oppført som medlemmer allerede i 1872, den ene fra 12. juni og den andre fra 2. juli det året. Fra og med 1873 hadde 8 av de kasfjærdingene som stod tilsluttet frimenigheten inntil da, meldt seg inn i Tromsø baptistmenighet – 4 kvinner og 4 menn. Noen hadde gått bort siden 1857, noen reist fra bygda, noen sluttet seg til mormonerne eller falt fra av andre grunner, og noen kom til, slik at da Aun baptistmenighet ble dannet i 1887, var 6 av medlemmene fra Kasfjord

Styrken i den åndelige vekkelse som fant sted ved juletider i 1856, og grep mange unge mennesker i Kasfjorden, avtok som vi ser, snart. Når det tas i betraktning at frimenigheten sentralt kom i strid med seg selv og gikk i oppløsning omkring 1860, og at det ikke kom noen sentral organisasjon i stedet som kunne virke samlende og styrkende, kan man forstå at det for den enkelte menighet ble vanskelig å opprettholde kraften i vekkelsen over tid.

Baptistmenighet i Kasfjord og på Aun

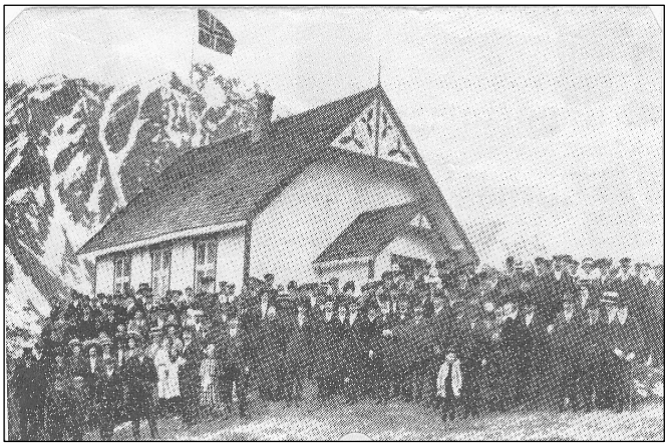

Elim

Mellom 1857 og 1872 synes som nevnt ikke dåpsspørsmålet å ha hatt noen framtredende plass i frimenigheten i Trondenes/ Kvæfjord. Baptistene som begynte sin virksomhet i Tromsø i 1870/71, satte derimot voksendåp som betingelse for medlemskap, og hadde allerede en organisasjon å støtte seg til. For frimenighetens medlemmer måtte dette virke avklarende og styrkende.Det er derfor ikke vanskelig å forstå at mange av dem som tidligere hadde tilhørt frimenigheten, nå gikk over til baptistene. Vissheten om at man nå tilhørte et større felleskap, ga styrke og samhold, og kan slik sett også gi noe av forklaringen på at baptistene både fra Aun og Kasfjord valgte å stå tilsluttet Tromsø baptistmenighet helt til 1887.

I tiden etter 1887, da det ble dannet en egen menighet for Aun og Kasfjord, økte medlemstallet fra Kasfjord, og var snart kommet opp i nærmere 20. Straks etter århundreskiftet, i 1903 og 1904, ble dette tallet doblet. Det hadde flere årsaker: Allerede i 1893 var nytt bedehus, Elim, tatt i bruk, og predikanter besøkte menigheten nokså regelmessig. Hans Nilsen skriver at

> i Februar og Mars 1903 opptraadte en Baptistprædikant i Kasfjorden, Oskar Nilsen, som foraarsagede en stor Vækkelse.

Om denne vekkelsen står følgende avsnitt å lese i ”Baptistenes historie i Nord-Norge”:

> Innhøstningen kunne muligens ha blitt enda større, men der ble satt i bevegelse krefter utenfra som arbeidet mot av all makt. Presten holdt foredrag mot baptistene, og folk

gikk fra hus til hus og agiterte, og et luthersk bedehus ble i en fart bygget for å bevare de nyfrelste for kirken. Til slutt kom en avisfeide i Harstadavisene som var både bitter og uviselig fra begge sider, og da syntes det som om vekkelsen ble kvalt.

Avisartiklene – 5 i tallet – som er nevnt i dette avsnittet, stod å lese i bladet "Haalogaland" vinteren 1903.[159] Innholdet i dem vil ikke bli drøftet nærmere her. Det er imidlertid vanskelig å se at de alene skulle ha øvd noen innvirkning i den ene eller andre retningen. Sogneprestens holdning beskrives heller ikke som negativ. Det er likevel ikke tvil om at "der ble satt i bevegelse krefter" som stilte seg i opposisjon til vekkelsen. De omkring 40 mennesker som stod tilsluttet baptistmenigheten ved århundreskiftet, utgjorde nesten 1/7 av gårdens befolkning, og mange fra statskirkelig hold så med uro på denne tilslutningen. Forkynnelsen brakte spørsmålet om evig liv eller fortapelse på bane og trakk opp et skille mellom dem som var omvendt og den øvrige del av befolkningen, slik som også H. C. Bergersen var inne på i artikkelen sin.

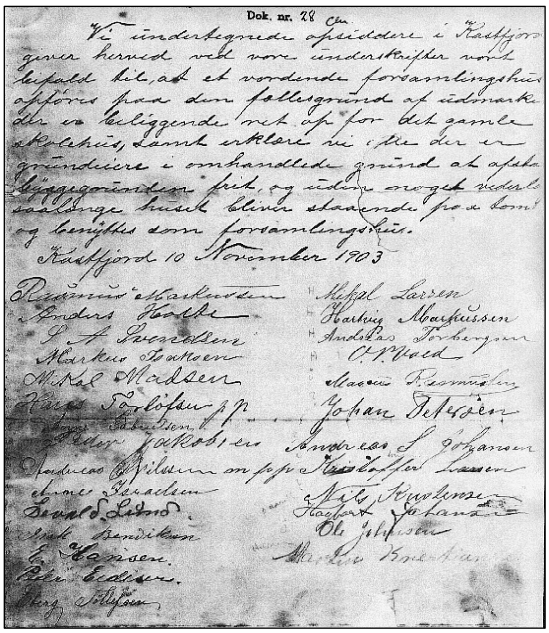
Dok. nr. 28

En del av oppsitterne besluttet å bygge Betania.

Det skapte strid og førte til splittelse. Nå var det ikke lenger noen utenforstående som åpnet heimene sine for baptistene. De " nogen faa snilde mennesker i Kasfjorden" som etter Johan Olsen skulle finnes i 1881, nevnes ikke lenger, og "Elim" ble kun for baptistene. Statskirkens tilhengere fikk bygd sitt eget forsamlingshus, "Betania", som ble innviet med festlig tilstelning den 5. juli 1904.

Betania Foto: Ingunn Olsen

Alt dette viser at i religiøse spørsmål skjedde det en utvikling i perioden mellom 1850 og 1900 som mot slutten av århundret helt klart delte kasfjærdingene i to leire, den ene som bestod av dissenterne, og den andre som holdt fast ved den tradisjonelle kirkeordning. Dette skille var merkbart langt oppover i årene, og sporene etter det eksisterer vel ennå.

[159] "Haalogaland" 18/2, 25/2, 28/2, 4/3 og 7/3 1903.

Mormonere i Kasfjorden.

Om religiøst liv i Kasfjord mellom 1850 og 1900 vil i alle fall noe mangle dersom ikke også mormonenes tilstedeværelse tas med. Her er noen linjer fra en av Hans Chr. Bergersens artikler i Harstad Tidende fra 1922/23:

Det var i 60-årene baptister og mormoner kom opover til Nord-Norge. Deres lære var ukjendt av de fleste. Jeg mindes fra de dage en velklædt person kom inn i skolestuen til mig og blev sittende der hele dagen og hørte nok saa godt efter, naar jeg snakket med børnene. Han sa, han kom fra Amerika og skulde bare se sig om i sitt gamle fædreland. Da skolen var slutt, gik han, og jeg kom ikke til at se han mer. Kort efter fik jeg høre, at denne var en mormon, en av disse ivrige, som reiste for at fange tilhængere……

En av disse som kom for å fange tilhengere, var Andrew M. Israelsen (Andreas Israelsen). Han var på besøk i Kasfjorden i 1892, og var sønn av Tollef Israelsen, en av frimenighetens første medlemmer, ja, Andreas står også selv oppført i medlemslisten for 1857, 11 måneder gammel. Han forteller at han ble godt mottatt i Kasfjorden både av sine nære slektninger og andre av bygdefolket som han kom i kontakt med – Ole Ingebrigtsen, Johan Hartvigsen og Bendiks Isaksen. Selv om han som ivrig, overbevist mormon holdt flere godt besøkte møter mens han oppholdt seg i Kasfjorden, fikk ikke mormonismen noe fotfeste der. Tollef Israelsen, Andreas P. Andreassen og Israel Jørgensen emigrerte med sine familier til Utah. Det samme gjaldt også døtrene til Eilert Israelsen. Rigtignok finnes i dag (1999) en mormonmenighet her i Tromsø, men Hans Chr. Bergersen er nok likevel i overensstemmelse med sannheten når han til slutt i artikkelen sin sier at ”mormonernes tid nu (1923) er forbi her hos oss.”

Om skolen i Kasfjord

Med skolen mener jeg her det som i dag heter grunnskolen, eller det som etter loven av 1889 og helt fram til 1969 ble kalt folkeskolen. Før 1889 var navnet almueskolen – skolen for almuen. Noen av oppgavene ved skoledriften skjøttes i dag av staten, mens den enkelte kommune har ansvaret for andre. Lover, retningslinjer, instrukser og deler av det økonomiske driftsgrunnlaget er slikt som hører inn under statens ansvar, mens det er kommunens oppgave å sørge for høvelige skolebygg, og se til at skolen fungerer og drives etter de bestemmelser som den overordnete myndigheten har gitt. Deler av utgiftene faller også på kommunen. Dette har vært hovedmønsteret, men både fra statens og kommunens side har riktignok innvirkningen på skoledriften gjennomgått svært store forandringer siden den første skoleloven kom i 1739. Den ble forresten ikke gjort gjeldende i Nord-Norge. Et særtrekk ved denne utviklingen er at både lokale og sentrale myndigheter i stigende grad har fått ansvar for både utbygging og drift og dessuten stadig øvd sterkere innflytelse på selve undervisningen, slik at i dag er grunnskolen et rent statlig/kommunalt ansvarsområde.

Når jeg nevner dette, så er det for å peke på at det å skrive om skolen i Kasfjord ikke er mulig uten å se bygdeskolen i en større sammenheng. Spørsmålet blir altså hvorledes skolen i Kasfjord ble drevet mellom 1850 og 1900, og i hvilken grad den utviklingen som skjedde innen skolen både på lands- og kommunenivå i dette tidsrommet, kom til å prege skolen også i Kasfjorden

Omgangsskolen til 1860

Heime var det før 1860 omgangsskole i to betydninger av ordet. For det første vekslet oppsitterne i bygda om å gi plass til skolen. For det andre holdt læreren skole i flere forskjellige kretser eller roder gjennom året. Hele kommunen var inndelt i distrikter, og hvert distrikt igjen i mange roder. Ordningen var da slik at en og samme lærer hadde sitt distrikt, og gjennom året skolte han i alle de rodene som til sammen utgjorde distriktet.

I tillegg til omgangsskolen var der også en fast skole i Trondenes fra 1847 og framover på 1850-tallet. Den holdt til på klokkergården i Harstad, og skulle fungerte som en fortsettelsskole for barn over 12 år. Skoledistriktet strakte seg fra Kasfjorden til Sørvika, og ble inndelt i mange roder. Elevene fra de forskjellige rodene gikk så på denne skolen etter tur 3 mndr. i året, dels i vår/tidlig sommertid og dels utover høsten. Hovedhensikten med denne skolen var å forberede elevene til konfirmasjonen. Den som ikke til normal tid, dvs. ved 15-16 års alder, klarte å kvalifisere seg til konfirmasjonen, måtte fortsette både 3 og 4 år. Selv om skoletiden i fastskolen ikke var mer enn to uker for året – i mai/juni for elevene fra Kasfjord, skapte den sikkert problemer. Fraværet var da også stort, og for mange føltes den nok som en tvangstrøye, fordi den kom i veien for alt det arbeid som foreldre og foresatte trengte barna til heime. Av de 20 elevene fra Kasfjord som skulle gå i fastskolen i 1849, var det 7 som ikke møtte opp i det hele tatt. For de fleste av disse var det opplyst i protokollen at de var på fiske. Yngste eleven var 11 år og den eldste 20 år. Fra og med 1850 var det slutt på fastskolen for elevene fra Kasfjord, for deretter inneholder ikke protokollen noen navn derfra.

I 1854 ble det foretatt en spørreundersøkelse om alle almueskolene i Trondenes sokn. Av denne framgår at i Kasfjord hadde alle 28 skolebarna gått på skolen i 28 dager. Tallet skulle egentlig være 30 dager, dvs. 5 uker, men av en eller annen grunn manglet 2 dager.Det framgår videre av skjemaet at i løpet av disse 28 dagene hadde 25 fått undervisning i katekisme,12 i en fullstendigere religionshistorie, 5 i bibelhistorie, 12 i skrivning, 16 i sang og 2 i regning. Lærerens alder er oppgitt å være 32 ½ år, og på dette tidspunkt hadde han virket i 8 år, hvorav 7 i nordre distrikt som også omfattet 7. skolerode med gårdene Kasfjord, Høgda, Grunnvassbotn og Skjærstad. Han tjente 45 spdlr for året, "og nyder Penger til Underhold med 33 3/5 spdlr." Skoletiden varte fra fylte 8 år og til konfirmasjonen, dvs. fylte 16 år, men med adgang til utskrivning etter det fylte 13. år. Med 5 uker skole hvert år utgjorde hele skoletiden 40 uker, eller omtrent like lenge som ett skoleår i grunnskolen i dag.[160]

Den 4. oktober 1854 tilsatte skolekommisjonen en 5. lærer i Trondenes. Kommunen ble dermed delt inn i 5 skoledistrikter, og Kasfjord, dvs. Harbakken og Erikstad sammen med Skjærstad ble 3. rode i 4. distrikt. I dette distriktet skulle nå kirkesangeren (klokkeren) holde skole. Skoleprotokollen[161] for dette "kirkesangerens distrikt" eksisterer ennå, og gir et ganske godt innblikk i hvorledes skolen i Kasfjord ble drevet mellom 1854/55 og 1861. Fremst i protokollen er det gitt en orientering om karakterene som ble brukt, og om fagene. Karakterene var: 1 – utmerket godt, 2 – meget godt, 3 – godt, 4 – temmelig godt, 5 – måtelig godt og 6 – slett. Læreren hadde i meget stor utstrekning brukt karakterene 2 og 3, selv om det forekom både noen bedre og noen dårligere. Fagene i protokollen – som ble kaldt undervisningsgjenstandene – var følgende: Religion, innat- og utenatlesning, skrivning av bokstaver og sammenskrift, regning som bestod av telling og "de fire spesier," dvs. de fire regningsarter, forstandsøvelse, sangøvelse og geografi. Dessuten er tatt med "Nemme og Anlæg, Sædeligt Forhold, Flid og Orden."Alle "undervisningsgjenstandene", bortsett fra "Forstandsøvelse" kjenner vi godt fra vår egen skoletid. Forstandsøvelse ville vi nærmest kalle begrepsøvelse. Eksempelvis kunne det dreie seg om å beskrive ei kule (Kugle): "Hvad er nødvendigt ved en Kugle? Sig mig også Noget, der er tilfeldigt ved en Kugle. Hvorfor er det tilfeldigt?" Til slutt skulle man på denne måten komme fram til forklaringen på hva en kule var for noe.

I skoleprotokollen var det 3 rubrikker til religionsfaget, nemlig katekisme, forklaring og bibelhistorie. Men disse disiplinene kunne både oppfattes som ferdighet i lesning, og som religionskunnskap. Også til leseøvingen ble nemlig brukt katekisme, forklaring og bibelhistorie. Når det skulle gis karakter både i lesning og i religionsfaget, bød dette på et problem. To av de tre lærerne som skolte i Kasfjord i denne perioden, har da også hatt behov for å dele religionsfaget i en "utenatdel" og "innenatdel." Karakteren i "utenatdelen" skulle vise elevens kunnskaper i religion, og "innenatdelen" ferdighet i lesning. Den ene læreren har løst dette med følgende tillegg i protokollen:
"Rubrikken for "Hvilket Aar i skolen" er afdelt i tvende Rubrikker, een til Forklaring og een til Catekismus, i hvilke Barnets Religionskunnskab er anført. Charakterene så vel for disse som for de øvrige Fag ere anførte med Tal."

Den andre læreren har i prinsippet benyttet samme løsningen, men han har delt rubrikken for "Geografi" i 3 deler. På den måten fikk han med både katekisme, forklaring og bibelhistorie, men noen karakter i geografi ble det ikke.

---

[160] Trondenes sogneprestembete nr. 29. Ark.: St.ark. i Tr.sø.
[161] Skoleprotokoll for kirkesangerens distrikt 1853-1861. Ark.: Harstad byark. gml.arkivovers. nr. 97.

Protokollen inneholdt også flere andre opplysninger, og her har jeg tatt med de viktigste:

År:	Sted:	Fra – til:	Ant. elever:	Hvor skolen er holdt:
1855	Harbakken	29/1 – 10/2	10	Anders Nilsen
1855	Erikstad	12/2 – 17/2	17	Tollev Israelsen
1855	E + H	22/10 – 24/10		Tollev Israelsen
		29/10 – 1/11		
		5/11 – 16/11	26	Tollev Israelsen
1856	Harbakken	19/5 – 7/6	28	Erik Tollefsen
		10/12 – 13/12		
		18/12 – 20/12	. 27	
1857	Harbakken	14/1 – 31/1	27	Erik Tollefsen
1857	Erikstad	26/3- 4/4		
		7/12 – 12/12	27	Isak Olsen
1858	Erikstad	22/2 – 20/3	20	Markus Jensen
		22/2 – 20/3	19	Markus Jensen
	Harbakken	29/11 – 11/12	31	Johan Hartvigsen
1859	Erikstad	14/3 – 9/4	32	Markus Rasmussen
		7/11- 19/11	27	Markus Rasmussen
1860	Harbakken	28/2 – 24/3	28	Karen Johnsdatter
	Erikstad	5/11 – 24/11	31	Edis Andersen
1861	Erikstad	25/2 – 23/3	29	Andreas Andersen

Som det framgår av oversikten, var det ikke alle årene at elevene fikk sine 5 uker skole, men så hadde klokkeren også andre oppgaver å skjøtte.

1859: ”10. Nov. var det Fattigcommision hvor jeg som Commisionsforvalter var tilstede. 11. Nov. og 14. Nov. Brudevielse paa Trondenes.”
1860, 5/11 – 24/11: ”--- da der paa denne Tid indtraf mange kirkelige Forretninger hvor jeg maatte møde paa Trondenes, blev Skolen holdt i 2 Uger.”
1860: ”Den 27. Februar var Skoleoverhøring paa Kilhus.” Klokkeren var lærer der også. Så var det sykdom eller uvær som forhindret elevene fra å møte.
1857: ”Da Nærvefeber (tyfus) udbrød, maatte efter Doctor Sihjeldrups Ordre, Skolen sluttes paa Erikstad 14. April. (Her må datoen være feil for på det tidspunkt var der ikke skole i Kasfjord.)
1859: ”Mandagen den 21. Marts var et saa frygtelig Uveir at jeg ei kunne komme fram.”
1861: Ingen fra Skjærstad møtte til første turen på grunn av sykdom.

Gjennomgående var frammøtet svært godt, men likevel ikke helt uten merknader. Flere år hadde noen av de eldste elevene reist på Lofotfiske – i 1858 hele 4. Samme året kom også en ny fraværsårsak inn i protokollen: ”Moderen og nogle andre fra Aunen kom og førte hende med Vold bort fra Skolen.” Av skolekommisjonens protokoll framgår at årsaken til denne ”voldelige” handling, var frykt for at barnet skulle bli utsatt for vranglære. Om en annen er

bemerket at han "var kun 1 ½ Dag i Skolen og vilde ikke gaa længre da han som Dissenter ikke taalte at høre noget om Naademidlerne."
Det ser ut til at når elevflokken talte flere enn 30, kunne den bli delt i 2 avdelinger eller klasser. Dette inntraff i 1858, men de fleste årene var, som vi ser av oversikten ovenfor, elevtallet omkring 30 uten noen deling.

Om plassen i "klasserommet" er det mulig å få et visst inntrykk: I 1858 ble skolen holdt hos Markus Jensen på Kortneset.. Elevtallet var det året 39 fordelt på 2 avdelinger eller klasser. Huset hans var utvendig målt om lag 57 kvm. og inneholdt stue, kjøkken, gang og 2 kammere. Når en gjør fradrag for de andre rommene, kunne vel stua være høyst 25 – 27 kvm. Her oppholdt seg da samtidig henholdsvis 19 og 20 elever. Men ettersom de andre husene på gården hvor skolen holdt til, neppe hadde større stue, og elevtallet til sammen var omkring 30 samtidig, hadde elevene forholdsvis god plass hos Markus Jensen.
Hvert år skulle to personer skrive under på at skolen virkelig hadde vært holdt i samsvar med det som stod i protokollen. Flere av disse underskriftene er med påholden penn.

I omgangsskolen var bøkene få, og de fleste av dem hadde et religiøst innhold. I tillegg til katekisme, forklaring og bibelhistorie kunne det være et par lesebøker med småstykker hentet fra bibelen, og så noen stavetabeller. Regne- og skrivebøker av det slag som vi kjenner, fantes ikke. Selv om undervisningen i alle fall noen steder også omfattet regning og skrivning, ble hovedvekten lagt på lesning og kristendomskunnskap. Det første faget var viktig for å kunne tilegne seg kunnskaper i det andre. "Også når det egentlig var leseøving som skulle drives, ble således barna i stor utstrekning satt til å lese i religionsbøkene, eller de leste i det de hadde for hånden - Bibelen, en salmebok eller andre skrifter, og da helst slike med religiøst innhold. Bibel og salmebok ble ellers mye brukt til slik øving. En lesetime artet seg derfor som regel slik at elevene satt og leste høyt i forskjellige bøker, noen alene om en bok, andre i grupper om en annen. Den duren som derved oppstod, var et meget karakteristisk trekk ved almueskolen i 1850-åra. Mange forhold kunne ellers skifte, men leseduren synes alltid å ha hørt med." Når skoletiden ikke var mer enn 5 uker for året, skolen ble holdt i privathus hvor også andre gjøremål skulle ivaretas, bøkene var få, inneklimaet gjennomgående ikke det beste, elevene mange, aldersforskjellene store, lærerens kvalifikasjoner noe vekslende og metoden stort sett som beskrevet her ovenfor, må en forundres over at noen i det hele tatt lærte å lese. Når det likevel gikk bedre enn en skulle tro, hadde det nok for en stor del sin årsak i den hjelp og støtte som mange barn fikk i heimen.

Hans Chr. Bergersen, født på Høgda i 1835, skrev i 1925 dette om skolen, og hva de lærte der i 1840-årene:[162]

> Min første lærer var min morfar. Jeg måtte sitte på lappebommen med boken. Han satt med sitt arbeide uten å se i boken, da han kunne hver stavelse utenat. Den lille lærdommen jeg fikk av han, gjorde sitt til at jeg året etter, 6 år gammel, kunne begynne min første skolegang. O, hvor godt jeg minnes min første skoledag. Skolen holdtes på Møkkeland hos Andreas Johnsen. De største barn satt om et lite bord. Tre gutter satt på skorstenshellen. Jeg, den minste, satt på en benk-ende nær døren sammen med min bror, Markus….. En dag ut på ettervinteren i året 1860 skrev jeg min søknad om opptak på seminaret i Tromsø på min enfoldige måte…. Den var ikke rar, da jeg hadde liten opplæring i skriving. Sådan fikk vi omtrent ikke på skolen i min tid… Jeg fikk låne meg

[162] Kilde: Hefte om Hans Chr. Bergersens slekt og historie. Se nærmere omtale i kapitlet om Hans Chr. Bergersen.

> en gammel regnebok, og den brukte jeg flittig på egen hånd. Fra skolen kunne jeg intet. Litt hoderegning hadde vi, og i den stod jeg alltid fremst. Jeg regnet så meget på et halvt år, at jeg fikk et bra grunnlag, og regning ble ett av mine beste fag.

I 1845 var der 184 konfirmanter i nordre distrikt. Av disse kunne 170 lese, 80 skrive og 34 regne.
Hans Nilsen[163] har i sine opptegnelser bl.a. også skrevet opp alle konfirmantene fra Kasfjorden i tidsrommet 1780 til 1855. Det var på den tid vanlig at presten ga hver enkelt en karakter eller et skussmål som også ble ført inn i kirkeboka. Også dette har Hans Nilsen skrevet opp, og her gir jeg noen eksempler på slike skussmål som konfirmantene fra Kasfjord hadde fått:

Konfirmert i 1828:	Martha Zachariasdatter: Læser flydende i Bog. Skriver taaleligt. Meget god.
Konfirmert i 1829:	Tolov Halvorson, Kaltdal: Læser ganske godt, men har været barnaktig.
Konfirmert i 1831:	Maren Anna Nilsdatter: Er godt opplyst. Besidder gode Kunnskaber.
Konfirmert i 1833:	Niels Andersen, Harbak, 16 år: Læser meget godt i Bog. Ganske vel opplyst.
Konfirmert i 1835:	Halvor Ingebrigtsen, 17 år: Noget vild af Karakter, men har et godt hjerte. Han læser meget godt og forstår det læste.
Konfirmert i 1845:	Gabriel Mikkelsen, Kilhus, Kasfjord, 20 år: Ringe Kunnskaber. Sædelig. Taalelig flittig.
Konfirmert i 1849:	Andreas Brun Corneliussen, Grunnvassbotn, 16 år: En vakker godslig Gut. Læser ret godt i Bog. Hans Kundskab tålelig.
Konfirmert i 1852:	Hans Chr. Bergersen, Høiden, f. 25. 9. 1835: Særdeles gode Kunskaber. Sædelig, men har nok tanker.

Av 60 konfirmanter som er tatt med i oversikten, er opplyst at 35 kunne lese, 15 skrive og 7 regne.
Det sentrale, overordnete mål med skolen før 1860 var å kvalifisere for konfirmasjonen. Derfor var det først og fremst nødvendig å kunne lese – ikke egentlig for å forstå, men først og fremst for å kunne svare på spørsmål fra katekisme og forklaring. I en uttalelse om "Hovedlov om Almueskolevæsenet" fra 1827 heter det at

> Denne Lovs System havde ikke formaaet at bringe synderligt mere end en Konfirmationsforberedelse ud af Almueskolen, der kunde siges helt og holdent at være en Redskab i Geistlighedens Hånd.[164]

Konklusjonen må etter dette så langt bli at i omgangsskolens tid, dvs. før 1860, mestret barna i Kasfjorden lesekunsten på den måten at de fleste kanskje kunne stave eller i beste fall lese i katekisme og forklaring, men mange måtte nok ha hjelp når de skulle skrive navnet sitt, eller hadde bruk for å kunne regne. Blant den voksne delen av befolkningen stod det skralt til. Mer enn halvparten av dem som møtte til det første herredstyre i 1839 kunne ikke skrive navnet sitt. Israel Tollefsen var en av dem.[165]

---

[163] Kilde: Fra Hans Nilsens "Kasfjord saga." Se nærmere omtale i kapitlet om Hans Nilsen.
[164] Fra "Landdistrikternes komm.forvaltn." Univ.bibl. i Tromsø.
[165] Trondenes historie s. 309.

Ny skolelov – fastskole i Kasfjorden

I 1860 vedtok Stortinget en "Lov om Almueskolevæsenet i Landdistriktene" som ga grunnlag for stor framgang for almueskolen overalt i landet – også i Kasfjorden.[166] Omgangsskolen skulle nå erstattes av faste kretser. Der hvor det var flere enn 30 barn i kretsen, skulle det være fast skole. I møte 7.1.1861 vedtok skolekommisjonen at krets nr 13 – etter ny inndeling fra og med august 1861 – skulle omfatte Skjærstad, Erikstad, Harbakken, Høgda og Grunnvassbotn. Denne kretsen hadde ca 30 elever. Skolen skulle oppføres på Erikstad, og gi 14 uker undervisning fordelt på to avdelinger eller klasser. Hver klasse fikk dermed 7 skoleuker – to mer enn det hele elevflokken hadde fått før 1860. For å få en full skolepost på 36 uker, måtte læreren fortsatt ha arbeidet sitt i flere kretser. Kasfjord kom i fellesskap med Gamnes og Storvassbotn slik at læreren skulle holde skole 14 uker i Kasfjord, 16 uker på Gamnes og 6 uker i Storvassbotn.

Skolekommisjonen vedtok videre å oppnevne en komite til å treffe avtale med oppsitterne i hver krets om leie av skolelokaler, og om lærerens underhold. For Kasfjord ble avtale gjort med Karen Johnsdatter som bodde på Harbakken.
Etter nærmere drøfting bestemte kommisjonen seg for å bygge 10 skoler i 1862/63, og ytterligere 5 i løpet av de nærmeste 8 årene. Kasfjord kom med i første puljen. Fra sentralt hold forelå typetegninger med mange råd om hvorledes de nye skolene skulle se ut, og hva det særskilt måtte tas hensyn til. I Trondenes sokn kom skolekommisjonen til at alle de ti skolene skulle ha akkurat samme mål, nemlig 9 alen i kvadrat innvendig målt, 6 alen i høyde til mønet, og utstyres med et bislag. Selve skolerommet ble etter dette vel 32 kvm. Markus Rasmussen som var medlem av skolekommisjonen, lovet å skaffe gratis tomt til skolen, og den ble da plassert litt utafor Betania i grenseskillet mellom Sevald Lunds og Jakob Holands eiendommer.
De 10 skolene ble bygd på den måten at en av kommisjonens medlemmer sa seg villig til å reise til Namsos og slutte avtale om levering av tømmer og andre materialer. En annen reiste til Bergen for der å kjøpe inn alle øvrige bygningsartikler som det ville bli behov for. For

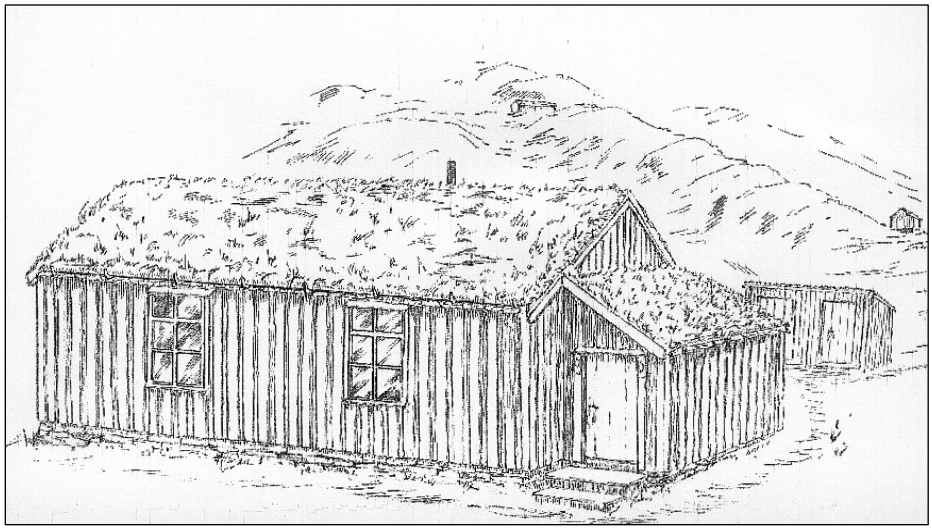

På grunnlag av opplysninger i branntakstforretning holdt i 1864, har Leidulf Olsrud laget denne tegningen av det første skolehuset i Kasfjorden. Sommerfjøsene var neppe bygd så tidlig som i 1864.

[166] En stor del av stoffet om almueskolen etter 1860 bygger på Trondenes skolekekommisjon's forhandl.prot. 1844-1899 og 1880-1890. Ark.: Harstad byark, gml. arkovers. nr. 59 og 60.

Kasfjorden fikk Markus Rasmussen, som var medlem av skolekommisjonen, i oppdrag å skaffe 4 mann til å hjelpe seg med å ta imot og bringe alle byggevarene til skoletomta. Til selve byggearbeidet hadde ordføreren "truffet Overenskomst med en Iver Hansen om at levere Skolehuser med tilbehør av alt inventar."[167]Alt dette gikk greit, og 22. november 1864 var skolehuset ferdig, noe forsinket i forhold til den opprinnelige planen. En justering av de målene som kommisjonen opprinnelig hadde bestemt, kom til underveis, slik at branntaksten oppgir utvendig lengde, bredde og høyde til henholdsvis 12,5 , 9,5 og 4,5 alen mens bislaget var 2,5 x 3,5 alen. Selve skolehuset av tømmer stod i retning øst-vest med bislaget av bindingsverk i østre røstet. Både skolehuset og bislaget hadde torvtak og stod på en lav ringmur.

Læreren hadde nå til disposisjon ca. 40 kvm. i ett rom som utelukkende skulle brukes til skole. Det hadde 4 fag vinduer og en 3 etasjes kakkelovn. Branntaksten var 250 spdlr. for selve skolehuset, 10 for bislaget og 15 for kakkelovnen. Til sammenligning kan nevnes at tjenerlønnen i 1875 er oppgitt til 50 spdlr. for året. Omkring 1890 tjente en husmann og fisker i gjennomsnitt netto ca. 340 kr for året, tilsvarende 70 – 80 spdlr.
Den 25.10.1864 besluttet skolekommisjonen å anskaffe "fornødene Bord og Stole samt Bord og Stol til Læreren." Dermed hadde kasfjærdingene fått et synlig bevis for at samfunnet heretter var innstilt på en betraktelig forbedring av "Almueskolevæsenet paa Landet."

Ser vi på driften av skolen etter 1860, kan vi ta utgangspunkt i skolekommisjonens budsjettforslag for 1865. Brutto utgifter for alle skolene i Trondenes sokn var da 1040 spdlr., netto 957 spdlr. Lærerlønn utgjorde største utgiftsposten med 398 spdlr. for 5 lærere som til sammen skulle holde skole i 199 uker for 2 spdlr. pr. uke. Det er også tatt med utgifter til lys og brensel og til kostgodtgjørelse til lærerne med til sammen 265 spdlr. Tidligere hadde oppsitterne i skolekretsen måttet dekke disse utgiftene uten det offentliges innblanding. Nå ble de tatt med i skattebeløpet. Skyss av læreren mellom de enkelte skolestedene var fortsatt oppsitternes ansvar uten noen form for godtgjørelse.

I 1865 fikk kretsenes tilsynsmenn i oppdrag å kjøpe ved – 1 favn til hver skole – "hvor vel noget mer behøves til Kasfjord og Gamnes skole." I 1872 påtok ordfører B. M. Haugen seg å skaffe en stor fembøringsfarm ved fra Malangen til Medkila, Gamnes, Kasfjord og Alvestad skole. Verdt å nevne i denne forbindelse er at 24. mai 1872 besluttet skolekommisjonen å utstyre nye ovner med rist for steinkol. Dette gjaldt også Kasfjord skole, men rigtignok i forbindelse med reparasjon av ovnen.

En stor utgiftspost på budsjettet for 1865[168] var renter og avdrag av lån på 2000 spdlr. som kommunen hadde tatt opp i "Det Nordlandske Skole- og Kirkefond" til skolebyggingen.
Ellers ser jeg av samme budsjettet at til administrasjonsutgifter beregnet kommisjonen16 spdlr., og til inventar og læremidler 90 spdlr.
Bidrag fra Misjonskassen og Distriktsskolekassen utgjorde 67 spdlr., og inntekt fra konfirmasjon og brudevielser 16 spdl.
Netto utgifter – 957 spdlr. – ble utlignet på formue og næring, og en innkrevningsmann valgt av skolekommisjonen for hver krets skulle være behjelpelig med innkrevingen.
Dette budsjettet innebar at skoledriften etter 1860 i betydelig utstrekning ble et offentlig anliggende, men til syvende og sist måtte bygdefolket betale. Prost Muller pekte i 1861 på

[167] Brev datert 19. juni fra sogneprest Muller til ordfører Kildal med oppgave over hvilke 10 skoler som burde bygges.
[168] Budsjettet forelå til behandling i skolekommisjonens møte 25.10.1864.

dette, og advarte i brev til stiftsdirektøren mot en økning av lønnsutgiftene ut over hva kommunen hadde vedtatt, for det ville vekke folks vrede og skape motvilje mot skolen.

I alle fall før 1864, da fastskolen ble tatt i bruk i Kasfjorden, kunne ikke læreren ha flere hjelpemidler til bruk i undervisningen enn at mesteparten gikk i skoleskrinet, og det gjaldt derfor å ordne seg mest mulig praktisk. I 1862 ga stiftsdirektøren råd om hvordan man burde gjøre det. Han skriver da at til hver lærer måtte der finnes 1 veggtavle, som for omgangsskolen kunne innrettes slik at det ble mulig å slå den sammen "således at den kan lægges i det Skrin hvori de øvrige Læremidler opbevares."

Også når det gjaldt "skolens indre liv" innebar skoleloven av 1860 et betydelig framskritt. Naturfag, historie og geografi ble obligatoriske fag. For å kunne gi undervisning i disse nye fagene, måtte nye lærebøker skaffes med et annet innhold enn tilfellet tidligere hadde vært. Sentralt i denne forbindelse stod P. A. Jensens "Læsebog for Folkeskolen og Folkehjæmmet." Sammen med denne boken kom et påbud fra myndighetene om at "udvalgte Stykker av Læsebogen" skulle høre med til skolens undervisningsstoff. Dette betydde at P. A. Jensens lesebok måtte innføres i alle skoler så snart den kom i 1863.

Leseboken hadde et verdslig innhold med fagartikler og lesestykker av allment orienterende innhold, regler og rim, folkelig diktning, sagn og eventyr, ja, endatil stoff som kunne kalle på smil og latter. Nå skulle almueskolen gi en allmenn og borgerlig dannelse. Lesning ble etter 1863 mer ensbetydende med lesning i P.A. Jensens bok. Den var imidlertid omstridt fordi den etter manges mening inneholdt unyttig og ukristelig kunnskap som ingen hadde bruk for, og som dessuten moralsk sett var anstøtelig. Mange foreldre nektet derfor å anskaffe boken, og det gjaldt også foreldre i Trondenes. Denne negative holdningen fant likevel ikke grobunn i skolekommisjonen, for 31. august 1864 besluttet den å kjøpe inn 30 eksemplarer for kommisjonens regning med anmodning til lærerne om å virke for at boken ble lest og utbredt blant barna, og at den var å få kjøpt.

At foreldrene også i Kasfjord hadde fulgt denne oppfordringen vitner det om når fattigkassen utbetalte 1 ort 2 skilling den 13.12.1864 til en av foreldrene som ikke selv så seg i stand til å kjøpe boken. Av andre bøker som etter 1860 kom i bruk i skolen, var Jensens bibelhistorie. Årsberetningen for 1864 viser at skolene i soknet da hadde begynt å bruke denne i stedet for den tidligere Hvoslebs lærebok. Skolekommisjonen hadde videre allerede så tidlig som 15. november 1860 besluttet å forhåndsbestille et antall av Berlius sin naturhistorie.
I almueskolen etter 1860 synes interessen også for undervisningsmetodikken til en viss grad å være blitt vekket. Ikke slik å forstå at det skjedde radikale framskritt også på dette viktige område av livet i skolen. Men fordi behovet for råd og veiledning hadde meldt seg, fikk stiftsdirektøren spørsmål, og han prøvde å svare så godt han kunne, selv om det nok kan reises tvil om hans praktiske innsikt i problemet.

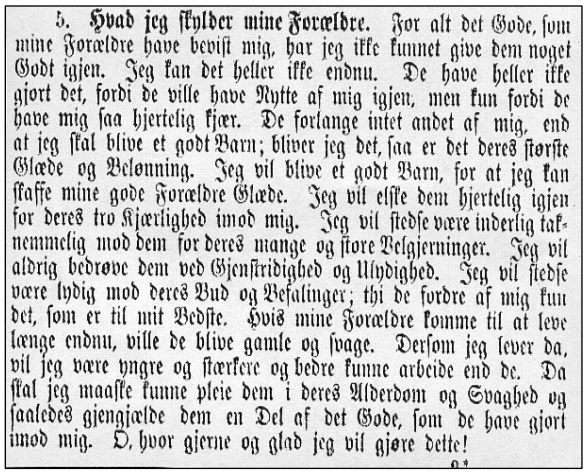

5. **Hvad jeg skylder mine Forældre.** For alt det Gode, som mine Forældre have bevist mig, har jeg ikke kunnet give dem noget Godt igjen. Jeg kan det heller ikke endnu. De have heller ikke gjort det, fordi de ville have Nytte af mig igjen, men kun fordi de have mig saa hjertelig kjær. De forlange intet andet af mig, end at jeg skal blive et godt Barn; bliver jeg det, saa er det deres største Glæde og Belønning. Jeg vil blive et godt Barn, for at jeg kan skaffe mine gode Forældre Glæde. Jeg vil elske dem hjertelig igjen for deres tro Kjærlighed imod mig. Jeg vil stedse være inderlig taknemmelig mod dem for deres mange og store Velgjerninger. Jeg vil aldrig bedrøve dem ved Gjenstridighed og Ulydighed. Jeg vil stedse være lydig mod deres Bud og Befalinger; thi de fordre af mig kun det, som er til mit Bedste. Hvis mine Forældre komme til at leve længe endnu, ville de blive gamle og svage. Dersom jeg lever da, vil jeg være yngre og stærkere og bedre kunne arbeide end de. Da skal jeg maaske kunne pleie dem i deres Alderdom og Svaghed og saaledes gjengjælde dem en Del af det Gode, som de have gjort imod mig. O, hvor gjerne og glad jeg vil gjøre dette!

Fra P. A. Jensens lesebok

I møte 29. april og 13. mai 1867 vedtok skolekommisjonen ny kretsinndeling og årlig uketimetall. Det årlige uketimetallet ble gjort avhengig av elevtallet, og ordningen ble da slik:

31 – 40 elever: 12 uker skole fordelt på to avdelinger.
40 – 50 elever: 14 uker skole fordelt på to avdelinger.
Over 50 elever: 16 uker skole fordelt på to avdelinger.

Kasfjorden, dvs Kaltdalen, Høgda, Grunnvassbotn, Harbakken, Erikstad og Skjærstad, hadde 44 elever og fikk 14 uker skole.
Loven bestemte at "skolepligtige ere Børn fra det fyldte 8. Aar", og "Udskrivning af Skolen foregaar i Regelen ved Barnets Konfirmasjon".
I året 1873 var det blitt 48 elever i Kasfjord krets, som fortsatt var sammen med Gamnes krets, men nå var Elgsnes kommet med i stedet for Storvassbotn. Hele lærerposten var da sammensatt med 14 uker i Kasfjord, 21 uker i Gamnes og 4 uker i Elgsnes krets. Skoleruta for Kasfjord så da slik ut:

Januar/februar	4 uker
April/mai	4 uker
September/november	5 uker.

Summen her blir som en vil se, 13 uker, men årsaken til det er ikke oppgitt. Skolen hadde fortsatt 2 avdelinger eller klasser med 33 skoletimer for uka i hver avdeling, og for den øverste så timeplanen slik ut:

Lesning	9 timer
Bibelhistorie	5 timer
Søndagsevangeliet	1 time
Regning	5 timer
Skrivning	5 timer
Lærebok	4 timer
Sang	4 timer

Denne fag- og timefordelingen viser ellers med all mulig tydelighet at tyngden i undervisningen nå lå på allmennfagene regning, skrivning, og "lærebok," som sammen med sang utgjorde hele 18 uketimer. Også i lesning ble vel P. A. Jensens lesebok nå brukt ved siden av katekisme, forklaring og bibelhistorie som tidligere hadde rådd grunnen aleine.

I en skoleprotokoll for Kasfjord, Gamnes og Storvassbotn krets stod denne oversikten over læremidler og utstyr som var til disposisjon i 1875:[169]

1 planoglobium (antakelig et kart som viste jordas to halvkuler)
1 kart over Skandinavia
2 nye lamper til Gamnes skolehus anskaffet i 1875
1 oljelampe til samme skole
"Nogle Stavetabeller"
1 eks. av Essendrops postill
"5 Eks. av 1. Skoletrin av Lesebogen av 4. Opplag tilkommet i 1875"
3 lamper til Kasfjord skole tilkommet i 1874
1 lampe til Gamnes skole tilkommet i 1875 og endelig
1 skolekiste.

[169] Ark.: Harstad byark. nr.100 etter gml. ark.plan.

Allerede i 1862 skrev stiftsdirektøren til alle skolekommisjonene i stiftet: ”Det forudsættes at den Ordning finner Sted at Børnenes Forsørgere haver at skaffe de fornødne Læse- og Lærebøger, Skrive- og Regnematerialier, og at det Strengeligen paasees at dette overholdes.” Det betyr at skolebarna i Kasfjorden allerede da gikk til skolen med noen bøker som de selv eide, i skoleveska eller ranselen.
I 1873 har læreren skrevet litt i protokollen om hva øverste avdeling har gjennomgått i løpet av året i noen av fagene:

> Kristendomskunnskap: ”Gjennomgaat forfra til Josefs Brødre kommer første Gang til Ægypten.”
> Regning: ”Begyndte med Divisjon i ubenevnte Tal.”
> Geografi: ”De gamle Verdensriger efter første Skoleturen.”

Her er også skrevet opp fraværet til hver elev, og årsaken til fraværet. På dette punktet kjenner vi oss godt igjen: Måtte kjøre ved og torv. På fiskebergene. På sildefiske. Potetopptaking. Likegyldighet. Nervefeber (tyfus). Her er også anført om en av elevene at

> ”Hun vil ikke gå i Skolen fordi hun ikke får Tilladelse av sin Fader som er Baptist, at lade sig konfirmere.”

Om en annen har læreren skrevet at han bare har gjennomgått

> ”de tre første Parter med henne, fordi foreldrene som er Baptister, ikke ønsker at hun skal læse den hele Catekisme.”

I 1880 forelå forslag fra læreren om 18 uker skole i to avdelinger for Kasfjord krets, men på grunn av ”Kommunens meget trykkende økonomi,” mente skolekommisjonen at det fikk holde med 17 uker. Utvidelsen til 18 uker må likevel ha skjedd ganske snart etterpå, for i en skoleprotokoll for 1879-1883[170] er opplyst at den ”lovbestemte skoletid” skal være 18 uker, men ”Paa Grund av Lærerens deltagelse i Lærerkurset på Tromsø” var det bare holdt undervisning i Kasfjord i 102 dager eller 17 uker i 1881. Elevtallet var i årene 1881–1883 omkring 50.

Ettersom barnetallet vokste eller avtok i de enkelte kretsene, måtte det stadig foretas reguleringer. I 1885 kom således lærerdistriktet til å bestå av Kasfjord, Ytre- og Indre Elgsnes og Aun med til sammen 42 skoleuker for året i posten, derav 9 om høsten og 9 om våren i Kasfjord.

Trondenes historie[171] opplyser at Kasfjord ble egen krets i 1892, men herredstyret gjorde allerede 17. desember 1890 vedtak om full lærerstilling i Kasfjorden med 36 uker skole årlig fordelt på 2 avdelinger og med 2 klasser i øverste avdeling.

Det hastverk som skolekommisjonen hadde hatt med å bygge skoler slik som skoleloven av 1860 krevde, viste seg snart å få leie konsekvenser. Det kom av at skolekommisjonen hadde oversett de bestemmelser som var gitt om bygningene. Skolene i Trondenes hadde til dels store mangler, og det kom klager på for lav takhøyde, dårlig ventilasjon, dårlige kledninger og syllmurer, mangel på privet. Noe av dette gjaldt også skolen i Kasfjorden, for allerede 1. juli 1865, mindre enn et år etter at den ble tatt i bruk, påtok Chr. Normann seg å få den

---

[170] Ark.: Harstad byark. nr. 64 etter gml. ark.plan.
[171] Trygve Lysaker: Trondenes historie s. 534.

restaurert, og tilsynsmannen Markus Rasmussem fikk i oppdrag å ta seg av oppføring av nytt og større bislag og "et privet ved samme." I 1873 måtte ovnen skiftes ut. Læreren ble i den forbindelse overlatt å selge gammelovnen "paa bedste Maade." Bordene og benkene var utslitt i 1874, og man besluttet å skaffe nytt inventar. En ny reparasjon ble nødvendig i 1883. Det ble da budsjettert med utgifter til nytt tak og loddpipe og reparasjon av syllmuren.

Fastskolen i Harstad var i 1866 fortsatt en fortsettelsskole for viderekomne barn, og ble holdt i gang 5 uker om høsten. Den skulle dessuten fungere som skole for "forsømte barn" og til disse gi undervisning 3 uker for gutter om våren og like lenge for jenter om høsten. Jeg har ikke funnet om noen elever fra Kasfjorden deltok i denne undervisningen. I 1870 besluttet forresten skolekommisjonen å avvikle den frivillige, faste skolen i Harstad, angivelig fordi den ikke virket etter hensikten.
For barn i skolepliktig alder forekom i Kasfjorden ellers ikke noen annen form for undervisning enn den de deltok i etter oppsatt skolerute for kretsen. Riktignok ble det i skolekommisjonen referert skrivelse fra departementet i 1872 om "husflidsskole" for gutter. Skrivelsen ble utdelt til sirkulasjon mellom medlemmene av kommisjonen. Ny skrivelse i 1875 ville ha greie på om der i kommunen fantes noen øvelsesskoler i gymnastikk og våpenbruk, men noen slik undervisning ble ikke gitt.

I 1875 skulle en aftenskole i Harstad og på Gamnes gi undervisning i skrivning "samt i 1 time for uka i "Fædrelandshistorie og Regning." I 1894 ble det gitt mulighet til å opprette aftenskole i kretsene med undervisning i norsk og regning (med litt regnskapsførsel), og i fysikk og sang som frivillige fag. Timebetalingen var 80 øre. Alt dette gjaldt nok voksne, og jeg har ikke funnet at der ble drevet aftenskole i Kasfjord krets mellom 1860 og 1890.

Til å ivareta den enkelte skoles tarv ble det oppnevnt tilsynsmenn. For Kasfjord skole hadde Markus Rasmussen og Johan Jørgensen dette vervet i mange år.
I møte 6. mai 1873 står å lese i protokollen at "Markus Rasmussen er avgaat ved Døden. Han havde i en Række aar været Medlem af Kommisjonen, og Tabet af dette dyktige Medlem beklages." I stedet for Markus Rasmussen kom Ole Ingebrigtsen. Andre tilsynsmenn fram til 1890 var Rasmus Markussen, Markus Isaksen og Mathias Iversen.

Om skolen i Kasfjorden etter 1889

Tirsdagen den 14. Januar 1890 afholdtes kredsmøde i Kasfjord skolekreds. Til forhandling forelaa valg paa medlemmer af tilsynsutvalget.
Valgte var: Bernhard Markussen, Høiden, 30 st., Mathias Iversen, Erikstad, 29 st. og Tollef Eriksen, Harbakken, 25 st.[172]

Slik står det skrevet i protokollen fra det første kretsmøtet etter at den nye "Lov om Folkeskolen paa Landet" ble vedtatt 1. april 1889. Denne loven avløste "Lov om Almueskolevæsenet paa Landet" fra 1860, og innebar en rekke nye bestemmelser.

Den raske utviklingen på en rekke områder – noen av dem har jeg vært inne på i tidligere kapitler – krevde nye tiltak også på skolesektoren. I dette kapitlet er ikke siktemålet å gi en

[172] Mange opplysninger om skolen i Kasfjord etter 1890 bygger på innh. i "Forh. prot. for tilsynsutvalget i Kasfjord skolekrets," Harstad byark., ny ark.plan nr. 0468 1890-1953. Denne prot. inneholder også referat fra kretsmøter.

uttømmende framstilling om alle disse tiltakene, men peke på noen få områder som også berørte skolen i Kasfjord. Det gjaldt bl. a.:

- Forlengelse av den årlige undervisningstiden.
- Utvidelse av fagkretsen med nye fag.
- Oppretting av skolestyre hvor flertallet ble valgt av herredstyret. Skolestyret skulle bl. a. foreslå kretsinndeling, utarbeide undervisningsplaner, velge lærebøker og tilsette lærere, alt etter å ha innhentet kretsens uttalelse. Tilsettinger måtte også godkjennes av skoledirektøren.
- Økt lokal innflytelse på skoledriften gjennom oppprettingav en ordning med kretsmøter og tilsynsutvalg som skulle velges for hvert år.

En stor sak som krevde lang forberedelse, gjaldt kretsinndeling og fastsetting av den årlige undervisningstiden. Skolestyret behandlet denne saken i møte 23.6.1890 etter å ha innhentet uttalelse fra alle kretsene slik som loven bestemte. For Kasfjord krets med Skjærstad, Erikstad, Harbakken, Høgda, Grunnvassbotn og Kaltdalen forelå forslag fra kretsen om fortsatt å beholde Kasfjord (øvre Erikstad) som skolested med 12 uker småskole og 24 uker storskole fordelt på 2 klasser. I tillegg ville kretsen opprette småskolekrets for Skjærstad, og en for gårdene Høgda/Fageråsen, Grunnvassbotn og Kaltdalen.
Dette siste med småskolekretsene ble nedstemt, men første delen av forslaget ble vedtatt, og innebar også en kraftig forbedring av skoletilbudet i forhold til tidligere. I 1854 var det som vi husker 5 uker årlig skole i Kasfjord, 1867 12 uker fordelt på 2 klasser, 1878 14 uker fordelt på to klasser og i 1885 18 uker også da fordelt på to klasser. I og med herredstyrets vedtak den 17.12. 1890 ble det årlige uketimetallet 36 fordelt på 3 klasser.[173] Dermed fikk Kasfjord alene en full lærerstilling, og læreren slapp å holde skole i flere kretser gjennom året. Den siste tiden før 1890 var Kasfjord sammen med Elgsnes og Aun.

I 1894 døde kretsens lærer Hans A. Markussen, og ny lærer måtte tilsettes i hans sted. I alt 6 søkere meldte seg, og tilsynsutvalget foreslo i møte 23. juli 1894 tilsetting i slik rekkefølge:

Magnus Larsen Nordmo,
Nils Monsen Fjeldanger og
Bernhard A. Bergersen.

Dette var den første tilsettingssaken ved skolen i Kasfjorden hvor kretsen v/ tilsynsutvalget i medhold av loven fremmet forslag. Jeg kan tenke meg at det hersket en viss spenning om hvorledes dette forslaget ville bli sett på av skolestyret, og ikke minst av skoledirektøren som skulle godkjenne det.

Det gikk i alle fall ikke slik som tilsynsutvalget ville. Allerede 19. august måtte nytt møte holdes, for skolestyret hadde meddelt at "skoledirektøren har æsket udvalgets nærmere begrundelse av dets udtalelse afgiven den 23. f.m. angaaende ansættelsen." Og begrunnelsen viser at utvalget hadde tenkt nøye gjennom forslaget. Hr. Persen ble nemlig forbigått av hr. Nordmo fordi:

> Hr. Persen er uddannet efter den gamle seminarielov medens hr. Nordmo er uddannet efter den nye, og derfor troede vi (udvalget) at hr. Nordmo m.fl. maa kunde have fuldt saa gode betingelser for at opfylde tidens og lovens krav i skolens tieneste som hr. Persen m.fl. Vi (udvalget) var ikke uopmerksom paa hr. Persens tienestetid, men vi syntes at hr. Nordmos uddannelsestid kunde veie noget i dette tilfelde. Derhos mener

[173] Forh.prot. for Trondenes herredst.og form.sk. Ark.: Harstad byark. gml. arkplan nr. 9.

> man at det ikke er til gavn verken for skolen eller læreren selv at en lærer flytter fra en kreds til anden uden i tilfælde hvor forflyttelsen byder saa væsentlige fordele at der i den kan sees en paaskjønnelse for tro og dygtig tjeneste hvilket ved denne leilighed ikke kan siges at være tilfældet. Ligesaa skal meddeles at kredsmøte afholdtes samtidig med at udvalget afgav sin udtalelse og at kredsens udtalelse gik i samme retning som udvalgets. Særlig lagdes mærke til, naar man sammenholdt karakterne , hr. Nordmoes vidnesbyrd for sang da kredsen fra før af har sat pris på lærerens dygtighed i og interesse for faget baade for skolen og den voksne ungdom.
> I henhold til her anførte finder man at maatte fastholde sin tidligere afgivne udtalelse. Til sist skal udvalget udtale at det ikke har ment herved at forringe hr. Persens anseelse verken som lærer eller menneske.

For den som har arbeidet med tilsetting av lærere gjennom mange år, må denne begrunnelsen få karakteren svært god. I altfor mange tilfelle blir fortsatt tjenestetid satt foran utdannelse, og ikke sjelden kan det også i dag være ønskelig at lærerne ikke flyttet på seg for ofte.
Nå vant ikke utvalget fram med forslaget sitt, for hr. Persen – Oluf Persen Vold – med lengst praksis ble tilsatt, og han var lærer i Kasfjord like til 1928.

I møte 21.12. 1895 vedtok skolestyret ny fag- og timefordelingsplan etter forslag fra lærerne. For Kasfjord krets med 3 klasser i alt – en i småskolen og 2 i storskolen – ble denne planen slik med fag og antall timer pr. uke i hver klasse:

Kristendomskunnskap	6	6	6
Norsk	8	9	9
Regning	5	6	6
Geografi	2	2	2
Historie	2	3	3
Naturkunnskap	0	2	2
Skrivning	5	4	4
Sang	2	2	2
Handarbeid	0	0	0
Tegning	0	2	2

Timene i geografi, historie og naturkunnskap i 1. klasse var tenkt som forberedende undervisning, ”i begyndelsen væsentlig som anskuelsesundervisning.”
Denne fagplanen viser hvorledes lovens bokstav om utvidelse av fagkretsen med historie, geografi og naturfag som egne fag ble gjennomført i skolen i Kasfjord krets, og timefordelingen mellom fagene er nå en helt annen enn den tidligere hadde vært. Forklaring, katekisme og bibelhistorie er dessuten samlet i ett fag – kristendomskunnskap, og timetallet i dette faget er redusert til 1/6 av det samla uketimetallet. Av ferdighetsfagene har bare tegning fått tildelt timer. I skolen i Kasfjorden ble det ikke gitt noen undervisning i handarbeid/sløyd før 1950, og kroppsøvingsfaget led i alle år av mangel på gymnastikksal.

Tilsynsutvalget hadde til oppgave

> at føre stadigt Tilsyn med Skolen og til Skolestyret at afgive de Udtalelser og Oplysninger, som af dette maatte forlanges, eller hvortil Udvalget selv maatte finde Anledning.

Kretsmøtet hadde funksjon som et overordnet organ i forhold til tilsynsutvalget.

Udtalelse eller Beslutning i Folkeskolens anliggender fra en Skolekreds maa for at være gyldig afgives i Kredsmøde.

Det skulle bl.a. velge tilsynsutvalg slik som det skjedde på møtet i 1890, og begge organers beslutninger skulle innføres i en og samme protokollen. Her går særlig 4 typer av saker igjen:

- Ansvar for å skaffe lys og brensel i skolen, for reinhold og oppvarming. Utvalget måtte også ivareta de økonomiske forpliktelser som påløp med dette.
- Skolens vedlikehold, og den bygningsmessige standard til enhver tid.
- Hjelp til å skaffe klær og sko, lærebøker m. v. når foreldrene ikke maktet dette på egen hånd
- Uttalelse i forskjellige saker som ble oversendt fra skolestyret.

Loven bestemte at

> Udgifterne ved Skolens Opvarming, Oplysning og Renhold, ved Skoleindboets Flytning fra ett skolested til et annet samt ved Lærernes reise, hvor saadan paakræves, udredes af kredsen, forsaavidt ikke andet af Herredstyrelsen bestemmes.

Det var tilsynets ansvar på kretsens vegne å sørge for at denne bestemmelsen ble gjennomført. Vedlikeholdet er riktignok ikke nevnt i denne forbindelse. Det ser ut til at tilsynsutvalget i dette stykke besørget selve utførelsen når behovet meldte seg, og så dekket herredskassen utgiftene.

Og behovet for utbedringer meldte seg snart. Allerede i juni 1891 ”andrager utvalget skolestyret om en halv tønde sement til udbedring af nogle revner i skolehustrappen og syldmuren, ligesaa om kr. 3 udlagt for sæbe til vask af loft og vægge i skolehuset.” Om disse ”kr. 3” ble refundert, kan være tvilsomt da utgiftene jo gjaldt renholdet.
Om innkjøp av ved til skolen ”enedes man om at kjøbe 3 favne eller 6 maal af hr. J. Paulsen fra Løkhelle i Lenvik til pris kr. 12,50 pr. favn = kr.37,50 ilandbragt.”
Her finnes også protokollert en beslutning om ”ordning af skolevask” og om

> ilægning af skolehusets ovn. Harbakken og Erikstad øvre og nedre overtager skolehusets vask in natura ved alle skattepliktige indvaanere, undtagen tjenestepige, tjenestedrenge og løskarle som besørger rundvaskerne. Kredsen overtager udgifterne for ilægningen af skolehusets ovn, feining og støvning af skolehuset og pudsning af lamperne. Udgifterne udlignes efter den øvrige herredskats størrelse.
> Der anskaffes for kredsens regning to feiekoste, et feiebret og en lampekost, ligesaa sæbe til rundvask som udlignes paa samme maade.

I alle fall på enkelte punkter måtte nok denne ”ordningen” ha fungert dårlig, for allerede året etter, i 1892, besluttet utvalget å betale Kjersten Markussen kr. 12,50 årlig for å legge i ovnen. I et senere møte ble man også enig om å bortleie vasken for fast betaling pr. år, og utligne utgiftene på samme måte som nevnt ovenfor. Her har vi det første dokumenterte opplegg for den pedellordningen som ennå i min skoletid var i funksjon.
I og med at tilsynsutvalget også hadde fått et økonomisk ansvar – utgiftene måtte utlignes på de skattepliktige oppsitterne og pengene innkreves hos hver enkelt – ble det nødvendig å føre regnskap og å velge egen regnskapsfører, revisor og en oppkrevningsmann.

Ikke bare i tilsettingssaker, om kretsordning og om fag- og timefordelingsplanen, men også i en rekke andre forbindelser hadde tilsynsutvalget å avgi uttalelse – for det meste til skolestyret. Det kunne for eksempel være spørsmål om legemlig straff i skolen, bruk av bestemte lærebøker eller utleie av skolen. Om dette siste heter det at skolehuset ikke i noe tilfelle må bortleies uten prostens uttrykkelige tillatelse.

I lovens pg. 61 heter at

> saafremt det oplyses at trang hindrer Forældre eller dem som er i Forældres Sted, fra at sende noget Barn i Skolen, eller at forsyne det med nogen Læremidler, kan Skolestyret, forsaavidt ikke særskildte Midler er stilt til Disposition, henvende sig til Fattigkommisionen, der i fornødent fall har at sætte Vedkommende istand hertil.

Også i Kasfjord krets var det nødvendig å ta hand om saker som nevnes i denne paragrafen:

1891: Markus Tollefsen bemyndiges til paa hensigtsmæssigste maade at anskaffe to par sko mod mulig refusion af P. J.
T. Eriksen skal undersøke om trang er tilstede, og E. Israelsen besørger kjøpt sko til børnene hvis det ikke kan undgaaes.
1892: Edvard Nilsen bemyndiges til at faa klæder til gutten paa hensigtsmæssigste maade.
1892: Andragende fra P. N. om bøger til hans børn besluttes innvilget.

Ny skole i Kasfjord

Den avgjort største saken å arbeide med for både kretsen som helhet og tilsynsutvalget gjaldt bygging av ny skole – en lang og seig sak som strakte seg over et helt 10-år. Først ble spørsmål om å flytte skolen tatt opp på kretsmøte 15.12. 1895 etter anmodning fra følgende husfedre: Mads Johansen, Hartvig Markussen, Sevald Lund, Ulrik Madsen, Lars Johansen og Hagbart Johansen. Møtet fattet vedtak om å sende denne uttalelsen til skolestyret:

> Kasfjords skolekreds andrager herved det ærede skolestyre om at skolehuset hersteds snarest mulig maa blive flyttet til en heldigere tomt. Grunden er at tomten som ikke har været tør, er ved nærliggende bebyggelse og oparbeidelse af jorden tæt indtil husets forside bleven alt mer uskiket for et saadant hus, idet jorden omkring huset ved stadig tiltagende trafik blir altmere opblødt, og da huset ikke har ret til mer grund end netop tomten, saa kan man ikke forbyde den. Grundmuren er paa flere steder revnet som følge af vand i grunden, og har man set det unødvendig oftere at sætte den istand da den ikke vil holde sig. Det skal her bemærkes at paa østre side er et fjøs i ca. 12 meters afstand, og paa søndre side en brønd tilhørende samme fjøs ca. 3 meters afstand, og paa nordre side en hovedgaard med tilhørende brønd i omtrent samme afstand som de før nevnte fra huset. Det skal ogsaa bemerkes at i et af de beboede huse som er nærmest skolen har været og er tilfælde af tæring, af en alvorligere art hvorfor flere af kredsens husfædre paa dette kredsmøde udtaler frygt for smitte af samme da børnene i friminuttene og under færdselen til og fra skolen maa passere også dette hus, og hva endelig skal bemærkes at ny tomt antages at kunne erholdes paa rimelige vilkaar.
> Enstemmig vedtaget.

Brevet er underskrevet av R. Markussen, Hans Nilsen, Tøllef Eriksen og Andreas Nilsen.

Skolestyret behandlet saken allerede 21. desember 1895 med slikt utfall:

> Sundhedskommisionens formand anmodes om at undersøge tomten hvorpaa huset nu staar om den findes brugbar eller ikke for framtiden.

Her begynner det å lukte litt av uthaling, for da saken igjen kom opp i skolestyret i mai 1896, besluttet man å utsette den til et senere møte uten noen nærmere begrunnelse. Sunnhetskommisjonen støttet imidlertid kasfjærdingene i deres oppfatning av skoletomta. I den neste henvendelsen benyttet de seg av dette, og var nå mer presis, idet skolestyret fikk denne beskjeden:

> Ifølge sundhedskommisionens formands udtalelse kan ikke Kasfjord skolehus benyttes til kommende skoleår, vorfor besluttedes enstemmig i kredsmøte 24. juni skolestyret at sørge for lokale til kommende skoleår.

Skolestyret var fortsatt avventende og nøyde seg med å referere "Sagen angaaende husforholdene for skolen i Kastfjord". Oppnevning av en plankomite for skolebygg kan likevel tydes som et lite puff videre framover for saken. Komiteens innstilling, som jeg ikke har nærmere kjennskap til, ble vedtatt i skolestyremøte i desember 1896. Antakelig har kasfjæringene foreløpig slått seg til ro med det utbyggingsforslag som nå ble vedtatt, for jeg kan nemlig ikke se at det ble skaffet noe nytt lokale, og det gikk nå flere år før saken igjen ble aktuell. Først i desember 1901 kom saken på nytt opp i et kretsmøte. Tilsynsutvalget fikk da i oppdrag å sende brev til skoledirektøren og protestere

> "mod skoleudbygningen, i det Kasfjord er forbigaaet og andre steder som er mindre paakrevet har faaet anbefaling. Det besluttedes ikke at sende børnene paa det nuværende skolelokale efter 1. mai."

Anbud

önskes paa opførelse af skolehus i Kastfjorden. Husets störrelse er 12 mtr. langt, 6,30 bredt, 5,5 höit under raften, opfört af tömmer og tækket med skiffer samt i fuld færdig stand leveret til midten af august 1903.

Liebhabere behage at melde sig til Edvard Nilsen, Kastfjord, inden 4de januar 1903, hvor nærmere oplysninger erholdes.

Man forbeholder sig ret til at antage hvilketsomhelst af anbudene samt muligens at forkaste alle.

Byggekomitéen.

Skoledirektøren besvarte riktignok klagen, men kretsen stod fast ved sitt standpunkt om ikke å sende barna på skolen etter 1. mai. Heller ikke skolestyret klarte å få forandret dette standpunktet, men det kom nå større fart i saken igjen. En ny komite ble nedsatt i møte 17. januar 1902 til å "gjøre undersøkelse, foretage fornødne forhandlinger og komme med forslag til neste møde". Som ventelig festet ikke kasfjæringene lit til denne løsningen som de allerede tidligere hadde hatt så dårlige erfaringer med. For bedre å markere sin misnøye, besluttet kretsen enstemmig "at benytte forsamlingshuset Elim som skolelokale for folkeskolen inntil videre." Antakelig foregikk overflyttingen til Elim fra 1. mai, og undervisningen varte ut skoleåret. Innstillingen fra komiteen nevnt her ovenfor, hadde likevel sin virkning, for på grunnlag av den, konstaterte skolestyret at Kastfjord skolehus er skrøpelig og maa om det endnu

> skal kunde bruges nogen tid til skolehus, underkastes en større reparasion baade paa tag og vegge.

Og videre heter det at

> skolehuset ligger paa tomt, som særlig om vaaren i flomtiden omflytes af vand, der endog sprænger sig vei tvers igjennem husets grundmur.

Kravet om nytt skolehus i kretsen ble dermed ”funnet berettiget, og burde imødekommes snarest.” Kretsformannen ble pålagt å besørge ”anbragt en gangbro fra skolehuset til veien.” Men skolestyret reagerte også på at skolehuset hadde stått ubrukt fra 1. mai, ved å henstille til formannen å undersøke ”paa hvilken maade der skal gjøres ansvar gjeldende i anledning af det passerede.” Protokollene sier ikke noe om denne undersøkelsen. Saken var vel nå kommet så langt at alle parter så seg best tjent med å legge fortiden bak seg og heller arbeide for å få skolen bygd så snart som mulig.

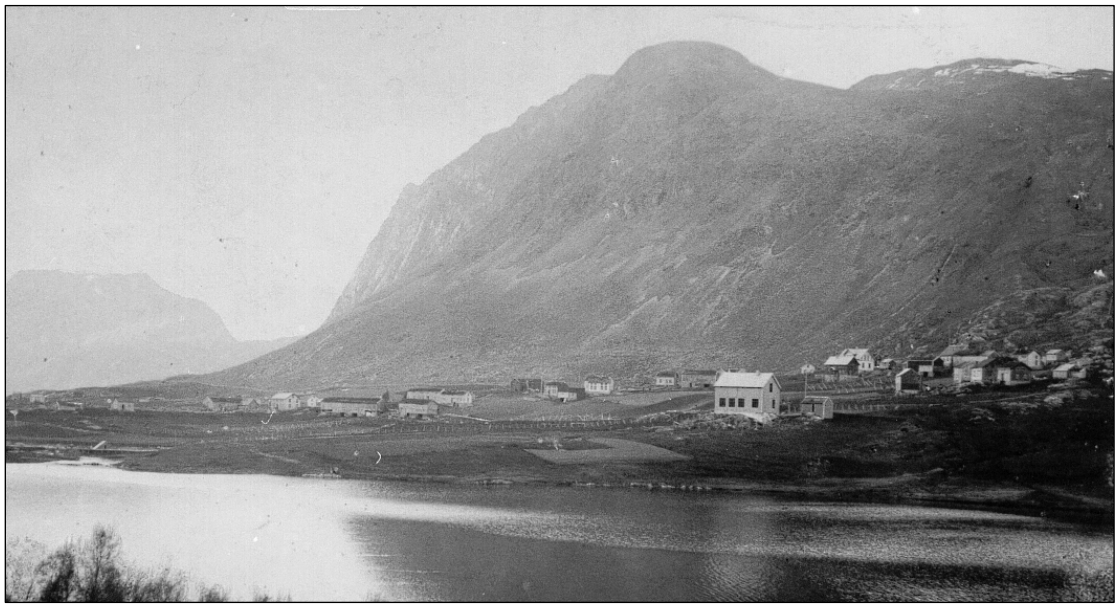

Øvre Erikstad med skolen. Ny skole i Kasfjorden ble innviet høsten 1903. Her har alle kasfjærdinger av noe eldre dato lært sin ABC. Man må ha funnet det noe upraktisk å ha uthuset med utedoene stående så nært opp til uteplassen. Det ble derfor senere flyttet lenger ned i bakken, og var en kombinasjon av utedo og ved-/kolskjå.
Fotografi fra 1910 lånt hos Ernst Eilertsen.

Flere tomtealternativer ble vurdert – ”Kortnesset, Smaaageren, Leithebakken, Stortuen”. Enden ble at Tollef Eriksen, som i en årrekke hadde hatt med skolen å gjøre som medlem i tilsynsutvalget, stilte tomt til disposisjon på marka si der hvor også dagens skole står. Tomta kostet 60 kroner.

I 1903 ble det fart i byggesaken. Skolematerialene kom til Kasfjorden i juni det året, og Iver Markussen, Andreas Langseth og en Mekal Olderen stod for oppføringen. Den 13. september 1903 var de ferdige, og sognepresten stod da for innvielsen. Samla bygge-kostnader, inkl. utvendig bordkledning og maling kom på 3830 kroner, men byggesummen i ferdig stand, inkl. ovner og innvendig maling ble nokså nøyaktig 4500 kroner.

Jeg husker godt hvordan det ”nye” skolehuset, som også ble mitt første møte med utdanningssamfunnet, så ut. Derfor hadde jeg ingen vanskeligheter med å se likheten da jeg fant en typetegning i skoledirektørens arkiv.

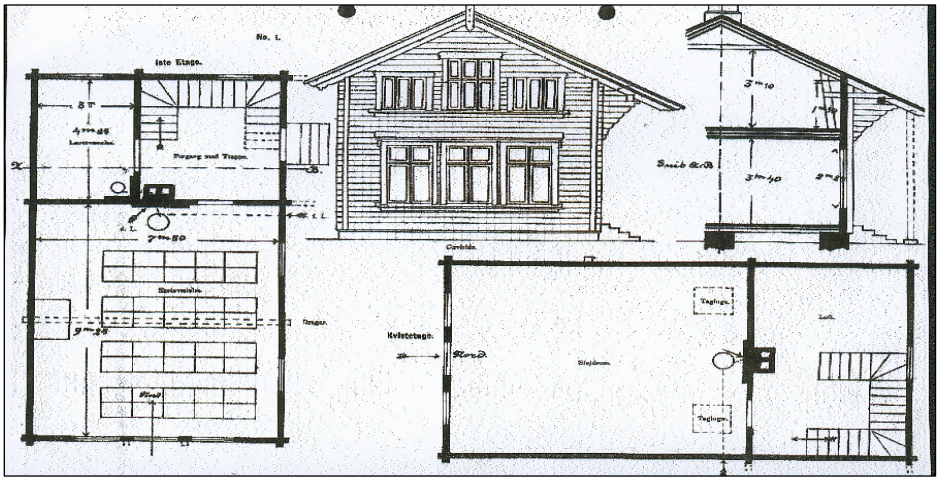

Denne tegningen viser hvorledes skolen så ut innvendig. Klasseromsvinduene i 1. etasje stod på langveggen slik som bildet ovenfor viser. Kateteret stod på kortveggen hvor vinduene er inntegnet. Vi kjenner igjen gangen nede, lærerværelset, trappen mellom etasjene, gang og klasserom oppe. Men sløyd- og handarbeidsrom, materialrom og kroppsøvingsrom manglet, og ble først bygd da den skolen som står i dag, kom omkring 1950.

I skoledirektørens arkiv som jeg nevnte her ovenfor, fant jeg også målsatte tegninger av skolepulter, en- og tosetere, av akkurat samme sorten som ennå var i bruk 40 år senere. Pultene og benkene i den gamle skolen ble solgt på auksjon – de fleste til Chr. E. Johansen – for i alt 9 kroner og 54 øre, som ble oversendt skolestyret og tatt til inntekt for skolekassen.Til det gamle skolehuset meldte det seg flere interessenter. Det kom skrivelse fra oppsitterne om å få kjøpe det for å innrede det til forsamlingshus. Kretsformannen for indre Elgsnes krets skrev og ville ha huset flyttet dit til skolebruk. Ei kort tid ble det benyttet som forsamlingshus, men våren 1905, etter å ha gjort tjeneste som skole i 41 år, ble huset endelig revet, fraktet til skolejorda i Ervika og brukt til å bygge lærerbolig der.
Protokollen for tilsynsutvalg og kretsmøter i Kasfjord krets er et minne og bevis på at oppsitterne tok lovens bokstav alvorlig og satte sin ære i å arbeide for fremme av skolens sak.

I løpet av 90-årene og fram til 1905 var mange med i styret for tilsynsutvalget – personer med anseelse, autoritet og tillit i kretsen, og selvsagt folk med interesse for skolens ve og vel. Slik sett var tilsynsutvalget og arbeidet der også et godt eksempel på at det lokale demokratiet fungerte i kretsen mot slutten av forrige århundre.
Selv i dag, etter 110 år, ville det ikke ha vært umulig å holde skole med godt resultat etter de bestemmelser som loven av 1889 trakk opp. Det er derimot utenkelig at det skulle kunne ha gått an å undervise i 1905 etter retningslinjer som gjaldt i 1850, da

> ”Systemet ikke havde formaaet at bringe synderligt mer end en konfirmationsforberedelse ud af Almueskolen, der kunde siges helt og holdent at være et redskab i Geistlighedens Tieneste.”

Skolen hadde mellom 1850 og 1900 gjennomgått en mye større forandring til det bedre enn tilfellet har vært i noen av de femtiårene som gikk før eller etter dette tidsrommet. Om noen som gikk ut av skolen i 1900, ikke kunne skrive, lese eller regne, så hadde derfor ikke det sin årsak i en utilstrekkelig skole, men her må det tas med i vurderingen at også synet på skolen og på verdien av å skaffe seg kunnskaper nå var blitt et helt annet enn det hadde vært i tidligere årtider.

Sammendrag

Fram til omkring 1850 hadde lite forandret seg i bygdesamfunnet. Folk levde og virket omtrent på samme måten som i tidligere tider. Driftsmidlene – båt, bruk, jordbruksredskaper – og driftsmåtene var de samme som tidligere både på sjø og land. I religiøs sammenheng var kirka på Trondenes det selvfølgelige sentrum. Hit søkte alt folk til gudstjeneste, dåp, giftemål og begravelse. Enhver innordnet seg den statskirkelige lære og praksis. Boklig kunnskap begrenset seg til litt stavning eller kanskje lesning, og de fleste hadde noe kjennskap til viktige hendinger i bibelhistorien. I tillegg kunne de også noen salmevers og gjengi spørsmål og svar fra Pontoppidans forklaring til katekismetekstene. Utover det å komme gjennom konfimasjonen hadde ikke skolen noe mål.

Skulle en peke på forandringer i løpet av den første halvdelen av hundreåret, må nevnes at potetdyrkningen hadde vunnet innpass hos folk. Flere enn tidligere deltok i finnmarksfisket, og kontakten med de verdslige myndigheter foregikk på ytre Elgsnes etter at bl.a Kasfjordgårdene ble lagt til Sand tinglag. Folketallet viste riktignok stigende tendens, men Kasfjorden var alt i alt et lite og nokså avsidesliggende bygdelag, og bortsett fra i kirkelige anliggender, foregikk fortsatt kontakten med omverdenen ved hjelp av båt.

I løpet av den siste halvparten av hundreåret forandret dette bildet seg totalt. På alle de områder som er omtalt, skjedde det store framskritt som omskapte Kasfjordbygda og knyttet den sammen med samfunnet utenfor. Denne utviklingen var ikke spesiell for Kasfjorden, men går igjen over hele landet, og kan også etterspores over hele Europa og store deler av verden for øvrig.

Fart, teknikk, økonomi, velferd og velstand er ord vi alle kjenner i dag. De grodde fram av tidsskiftet mellom 1850 og 1900, men var i alt vesentlig ukjent for de menneskene som bodde og levde i Kasfjorden før den tid.

Lærere i Kasfjord mellom 1830 og 1900

For å få et bedre bilde av skolen i Kasfjorden i store deler av forrige århundre, kan det ha sin interesse å skaffe seg kjennskap til lærerne – hvilken bakgrunn de hadde, og hvorledes de skjøttet sin gjerning.

Trondenes seminar kom i gang i 1826. Før den tid stod det over alt nokså skralt til med lærernes forutsetninger. I forbindelse med en bispevisitas i Trondenes i 1775 skriver biskopen om lærersituasjonen i sognet at "Klokkeren havde jeg for mig, og formanede han i Henseende til hans Søn, som Præsten haver udseet til Skolemester, men Faderen ikke vil give Tiid til at søge Overhøringen hos Præsten og dermed giøre sig bequem til Skolemester, og siden meriteret til Klokker efter sin Fader." Denne situasjonen bedret seg da seminaret kom, skjønt forkunnskapene til dem som ble tatt opp der i alle fall for enkeltes vedkommende var beskjedne. Ellev Olsen, som forresten vokste opp i Kasfjorden, ble tatt opp på seminaret i 1826. Da kvitterte han for 1 spdlr. og 80 skilling til reise 2 mil fra Kasfjord til Trondenes. Formodentlig reiste han med båtskyss om Elgsnes. Om Ellev Olsen er opplyst at han "kunde ved sin Inntreden i Seminaret kun ubetydelig skrive, og det aldeles uortografisk." Men jeg må yte Ellev Olsen den rettferdighet å føye til at han må ha vært en oppvakt seminarist, for 7. februar 1829 hadde han skaffet seg kunnskaper i norsk, religion, kateketikk, bibelhistorie,

skrivning og aritmetikk. Til dette kom at han hadde ferdigheter i sang og musikk. Ellev Olsen skolte ikke i Kasfjorden.[174]

Christen Christensen Krogh var omgangsskolelærer fra 1830-1840, mesteparten av tiden i nordre distrikt. Han hadde ikke noen formell faglig utdannelse. Hans Nilsen forteller at navnet Krok eller Krog etter sagnet visstnok skulle ha sitt opphav i det forhold at Christen en gang stjal lever av ei tønne. Da laget han seg en krok, og med den fisket han levra opp gjennom spunset på levertønna. Krok eller Krogh – Hans Chr. Bergersen fra Høgda forteller at han mange ganger så Christens "kråketær" i protokollen, for han var ikke kommet langt i skrivekunsten." Det måtte i det hele tatt ha stått skrøpelig til med hans kvalifikasjoner som skoleholder, for presten på Trondenes rådde han i 1840 til å søke avskjed mot 10 spdlr for året i pensjon, og det rådet fulgte Christen.

Ingebrigt Arntsen, f. 1814 i Målselv, var den første læreren med eksamen fra seminaret som skolte i nordre distrikt. Han begynte sitt skolearbeid straks han hadde tatt eksamen i 1840, og hadde sitt arbeid bl.a. i Kasfjorden til 1843 da han reiste til Bindal, hvor han ble lærer og kirkesanger. Som Ellev Olsen var også Ingebrigt Arntsen musikalsk, og han deltok på musikkurs i Tromsø i 1842. Etter de opplysninger som finnes, var Arntsen en godt likt lærer. Hans Chr. Bergersen skriver således om han at "min første lærer, Ingebrigt Arntsen, var en av de flinkeste elever som Trondenes sem. har sendt ut."

Ole Nilsen, f. 1821 i Kaltdalen i Trondenes, var lærer i nordre distrikt mellom 1844 og 1846. Han ble opptatt ved seminaret i 1840 med 25 spdlr. i årlig underholdsbidrag fra 1841 til han tok eksamen. Disse bidragene til reise og opphold ble gitt av det offentlige mot at læreren forpliktet seg til å arbeide i skolen i Hålogaland, dvs. Nordland, Troms og Finnmark fylker, i et bestemt antall år.

Da Ole Nilsen tok til med arbeidet sitt i Trondenes sogn i 1844, var der 3 omgangsskolelærere, nemlig Petter Agersborg, 33 år, i søndre distrikt, Johan P. Pedersen, 61 år og uten lærerutdanning i midtre og Ole Nilsen, 23 år, i nordre distrikt. Lønna til Ole Nilsen var da 1 spdlr. pr. uke, ca. 36 spdlr. for året. Høsten 1846 ble han tilsatt som lærer og kirkesanger i Buksnes i Lofoten, hvor han var i 39 år. "En ualmindelig duelig lærer. Han fikk ren 1 i sang, noe bare 3 elever av i alt 178 i tiden 1838–1861 hadde fått. Ved siden å være organist, var han en flink fiolinspiller, og hadde evner som komponist, foruten at han også var en vellykket leilighetsdikter."

Simon Larsen, født 1822 i Målselv, ble tilsatt som lærer i nordre distrikt i 1846. Der hadde han også sitt arbeid helt til 1870. I Kasfjord krets eller rode skolte han først fra 1846 til 1854, og så fra 1860 til 1870. De 10 siste årene hadde han Kasfjord, Gamnes og Storvassbotn kretser med 36 uker skole for året. I 1860 kjøpte kommunen "lærerjord" i Ervik og bygde lærerbolig der. Fra da av bodde læreren i denne boligen. Både Hans Chr. Bergersen og broren Klaus T. Bergersen hadde sittet foran kateteret til Simon Larsen. Klaus T. Bergersen sier at han "var ansett som en flink lærer, og særlig flink i sang." Hans Chr. Bergersen skriver om "Simon Larsen, han som i sin tid var saa kjendt i Trondenes, særlig i Nordbygden, hvor han var lærer i 25 aar fra 1845 til 1870, de siste 10 aar ogsaa som organist i Trondenes kirke. Her lever nok en og anden endnu av hans skolebørn, som vil mindes ham med agtelse. Her sitter endnu et og annet guldkorn igjen, hvad han sa i religionstimerne. Som religionslærer og

[174] Opplysningen er hentet fra Vik: Tromsøseminarister 1826-1879. Denne boken er også benyttet i stor utstrektning til resten av dette kapitlet når ikke annet er anført.

sanglærer faar man sikkert lete langt, kanske man maa bruke baade lys og lykte for at finde hans like. Jeg vil ikke si han var religiøs efter nutidens maalestok. Han var av disse gamle bibeltroende , der holdt saa fast paa sin barnelærdom, og saa nøye paa at ikke en tøddel av den skulde komme bort. Hans undervisning i religion kunde han gjøre interessant og lærerik, og han forstod at gjøre det slik, at børnene kunde huske det."[175]

Lærerne i sognet måtte hvert år framlegge sine protokoller til gjennomsyn og kontroll. Var der da en som ikke hadde skolt sin fastsatte tid, ble han trukket tilsvarende i lønn. I alle de år Simon Larsen arbeidet i Trondenes, fikk han rosverdig omtale for sin gode orden i protokollen og den plikttroskap han viste i sitt arbeid. "Simon Larsens Protokoll befantes som vanlig at være i Orden." I et referat fra et stort lærermøte på Trondenes 12.–15. juli 1869 skriver Tromsø Stiftstidende at organist Simon Larsen hilste de ca. 60 deltakere velkommen, og at de gjorde en utflukt til hans skolelokale i Kasfjord. Der hadde de en festlig stund med sang av Larsens flinke elever og av deltakerne. Han var "en sangens mann, en sangens elsker med liv og sjel," og en av de første lærere i landsdelen som skaffet seg videreutdanning, en "halvårsenhet" i form av et kurs hos organist Lindemann i Trondheim. Til sangundervisningen i skolen brukte han salmodikon som han selv hadde laget etter Lindemanns forskrifter. Firstemmige sanger og salmer lot han spille på fire salmodikoner til barna kunne dem utenat, og Simon Larsen satte selv både melodier og understemmer til mange sanger som han brukte i skolen.

Simon Larsen ble i 1870 tilsatt som lærer ved den faste skolen i Kabelvåg hvor han også innehadde stillingen som kirkesanger. Her var han til han fratrådte i 1877 på grunn av svekket helbred. Sine siste år bodde Simon Larsen i Tromsø.

På grunn av kretsregulering i 1854 og utvidelse til 5 skoledistrikter (og 5 lærere) i sognet, ble bl.a. roden Erikstad, Harbakken, Skjærstad overtatt av kirkesanger og lærer Åge Lund. Han hadde denne roden til ny regulering ble foretatt etter innføringen av ny skolelov i 1860. Da kom Erikstad, Harbakken, Høgda og Kaltdalen med 14 uker skole i 2 avdelinger sammen med Gamnes og Storvassbotn, og Simon Larsen overtok da undervisningen i disse tre kretsene som nevnt ovenfor. Han ble dermed den første læreren i den første faste skolen i Kasfjorden.

Hans Heitmann, f. 1824, var fra Helgeland. I 1848 ble han substitutt hos klokkeren i Trondenes, Hans ingebrigtsen. Substitutt vil vel nærmest si at han var medhjelper eller vikar. I tillegg fungerte han også som lærer, og var en kort tid også i Kasfjorden før Åge Jonassen Lund kunne tiltre. Hans Heitmann har ikke etterlatt seg særlig tydelige spor som kan fortelle noe om hans dugelighet som lærer i Kasfjord, men siste dagen han skolte i sitt distrikt, skrev han denne lille avskjedshilsen i protokollen: "Hermed slutter jeg i Jesu Nafn min Virksomhed her i dette Distrikt. Gud velsigne alle disse Børn og finde dem en trofast Lærer, der samvittighedsfuld vil føre dem til Herrens Bryst, som er den sande Visdom. Herre velsigne hans Gjærning til Din Ære i Jesu Nafn.
Sama, den 25. April 1855. Hans Heitmann."
Jeg er tilbøyelig til å se denne hilsen som uttrykk for at Hans Heitmann var en samvittighetsfull lærer som hadde tatt sin gjerning i skolen alvorlig.

Åge Jonassen Lund var født i Steigen i Nordland i 1819, og var elev ved seminaret på Trondenes 1836-39. Han var først lærer og organist i Ibestad, og ble så tilsatt som lærer og kirkesanger i Trondenes i 1855. Her var han i 32 år til han søkte avskjed i 1887. Åge Jonassen

[175] H. Chr. Bergersen: "Gamle minder," hefte om H.Chr. B. s. 16. Se omtale av H. Chr. B.

Lund fikk god attest fra seminaret, og ros for sin dyktighet både som lærer og organist/kirkesanger. I visitasprotokollen for 1840 står således: "Åge Jonassen Lund afgav Prøver paa særdeles Duelighed og vakte de bedste Forhaabninger."
Åge Jonassen Lund hadde ved siden av yrket sitt flere offentlige verv. Han var bl. a. med ved opprettelsen av Trondenes sparebank, og var formann i bankens styre i mange år.

Ole Kr. Olsen, født på gården Straumen i Kvæfjord i 1840, avla eksamen ved seminaret i Tromsø i 1864. Han overtok lærerposten etter Simon Larsen i 1870, og innehadde den helt til 1887, da han ble tilsatt som kirkesanger i Trondenes.

Også Ole Kr. Olsen "var en for lærergjerningen mer end almindelig udrustet Mand." Der finnes riktignok ingen utsagn om han fra elever, men biskop Smith takket han i 1885 for "hans stille, bramfrie Vandel, hans aldrig sviktende Troskab i Gjerningen samt for den Kjerlighet han altid har vist enhver der hadde søkt hans Råd og Veiledning." Ved siden av sitt arbeid i skolen var Ole Kr. Olsen også i en rekke år lærernes representant i Skolekommisjonen, deltok ofte i lærermøter og engasjerte seg også i kirke- og misjonsarbeid. Han døde i Trondenes i 1891.

Hans Nilsen, født i Vadsø i 1857, var den læreren som ble tilsatt i stillingen etter Ole Kr. Olsen, men i Kasfjorden skolte han bare ett år, og jeg omtaler han derfor ikke nærmere her.

Hans A. Markussen var først lærer i Sørbygda i 5 år, men overtok så stillingen etter Hans Nilsen ved et bytte i 1888. Hans Markussen var født i Kasfjord i 1861, og var sønn til Markus Rasmussen og Sara Zakariasdatter. Han var onkel til Karl Ivarson, som også tok lærerutdanning, og i sine senere yrkesaktive år var skoledirektør i Finnmark. De to døtrene til Hans A. Markussen var Sara Bersvendsen og Ebba Mikkelsen.
I de to første årene etter 1888 hadde Hans A. Markussen arbeidet sitt i Kasfjord, på Elgsnes og Aun, men ved kretsreguleringen i 1890 ble Kasfjorden med Høgda og Skjærstad som nevnt egen krets, og han hadde fra da av bare denne kretsen.

Det er ikke mye jeg vet å skrive om Hans A. Markussen, men Bendiks Heide opplyser i Trondenes historie at han var en flink lærer, vel ansett i alle de kretsene der han arbeidet. Det eneste lille gløtt inn i hans virksomhet fant jeg i en visitasprotokoll fra 1887. Ved slike visitaser måtte alle lærerne i sognet møte opp sammen med elevene sine og undervise i påhør av biskopen. I visitasprotokollen står bl.a. oppført hva biskopen spurte hver lærer om. Hans A. Markussen fikk spørsmål fra den 2. artikkel, og elevene hans synes etter karakterene å dømme å ha kommet godt ut av det i dugelighet, kristendomskunnskap, lesning og sang. I et dikt som står om ham i Senjens Tidende 9. Juni 1894, framgår at Hans A. Markussen var en dyktig sanger og sanglærer. "Det store tog, som bølged frem den dag, han stedtes til sidste hvile" vitner også om en vel ansett lærer og et avholdt menneske.
Hans A. Markussen døde i 1894.

Oluf P. Vold ble da tilsatt i Kasfjord krets, dvs. Kasfjord, Kaltdalen, Høgda, Grunnvassbotn og Skjærstad. Han innehadde denne stillingen helt til 1928 da han gikk av med pensjon. O. P. Vold var født i 1863 i Evenes og tok eksemen ved Tromsø lærerskole i 1886. Etter å ha arbeidet noen år i Tromsøysund, kom han til Trondenes i 1892 hvor han hadde kretsene Dale og Elgsnes inntil 1894. I sitt nærmere 35-årige virke som lærer nådde Oluf P. Vold å sette sitt preg på skolen i Kasfjord. Han var den som gjennomførte undervisningen i kretsen etter Folkeskoleloven av 1889, og han ble i kasfjæringenes bevissthet stående som selve "Skolen."

Det må sies at i denne bevissthet skjulte det seg ikke bare positive inntrykk. Oluf P.Vold var en energisk, men streng lærer, for streng ville vel noen av hans elever si, for frykten ble gjennom deres skoletid en mer eller mindre ubehagelig følgesvenn. Men når dette er sagt, kommer også det faktum til, at Oluf P. Vold var den læreren som gjennom mange års virke bragte kasfjæringene et langt skritt videre inn i kunnskapssamfunnet. Han lærte dem ikke bare kristendomskunnskap, men også lesning, skrivning, regning og samfunnsfag, og satte mye inn på å gi dem en ballast av kunnskaper i livet som svarte til de krav samfunnet stilte til den generasjon av kasfjæringer som vokste opp i slutten av det 19. og de to, tre første ti-år av det 20. århundre.

Ved en vurdering av den betydning læreren hadde for skolen og bygdesamfunnet i Kasfjorden, må et par tre iøynefallende trekk nevnes: I motsetning til de fleste andre steder, var kasfjærdingene gjennom hele siste halvdelen av 18-hundretallet velsignet med dyktige, samvittigsfulle og for sin tid vel kvalifiserte lærere. Særlig Simon Larsen, men også Ole Kr. Olsen hadde uvanlig gode kvalifikasjoner i sang og musikk. Når jeg ser bort fra et par som til sammen bare skolte et par år eller så, var det også gjennom hele perioden en bemerkelsesverdig stabil lærersituasjon. Det er få kretser som gjennom 50 år ikke har hatt flere enn 5 lærere, og to av disse fem arbeidet til sammen om lag 30 år i Kasfjorden.Det vitner om at folket i kretsen støttet opp om skolen og satte pris på det arbeidet som ble utført der. Mot denne bakgrunn er det for ingen ting å regne, og forresten ikke noe å si på, at der også fantes noen elever som en sjelden gang prioriterte lofotfisket eller potetopptakingen foran skolen.

”En sangforening i Trondenes”

I Tromsø Stiftstidende for 21.10.1869 stod dette referatet fra den utflukten som lærermøtet sommeren 1869 gjorde til Kasfjorden:

> Da det sistl. Sommer holdte Skolelærermøde var sluttet, foretog Størstedelen af de samlede Lærere en Udflugt, om hvilken jeg agter at fortelle Læserne lidt, stolende paa at de ikke ville trættes ved at ogsaa læse disse linier.
> Skolens Lærer, Organist S. Larsen, havde Dagen iforveien proponeret for Forsamlingen at gjøre en Tur tilfode med ham gjennem en af Hindøens udentvivl smukkeste smaa Dalstrøg, Møkkelandsdalen, eller som det der hedder, Kasfjordeidet, hen til en Skolestation i den lille Kasfjordbygd, hvor han vilde skjænke Deltagerne Nydelsen af et af ældre og yngre Børn, tilligemed en Del Voxne, bestaaende Sangkor, som han selv havde dannet. Man blev nu gjenerindret herom, og en stor del af Lærerne greb med Glæde Leiligheden til at faa gjøre denne Udflukt.
>
> Om en halv Times tid vare de, der vilde gjøre Turen, beredte, og nu bar det affsted opad til Dalen. Lidt ovenfor Ærvigens Gaarde paa en grøn Slætte i Udmarken, omgiven af frodige Birkeskove, kom de spredte Afdelinger til hverandre, og dannede en samlet Skare, som viste sig at bestaa af mange af de iaar fra Seminariet demitterede Elever, samt unge og ældre Lærere fra forskjellige Kanter af Stiftet, og nogle af de nærmestboende Handelsmænd og Almuesfolk. Man ordnede sig saa at To og To gik ved Siden, og nu drog Prossesionen i Marschtakt fremad paa den jævne Alfarvei langs en paa Heldningen til et smukt Fjeldvand staaende Løvskog, anførte af Seminarielærer Hagen under idelig Affsyngelse af Nationalsange, som lokkede Store og smaa ud af de

ved Landeveien liggende Gaarde, og som kun ophørte at lyde for hver Gang, man gjorde Holdt. Omgivelserne i Naturen vare i Sandhed maleriske: Dalstrøget er smalest paa Midten, hvor det hæver sig betydeligt og har Heldning østover til Ærvigen og vestover til Kasfjorden, regnet fra dets midterste Høidepunkt. I dets dybeste Bund ligger hint nævnte Vand, som paa Sydsiden begrændses af den bratte Fjeldli, der er skovklædt fra oven klods ned til samme. Det laa den Nat som et blankt Speil. Paa nordre Side af Vandet ligger den alfare Vei, der fører langs dette et Stykke opi Lien.

Naar man er kommet forbi Vandets øverste Ende, indtræder Landeveiens høieste Punkt, hvorfra man allerede begynde at skimte en ny Udsigt vestover. Landet sænker sig efterhaanden, og efter nogle Minutters Gang gjennem de tætte smaa Birkeskove, udvider Dalformen sig medet forunderlig uventet for den Fremmede, og hele den lille Kasfjordbygd med sine grønne Sletter, Agre og Huse, tilligemed et ved samme liggende Vand, der har Afløb i Kasfjorden – ligger for Øiet. Da Havet denne Aften laa aldeles stille og veiret var klart, kunde man udigjennem Kasfjorden fjernt henne i vest se det blaane af Andøen. I forceret Marsch drog nu Toget nedover tæt ved Kasfjordvandet under mangfoldige Sanges Lyd og bøiede ved dettes nedre Ende om i nordlig retning op til Bygden, uden at standse, førend man var ankommen til Skolehuset, der staa lidt for sig selv paa en Bakke ovenfor Bygdens Gaarde. Her bleve de Fremmede modtagne af Hr. Lærer Larsen og en Skare af yngre og ældre Piger, der udgjorde Kasfjordens Sangforening.
Det temmelig store Skolehus var snart aldeles fuldt af mennesker. Efter en kort Hvile bleve de Fremmede trakterede med sød Melk, som Kasfjordens gjæstfrie Koner havde bragt didop, hvorefter Pigeforeningen fremtraadte og affsang under Ledelse af sin Sanglærer en Mængde saavel ældre som nyere Sange to- tre- og firestemmigt. Det var i Sandhed behageligt at høre. Disse Piger havde en sjelden naturlig Sanggave, som ogsaa viste sig at være tilstrækkelig udviklet under denne dygtige Sanglærers Instruktion. Her – tænkte Afskriveren heraf – maa Skolemesteren have arbeidet con amore; thi disse Præstationer overtraf virkelig alle de fremmedes Forventning. Den gamle vakre Sang: ”I Skov hvor Echo bor” udførtes saa rent, sikkert og taktfast og med saadan gribende Virkning, at der rundtomkring hørtes ”da capo, dacapo” for hver Gang den var tilende.

Hr. Larsen har store Fortjenester af Sangen i Trondenes Præstegjeld. Foruden at han ellers er en dygtig Lærer, har han i over 20 Aar omfattet denne Gren af Almueskolens Undervisning med en særlig Interesse. Han er en Sangens Mand, en Sangens Elsker med Liv og Sjæl. Man kan uden Overdrivelse sige, at af alle Sogne i Norges nordligste Bispedømme er der vel neppe noget, der maaler sig med Trondenes i ren og smuk Kirkesang, hvilket er en Frugt af Hr. Larsens Virksomhed. Nedskriveren har hørt velinøvede Sangforeninger paa Koncerter, men han maa bekjende, at Indtrykket af disse Pigesange i denne Dal-afkrog ikke i mindste Maade stod tilbage. Hr. Larsens Virksomhed blandt Folket i hans Distrikt, er ogsaa tilfulde anerkjendt. Han nyder overalt Foreldrenes og deres Børns Agtelse og Kjærlighed. Efter at Pigesangforeningen havde endt, blev af Lærermødets Deltagere afsunget flere Sange, som imellem afvexlede med Taler af Seminarielærer Hagen, Kirkesanger Nicolaisen og tilsidst af Formandskabets Ordfører, som var med i følget. Hr. Handelsmand Simon Normann fra Kasfjorden var med sin Familie tilstede i dette Sangselskab og havde medbragt Vin og Kager, hvormed der blev trakteret. Derpaa sang man af de Sange, man kunde tilfælles; det var et opløftende Kor. Tilsidst sang Pigesangforeningen en rørende Aftensang hvorefter Toget brød op og drog vel tilmode tilbage gjennem de grønne Skove.”

Chr. E. Johansens skolevirksomhet i Kasfjorden

Forberedelseskurs

Etter at "Seminarloven" av 14. januar 1890 trådte i kraft, ble kravene til opptak i seminarene betydelig skjerpet, og både opptakings- og eksamensprøvene ble fra nå av styrt av en sentral eksamenskommisjon. Kandidatene måtte dokumentere et visst minstemål av kunnskaper og

utvikling gjennom en opptakingsprøve til det 2-årige seminaret, og denne prøven, som baserte seg på et ett-årig studium, var også identisk med den teoretiske delen av den lavere lærer-prøven, som etter skoleloven fra 1890 skulle kvalifisere til arbeid i småskolen. Hele denne ordningen førte til at det særlig før 1900 ble vanskelig å komme inn ved seminarene fordi det manglet høvelige undervisningstilbud som dekket kravene til småskolelærereksamen og til opptak i seminarenes 2. klasse. For å hjelpe på dette ble det allerede fra 1890 bevilget statsmidler også til private forberedelseskurs, og det kom straks i gang slike kurs på en rekke steder i landet.

Etter hvert tok da omtrent alle som meldte seg til opptakingsprøven ved seminarene, et slikt forberedelseskurs. Som nevnt dekket det også kravene til den lavere lærerprøve – småskolelærereksamen – før 1902. Ifølge loven skulle denne lærerprøven også omfatte en praktisk del, men allerede før ny "Lov om lærerskoler" trådte i kraft i 1902, bortfalt dette kravet. Etter å ha arbeidet i skolen minst ett år kunne en nå avlegge prøven i praktisk lærerdyktighet ved en lærerskole etter nærmere bestemte retningslinjer.

Lærerskolen, som seminaret etter 1902 skulle hete, ble nå gjort 3-årig, og det kom i stand egne ett-årige kurs for småskolelærere med omtrent samme opplegg som for de tidligere forberedelseskurs. Disse forberedelseskursene ble drevet både i privat regi og ved lærerskolene, bl.a. ved seminaret i Tromsø fra 1895. De økonomiske vilkårene for dem som skulle skaffe seg lærerutdanning, var fram til 1880 forholdsvis gode. Etter den tid og fram til 1906 begrenset Stortinget stadig de økonomiske vilkårene for lærerstudentene. Etter 1900 førte dessuten dårligere tider både for fiskeriene og jordbruket til at det ble mindre penger blant folk. Å finansiere en 3-årig lærerutdanning var i denne situasjonen ikke den enkle sak. Søkningen til den 3-årige lærerskolen i Tromsø avtok derfor sterkt. For utdanningen av lærere var dette en uheldig utvikling, men nå viste det seg at det var god bruk for lærere med lavere lærerprøve, og en ett-årig utdanning var økonomisk overkommelig. De private kursene av dette slaget kunne som nevnt i den første tiden også oppnå statsstøtte, men de hadde ikke eksamensrett. I vårt område måtte en til seminaret/lærerskolen i Tromsø for å avlegge eksamen som privatist.
Kort skissert var dette bakgrunnen for at Chr. E. Johansen og

Chr. Eberg Johansen, født 17. april 1866 i Kasfjord.
Foreldre: Johan Jørgensen og Johanne Ingebrigtsen.
Eksamen fra Tromsø seminar 1892.
Lærer i Hol i Tjeldsund 1893, Trondenes 1894/95.
Handelsmann, dampskipsekspeditør, poståpner.
Drev fra 1896 sammen med lærer i Kasfjord, Oluf Persen Vold, forberedelseskurs for den lavere lærerprøve og opptak i seminarer, kortere kurs for lærere og for opptak i underoffiserskolen., og fra 1902 ett-årig småskolelærerskole uten eksamensrett. Senere også middelskole, musikkskole og handelsskole.
Chr. E. Johansen var gift med Elise Andorsen fra Kabelvåg. I ekteskapet var det ett barn.

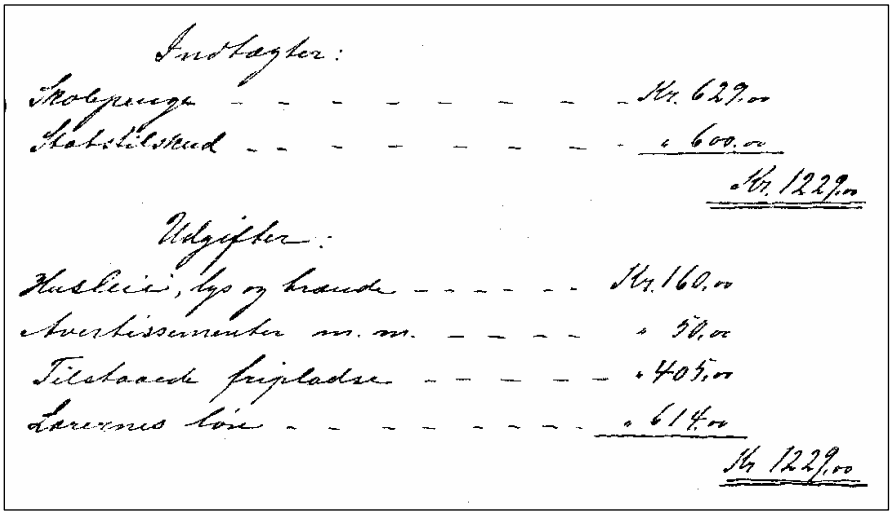

Indtægter:

Skolepenge	Kr. 629.00
Statstilskud	" 600.00
	Kr. 1229.00

Udgifter:

Husleie, lys og brænde	Kr. 160.00
Avertissementer m. m.	" 50.00
Tilstaaede fripladse	" 405.00
Lærernes løn	" 614.00
	Kr. 1229.00

Fra årsmeldingen for skoleåret 1901/1902, inntekter og utgifter ved forberedelseskurset. Skolepenger kr. 6 pr. måned. Elevtall: 15. Undervisning fra 9-12 formiddag og fra 3 til 6 ettermiddag. Lærere: O. P. Vold, Chr. E. Johansen og Dorthea Olsen. Hun hadde handarb. for de kvinnelige elevene.

Oluf P. Vold i 1896 startet med helårig ”forberedelseskurs for seminaret og lavere lærerprøver” med 4 elever, som alle reiste til Tromsø våren etter for å avlegge eksamen. Resultatet var nedslående ettersom alle 4 strøk. Initiativtakerne ga likevel ikke opp, men averterte nytt kurs i 1897. Det meldte seg nå flere elever, og samtlige bestod den offentlig småskolelærereksamen. Ved folketellingen for Erikstad og Harbakken som ble gjennomført i desember 1900, står 12 personer oppført som elever ved seminarforberedende kurs. Staten ga både dette året og de to neste år 600 kroner i støtte til ”Kasfjorden forberedelseskurs.” En småskolelærerskole var nå i gang i Kasfjord – riktignok uten eksamensrett.

Utvidelse av virksomheten i Kasfjord. Flere skoletilbud i sørfylket

Opplegget var nokså nært det samme som ved seminaret i Tromsø, nemlig helårskurs med de vanlig skolefagene. Av kunngjøring i Harstad Tidende nr. 45/1902 framgår at virksomheten på det tidspunkt ble utvidet noe. I denne kunngjøringen står riktignok at nytt forberedelseskurs begynner igjen 15. september, men nå er også opplyst at skolen tar opp elever til et 6 ukers kurs som forberedelse til opptakingsprøven ved de 3-årige lærerskolene. Chr. E. Johansen og Oluf. P. Vold drev følgelig nå både kortere opptakingskurs for lærerskolen og et ett-årig kurs for småskolelærerprøven. Dette fortsatte de med også i 1903, men i april det året startet de i tillegg et 2 måneders praktisk kurs som forberedelse til den praktiske prøven for småskolelærere. Endelig foregikk et forberedelseskurs for underoffiser-skolen fra 1. april. Underoffiserskolen kom i gang med sin undervisning allerede i 1899. I 1904 ble det besluttet at denne skolen skulle ligge i Harstad. Hele denne virksomheten i sommertiden kom altså i tillegg til det helårige kurset.

”Kasfjorden kursus for optagelse i lærerskoler og offiserskolen” var også i drift fra 15. mars og utover våren/sommeren 1904. Opplegget var nå slik at den som hadde til hensikt å søke om opptak i den 3-årige lærerskolen eller underoffiserskolen, gikk et sommerkurs på noen uker i Kasfjord, og deretter deltok i vanlig opptakingsprøve ved de faste skolene. Mellom 1900 og 1905 var alt i alt ”Kasfjorden forberedelseskurser” preget av forsøk med flere forskjellige opplegg.

I tiden nærmest etter 1900 kom flere skoletilbud i gang i Sør-Troms. Foruten underoffiserskolen gjaldt det i Harstad: Middelskole (1905), handelsskolekurs (1906) og teknisk aftenskole (1906). Dessuten var Troms Amtsskole kommet i gang på Ibestad, og på

Borkenes drev Angell en stadig mer omfattende skolevirksomhet. I 1906 averterte han med en "4-måneders ungdomsskole," som også inkluderte handelsutdannelse. I 1907 hadde han tatt med musikkurs og skolekjøkkenopplæring i annonsen sin.

For folk flest fantes nå alt i alt en del forberedende skoletilbud i området, men som nevnt innledningsvis, skortet det på penger til å finansiere utdanningen. Dette problemet gjaldt for så vidt all utdanning. Unntaket var underoffiserskolen. Den tilbød gratis kost, losji, klær og undervisning. Kort sagt betalte staten hele denne utdanningen. På tross av pengeknappheten, økte likevel tilbudene, og det gjaldt om å møte de utfordringer som som dette innebar. De kortere forberedelseskursene for opptak i lærerskolen og underoffiserskolen som tok til i Kasfjorden i 1904, må nok for en del sees mot denne bakgrunn. En måtte stå på, og allerede i 1905 annonserer "Kasfjorden kurser, der i 9 måneder uddanner lærere og lærerinder samt forbereder til optagelse i lærerskolens 1. og 2. klasse, optagelse i underoffiserskolen og uddanner for handelen." Det heter også at "kurset har nydt officiel anerkjendelse og nyder statsunderstøttelse." Skolen i Kasfjord tilbød nå ifølge annonsen også undervisning som kvalifiserte til opptak i lærerskolens 2. og 3. klasse.

Dampskipsekspeditør, handelsmann og poståpner

Foruten å bestyre skolen var Chr. E. Johansen omkring 1900 også blitt dampskipsekspeditør. Ved sjøen ute i Bukta bygde han i 1901 sin "ekspedisjonsbrygge," den senere "Håpet-brygga." Forretningen drev han på dette tidspunkt visstnok i heimehuset oppe på Husbakken. Undervisningen foregikk dels om formiddagen og dels på ettermiddagstid, og han holdt sikkert for en del til i det gamle skolehuset. Etter 1904, da den nye skolen ble bygd, flyttet han dit. Da søkte han om å få leie lokalet i øverste etasje til undervisning i gymnastikk. Da den gamle skolen ble nedlagt, kom alle pultene og bordene i Chr. E. Johansens eie for en svært billig penge.

Skoleåret 1906/1907 var antakelig "Kasfjordens kurser" ikke i drift. I alle fall er ingen kunngjøringer å finne i avisene. Det kunne ha sammenheng med at Chr. E. Johansen kjøpte brygge og kai ytterst i Bukta og eiendommen på Ershågen i 1907.[176] Her i huset måtte nok foretas ominnredninger for å få plass både til bolig, postkontor og skole. Kontorene og boligen var i 1. etasje, klasserommene, 2 i tallet, i 2. Helt oppe på kvisten var noen mindre rom som passet til skolehybler. I denne bygningen drev da Chr. E. Johansen sin privatskole helt til i 1933, da han flyttet den til Harstad, men det skal vi komme tilbake til senere.

Middelskole, musikkskole og handelsskole

I 1907 ble landhandelen avviklet.. Nå forberedte Johansen seg også godt til skoleåret 1907/08. Våren 1907 stod en større annonse i avisene. Her er et allsidig opplegg som i sin struktur viser en ny modell bygd opp av kurser, høstkurs på 4 måneder og vårkurs på 5. Alt etter hvilken videre utdanning en valgte, kunne en etter denne modellen gå ett eller flere av disse kursene, og mulighetene var mange:

- Middelskole.
- Kvalifisering for opptak i lærerskolens 1., 2. og 3. klasse.
- Utdanning av lærere og lærerinner for småskolen
- Forberedelse for opptak i underoffiserskolen.
- "Den beste undervisning i handelsfag."
- Musikkskole.

[176] Se kapitlet om Mathias Iversen, s. 84.

I 1907 har også annonsen en forandring av navnet på virksomheten idet den begynner med at "Adr. Chr. E. Johansen, Kasfjorden, pr. Harstad" tar til fra 1.9. s. å. Virksomheten i sommertiden synes nå å være nedlagt. Muligens stod nå Chr. E. Johansen alene anavarlig for driften.
I 1908 er navnet ytterligere forandret, og gjort mer presentabelt. Nå heter skolen "Kasfjordens Privatskole."

Skoleplanen for "Kasfjorden Privatskole" fra 1909 presenterer følgende assorterte tilbud:

Middelskolen. Pensumet gjennomgås på 1 år – 2 kurser. Flinke og energiske elever greier eksamen på dette tidsrom.

Lærerskolen. 4 kurser – 2 år – utdanner lærere og lærerinner for storskolen. Det spares således 1 år ved å lese her. Den eneste 2-årige lærerskole nordom Trondheim.

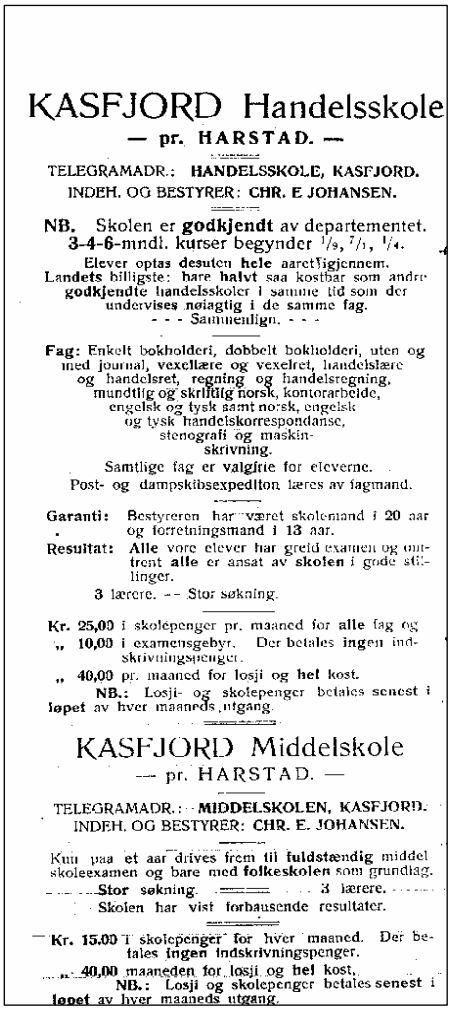

KASFJORD Handelsskole
— pr. HARSTAD. —

TELEGRAMADR.: HANDELSSKOLE, KASFJORD.
INDEH. OG BESTYRER: CHR. E JOHANSEN.

NB. Skolen er **godkjendt** av departementet.
3-4-6-mndl. kurser begynder 1/9, 7/1, 1/4.
Elever optas desuten **hele** aaretigjennem.
Landets billigste: hare **halvt** saa kostbar som andre **godkjendte** handelsskoler i samme tid som der undervises nøiagtig i de samme fag.
- - - Sammenlign. - - -

Fag: Enkelt bokholderi, dobbelt bokholderi, uten og med journal, vexellære og vexelret, handelslære og handelsret, regning og handelsregning, mundtlig og skriftlig norsk, kontorarbeide, engelsk og tysk samt norsk, engelsk og tysk handelskorrespondanse, stenografi og maskinskrivning.
Samtlige fag er **valgfrie** for eleverne.
Post- og dampskibsexpedition læres av fagmand.

Garanti: Bestyreren har været skolemand i 20 aar og forretningsmand i 13 aar.
Resultat: Alle vore elever har greid examen og omtrent **alle** er ansat av **skolen** i gode stillinger.
3 lærere. -- Stor søkning.

Kr. 25,00 i skolepenger pr. maaned for **alle** fag og
„ **10,00** i examensgebyr. Der betales **ingen** indskrivningspenger.
„ **40,00** pr. maaned for losji og **hel** kost.
NB.: Losji- og skolepenger betales **senest** i **løpet** av hver maaneds utgang.

KASFJORD Middelskole
— pr. HARSTAD. —

TELEGRAMADR.: MIDDELSKOLEN, KASFJORD.
INDEH. OG BESTYRER: CHR. E. JOHANSEN.

Kun paa et aar drives frem til **fuldstændig** middelskoleexamen og bare med **folkeskolen** som grundlag.
Stor søkning. 3 lærere.
Skolen har vist forbausende resultater.

Kr. 15.00 i skolepenger for hver maaned. Der betales **ingen indskrivningspenger.**
„ **40,00** maaneden for losji og **hel** kost.
NB.: Losji og skolepenger betales senest i løpet av hver maaneds utgang.

Denne orienteringen om skolen stod trykt på et brev som Chr. Johansen skrev i 1913.

Kurset for småskolelærere og lærerinner. Her har skolen arbeidet i mange år med det beste resultat – utdannet en masse lærere og lærerinner for folkeskolen med de beste karakterer. Ingen privatskole nordenfjells greier å konkurrere med denne skole, som har nytt offisiell anerkjennelse og fått statsstøtte. På grunn av statstilskottet står skolen under offentlig kontroll, og har vært inspisert av skoledirektøren, som personlig har vært på skolen og påhørt undervisningen.

Handelsskolen. På 1 kurs – ½ år – gjennomgås pensum og avslutter med eksamen. Det er anledning til å lese språk uten ekstra betaling. Elevene har den store fordel at de også får øvelse i post- og dampskipsekspedisjon. Meget dyktige lærere, mange års erfaring i forretning og det praktiske liv.

Musikkskolen. Kun ettermiddagsundervisning, så elevene får anledning til å lese i andre klasser. Flink musikklærer. Undervisningen er fri. Det betales kun for bruk av instrumenter kr. 3 pr. måned.

I planen står videre å lese at skolen rår over "et større hus som benyttes til klasserom , og for en del til losji for elever." Det er ingen opptaksprøve overhodet. I skolepenger betales kr. 12 for måneden.

Bifag er gratis. Om stedet er bl.a. opplyst at Kasfjorden anløpes av postførende kystskip i rute 3 og av Tromsø Amts lokalbåter. Det er postforbindelse 6 ganger i uken.
Med denne omfattende skolevirksomheten hadde Kasfjorden svingt seg opp til ett av de mest betydelige skolesteder i hele landsdelen, og ungdom fra et vidt distrikt søkte dit for for å skaffe seg utdanning.

Uvisst av hvilken grunn flyttet handelsskolen og middelskolen til Harstad vårhalvåret 1911, og holdt til i godtemplarlokalet der. Handelsskolen hadde da både dag- og kveldskurs. Undervisningen i Harstad ble ikke av lang varighet, for allerede i 1912 foregikk igjen all undervisning i Kasfjorden.

Undervisningen i musikk kan synes noe spesiell. Målet var åpenbart å gi et utvidet tilbud først og fremst til de elevene som aktet å utdanne seg for læreryrket. Til denne undervisningen hadde skolen pedalorgel med 2 manualer og 17 registre. En av Chr. E. Johansens brorsønner, Ingebrigt Jørgensen, var musikalsk og behersket orgelspillet. Det er sannsynlig at han forestod musikkundervisningen i tiden før han reiste fra Kasfjorden for å begynne på Elverum lærerskole. Ingebrigt Jørgensen hadde også skaffet seg utdanning i tysk og engelsk, og var en tid tilsatt ved skolen for å undervise i begge disse to fagene. Musikkskolen ble sannsynligvis nedlagt i 1911.

Nye skoletilbud i Vesterålen og Sør-Troms etter 1910

Også i tiden etter 1910 kom det stadig flere skoletilbud i sørfylket, til dels i konkurranse med "Kasfjord Privatskole." Det gjaldt bl.a. "Sortland kommunalunderstøtttede 2 Aarige Middelskole" i 1915 og "Kvæfjord private middelskole" som også var i gang samme år. Nevnes i denne forbindelse må også "Tromsø Amts Landbrugsskole" på Gibostad. Heimly ungdomsskole startet på Finnsnes i 1916, og "Tromsø Amtsskole" var i gang med kurs både på Lyngseidet og Ibestad.

Forberedelses- og småskolelærerkursene. Hvor mange elever, og hvordan gikk det med dem?

Denne oversikten viser elevtallet fra Kasfjord forberedelseskurs som i tidsrommet 1897-1902 var oppmeldt til småskolelærereksamen:

1897 ……. 4 elever.
1898 ……. minst 4, muligens 7 elever.
1899 ……. 8 elever.
1900 ……. 10 elever.
1901 ……. 9 elever.
1902 ……. 11 elever.

Oversikten viser sikkert ikke hele elevflokken i Kasfjord hvert år. For det første hadde skolen som regel flere elever som av forskjellige årsaker ikke meldte seg til noen eksamen. Det kunne for eksempel være at de var for unge. For det andre kunne det også være noen elever som meldte seg til opptak i det 2-årige seminaret.

Hvordan gikk det så med de elevene fra Kasfjord forberedelseskurser som meldte seg til småskolelærereksamen eller til opptak i seminaret? Noe nøyaktig svar på dette spørsmålet er ikke mulig å gi, men en oversikt over stipendsøkere som gikk ved seminaret eller var opptatt i 1902, viser at 8 elever hadde gått forberedelseskurset i Kasfjord.

Elevene fra "Kasfjorden forberedelseskurser" tok eksamen som privatister ved seminaret/ lærerskolen i Tromsø. Av det som er skrevet i innledningen til dette kapitlet, skulle en kanskje forvente at elevtallet økte i tida etter 1900. Umiddelbart synes ikke dette å ha vært tilfelle.

I 1915-1916 drev Kasfjord ungdomsskole alle de kursene som er nevnt ovenfor, kanskje med unntak av musikk-kurset. Det var ikke uvanlig å bruke betegnelsen ungdomsskole. Elevflokken bestod jo av ungdom. De tre lærerne sitter i midten av forreste rekke. Lengst til venstre blant disse tre er Ingebrigt Jørgensen og til høyre for ham Chr. E. Johansen. Den tredje læreren er ukjent.

Foto utlånt hos Magnus Mikkelsen.

Denne oversikten viser antall privatister ved småskolelærereksamen 1904-1916, og hvor mange av disse som hadde gått forberedelseskurset i Kasfjord:

1904 …… 1 privatist som neppe var fra kurset i Kasfjord.
1905 …… Ingen privatister.
1906 …… Ingen privatister.
1907 …… 1 privatist som neppe var fra kurset i Kasfjord.
1908 …… 1 privatist som kanskje var fra kurset i Kasfjord.
1909 …… 1 privatist som neppe var fra kurset i Kasfjord.
1910 …… Ingen privatister.
1911 …… 3 privatister hvorav i alle fall 1 var fra Kasfjord.
1913 …… 1 privatist som var fra kurset i Kasfjord
1914 …… 2 privatister hvorav en fra kurset i Kasfjord
1915 …….. ..3 privatister hvorav samtlige fra kurset i Kasfjord.
1916 ……..…10 elever hvorav 8 fra Kasfjord. Av disse bestod 5 eksamen.
Etter 1917 var det svært få privatister, og ingen fra Kasfjord.

En kunne nærmest tro at ”Kasfjorden forberedelseskurser” faktisk ikke var i drift i hele perioden mellom 1904 og 1911. Det behøver ikke å ha vært tilfelle. I tillegg til det som er nevnt ovenfor om elevtallet, kan det også tenkes at noen elever meldte seg til eksamen ved andre lærerskoler, men dette er ikke nærmere undersøkt.

Når det gjelder middelskolen, er det ikke mulig å finne noe om elevtallene. Arkiv for middelskolen eksisterer ikke for det aktuelle tidsrommet. Heller ikke for musikkskolen kan elevtall oppgis, men den var som nevnt i første rekke beregnet på skolens øvrige, faste elever.

Handelsskolen

Forutsetningen for at handelsskolen skulle vinne anseelse, var at sentrale myndigheter hadde godkjent den. De støttet seg på uttalelse fra en sentralt oppnevnt fagkomite. Da Chr. E. Johansen i 1908 søkte om godkjenning for drift av halvårige kurser, fikk han først avslag, men ny søknad året etter ble innvilget, og fra og med høsten 1909 var det følgelig også godkjent handelsskole i Kasfjorden. Denne viktige opplysningen står ikke i skoleplanen for 1909. Godkjenningen var vel ennå ikke kommet da planen ble trykt. Men i kunngjøringen sommeren samme året var den med, og i 1910 opplyser Chr. E. Johansen at handelsskolen var "den eneste godkjente i Tromsø og Finnmarken amter." Og nettopp her lå store muligheter for å utvikle et nytt skoletilbud for landsdelens ungdom. Handelsskolen kunne vise til myndighetenes godkjenning, og den var foreløpig alene om å dekke et stort behov i hele tre fylker. Elevlistene viser da også at søkerne allerede fra et tidlig tidspunkt kom fra hele landsdelen, i 1914 fra Vadsø i nord like til Brønnøy i sør.

Johansens Handelsskole,
Kasfjord.
Eksamensresultat.

	Hovedk.
Arild Jørgesen, Bleik	1,25
Gunnar Lorentsen, Stamsund	1,09
Erling Nygård, Ofoten	2,16
Amandus Justad St. sund	1,50
Henry Berg, Bugøynes	1,16
Gerda Jakobsen, Stangnes	1,84
Asbjørn Fredriksen, Tana	1.53
Waldemar Luther, Meløyvær	1,53
Borghild Nilsen, Seljestad	1,35
Sølga Enoksen, Finsnes	1,31
Mary Hansen, Kasfjord	1,47
I Ingebriktsen, Bjerkvik	1,69
G Johansen, Kasfjord	1,06
Arthur Pettersen, Bjerkvik	1,50
Arthur Fagerhaug Eidsfjord	1,00
Math. Mathisen, Seljestad	1,50

Nytt kursus begynder 10 sept.

Eksamensresultat vårkurset 1929
Kunngjøring i Andøy Avis

Handelsskolen kom ganske tidlig til å innta en dominerende stilling ved "Kasfjord Privatskole." Verken middelskolen eller lærerskolekursene kunne vise tilsvarende elevtall. Høsthalvåret 1913 hadde handelsskolen 18 elever, og på ett av de to vårkursene 1915 var elevtallet 16.

Neste skoleåret var det ikke flere enn 13 elever i lærer- og middelskolen til sammen. Om søkningen til handelsskolen uttaler Chr. E. Johansen i brev til Kirke- og undervisnings-departementet i mars 1922 bl.a.: "I de gode økonomiske år under- og like etter krigen blev det fra landets samtlige handelsskoler uteksaminert et meget stort antall elever. Søkningen til handelsskolene nådde i disse årene kulminasjonspunktet – også hvad min skole angår. I 1920, for eksempel, hadde jeg et elevtall av ca. 80 stkr., hvilket må sies å være et forholdsvis stort antall." Når det var mulig å drive med et så vidt høgt elevtall, hadde det sin årsak i at det årlig ble avviklet 3 kurser, hvert av 3 måneders varighet. Denne ordningen synes å ha vært i gang allerede på et tidlig tidspunkt, ja, det er et spørsmål om skolen noensinne drev halvårig handelsskole før 1930. Av vitnemål fra 1913 framgår at en elev i april det året hadde avlagt eksamen etter 3 måneder, men med samme pensum som for et 4-måneders kurs. Det samme var også tilfelle i 1920. Da varte kurset fra januar til utgangen av mars. Nytt kurs tok så til ca. 1. april og foregikk nye tre måneder til utgangen av juni. Denne ordningen fortsatte også etter 1920, men var ikke etter forutsetningen for godkjenningen fra 1909, som jo gjaldt for halvårige kurser. For å bringe saken i orden søkte Chr. E. Johansen 21. august 1922 departementet om å få forandret sin godkjenning til å gjelde for 3-4 måneders kurs, "da det er de 3 og 4 månedlige som har søkning." Departementets faglige utvalg frarådde godkjenning, men med god hjelp fra bl.a. ordføreren i Trondenes, Steigen og Senjen Handelsforening og stortingsmann K. Tønder ga likevel departementet fortsatt godkjenning for halvårige kurs, men altså ikke for 3-4 månedlige.

Chr. E. Johansen fortsatte likevel å drive 3-månedlig handelsskole, og ga vitnemål påtrykt "Kasfjord godkjente handelsskole." Nå blandet politimesteren i Senja seg inn i saken, og gjorde departementet oppmerksom på forholdet. Godkjenningen ble tilbakekalt fordi det etter Johansens egne opplysninger ikke lenger var søkning til de halvårige kursene. Man skulle

etter dette forvente at Chr.E. Johansen nå var kommet i en problematisk situasjon, men et smutthull i loven reddet situasjonen. Det viste seg nemlig at loven om handelsnæring av 1907 på nærmere gitte vilkår åpnet adgang til å gjøre bemerkning på elevenes vitnemål om at eksamen fra 3-månedlige kurs berettiget til næringsbrev på kjøpmannshandel. Om dette skriver departementet i brev datert 18.10. 1926 til politimesteren i Senja: "Næringsbrev på kjøpmannshandel kan som bekjent også erholdes ved at der fremlegges vitnesbyrd fra to troverdige personer som oppfyller visse betingelser, om at vedkommende har fornøden kyndighet i bokholderi. Det er departementet bekjent at ved en del ikke godkjente handelsskoler gås fram på den måte at skolen ordner seg med sådanne menn som sensorer, og at disse etter endt eksamen utsteder vitnemål som nevnt. Man har gått ut fra at det er ved denne fremgangsmåte – som neppe kan forbys så lenge loven av 1907 står ved makt – at herr Johansen vil skaffe sine elever eksamen etter 3 mndrs. kursus." Etter dette justerte Chr. E. nå sine kunngjøringer til å lyde slik: "På 3 mndr. oppnås tilstrekkelig kyndighet i handelsbokholderi som fordres for å løse handelsbrev iflg. Lov om handelsnæring av 16. juli 1907." Dette hadde altså vært realiteten i alle de år handelsskolen hadde vært i drift. Deretter la alle stormer seg, og Chr. E. Johansen kunne drive sin handelsskole uten innblanding fra noe hold.

Departementet utarbeidet nye minimumskrav for godkjenning av handelsskoler og handelskurs datert 16. juli 1930. Omtrent samtidig meldte det seg også en konkurrent til skolen i Kasfjord, idet en N. Moe Dahl søkte departementet om å få drive handelsskole i Harstad. Med anbefaling fra flere hold søkte nå Johansen om fornyet godkjenning av halvårig handelsskole. Denne søknaden ble innvilget, og det var i alle år senere driftsgrunnlaget for skolen. Fra 1930 var Johansens handelsskole underlagt de sentralstyrte regler og retningslinjer som gjaldt alle skoler av dette slag. Dette dreide seg ikke bare om varighet, men omfattet også alminnelig offentlig kontroll, særlig gjennom oppnevning av sensorer i forbindelse med eksamen. Antakelig både for å møte et krav fra handelsmiljøet i Harstad, men også for å få bedre plass og dermed kunne øke elevtallet, flyttet Chr. E. Johansen skolen til Harstad i 1933. Her begynte undervisningen med 36 elever den 1. september samme år "i lyse og rummelige lokaler i middelskolebygningen."

Elevtall i handelsskolen

Det finnes ikke lenger noen protokoll eller lignende med oppgave over elevtallet i handelsskolen helt fra den tok til. Enkelte år stod oversikt i avisene over elever som tok eksamen ved skolen. Det gjelder bl.a. følgende år:

Desember 1913 …….. 18 elever ved 3- månederskurset høsten 1913.
Juni 1914 …… 16 elever ved 3-månederskurset våren 1914.
Mars 1920 …….. 33 elever ved 3- månederskurset vinteren 1920.
Juni 1928 …… 16 elever ved 3-månederskurset våren 1928
Juni 1929 …… 16 elever ved 3-månederskurset våren 1929.

For halvårskursene fra våren 1931 til høsten 1938 eksisterer eksamensprotokollen. Etter denne var elevtallet slik:

Vår 1931	Høst 1931	Vår 1932	Høst 1932	Vår 1933	Høst 1933	Vår 1934	Høst 1934	Vår 1935	Høst 1935	Vår 1936	Høst 1936	Høst 1937	Høst 1938
12 e.	16 e.	13 e.	20 e.	9 e.	33 e.	26 e.	27 e.	16 e.	28 e.	15 e.	40 el	31 e.	31 e.

Noen lærere ved skolen

En sammenhengende oversikt over de lærere som gjennom årene var tilknyttet Chr. E. Johansens skole finnes ikke, men noen er likevel nevnt med navn. Foruten Johansen selv var det som nevnt Oluf Persen Vold, og Dorthea Olsen som hadde undervisningen ved forberedelseskursene. I en annonse fra 1897 er også nevnt en E. Eriksen som en av lærerne. I 1910 opplyser Chr. E. Johansen at skolen hadde 2 faste lærere og 3 timelærere. Blant disse var foruten Johansen selv, overrettsakfører Leif Mathisen, N. Moe Dahl og "sproglæreren. Nevnt er også at en "Nøstdal skal ha timer i middelskolen." Det var kanskje "sproglæreren." Nøstdal var tilsatt som adjunkt ved middelskolen i Harstad. Senere underviste Ingebrigt Jørgensen bl.a. i engelsk og tysk i middelskolen, og sikkert også i muskikkskolen. Jørgensen hadde gått to år på Voss Landsgymnas, men sluttet der på grunn av krigen i 1914. Han avla lærerprøven ved Elverum Lærerskole i 1917 etter et halvt års studium. Fra omkring 1920 var Nils Johan Olsen i en årrekke lærer ved handelsskolen. Han var født i 1897 og hadde "frekventert herværende handelsskole, har 3 års praksis i handelsforretning, derav en tid som handelsbestyrer, og dessuten hatt privatundervisning hos handelsskolebestyrer Chr. E. Johansen og middelskolelærer Ingebr. Jørgensen." Olsen bestyrte senere Harstad Samvirkelag, og var deretter visstnok en tid herredskasserer. I 1931 underviste lærer i Kasfjord, Anton Vågbø, i norsk. Gunnar Johansen underviste i handelsskolen fra omkring 1930, og var "fra 1937 fast tilsatt med full månedslønn." På dette tidspunkt underviste også Bjarne Methi og advokat Sig. Saue som timelærere.

Chr. E. Johansen døde 3. mars 1939. Fra da av og fram til 1944 drev etter søknad J. Mehus fra Kvæfjord skolen i Elise Johansens navn. Deretter overtok Mehus under navnet J. Mehus handelsskole. Den eksisterte helt til også handelsskolene i fylket inngikk i det videregående fylkeskommunale skoleverket. Noe av den virksomhet som, riktignok i en noe annen form, i dag drives i Stangnes videregående skole, har følgelig sitt opphav i Chr. E. Johansens handelsskole fra 1909.

Noen ord om skolen og mannen

Alle de ungdommer som skaffet seg utdanning i "Kasfjorden forberedelseskurser," "Kasfjord Privatskole" eller "Johansens handelsskole," kan telles i tusen, og svært mange av dem fant sin plass i skoleverket og i en rekke andre yrker. Helt fra begynnelsen i 1896 og så lenge den bestod, var skolen godt kjent og nøt stor anseelse i hele landsdelen. Ennå den dag i dag kan en treffe folk som forbinder stedet med Chr. E. Johansens skolevirksomhet. Den bidro sterkt til å gjøre Kasfjorden kjent i landsdelen.

Den økonomiske betydning som skolen gjennom flere ti-år hadde for gårdens befolkning, må også nevnes. I en tid da inntektsmulighetene utenom det som jordbruk og fiske kastet av seg, ikke var mange, ga betaling for kost og losji sikkert et kjærkomment bidrag til styrking av familieøkonomien for alle dem som huset skoleelever. I tillegg kom de arbeidsplassene som var direkte knyttet til skolens daglige drift. Betaling for full kost og losji var 40 kroner pr. måned i 1913, skolepengene 25 kroner.

Det foreligger ikke opplysninger om elevene ved "Kasfjord Privatskole" deltok i noen form for sosial virksomhet i lokalsamfunnet. En munter karakteristikk av samtlige elever ved ett av kursene i 1920, kan ha vært skrevet til en elevfest eller lignende. I kontakt med gårdens befolkning bidro i alle fall "kursingene" til å prege lokalmiljøet. Mange av stedets ungdom

benyttet seg for øvrig av de ulike tilbudene som Johansens skolevirksomhet omfattet. Flere av dem som kom utenbygds fra, fant sin livsledsager i Kasfjorden og ble boende der.

Chr. E. Johansen var utvilsomt en person med evner utenom det vanlige. Uten pågangsmot og dristighet i tillegg ville det ikke ha vært mulig å drive en så vidt allsidig skolevirksomhet som han gjorde. De første årene skjøttet han også både forretning, post- og dampskipsekspedisjon. En betydelig del av undervisningen forestod han selv, og han var en dyktig skolemann både som pedagog og bestyrer. I anledning 70-årsdagen peker en innsender i Harstad Tidende på noe av dette idet han bl.a. skriver: ”Johansen har en særlig evne til å drive sine elever frem, og har alltid forstått å orientere sig med dyktige medlærere ved et kollegialt og godt samarbeide. Han er en arbeidskraft som få, følger godt med i tiden og de nye strømninger og brytninger i målstrev og ny rettskrivning. Johansen holder elevene a jour med alt, og ikke minst på det merkantile område. Han har levet seg inn i sin handelsskole som et levende leksikon for sine mange og spørgende elever.”

Nå er det nærmere 70 år siden den siste eleven pakket sin koffert og reiste fra Kasfjorden etter endt skolegang. Blant den eldre delen av befolkningen lever ennå dem som kan huske at Chr. E. Johansens handelsskole var i virksomhet, men de aller fleste av gårdens befolkning har kanskje bare hørt navnet, eller de har i det hele tatt ikke noe kjennskap til skolen. For den viktige rolle den gjennom mange ti-år spilte i bygdesamfunnet , fortjener den sitt minne, og hensikten med dette kapitlet har vært å vekke det til live.

Tillegg: Mine tre hovedinformanter

Jeg har etter hvert kommet på den tanke å skrive en litt om mine tre viktigste informanter, Hans Nilsen, Grunnvassbotn, Hans Chr. Bergersen, Høgda og sist , men ikke minst Trygve Lysaker, forfatteren av Trondenes bygdebok i 4 bind.

Trygve Lysaker

Jeg var i Trondheim 18.- 20. juni 1999 for å besøke statsarkivet og gjennomgå de dokumenter som befinner seg der etter Hans Nilsen. I Trondheim bor Trygve Lysaker som bl.a. også har skrevet så mye og godt om mine heimtrakter, og som jeg har snakket med mange ganger i telefonen, sist om det berømmelige kartet som det ikke har lykkes meg å finne. Mot denne bakgrunn hadde jeg også et ønske om å få hilse på Lysaker mens jeg var i Trondheim, og muligens få noen opplysninger om hans arbeid med bygdeboka. Fredag 18. juni, før jeg gikk til statsarkivet, ringte jeg derfor til Trygve Lysaker, presenterte meg, oppga mitt ærend og spurte om det kunne passe med et besøk. Slik gikk det til at han neste dag mottok meg i sitt hjem. Det ble en lang og svært interessant samtale, og alt gjaldt ikke bygdebokarbeidet. For ikke å glømme for mye av det som angikk dette temaet, skrev jeg straks jeg kom tilbake til hotellet, ned det jeg husket om hva han fortalte. Senere har jeg suplert dette med opplysninger om Trygve Lysaker som bl. a. finnes i "Kirken og Byen – Hedersskrift til Trygve Lysaker," utgitt av Trondhjemske samlinger i 1998.

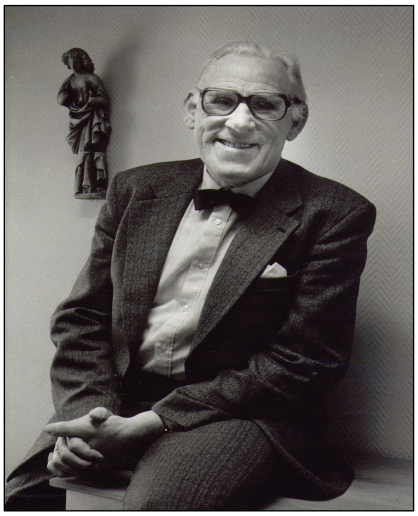

Trygve Lysaker er født 8. mars 1917 i Trøgstad i indre Østfold og her vokste han opp på farsgården. Faren døde allerede i 1922, og moren satt da igjen med stor gjeld og en barneflokk på 4, hvorav Trygve var den yngste.
På folkeskolen var Trygve en svært flink elev, og lysten til å lese og lære var stor. Interessen for bondelivet var derimot liten, men ikke desto mindre ble han værende på heimegården som dreng til han var 17 år gammel. Etter endt middelskoleeksamen og examen artium begynte han å studere filologi ved universitetet i Oslo i 1939. Fagene var tysk bifag (1941) og historie bifag (1942), hvoretter han begynte med norsk hovedfag. Dette var under krigen, og Lysaker kom med i illegalt arbeid, ble arrestert av tyskerne og sendt til Tyskland, men senere, i 1944, sendt heim igjen med en brukket arm. Først i 1945 kunne han igjen ta opp studiene, og avla hovedfagseksamen i norsk i 1947.

Da Trygve Lysaker som ung, nyutdannet lektor i 1947 kom til Harstad, var det vanskelig, for ikke å si umulig, å få seg husrom i byen, så den første tiden måtte han bo på hotell. Dette var ikke noe heldig bosted for den som måtte bruke ettermiddagene og kveldene til skoleforberedelser. Med god hjelp av sine elever fikk han seg senere en liten hybel og endelig et noe større husvære i en ny gård som malermester Bakkeli nettopp hadde bygd på Kårbøjordet. I forbindelse med innflyttingen ble det nødvendig å anskaffe seg noen møbler,

men de kostet 1800 kroner, og de pengene hadde ikke Lysaker. Ettersom lønnen var beskjeden, og studiegjelden stor, ble det nødvendig med lån, og Lysaker vendte seg i den forbindelse til Trondenes Sparebank. Her ble han innkalt til banksjefen og regnet med at det gjaldt avslag på søknaden med en høflig underretning fra banksjefen om dette. Slik var det imidlertid ikke. Med lånet var der ingen problemer. Innkallingen var uavhengig av dette. Forholdet var at banksjefen var formann i Trondenes bygdeboknemnd. Trondenes omfattet i denne forbindelse det området som senere er blitt delt i tre herreder, nemlig Skånland, Sandtorg og Trondenes. Boknemnda hadde satt seg som oppgave at det skulle skrives en større bygdebok for hele dette området, og Kulseng ga uttrykk for at nemnda hadde utsett Trygve Lysaker til forfatter. Det hadde formannen og rektor Ingulf Gudbrandsen bestemt. Lysaker antok selv at en del artikler han hadde skrevet i lokalavisen – bl.a hadde han utvekslet synspunkter med den kjente lokalpolitiker og kommunist Sigurd Simensen – kanskje kunne ha vært en medvirkende årsak til denne bestemmelsen. Et så stort arbeid var noe Lysaker verken så seg i stand til å påta seg, eller overhodet hadde tenkt på, og det ga han da også klart uttrykk for. Han hadde kun bifag i historie. Norsk var jo hans hovedfag. Samtalen om historieskrivningen førte ikke til noe, og med det ble det inntil videre.

En dag fram imot jul i 1949 traff Lysaker tilfeldigvis banksjef Kulseng på gata. Under samtalen spurte Kulseng bl.a. om hvorvidt Lysaker hadde tenkt seg heim til jul. Til dette svarte Lysaker som sant var at det hadde han ikke. Da slo Kulseng frampå om at banken hadde tenkt å gi han en slik heimreise. Stilt overfor dette rause tilbudet, ville Lysaker vite hvilke betingelser som knyttet seg til det, for han regnet det som sikkert at slike forelå. Jo, svarte banksjefen, den eneste betingelsen var at Lysaker måtte være snill å oppsøke Axel Coldevin i Oslo og innhente hans råd i et par spørsmål angående opplegget for en bygdebok for Trondenes. Det påtok Lysaker seg, og i romjulen satt han mange timer sammen med Coldevin i et kaldt hus i Oslo, og drøftet kilder og stoff i forbindelse med det å skulle skrive en bygdebok. Coldevin ga gjerne råd, og oppfordret og oppmuntret ham også til å påta seg arbeidet. Det var, sa han, en stor utfordring som ikke kom hver dag. Denne og andre tilskyndelser førte til at Lysaker sa seg villig til å gå i gang med den omfattende oppgave å skrive en bygdebok for Trondenes. ”Jeg har ennå kontrakten som ble inngått. Den er underskrevet av en banksjef og en skolestyrer med store og breie bokstaver på venstre side. Selv skrev jeg under nederst på høyre side, og de små, tynne bokstaver forteller om en usikker forfatter, som var grepet av og følte seg ydmyk overfor den omfattende og vanskelige oppgave han nå skulle gå i gang med.” Det var også god grunn til denne holdning, for det tok etter hvert omkring 8 år før hele det omfattende verket ”Trondenes bygdebok” var ferdig. Det omfatter i alt 4 bind, nemlig Trondenes historie og gårdshistoria for Skånland, Sandtorg og Trondenes herred med Harstad. Det ble snart nødvendig med permisjon fra undervisningsstillingen, og Lysaker fikk sin lønn av Trondenes Sparebank i alle de 8 år han var opptatt med bygdebokarbeidet.

Thorleif Kulseng var hele tiden den store støtte, hjelpesmann og inspirator for forfatteren. Han hadde gjennom omfattende kjennskap til folk og forhold i hele distriktet og sin store interesse for saken en betydelig del av æren for at bygdebokverket ble til. Andre personer som Lysaker i denne forbindelse nevnte, var Kristoffer Korneliussen fra Evenskjær, rektor Ingulf Gudbrandsen og Edvard Ruud på Elgsnes. Sistnevnte hadde han siden stått i forbindelse med gjennom alle år, og Lysaker hadde ikke tall på alle de brev han hadde fått fra Edvard Ruud..

Arbeidet med å samle stoff og systematisere det viste seg å bli svært tidkrevende. Således tok det om lag 4 år før han overhodet begynte med å sette noe på papiret.
Ved siden av opphold i ulike institusjoner som en bygdebokforfatter nødvendigvis må henvende seg til, besøkte Lysaker også samtlige gårder i de tre herreder Skånland, Sandtorg og Trondenes. Til dette brukte han sykkel med to sidevesker bak. På denne måten kom han i kontakt med mange mennesker og skaffet seg en mengde uvurderlig informasjon om folk og forhold i hele det vidstrakte området som bygdeboka skulle omfatte.

Fiske og fiskeri har gjennom alle tider vært en hovedbeskjeftigelse for folk i de nevnte herreder som overalt ellers langs vår lange kyst. Som nevnt innledningsvis, er Lysaker fra en typisk jordbruksbygd i indre Østfold, og han understreket at han i sine oppvekstår derfor knapt nok hadde sett havet. Like til han gikk i gang med bygdebokarbeidet, hadde han absolutt ingen greie på noe som helst av hva man kan forbinde med fiske, slik det har vært drevet og har utviklet seg gjennom tidene. En sterkt medvirkende årsak til at han hadde store betenkeligheter med å påta seg arbeidet med bygdeboken, var nettopp dette faktum. Her skyter jeg inn som min bestemte oppfatning etter å ha lest store deler av de fire bygdebøkene, at Lysaker gjennom sin 8-årige "læretid" ikke bare skaffet seg omfattende kunnskaper om fiskeriet og dets historie. Han har også maktet å sette seg grundig inn i de små detaljer som er tilknyttet alle sider ved dette yrket.

I dag setter vi oss i bilen og suser av sted langs gode, asfalterte veier. Mange steder hvor det før var fergeforbindelse, er det nå bygd bruer. Mot denne nåtidssituasjonen vitner følgende lille hendelse om at Lysaker i begynnelsen av 50-årene hadde ganske andre realiteter å forholde seg til:
På en "sykkeltur" til sørbygda hadde han tatt inn på et lite hospits på Evenskjær. Herfra gjorde han turer og besøkte folk rundt omkring i distriktet. Således syklet han en dag ut på høsten fra Evenskjær til Steinsland, tok ferga over til Lilleng og kom til slutt innover til Gausvik. Det ble seint på kvelden før han på tilbaketuren igjen akkurat nådde siste ferga over sundet. Kommet over til Lilleng igjen, oppdaget han til sin forskrekkelse at den ene sideveska med mange verdifulle dokumenter og notater var borte. Det viste seg umulig å få ferga til å gå ekstratur, men mannskapet mente at han kunne få låne seg en båt og ro over sundet. Det lot seg ordne, men å ro over Tjeldsundet mørke høstkvelden, og nærmest bare "på vona" beregne landingssted, var ikke den enkle sak. Lysaker traff likevel så noenlunde bestemmelsstedet, fant veska der han hadde lagt sykkelen fra seg et øyeblikk, og rodde så tilbake uten store problemer. Den kvelden ble det sent før han kom seg til sengs.

Den vanskeligste og mest tidkrevende oppgaven knyttet seg til arbeidet med gårdshistorien. Hensikten med den skulle ikke være å skrive en slektshistorie, men å gi en oversikt over utvikling og eierforhold forbundet med de enkelte brukene. Under arbeidet med denne boken har jeg særlig mye benyttet gårdshistorien for Trondenes med Harstad, men en del også de to andre bindene. Ikke få ganger har den oversikt og sammenheng man møter, imponert meg stort, og jeg har stilt meg selv spørsmålet hvorledes det overhodet kunne la seg gjøre å få til dette. Jeg framholdt dette overfor Lysaker i samtalens løp. Han nevnte da litt om kildene og selve framgangsmåten han hadde benyttet, men bortsett fra at han ennå satt igjen med inntrykket av at arbeidet hadde vært vanskelig, kom vi ikke nærmere inn på dette temaet. Han håpet at navnelistene som han hadde utarbeidet til hver gård, ville gjøre det lettere å finne fram.

I samtalens løp fortalte Lysaker meg at absolutt alt han har skrevet, er skrevet for hand med blyant, ikke bare en, men tre ganger. Til sammen må dette bli mangfoldige tusen sider, men på mitt spørsmål sa han at han aldri hadde hatt noen plager i form av vondt i "skriverhanda".

Jeg skylder til slutt å si at jeg ble utmerket godt mottatt i ekteparet Lysakers hjem, og fra jeg satte mine bein innafor døra, hadde jeg en sterk følelse av å møte en åpen og vennlig mann som ga seg god tid. Før jeg visste ord av det, var det gått mer enn to timer, og det var tid å si adjø. Jeg ga meg ivei nedover Bakklandets bakker med et hyggelig og minneverdig besøk rikere.

Etter at bygdebøkene var ferdige, har Trygve Lysaker riktignok ikke arbeidet mye med lokalhistorie om Trondenes. Største delen av sitt yrkesaktive liv har han likevel viet til historiske studier. Her er en oversikt over de viktigste av hans publikasjoner:

Oversikt over Trygve Lysakers skrifter

Større verker:

- Trondenes bygdebok. Gårdshistorie for Skånland herred. Harstad 1956. 345 s.
- Trondenes bygdebok. Gårdshistorie for Sandtorg herred. Harstad 1956. 417 s.
- Trondenes bygdebok. Gårdshistorie for Trondenes herred med Harstad. Harstad 1956. 597 s.
- Trondenes bygdebok. Trondenes sogns historie. Bidrag fra Ingulf Gudbrandsen, Povl Simonsen,Bendiks Heide og Hans Eidnes. Harstad 1958. Lysakers bidrag: Bygdehistoria fra vikingtid og fram til 1926, s. 53 – 565.
- Nidaros erkebispestol og bispesete – Trondhjems stift og Nidaros bispedømme 1537 – 1953.
- Bind nr.1: Reformasjon og enevelde 1537-1804.
- Bind nr.2: Fra embetskirke til folkekirke 1804-1953.
- Bind nr.3: Domkirken i Trondheim. Fra fra katedral til sognekirke 1537-1869.

Tidsskriftartikler og mindre arbeider:

En rekke tidsskriftartikler og mindre arbeider hvorav nevnes:

Erkebiskop Olav Engelbrektssons bakgrunn. K. norske Vidensk. Selsk. skrifter 1961, nr. 3.

- En gåtefull periode i nordnorsk historie. Foredrag ved minnehøgtida i Trondenes kirke 4. september 1976. Håløygminne 1976, 3. hefte, s. 389 – 406.
- Var Trondenes kirke en kollegialkirke i senmiddelalderen? Håløygminne 1987, 4. hefte, s. 335-345. -
- Et kirkehistorisk nærbilde fra den store mannedauden. Hyrdebrev fra erkebiskop Arne Vade (1346 – 1349). Kirke for morgendagen, festskrift til Kristen Kyrre Bremer, 1991, s. 37 – 45.
- Erkebiskop Eiriks råd og instruks fra 1320-årene. Nidaros Domkirkes småskrifter, nr. 1, Trondheim 1991, s. 37 – 45. - Den norske kirkeprovins i svartedaudens kjølvann. Erkebiskop Olavs provinsialinstitutt 1351.
- Kongsmenn og krossmenn, festskrift til Grethe Authen Blom. K. norske Vidensk. Selsk.skrifter 1992: 1, s.215 – 230..

En fullstendig oversikt også over tidsskriftartikler og mindre arbeider finnes i "Kirken og Byen. Hedersskrift til Trygve Lysaker".

Hans Nilsen

Hans Nikolai Nilsen var født 22. november 1863 i Grunnvassbotn i Trondenes. Her i Grunnvassbotn bodde han til i 1907 da han sammen med sin gamle far flyttet til broren Ole Nilsen i Fageråsen. I sitt yrkesaktive liv i Norge var Hans Nilsen først fisker og deretter veioppsynsmann. En vinterdag i 1911 startet han på sin reise til Amerika. Her bodde han i staten Washington, først 4 år i Aberdeen, flyttet så i 1915 til Tacoma og endelig i 1929 til Seattle, hvor han oppholdt seg resten av livet. I forbindelse med hva jeg har skrevet om Kasfjorden, har jeg mange ganger bladd gjennom Hans Nilsens opptegnelser og gjort mine notater. Alt i alt har han nok vært den viktigste av mine 3 hovedinformanter. De to andre er Trygve Lysaker som jeg har skrevet om her ovenfor, og Hans Chr. Bergersen. I det følgende vil jeg først skrive littt om mennesket Hans Nilsen. Deretter gir. jeg en nærmere presentasjon av hans skrifter. Framstillingen bygger i alt vesentlig på dissse skriftene.

Når jeg har gjort bruk av annet grunnlagsmateriale, er dette oppgitt i teksten.

Hans Nilsen 1863-1940

Hans Nilsens far, Nils Heggelund Andreassen, var født i Kasfjorden, sannsynligvis på Leite, i 1823. Foreldrene var Sofie Amalie Olsdatter (1794-1870) og Andreas Heggelund Danielsen (1805-1825) fra henholdsvis Harbakken og Erikstad. Andreas Heggelund Danielsen omkom på sjøen utafor Bremnes i juli 1825. Han var da ennå ikke gift med Sofie Amalie Olsdatter. Hun var født på Leite, og ble senere gift med Anders Paulsen, Grunnvassbotn. Han hadde i 1835 kjøpt jord der – den innerste delen av Grunnvassbotn. Bortsett fra ett år på Leite og to år da han var til oppfostring hos Claus Chr. Heide, gårdens skolelærer, vokste Nils opp i Grunnvassbotn sammen med sin mor og stefar og sine halvsøsken. Omkring 1850 ryddet Nils seg en husmannsplass på stefarens bruk, hvor han bodde helt til han høsten 1906 flyttet til Fageråsen. Her, hos sin sønn Ole, døde han 6/10 1911 vel 88 år gammel.

Nils Heggelund Andreassen var gift to ganger, første gang med Hanna Larsdatter fra Møkkeland i Trondenes. Hennes far, Lars Larsen, (1784-1841), var fra gården Bommen i Sparbu. Mora, Elen Halvorsdtr., (1787-1861), kom fra Storelvdal. Hun døde i 1863, om lag en måned etter at Hans Nikolai kom til verden. I dette ekteskapet var det fire sønner, nemlig

Ole, f. 2.11 1853,
Lars Edvard, f. 12.10. 1855,
Samuel Andreas, f. 8.2. 1860 og
Hans Nikolai, f. 22.11 1863.

Eldste broren, Ole, var gift med enke Gjertrud Marie Bendiksdatter, 1848-1931, datter til Bendiks Isaksen på Bomberget i Kasfjord. Ole overtok bruket i Fageråsen etter konas første ektemann, Peter Olai Olsen (1831-1884), som omkom utafor Bøneset i Kasfjorden under fiske.

Lars Edvard omkom i et snøskred i Storhornet ovafor Grunnvassbotn i januar 1877, mens han var på rypejakt.

Samuel Andreas nådde ikke voksen alder. Han døde allerede høsten 1861. I andre ekteskap med Marta Margrethe Martinussen (1838-1905) fra Åkerøya i Trondenes var det tre barn:

Maren Sofie Nilsdatter, f. 1871,
Anna M. Nilsdatter, f. 1876, og
Leonora E. Nilsdatter f. 1878.

Maren Sofie reiste til Amerika i 1892 og bosatte seg i Salt Lake City hvor hun giftet seg og bodde hele livet. Anna bodde hjemme til i 1907, utdannet seg senere til sykepleier og bodde mange år i Ålesund. Leonora bodde heime i Grunnvassbotn til i 1892, og var deretter i tjeneste flere steder, bl.a. 10 år i Kasfjorden.

Om Hans Nikolai Nilsens barndom finnes ikke mange opplysninger. Moren døde som nevnt bare en måned etter at han kom til verden. Han var 7 år da faren giftet seg på nytt, og i disse 7 årene måtte Nils være både far og mor for alle sine tre sønner.
Flere steder sier Hans Nilsen at hans foreldre var fattige folk, og Nils H. Andreassen, far til Hans, gav eksempler på hvorledes livet kunne arte seg i hans barndom i Grunnvassbotn.

Han fortalte således at de en kveld hadde spist opp de siste matrester, men ingen var mer enn halvmett. De eide ikke mat da de stod opp om morgenen, men da kom lappen Hans Wilse som de kalte ”Kattevals,” inn i gammen med en liten sekk med 2 skålpund mel (ca 1 kg), og ba Anders Pålsen, som var en flink smed, om å gjøre to tollekniver, så skulle han få dette melet igjen som betaling. Anders Pålsen, stefaren, tok imot tilbudet, og moren lagde da kaker og kokte byggmelsuppe av melet, så frokost ble det også denne morgen i gammen i Grunnvassbotn.

Hans Nilsen forteller også om at hans egen barndom var preget av trange kår.

> Jeg havde et fattigt Hjem i Grunvasbotn vor der i min Barndom var lidet nok både til Mat og Klæder, og jeg magtede aldrig at fostre den Tanke at jeg nogensinde skulde få det nogenlunde Bra i Livet.

Et annet sted sier han at han vokste opp i Grunnvassbotn på syrsuppe og vassgraut, småpotet og sursild. Mer utførlig forteller han følgende om sin barndom:

> Jeg var født som en liden udtæret skikkelse, Døden nær. Mor døde da jeg var 21 Dage gammel. Far var fattig som altid måtte være borte, alle flyede fra mig, ingen rak mig en hjelpende Hånd. Sult og Tørst og Vanskjøttelse paa alle hold var min Lod……. Fik lidet gå på skole da jeg måtte være hjemme og passe ungerne, koge Middag, sope Gulvet, måke Fjøsen m.m. og det blev min skolegang. Kunde neppe skrive mit navn da jeg var konfirmeret. Læse kunde jeg da jeg altid havde a.b.c.-bogen med meg i gjætermarken vor jeg læste høit baade for Ku og Sau, så jeg slap heldig frem til Confirmasjon

I Grunnvassbotn, som på den tid var et isolert og noe avsidesliggende sted, hadde han ikke noen jevnaldrende kamerater. Brødrene Ole og Lars Edvard var henholdsvis 10 og 8 år eldre, og hans halvsøstre mer enn 8 år yngre. Av jevnaldrende barn bodde kun ei jente i nabohuset. Hans ble værende mye for seg selv, og måtte fra sin tidligste barndom hjelpe til med arbeid heime på husmannsplassen, slik som han selv forteller. Det å mangle en mor og dessuten ha liten daglig kontakt med sin far, måtte gi gutten en følelse av forlatthet som tidlig satte sine

spor. Ennå da Hans Nilsen var en tilårskommen mann, stod barndomstiden for han som en trist og tragisk tid da ikke mange dager kunne regnes blant de lykkelige.

I forbindelse med den nye skoleloven av 1860 vedtok kommunale myndigheter bl.a. også ny kretsordning. Fra 1867 kom Grunnvassbotn til å tilhøre Kasfjord krets sammen med Kaltdalen, Høgda, Kasfjord-gårdene og Skjærstad. Loven bestemte at "skolepligtige ere Børn fra det fyldte 8de Aar, indtil de udskrives af Skolen. Udskrivning af Skolen foregaar i Regelen ved Barnets Konfirmasjon".

Hans Nilsen fylte 8 år den 22. november 1871, og hans første skoledag var 22. januar 1872 etter skoleruta. Han ble konfirmert våren 1879, og skoletiden hans var følgelig 7 ½ år. Ettersom skolekretsen foruten Grunnvassbotn også omfattet Høgda og Kaltdalen, hadde Hans Nikolai følge med flere andre elever straks han kom til Høgda. I alle fall fra det andre skoleåret var der dessuten også to elever i følge fra Grunnvassbotn. Fra Høgda gikk veien nedover til Aunakrysset og derfra videre om Bomberget til skolen. Hele skoleveien kunne vel være omtrent 4 kilometer. I godvær bød ikke dette på store strabaser, men i 1872 varte første skoleturen fra 22. januar til 17. februar, og i den perioden var dagene korte og været sikkert ikke hele tiden like godt. Dessuten dreide det seg jo ikke om en vei i vår forstand av ordet, men heller i beste fall om en skrøpelig kjerrevei. Den første skoleturen foregikk hvert år i januar/februar. Men likevel – skoleprotokollen som finnes for årene 1872, 1873, 1874 og 1875, viser for alle elevene svært lite fravær, og ikke en eneste dag for Hans Nikolai. I kapitlet om skolen har jeg skrevet litt om fagene og innholdet i de viktigste av dem mellom 1872 og 1875. Karakterene viser at Hans Nikolai var en vanlig flink og pliktoppfyllende elev, men det siste året som er ført inn i protokollen, 1875, skjer det en klar forandring. Dette året fikk han i bibelhistorie 1½ etter første skoleturen, og 1, det vil si beste karakter i faget, etter både 2. og 3. turen. Da fikk han også beste karakter når det gjaldt flid, noe kun fem av i alt 64 elever oppnådde. I bibelhistorie kunne bare 6 elever måle seg med Hans Nikolai.

Dette siste jeg har skrevet om skolegangen, stemmer tilsynelatende ikke helt med hans egne uttalelser i brev til slekt og venner senere i livet. Frammøteprotokollen er neppe til å tvile på, men her må det tilføyes at selv om skoleloven av 1860 innebar store framskritt, tok det tid å få gjennomført den. Undervisningen foregikk nok ennå i mange år mye godt slik den hadde gjort før 1860. Fag som bl.a. regning og norsk skriftlig stilte krav til både lærer, foreldre og elev som det tok tid å etterkomme selv om læreren ellers var dyktig. Når Hans Nilsen sier at kunnskapene i disse fagene var høyst mangelfulle, kan det derfor godt ha vært tilfelle. Kort skoletid i løpet av året – i alt 9 uker – og liten eller ingen hjelp og støtte heimefra stod ofte i veien for et godt utbytte av skolegangen. De fleste barn måtte dessuten i likhet med Hans Nilsen hjelpe til i heimen med mangt slag arbeid som både kunne være tungt og tidkrevende.

Hans Nilsens voksne liv i Norge

Om selve husmannsplassen som Nils Heggelund Andreassen, Hans Nilsens far, hadde fått bosette seg på hos stefaren, finnes ingen direkte opplysninger, men den bestod opprinnelig høyst sannsynlig av stue- og fjøsgamme, og lå på vestre side av veien fra Grunnvassbotn til Aun, nøyaktig der hvor huset og fjøset til Gunda og Erling Bergersen står i dag. I tilknytning til bildet nedenfor av Grunnvassbotn er plassen nærmere omtalt.
På denne plassen i Grunnvassbotn bodde i 1865 til sammen 6 personer: Nils Andreassen, sønnene Ole, Lars og Hans samt Marta Martinusdatter og Johanna Martinsdatter. Nils Andreassen er oppført som fisker og husmann uten jord.

I 1875 var det 7 personer på plassen. Nå er Nils blitt gift med Marta Martinusdatter, og en ny verdensborger har sett dagene lys, datteren Maren, født i 1870. Det er ellers opplyst i folketellingen at han eide 3 kyr, 1 kalv, 9 sauer, og sådde 6 tønner poteter.

Folketellingen for 1900 har fortsatt Nils med som husmann uten jord. Han var da 77 år, og hadde vært ute av arbeidslivet i mange år på grunn av yrkesskade. Om husdyr og avling er ikke opplyst noe i denne folketellingen. Antallet familemedlemmer er nå blitt 4 – Nils, Marta, Hans og søsteren Anna.

Ved begynnelsen av året 1905 bodde fortsatt de samme fire personene i Grunnvassbotn, men dette året døde Marta. Det markerte oppbruddet, skjønt utflyttingen hadde tatt til allerede i 1890-årene. Datteren Leonora reiste heimefra i 1892, og i 1893 emigrerte Maren til Amerika. Ole giftet seg og flyttet til Fageråsen i 1897. Den 10. oktober 1906 flyttet også Nils Andreassen til Fageråsen, og i februar 1907 flyttet Hans etter. Høsten samme året reiste Anna til Kasfjorden i tjeneste. Straks etter ble fjøsgammen revet, og stua solgt til Peder Aronsen for 350 kroner. Nå var plassen forlatt, men det er likevel mulig å finne hvor husene hadde stått. For en tid siden fikk jeg nemlig dette bildet hos Torild Bergersen Schjølberg, datter til Gunda og Erling Bergersen i Grunnvassbotn. Hun fortalte meg at hun hadde fått det hos John på Høgda.

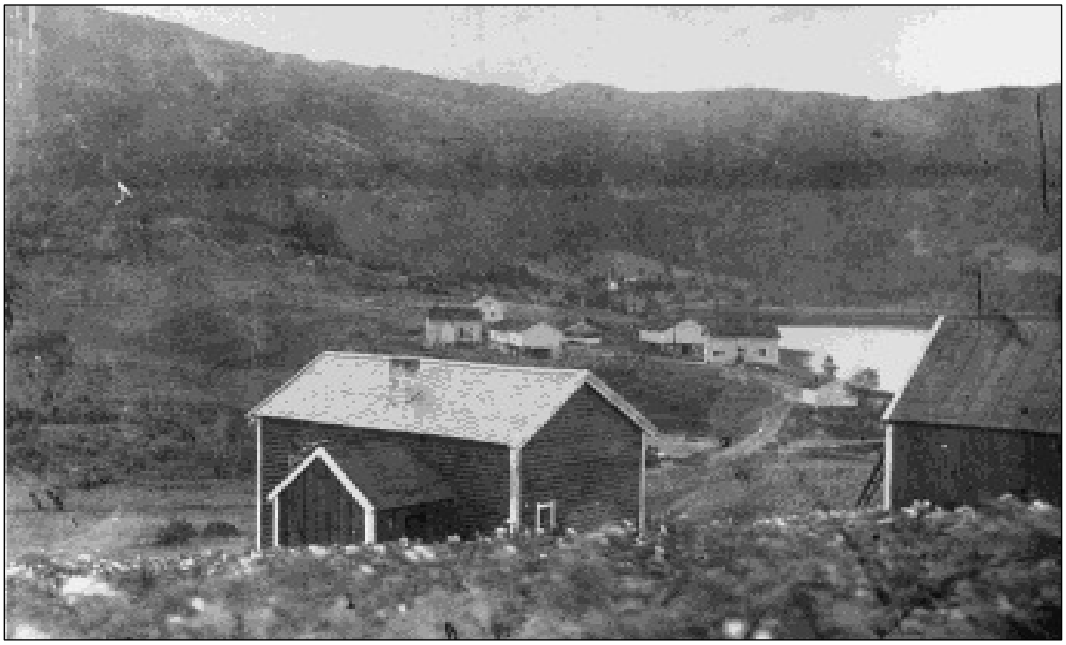

På bildet er følgende bebyggelse regnet fra fotografen og innover mot Botnkråa:
Nærmet fotografen er hus og fjøs som i senere tid tilhørte Ole Andreassen. Lenger innover står i alt 8 bygg. Det nærmeste av disse, ved de to trærne, er en smie som opprinnelig tilhørte Anders Paulsen. På det tidspunkt bildet er tatt, tilhørte både denne smia, huset og fjøset på linje innover Berge Paulsen, en sønnesønn av Anders. Det lille lave bygget ovafor Berge Paulsens fjøs er fjøsgammen til Hans Nilsen. Huset og fjøset ovafor gammen tilhørte Peder Aronsen, far til Olauga i Botn. Det bakerste, halvannen etasjes huset tilhørte Hans Nilsen. Lengst inne i Botnkråa kan så vidt skimtes huset som Edis M. Eilertsen bygde omkring 1900. I dag bor hans sønnesønn, Birger Eilertsen, på denne plassen. Den nye veien til Aun går der hvor smia står på bildet, og videre gjennom tomta til fjøsgammen og så innover på nedsiden av Hans Nilsens hus, før den svinger mot venstre og fortsetter mot Aundalen.
Hvem som hadde satt opp stua, og når den ble satt opp, finnes ingen opplysninger om, men den tilhørte altså Hans Nilsen da den ble revet. I Fageråsen, som han betraktet som sin andre heim, bodde så Hans Nilsen til i januar 1911 da han reiste til Amerika. Sannsynligvis er bildet, som eies av Torild Bergersen Schølberg, tatt sommeren 1907, etter at Hans Nilsens hus var fraflyttet.

Alt dette her ovenfor forteller i korte trekk hva som var rammen omkring Hans Nilsens tilværelse den tid han bodde i Norge.
Husmannens kår var gjennomgåendes vært små. Det er derfor ikke overraskende at livet på husmannsplassen i Grunnvassbotn var preget av fattigdom, også da Hans Nilsen var kommet med i de voksnes rekker og hadde lagt de første yrkesaktive årene bak seg.. Selv om det ikke alltid var så elendig som i 1884, viser situasjonen om vinteren det året hvordan det kunne være, og sikkert også var for husmannen mange andre steder enn i Grunnvassbotn:

> Jeg var alltid fattig i mit Norgesliv. Far var fattig, slægten var fattig, nabolaget fattigt, lidet nok til daglig brød for mange og sult for enkelte. Havde et fattigt Hjem og fattigdom fra stua og paa loftet. Fiskeri var Husmandens beskjæftigelse, Lofot og Finnmarken. Vet at jeg reiste ud på fiske 8 dage før St. Hans og kom igjen 8 dage efter Nytår i 1884 og lotten var kr. 104. Når madregningen var trukket fra havde jeg 25 kr. igjen. Far var krøpling og begynte at blive gammel, 61 år. 6 mennesker i Huset – ingen mad og lidet Klæder og ingen penge og ingen kredit. Gik til H. Giæver Harstad for at faa en sæk mel på Krita. Efter mange og lange forhandlinger skal du faa en sæk mel, gik til Bryggen fik da en sæk af nævnte slag, men saa sundskaaren af mus at 1/3 af Melet var ud af sækken, men jeg maatte tage den som den var for ikke at sulte i hjel. Saadan var mine kaar i mange aar.

Den yrkeskombinasjonen som kunne gi utkomme til livets opphold for den overveiende del av kystbefolkningen også mellom 1880 og 1910, var fiske og jordbruk, og for Hans Nilsen var det ingen annen mulighet enn å satse på fisket.
Lofot- og finnmarksfisket og fisket for Holmenvær var de viktigste. Disse fiskeriene foregår som kjent i vinter-og vårtiden. I Kasfjorden var det etter 1900 flere notbruk (sildebruk), og deres virksomhet foregikk helst utover våren, sommeren og høsten. Det var ellers vanlig at båter heimefra deltok i sommerfisket etter sei ute ved Andøya eller utafor Øksnes og Langenes i Vesterålen. Omkring århundreskiftet, etter at dampmaskinen ble mer vanlig i fiskebåtene, ble flere fiskefelter tatt i bruk – Svensgrunnen og Malangsgrunnen utafor Troms og storsildfisket på Vestlandet. Fisket på disse stedene foregikk hovedsakelig i vintertiden. Hans Nilsen deltok fra sin tidligste ungdom i disse fiskeriene, og jeg har jeg notert:

> 1882: Sommerfiske i Andfjorden.
> 1883: Skårunge (dvs. første året) på Finnmarken
> 1885: Lofoten.
> 1887: Seifiske utafor Andenes om sommeren.
> Flere år sildfiske på fjordene i Sør- Troms, Vesterålen og Ofoten.
> Til Haugesund på sildfiske om vinteren
> To vintre ombord i en svensk båt – Gadus – som produserte fiskehermetikk.

Om sin tid som fisker skriver han selv bl.a.:

> De tre siste år jeg var i Lofoten, fik jeg ei såmeget at jeg kunde betale husleien. Måtte reise hjem skyldig på turen og da sluttede jeg å være fisker. Var så i to vintre på en svensk dampbåt som lå og lagde ned hermetisk fisk.

Etter 1903 sluttet Hans Nilsen helt med fisket, bortsett fra et par vintre han var på storsildfiske på Vestlandet. Sjøboden i Bukta stod ennå noen år, men Chr. P. Johansen kjøpte

den i 1916 for 75 kroner og brukte materialene da han bygde fjøset sitt. Dermed forsvant de siste spor fra den tiden da Hans Nilsen prøvde å slå seg gjennom som fisker.

Med anleggsarbeid på vei og jernbane stilte det seg annerledes. I tiden etter 1890 kom det mer fart i veiutbyggingen i Trondenes og distriktet omkring, og ved århundreskiftet foregikk arbeidet med jernbanebyggingen mellom Narvik og Kiruna. For en frisk og ferdig mann i sine beste år bød dette på nye og større inntektsmuligheter, og Hans Nilsen ble anleggsarbeider. Over alt i distriktet hvor det foregikk veibygging, var han med – på veien til Tømmeråsen og Tennvassåsen, veibygging i Sørbygda, mellom Harstad og Nupen, i Kvæfjord og på jernbaneanlegget i Ofoten. I 1903 ble han tilsatt som veivokter på strekningen Sama – Harstad, en stilling han innehadde helt til Amerikareisen. Stort sett ga anleggs- og veivokterarbeidet større og framfor alt sikrere inntektsmuligheter enn fisket. Dessuten foregikk det i en tid på året da været som regel viser seg fra sin beste side.

Lønna i veivokterstillingen var 3 kroner dagen i perioden april – september/oktober. Ikke sjelden foregikk ekstraordinært veivedlikehold. Da ble det også ekstrafortjeneste. I 1904 ga veiarbeidet en samla inntekt på 390 kroner – 130 dager og 3 kroner dagen.
I 1908, 1909 og 1910 var årsinntekten henholdsvis 350, 350 og 400 kroner ifølge skatteligningen, og formuen hvert år var på 1000 kroner.

I hele perioden fra han begynte som yrkesaktiv etter konfirmasjonen i 1879, og fram til 1904, har Hans Nilsen skrevet opp beløpet som han handlet for hvert år. Fra 1895 til 1904 har han i tillegg ført regnskap som viser forbruket hver dag gjennom året, den samla årlige inntekten og hvorledes denne i sin helhet er brukt. I utgiftsdagboken er ikke oppskrevet hvilke beløp som er tatt ut av sparekontoen han sannsynligvis hadde i Trondenes Sparebank. Bl. a. av denne grunn er det ikke helt samsvar mellom inntekter og utgifter, men det er vel også et spørsmål hvor nøyaktig det er mulig å føre et regnskap over daglige utgifter gjennom et helt år, ja, gjennom mange år. Likevel viser en liten prøve at det meste er kommet med. Den 12. mai 1912 skrev Hans Nilsen i dagboken sin fra det første året han var i Amerika: ”Rev i dag foret ud af min gamle arbeidshat som jeg kjøpte af Per Enevold paa Elde om høsten 1902, da det i dag var meget varmt under mitt arbeid.” Jeg slår opp i utgiftsdagboken, og der står den 16. august 1902: ”Peder Enevold Elde…… 1,00.” Dette gjelder nok den samme hatten. Utgiftsdagboken viser at de kår Hans Nilsen levde under fra 1879 og fram til ca. 1890-95, gjennomgående var dårlige. Fra 1895, og fram til 1903 har han likevel maktet å spare noen kroner hvert år, og han kunne låne noen kroner til sine naboer. Dette tyder på at det økonomiske trykket da ble noe lettere. Av sparekontoen har han nok også tatt mesteparten av de pengene som gikk med til reise og opphold i Trondheim og Oslo som vi snart skal komme inn på.

Inntekter						Forbruk og sparing			
År	Lofot.	Finnm.	Sildf.	Veiarb.	Annet	Handlet	Div.utg.	Spart	I kassa.
1879						31,92			
1880						15,73			
1881						18,45			
1882						38,57			
1883						107,65			
1884						109,39			
1885						91,65			
1886						151,82			

1887						152,26			
1888						295,51			
1889						178,08			
1890						242,35			
1891						232,23			
1892						208,14			
1893						226,41			
1894						244,95			
1895	143		71	246		220	27	160	81
1896	111	10		286		277		180	70
1897	34			341	8	338		80	27
1898	40			487		228		160	139
1899	47			518		327	100	80	212
1900	104			286	57	413	30	150	46
1901	187			494		451		160	137
1902				451	21	307		180	114
1903			219	368		381	55	225	53
1904				390		370	80		30
1905			194			478			

Opplysninger: 1894: Noteringene er ikke fullstendig. 1897: Tjent 34 kr i Holmenvær. 1899: Andre utg. er 100 kr som avbet. på gjeld. 1900 og 1901: 104 kr. og 187 kr er arbeid om bord på Gadus. 1900: 57 kr er inntekt av kusalg til Ofoten. 1903: 368 kr er lønna han fikk for 1.året som veivokter. 1900, 1903 og 1904: Diverse utg., henh.vis 30 kr, 55 kr og 80 kr er lån til flere personer.

Når den økonomiske situasjonen bedret seg etter 1895, kan det ha sammenheng med at årsinntekten ble noe sikrere etter at han begynte å arbeide på veianleggene og på jernbaneanlegget i Narvik. Fortsatt var det likevel nødvendig å spare, og spareegenskapen hadde Hans Nilsen lært fra barnsben av. Hans Nilsen var ikke gift og hadde derfor slik sett ikke noen familie, men han hadde likevel fram til 1907 et klart forsørgeransvar, og bidro opplagt også deretter med sin andel til husholdet i Fageråsen.

Utgiftsdagboken sammen med årsoversiktene gir et godt innblikk i hvorledes Hans Nilsen levde i tiden mellom 1889 og 1910. Det har derfor sin interesse å se litt nærmere på disse dokumentene.

Utgiftene i dagboken kan grovt sett grupperes slik:

- Matvarer (mel, sukker, sirup, smør, kaffe m. m.)
- Sko, lær m. m. til reparasjoner av sko.
- Tøy, klær og sysaker.
- Redskaper til fiske, anleggsarbeid og gårdsarbeid.
- Bøker, aviser, skrivesaker, porto.
- Reiser.
- Utlegg på skytterlag, basarer, fester, besøk på forskjellige steder i lokalsamfunnet.
- Gaver og ofring i kirken.
- Skatter.

Her finnes ikke mange ”unødvendighetsartikler.” Det eneste måtte være et par ”bottles brandy” og 2-3 appelsiner.

Det framgår av dagboken at Hans Nilsen har ført en nokså utstrakt korrespondanse både innenlands og med slektninger og kjente som hadde reist til Amerika. Dessuten kjøpte han bøker og aviser – Øverlands Norgeshistorie, Amund Hellands "Norges land og folk (Tromsø amt), Langes Klosterhistorie, almanakk for hvert år, 3 almanakker for årene 1722, 1725 og 1730, Den norske geistlighet, Glimt af Naturen, Nordlands Trompet, Tromsø Amts Folkeblad, Frem, Trønderen, Haalogaland, Illustrert Familiejournal.
Til bøker synes han i det hele tatt å ha vært nokså raus. Øverlands Norgeshistorie kostet eksempelvis 42 kr, eller omtrent like mye som 3 sekker mel. Av et notat framgår at han kjente til og benyttet Ryghs "Norske Gaardnavne."

Både i utgiftsdagboken og årsoversiktene gir Hans Nilsen opplysninger om turer han gjorde i lokalområdet, og reiser innafor soknet eller til Trondheim og Oslo for å gjøre slektsopptegnelser. I tillegg kom også to turer til Haugesund på sildefiske.. Her tar jeg med litt om reisevirksomheten på grunnlag av de to nevnte dokumentene, først om korte turer i lokalsamfunnet.

1903, 1-2/7: Dyrskue paa Kilhusaasen.
1906, 12/6: Marked i Harstad.
1907, 7/11: Var jeg gaaende til Harstadvandet for at se Vandverket.
1907, 20/11: Var jeg paa Storhornet.
1907, 15/12: Gik jeg efter den tilfrosne Elstengelv i "Lugger" til Durmålsteigen.
1908, 17/7: Gaaet Stornesklubben rundt nede ved havet og ledet Sløyka.
1908: Nytaarsdag var jeg en skogtur paa Aundalen.
1909, 22/8: Var jeg og Hanna Albertsen m.fl. paa Høgfjellet for første gang.
1909, 26/9: Var jeg og Ole Nilsen for at se skjærpingen som 4 finner hadde gjort paa Høgfjellet og der omkring.
1910, 20/3: Gik jeg op ved Rishaugen i Kasfjord til Aundalen og 13/3 gik jeg rundt Bogen.
1910, 21/11: Var jeg paa Kilhus, Samamoen m.fl. steder.

Av reisene rundt omkring i lokalsamfunnet, utgjør dem som er tatt med her, sikkert bare en liten del.
Av kortere og lengre reiser for å gjøre slektsopptegnelser, skaffe seg opplysninger til bruk i historisk øyemed eller av andre grunner, har jeg notert følgende:

1891: I Trondheim 20.6.- ca. 20.7.
1892: Til Trondheim, Oslo og retur gjennom Østerdalen 4.8.- ca.10.9
1896: Kontakt med Stiftsarkivet i Trondhjem.
1897: Besøk på Trondenes og tok da en "Afskrift af Rafnegravens opsæt.".
1905, 1/10: Var jeg paa kirkeloftet paa Trondenes.
1906, 12/1: Reiste s/s Fønix til Haugesund hvormed jeg fulgte som passager til Christiansund paa tur til Trondhjem. Vi kom til Chr.sund den 21/1 og dagen etter reiste vi begge hver sin vei, jeg nord til Trondhjem hvortil jeg ankom om Aftenen kl 10 ½. Var i Trondhjem til 30/3 og reiste da til Svolvær og derfra med hurtigruten til Harstad hvortil jeg kom fredag 6/4. Jeg var den vinter paa Stiftsarkivet i Tr.hjem vor jeg sat i 57 dage og gjennemgik den tid kirkebøgerne for Trondenes fra 1744 – 1825 m. m. flere ting.
1906, 20/6: Reiste jeg til Trondhjem for at overvære kong Haakon og dronning Mauds Kroning den 22/6.
1906, 15/7: Gik jeg kirkeloftet og kirken rundt alle steder paa Trondenes.

1908, 17/4: kom jeg fra X-ania hvortil jeg reiste den 19/1 s.aa.
1909, 8/1: Reiste jeg til Trondhjem – Østerdalen. Den 9/5 kom jeg (Hans Nilsen) hjem fra X-ania. Var i Rendalen d.aa. (I Rendalen besøkte han steder hvor hans slekt på morsiden kom fra.)
1910, 24/11: Reiste jeg til Rødberg og kom hjem 29.1.

I brev til Hans Jørgensen, Medkila er opplyst om besøk i arkivene 4 vintre mellom 1903 og 1909 med varighet 2 – 2 ½ måneder hver vinter.
Formålet med reisen til Trondheim sommeren 1891 er ikke kjent, men i 1892 var det nordisk skyttermøte i Oslo, og her deltok Hans Nilsen. Da besøkte han bl.a. også slottet og gjorde mange turer i byens nærområde. Heimreisen gikk gjennom Østerdalen til Trondheim med stopp på Tynset og Røros.

Det kunne være å vente at en mann som i den grad interesserte seg for alt som foregikk både fjernt og nært, også engasjerte seg i forskjellige former for foreningsvirksomhet og i politisk arbeid. I Kasfjorden fantes omkring århundreskiftet skytterlag, avholdslag og ungdomslag. På denne tiden fantes også en aktiv statskirkelig forening, og baptistmenigheten hadde økende tilslutning. Politiske partier var derimot mindre aktive, men i alle fall venstre hadde sine tilhengere i Kasfjorden.

Av utgiftsdagboken framgår at Hans Nilsen hadde vært aktivt medlem av skytterlaget helt fra begynnelsen av 90-årene. Muligens var han utsending fra lokallaget til det nordiske skyttermøtet i Oslo i 1891. I 1907 holdt han rodemøte på Høgda i forbindelse med forslag på herredstyremedlemmer for kretsen Høgda – Møkkeland. ”Foreslaaet blev Hans Nilsen, Fagerås, som blev foreslaaet paa venstres foreningsmøde paa Sama skole den 31. august 1907.” Dette førte ikke til noen plass i herredstyret. Det skjedde heller ikke i 1910 da han stod langt nede på Arbeiderpartiets liste ved kommunevalget det året.
Hans Nilsen trivdes nok best i kontakt med mennesker – besøk hos naboer og kjenninger, på reiser for å skaffe slektsopplysninger, på marked eller foreningsbasarer eller på de arbeidsplasser hvor han oppholdt seg.

I et av sine brev til Hans Jørgensen, Medkila, kaller Hans Nilsen seg selv for

> ”en gammel bygdemand som engang i tiden vandrede om paa bygdeveierne og talte med saa mange veifarende mænd, både fra øst og vest.”

I forordet til ”Medkila Saga” skriver han at

> undertegnede som nok mange viste paa hjemstedet havde ”lite Vett,” slet ingen lærdom og enda mindre penger for at kunde oppholde seg i arkiverne…..

I begge disse to utsagnene kommer det klart fram hvorledes Hans Nilsen opplevde folks reaksjon på det han drev med. Han var og ble en fattig mann uten noen form for formell utdannelse, men med interesser som lå langt utenfor de fleste sambygdingers begreper. Mot denne bakgrunn måtte eksempelvis den som kunne finne på å reise til Statsarkivet i Trondheim og sitte der i månedsvis, mens sambygdingene reiste til Vestlandet på sildefiske, av mange nærmest bli å anse som en mann ”med lite vett.”
På den annen side viser det at han ble valgt til medlem av ligningsnemnda to ganger – en gang i 90-årene og så for perioden 1907-09 – at han var en betrodd person i lokalsamfunnet.

Forklaringen kan ligge i at der også fantes dem som forstod å verdsette autodidakten Hans Nilsen. Han hadde tross alt lært seg å mestre både skrivning og regning, og hadde nå faglig kompetanse på sitt område langt bedre enn de fleste. Og allerede mens han ennå var hjemme i Norge, kom mange til han og ba om hjelp. Det gjaldt for eksempel Andreas Israelsen da han var i Norge i 1892.[177] Hans Nilsen var en raus mann som ikke sa nei i slike tilfelle, og særlig etter at han kom til Amerika, benyttet mange seg av dette. Der må helt sikkert ennå eksistere svært mange "sagaer" og slektsopptegnelser fra Hans Nilsens hånd hos privatpersoner rundt omkring i det gamle Trondenes sokn og i Amerika. Han skriver litt om dette i et av sine brev til Karl Storø hvor han også oppgir hva han sendte til statsarkivet i Trondheim, og legger til at "til andre i Trondenes sendte jeg i sin tid en hel del oppgaver." Så nevner han navnet på to av mottakerne og legger til at

> ingen av de to førnevnte herrer satte såmegen pris på mine arbeider at de gidet sende mig et Kort at de havde mottaget mine arbeider for dem endmindre sende mig de tre ord. Tak for arbeidet. For sent lærer man sine venner at kjende!

Men der var også noen som takket for hjelpen:

> Fra Trondhjem har jeg fåt 2 Takkeskrivelser af Tronesbyggere som har fundet uanede Slægter i mine oppgaver og det er jeg halvt kry af! Så mine optegnelser er nu kjent fra Stua til Loftet og jeg selv ligeså.

Fra slekt og bekjente i Amerika som han hjalp med slektsopptegnelser, fikk han mer enn 300 dollar. Tross alt var det altså noen som satte pris på den hjelp de fikk.

Til Amerika

Det å emigrere til Amerika når en er 48 år gammel, er ingen liten beslutning å ta. Da er man kommet så langt i livet at man vet hva man har, men ikke hva man får i et fremmed land. For Hans Nilsen som så mange andre som reiste til Amerika, var sikkert håpet om å finne lykken og en bedre framtid der en svært viktig drivkraft. Litt eventyrlyst var vel også med i blandingen. Hans Nilsen skulle dessuten ha hatt som mål med reisen sin å besøke sambygdinger som allerede hadde utvandret, for å se og berette om hvorledes de levde. Muligens hadde han gjort seg opp tanker om dette allerede da han høsten 1910 fikk brev fra sin søster i Salt Lake City om å komme og besøke henne.

Så bar det av sted:

> Som en pil rammede denne oppfordring sind og skin med en sådan magt at jeg endog samme dag bestemte meg at gaa hidover for at se min søster, og dagen efter skaffede jeg mig 2 adr. fra kjenninger herover af slægten i Kasfjord og Skjærstad i Bellingham og Aberdeen her i Wash. Skrev til dem om Råd og de anbefalte mig at komme. De skulde hjelpe mig at få arbeide og 27/1 1911 kl. 1 ½ eftm. tog jeg Rapsækken på Ryggen i Stuen i Fageråsen og strøg afgårde på vinterens største uveirsdag vor snefokket var saa stort at fodsporene føk igjen på veien såsnart jeg lettede foten opp. En trist dag at forlade sit Fædrehjem på som jeg aldrig får se mer igjen.

[177] I sin biografi har Andreas Israelsen, en sønn av Tollev Israelsen som emigrerte i 1865, skrevet om et opphold i Kasfjorden i 1892. Da hjalp Hans Nilsen ham med å finne fram i kirkebøkene på Trondenes. Kilde: Andreas Israelsen: "An Autobiograph." Salt Lake City, Utah 1938.

Reisen foregikk med hurtigruten til Trondheim. Her stoppet han en ei uke før han for videre til Newcastle via Bergen og Stavanger. Deretter var det å ta toget til Liverpool og derfra med Amerikabåten til New York. Denne siste delen av reisen foregikk med Mauretania, datidens største passsasjerskip på 35000 tonn. I New York måtte alle innvandrere underkaste seg mange undersøkelser og eksaminasjoner. Det gjaldt også for Hans Nilsen. Etter å ha kommet velberget gjennom alle viderverdigheter, bar det videre tvers over det amerikanske kontinent med første stopp i Salt Lake City. I denne byen bodde søsteren Maren med familie. Her fikk Hans en hjertelig mottakelse, og hilste også på gamle kjenninger fra Kasfjord – Andreas Bendiksen og Thea Langseth, henholdsvis sønn og datterdatter til Bendiks Isaksen på Bomberget. Etter 12 dagers opphold i Salt Lake Sity fikk han "ordre" om å komme til Hyrum, en liten by som i 1911 hadde ca. 2000 innbyggere. Den ligger 15 – 16 mil nord for Salt Lake Sity. Her traff han mange flere kjenninger fra Kasfjord – familien Anders Edissen, Andreas Nilsen, Mary Eilertsen, Andreas Israelsen og Nikolai Jørgensen. Nikolai Jørgensen, sønn til Israel Jørgensen, hadde vært i Kasfjorden i 1906 som mormonprest og misjonær.

> I Hyrum blev jeg af alle fra Kasfjord hevet i den største ære og anseelse som jeg skulde være selve Præsidenten af Amerika.
> Andreas Israelsen kostede mig til nærmeste by Logan og ordrede sin derboende sønn Jon Israelsen til at møde mig paa station og give mig Hus og mad saalenge jeg vilde stoppe i byen, hvilket denne også gjorde. I to dage var jeg der og havde det riktig komfortabelt i alle dele. Besøkte alle mulige folk og var en bra mand i alles øine – ja som en af de smaa profeter. Hos gamle Israel Jørgensen var jeg mange gange da han hadde saa meget at spørge om og blev aldrig tom for spørsmål. Han var glad som et barn naar jeg kom, og hvad Huset havde at byde paa blev alt serveret for mig gang paa gang medens jeg sat der. Kasfjorden og om folket der var altid hans samtaleemne hvorfor han var utrættelig at spørge, og jeg fortalte selvfølgelig, for jeg viste jo at besvare de fleste af hans spørgsmaal. Han viste vad aar han var født i, men ikke sin fødselsdatum før jeg fortalte ham det, og det var ogsaa interesant for ham at faa vide om den først i sit 82. Aar. Da jeg var og bød ham Farvel siste gang græd han næsten som et Barn og fulgte mig langt nedover veien og vilde ikke slippe min hånd.
> Aaret efter døde han og vi for ikke ses igjen mer før vi mødes paa opstandelsens morgen. Hvil i fred gamle ven. (Se om I. J. på side 110.)

Så roser han mormonerne etter hva han så og erfarte.
Tilbake i Salt Lake City overvar han bl.a. mormonernes gudstjeneste i Tabernaklet som etter hva han forteller, hadde verdens nest største orgel, og sangkoret talte omkring 500 medlemmer.

> I mormonernes gudstieneste var intet anstødeligt – ikke mer end hvereneste Kristen fra hvilketsomhelst Kirkesamfund kunde overvære og deltage i den, og i alt var der orden og takt. Da Gudstienesten var slutt, gik jeg ud og rundt flere steder bl.a. også Tabernaklet som er 400 fod langt og over 200 fod bred.

Fredag 24. mars gikk så reisen videre med kurs for Aberdeen, og

> Kl. 3.10 om søndagen den 25.3. 1911 var jeg paa mit bestemmelssted Aberdeen i staten Wash. Denne by ligger 12 Eng mil (19 km) fra Havet oppe i Chealis River som tilløbes af Wicka River nær byens sentrum, og her var H. N. i 4 lange aar !!!

> Da jeg kom til byens centrum satte jeg min Handkuffert fra mig borte ved en Husvæg ved broen over Wicka River, gik sa op paa denne for at see vad en stor flok folk udrettede som stod og glanede efter noget nede i Elven. Jo da, en Automobil havde kjørt gjennem Broens rækværk og jumpet i Elven og den holdt man nu paa at tage op. Ogsaa en politimand stod der og jeg viste ham min adresse og spurgte om hvor jeg skulde gaa. Han sagde : Gaa op 3 kvartaler i næste gade og derpaa øst 6 kvartaler! Tak sa Jag! Og ruslede afsted efter anvisningen. Da jeg kom saa langt som anvist stoppede jeg og tænkte at her maatte mine folk leve. En mand kom gaaende , jeg viste ham adr. til Mr. Edissen. Joda, sa han paa ægte norsk, jeg kjender Chr. Edissen meget godt, pegede mod et af de nærmeste Huse og sagde: Der bor Chr. Edissen og i huset ved siden bor sønnen Nils Edissen. Jeg takket og gik saa op til førstnævnte og banket paa en dør. Chr. sad da og og læste i en avis. God dag sa jai. Christian begynte da at nistirre paa mig og blev synlig forbløffet over grunvasbotningens plutselige ankomst! Da han nu saa, at han virkelig havde en markemand foran sig, blev tungebandet skaaret. Saa bar det til med spørgen og snakken om alt mellom himmel og jord. Fru Edissen serverede saa mad og kaffe og selskabet fortsattes til langt ud over aftenen.

Hans Nilsen reiste fra Norge med 705 kroner i lommen. Billetten fra Harstad til Trondheim med hurtigruten kostet ca. 16 kroner, og fra Trondheim til Salt Lake City 375 kroner. Herfra til Aberdeen betalte han om lag 114 kroner med tog.[178]

På det tidspunkt da Hans Nilsen kom til Aberdeen, hadde byen omlag 15000 innbyggere, og et svært skogrikt omland. Herfra kom tømmer i store mengder som i alt vesentlig ble saget til plank og en slags bordkledningsbord som Hans Nilsen kaller for ”let.” Fra Aberdeen ble både tømmer og bord skipet videre til mange havner. Mulighetene for å få seg arbeid her lå i det behov for arbeidskraft som trengtes på sagbrukene. Men byen var i rask vekst, og derfor var også mange sysselsatt i forskjellige virksomheter i denne forbindelse. I Aberdeen hadde mange nordmenn slått seg ned – også en god del nordlendinger – og blant disse var flere fra Trondenes sogn og Kasfjorden. Kristian Edissen, som hadde reist til Amerika i 1906, bodde her med kone og datter, og det samme gjorde sønnen Nils Hilberg, som var gift med Magna Lund, en datter til Sevald Lund på Ershågen. De hadde to barn i 1911. På besøk kom bl.a. Øyvind Lund og Sigurd Svendsen som bodde i Tacoma. Hos Nils Hilberg fikk Hans Nilsen husvære, og der bodde han de to første årene i Amerika. Deretter skaffet han seg husvære et annet sted. Kristian hadde skaffet ham arbeid ”hos en ægte kontraktør for gadearbeide, Gunnar Haukeli fra Høgsfjord ved Stavanger, hos hvem jeg begyndte Tirsdag 28. Mars 1911.”

Fra han kom til Aberdeen og fram til 2.8.1912 førte Hans Nilsen nøyaktig dagbok, som gir gode opplysninger om hvorledes livet artet seg for han i dette tidsrommet. Dagboken forteller også – direkte og indirekte – om mennesket Hans Nilsen og ligger til grunn for det følgende både hva gjelder selve oppholdet i Aberdeen dette året, og dessuten om personen Hans Nilsen.
Det ordnet seg ganske greit både med husvære og arbeid, men Hans var ikke lenger enn en måneds tid hos kontraktør Haukeli før han begynte på sagbruk sammen med Kristian Edissen. Her arbeidet han i mer enn 3 år – til sommeren 1914 da han reiste til Tacoma. Bortsett fra en kort periode, var normalarbeidstiden på sagbruket 10 timer dagen, og daglønna var om lag 2.25 dollar. Særlig den første tiden kunne han ikke regne med arbeid alle ukens 6 dager. Streik, mangel på arbeid eller uhell på arbeidsplassen medførte at antallet arbeidsdager i

[178] Opplysning i en reisebeskrivelse som H.N. sendte til Einar Arnesen i Tromsø.

måneden kunne variere nokså mye. Alt etter hvor mange arbeidsdager han hadde, kunne derfor månedslønna variere nokså mye – fra knapt 40 dollar og opp til ca. 60 dollar, eller i norske penger etter datidens kurs på 3,70, fra knapt 150 til vel 220 kroner. Denne siste fortjenesten oppnådde han sommeren 1912. Oppgjør skjedde en gang i måneden i form av sjekk som måtte innveksles i en eller annen "salon," "sjappe" eller i bank. I den første tiden på sagbruket arbeidet Hans Nilsen med å sage tømmeret til planker. Senere fikk han bytte jobb, og drev da med lagring av bordkledningsbord på steder hvorfra innlastningen foregikk. Nå hadde han i alle fall enkelte dager mulighet til å ta seg en aller så liten middagslur eller kikke i en avis i arbeidstiden. De fleste dagene utover våren og sommeren 1912, da han var beskjeftiget med lagringsarbeidet, er merket med et + i dagboken. Det betydde at han hadde hatt en forholdsvis trivelig dag.
Hans Nilsen hadde opprettet konto i Trondenes Sparebank, og dit sendte han sine oppsparte penger med jamne mellomrom.

> Var om Aftn. Kl. 5 paa Postoffisen her i Aberdeen og sendte 300 dollar eller kr. 1115,25 til Trondenes Sparebank i Norge for vilke jeg betalte 3 dollar samt sendte en Registrered eller Recommanderet skrivelse til samme Bank der kostede 15 cent. Har nu sendt alle mine penge fra mig og er nu baade skindmager og skindfattig da min hele Cassebeholdning i aften kun udgjør 2,80 dollar. Dette var lørdag 6. januar 1912.

I tidsrommet fra 8. mars 1911 og til 6. januar 1912 hadde han altså spart opp 300 dollar eller vel 1100 kroner. Hans Nilsen var åpenbart også i sitt liv i Amerika en svært påholden mann, som sørget for å begrense utgiftene mest mulig. Og han holdt nøye regnskap både med utgifter og inntekter. Det framgår av dagboken at han neppe brukte en eneste cent i utrengsmål. Den største utgiftsposten var betaling for kost. Beløpet varierte fra 12 til 15 dollar i måneden. Hertil kom noen cent til aviser, skrivepapir, frimerker og konvolutter. Litt brukte han nok også til kollekt i kirken. Et fåtall ganger nevner han at han kjøpte seg bøker. Utover dette var pengeforbruket svært beskjedent. Konsekvent holdt han fast ved den lærdom som han fra sin tidligste barndom hadde fått innprentet: sparsommelighet og nøysomhet.

9.10 1911:	Lappede Buserulle og forklæde.
30.11. 1911:	Lappede mine hansker og strømper.
9.3. 1912:	Gjorde op mine Proviantudgifter med Nils Hilberg om Aftn. Som beløb sig til 14,45 dollar for Februar, og har haft en udgift i Februar i alt af 14,52 dollar med en cassebeholdning af 48,60 dollar.
12.5. 1912:	Rev i dag foret ud af min gamle arbeids-hat som jeg kjøpte af Per Enevold paa Elde om høsten 1902, da det i dag var meget varmt under mitt arbeide.

Mange notiser i dagboken viser at arbeidet på sagbruket var både tungt og farefullt.

13.1. 1912:	Stod gjennemblød til skindet hele dagen af Regn og blæst.
15.1. 1912:	Veiret som foregaaende dag. Samme arbeide som før. Arbeidede særlig tungt om Efterm.
14.5. 1912:	Begyndte i dag at arbeide 5/4 dag eller 12 ½ time fra kl. 7 – 6 og fra 6 ½ - 9

Heller ikke var det noen selvfølge at en hadde arbeid, og en måtte ta til takke med det som var å få.

> Talede i dag 13.12.1911 for anden gang med opsynsmand Swanson om at faa en anden arbeidsplads, men som denne nægtede mig, sa, at vist jeg ikke vilde arbeide der jeg var, havde han ingen Plads til mig, og med denne beskjed maatte jeg gå.

Om ikke svært ofte, så skjedde det større og mindre ulykker på arbeidsplassen, og heller ikke Hans Nilsen unngikk dem.

> 28.11. 1911:. Var i dag saa uheldig at faa 2 haarde slag eller stød for venstre Brøst der besværliggjorde mit arbeide om Eftm.
> 16.12. 1911. Fik i dag Jens Johnsen til at væxle min Check i United States Bank som lød paa 33,60 dollar da jeg selv ei kunde gaa fra Møllen.(sagbruket) formedelst ondt i min venstre fod (laaret) af et Slag jeg fik dagen forud af en lumberpis (tømmerstokk.)
> 2.1. 1912: Fik i dag over høire laarben et slag der gjorde voldsomt ondt og som jeg tenker gjør meg til quart Krøbling i flere dage, thi en Mand kjørte nemlig mood det "lod" (lass) vi arbeidet med saa dette væltede mig over fødderne
> 4.1 1912: Var i eftermiddag saa uheldig at jeg slog min venstre lillefinger fordærvet..
> 16.1. 1912: Fik et slag i Tindingen i Efterm. af min partners Jernarbeidersag under arbeidet.

Flere ganger nevner han dessuten at andre kom ut for arbeidsulykker – brakk fot og kjevebein.

Arbeidsdagen var lang og tung for Hans Nilsen i Aberdeen, men det hadde den også vært heime i Norge. Som der, fikk han også i Aberdeen likevel tid til hva vi i dag ville kalle fritidsaktiviteter. Det nærmeste og mest konkrete eksempel på det er selve dagboken. I den gir han for hver eneste dag i tidsrommet mellom 2.10.1911 og 2.8.1912 en kort notis om hvorledes dagen hadde artet seg for han, og her har han også tatt med slikt som han foretok seg i fritiden.

På leting etter disse gjøremålene finner jeg ett dominerende – deltakelse i gudstjenesten i kirken om søndagene. Hver eneste søndag var han i kirken så fremt det var gudstjeneste der. Hans Nilsen stod tilsluttet "Vor Frelsers Lutherske Menighed" i Aberdeen.
Allerede på første side i dagboken kommer hans interesse for kirkelige saker til uttrykk:

> 2.10.1911: Tegnede mig i dag til det nye orgel som Ungdomsforeningen skal kjøbe til kirken.

Notisene om slikt som har med kirken å gjøre, er knappe, og begrenser seg for det aller meste til at han hadde vært i kirken.

> 2.10.1911: Var i Kirken 11 – 12 ½.
> 17.12.1911: Var i Kirken fra 11 ½ - 12 ½, ligesaa fra kl 2 – 3 ¾ da de Svenske lutheranere holdt prædigen og altergang….

Utover disse knappe opplysningene finnes ikke noe som tyder på at han deltok mer aktivt under selve gudstjenesten, men dette tok han kanskje som en selvfølge, og nevner det derfor

ikke. Kirken og menighetslivet ga dessuten høve til å treffe folk fra Norge og heimbygda. Her kunne alle snakke med alle og pleie sosial kontakt. Slik sett dekket sikkert nok kirken et vesentlig behov.

Dagboken forteller heller ikke noe om hvorvidt han hadde noen verv eller var med i noen av de tiltak som kirken vanligvis er engasjert i – menighetspleie, sangkor, eller forskjellige arrangementer i kirkens regi. Han nevner imidlertid at han var til stede på ungdomsmøter, menighetsmøter og diskusjonsmøter som holdtes i kirken, og som interesserte han – f.eks. religiøse og historiske foredrag. Den lutherske menigheten var en frivillig organisasjon, og han ytet sitt bidrag til vedlikehold og styrking av dens økonomi.
Hans Nilsen var ingen trangsynt mann i den forstand at han hadde liten forståelse for eller tok avstand fra andre religiøse samfunn. Allerede under sitt opphold i Salt Lake City, da han kom til Amerika, besøkte han mormonernes katedral, og ble svært imponert og overveldet av dette mektige byggverk, som han beskriver nokså detaljert. Nyttårsaften 1911 overvar han sammen med en kamerat midnattsmessen i den gresk-katolske kirken i Aberdeen. Flere steder er opplyst at han har vært i byens metodistkirke.

For enhver som kommer til et fremmed land, betyr sosial kontakt og tilhørighet svært mye. Slik sett var tilknytningen til det norske lutherske kirkesmfunn viktig for Hans Nilssen – særlig i den første tiden i Aberdeen. Men han hadde hatt en vid venne- og bekjentskapskrets heime i Norge, og mange av de gamle kjenningene befant seg nå sammen med han i Amerika. For en mann som både følte behov for, og hadde stor interesse av å stå i kontakt med slekt og venner, var brevskrivning en naturlig utvei til forbindelse med alle dem han ikke omgikkes daglig. Først gjaldt det nære slektninger – søstrene, broren, brorsønnen og brordatteren i Norge, og søsteren i Salt Lake City. Til hans brevkontekter i Norge hørte dessuten gamle naboer som Konrad Nilsen, Berge Paulsen, Nils Kristensen og Laurits Kolbeinsen.
Flere steder nevner han at han skrev til eller hadde fått brev fra en eller annen av sine kjenninger og venner som bodde i Amerika. En rekke av disse er nevnt i denne notisen:

> 20.12.1911: ”Gjorde om Aftn. Brev og Julekort færdig til søster Maren og hennes familie og til Andreas Bendiksen og Thea Langseth, ligesaa til Hans Berglund og Øivind Lund i Tacoma og til Ole Ovesen i Redmond, Andr. Nilsen, Mary Eilertsen, Anders Edissen, Andr. Andreassen, Hans Jørgensen, Israel Jørgensen og Hans Chr. Hveding i Hyrum samt John Jørgensen og Hans Hansen Voktor i Evanston.

Alle dem som er nevnt ovenfor, var kasfjærdinger eller mennesker Hans Nilssen kjente fra tiden i Grunnvassbotn og Fageråsen.

På grunn av all kontakten med heimbygda kom rett ofte sambygdinger på besøk for å høre nytt heimefra, eller nyheter ble utvekslet. De fleste gjaldt vanlige, dagligdagse hendinger:

> 6.6.1912: Fik i dag brev fra min Broder Ole Nilssen Fageraasen, hvori han forteller at Konrad Nilsen, grunvassbotn har faaet sig en datter og at Peder Aronsen bygger sig ny lovebro.

Men av og til kom også sorgens budskap. Da stemtes Hans Nilssens sinn til vemod, og hans faste forankring i den kristne tro kommer til uttrykk:

> 21.10.1911: Skrev i dag til min søster Anna i Tromsø og fik brev fra min søster Nora i Xania som var skrevet den 16/10 vori hun forteller, at gamle Far er død og begraven hjemme i Trondenes i Norge…… Stakkels Far saa er du nu død, uden at være værdig at have andre af dine Børn hos dig i din dødsstund en den eneste af dine,Ole, din ældste Søn der blev forundt at passe og pleie dig til din dødsdag. Maatte Gud velsigne din Sjæl i al Evighed og maatte vi alle dine Børn blive forundt at møde dig i Himlen og der at faa være sammen med dig uden at adskilles mer i Evighedernes Evighed. Ja, Gud velsigne dig min kjære Fader, vi sees aldrig mer her i denne værden, noget vi var forvisset om begge da jeg skiltes med dig paa loftet i Fageraasen den 21/1 1911 da jeg forlod hjemmet for at drage ud i verden (til Amerika.)

I tillegg til den forbindelse han stod i med slekt og bekjente i Norge og Amerika, var Hans Nilssen også en en flittig avisleser – ja, til og med i pausene mens han var på arbeid, kunne han som nevnt få tid til å kikke i en avis han hadde brakt med seg. Nå behersket han riktignok ikke det engelske språk, men så var det da helst norske – og særlig nordnorske – forhold som var av interesse, og stoff fra heimlige trakter fant han rikelig av i de norskspråklige avisene – Washingtonposten, Skandinavien, Tacoma Tidende, Decoraposten og Missionstidende. Av dagboken får en inntrykk av at alt nytt fra Norge var av interesse, og ikke lite av det han fant i avisene, har han nevnt eller skrevet litt om. Det dreier seg om et svært bredt spekter av nyheter, som barnefødsler, giftemål og dødsfall, ulykker, merkverdige hendinger, fiskeriene, kommunikasjoner, bygging av boliger, kraftverk og fabrikker og mye, mye mer. Et par eksempler tar jeg med her:

> 8.12.1911: Læste i Washingtonposten at…… nordosten feide væk alle Kaier, 2 Rorboder og 20000 kg Tørfisk (fra Wilsgaard) i Havningberg i Finnmarken, at Lucie Ellingsens legat i Skroven i Lofoten vis penger beløb sig til kr. 800 var uddelt til 6 af de 11 ansøgere fra kr. 50 – 250, om godt Kveite og Seifiske i Skroven og i Mefjord i Senien. Seien solgtes for 12 øre stykktet i Skroven til Kveiteagn og til 10 øre i Mefjord.
> 30.6.1912: Læste i Missionæren Pastor Øhrns Artikel fra Harstad om aarsmødet i Kasfjord som baptisterne holdt der fra 16 – 19/5. En i Detalierne megen velskreven Beretning.

Nettopp i opptegnelsene fra avisene om nordnorske forhold fikk Hans Nilsen god anledning til å utøve sin gode hukommelse og sin evne til å feste til papir selv små detaljer, og ingenting er avgløмt – alder, størrelse, antall, tidspunkt, årsak osv. – alt har han fått plass til.

Noen steder i dagboken forteller Hans Nilsen at han lånte eller kjøpte bøker – almanakk, atlas, bøker med historisk eller religiøst innhold.

> 4.5.1912: Om Aftn. Var Ole Hansen Voktor i Qvæfjord hos mig i besøg vorved jeg sendte 3 dollar med ham…. For at han skulde kjøbe bogen ”Den store strid.”
> 24.5.1912: Skrev om Aftn. Til Decora Posten i Iowa efter: De norske Settlementers historie af H. R. Holand pris 1,25 dollar samt Hammonds Atlas of the World.
> *14.7.1912: Var i kirken kl. 11 – 12. Siden hjemme hele Dagen vor jeg leste Aviser m.m. samt den siste deel af Bogen ”Jesu Profetier” som jeg laante for en tid siden hos Ole Hansen Voktor i Qvæfjord.*

Språket voldte Hans Nilsen, som de fleste andre emigranter, praktiske vanskeligheter. Derfor måtte han få en kamerat med seg til bank, forretning eller andre steder når det var behov for å kunne engelsk. For å bøte på dette skriver han følgende:

> 17.6.1912: "I Aften begynder her et kursus paa 6 maaneder med Aftenskole vor jeg meldte mig ind som Elev. Skolen var fuld til siste plads og enda flere til af kommende Mænd og nogle Kvinder. Den holdtes i 2 Værelser. Et for dem som skulde lære at tale og skrive Engelsk blant vilke jeg var….. Læremaaden syntes mig baade enkel og praktisk, vor for jeg vil forsøke at søge denne skole saa meget som muligt om jeg kan forstaa Sproget som jeg desværre ikke kan fatte noget større af endnu.

Da han kom til Amerika, møtte Hans Nilsen en helt annen verden med andre seder, skikker og levemåter enn hva han tidligere hadde vært vant med. Når han mot denne bakgrunn betraktet det amerikanske samfunnet, fant han mye å sette fingeren på. Skjærtorsdag i 1912 skrev han således i dagboken:

> Enskjønt det er Helligdag gaar alt arbeide sin gjevne gang ude i byen. Ingen Gudstieneste holdes og ingen viser, at det i dag er Helligdag. O hvilket land og hvilket folk! Vor trist og modbydelig tilværelsen synes mig iblant det amerikanske folk, trods dets storhed, rigdom og Overflod af alt vad Verden kan frembringe, - og det fordi, at Himmelens Gud er ingenting for dem imod den almægtige dollar der er Nationens et og alt og har inntaget Guddommens Plads og jaget denne i landflygtighed, ødelagt hans Helligdomme, afskediget hans helligdage og tilintetgjordt al agtelse og respekt for hans Almægtige Storhed. O min Gud. – Se i Naade til mig og til dette arme folk!

Kunne denne beske kritikk ligge til grunn for vantrivsel, og var vantrivsel årsaken til alle drømmene om at han var på heimlige trakter, ofte blant slekt og naboer. Jeg knytter ikke videre kommentarer til dette. Her gir jeg i stedet noen eksempler på drømmene hans:

> 6.10.1911: "Drømte om natten at jeg var hjemme vor jeg syntes at jeg og Far m.fl. var paa Møkeland og vor Far skyndte paa os, at vi skulde gaa der i fra og vor han tog en Pakke og strøg afgaarde for at gaa hjem vor jeg syntes jeg saa han gaa saa let op efter veien forbi Vandkummen og Andreas Jørgensen. Denne drøm skulde vel betyde, at jeg skulde faa tidende fra hjemmet, thi jeg fik nemlig nu i dag brev fra Hanna Olsen Fageraasen som fortalte at Far nu var meget daarlig og har vel ikke mange levedage igjen.
> 10.11.1911: Om natten drømte jeg at jeg var i Trondenes Kirke, vor jeg syntes at jeg var nede i en stor Kjelder voraf der var 2 rom over hinanden under Kirken og i vilke der stod hensat flere ligkister som jeg holdt paa at undersøge i historisk øyemed, der syntes jeg ogsaa, at jeg fant en gammel Kirkebog fra 1730-aarene over vilken jeg syntes at være særdeles glad.
> 27.6.1912: Da jeg næsten vær nat Drømmer at jeg er i Norge paa de hjemlige trakter, var jeg ogsaa i nat i mit kjære hjemland vor jeg var i Bogen i en Fjøs tilhørende Stornesfolket der stod inderst i Bogen i en liden tyk Skog yderst paa Flaaget opsat paa stolper udover det stupbratte Flaag og vor jeg undrede mig over at Stornesfolket kunde bygge Fjøset paa saadanne stolper der gik lige op fra Havet vor jeg ei kunde se nogen bund, - saa braadybt var det, og at Storneskaran kunde orke at gaa fjøsveien lige fra Stornes og did. Jeg syntes ogsaa at der var baade Kreaturer og folk i Fjøsen og at jeg havde den største forundring og interesse for stedet.

Hvorledes hadde så oppholdet i Amerika dette første året svart til forventningene? Hva arbeid og økonomisk utbytte angår, skrev han følgende i dagboken den 29.3.1912:

> Er i dag 1 Aar siden jeg begyndte at arbeide her i Aberdeen da jeg startede hos G. Haukeli den 29/3 1911 ved nedlæggelsen af en plankevei gjennem Skogen mellem Aberdeen og Hoquiam, og har i d.a. 268,2 A.dage og opptjent 529,75 dollar – kr. 1868,34.

For å kunne sammenligne tallene her med de fortjenestevilkår Hans Nilsen hadde heime i Norge, har jeg bladd litt i skattelistene for Trondenes i perioden 1908 – 1910. I disse årene var antatt inntekt henholdsvis 350, 350 og 400 kroner, og formuen hans var hvert år oppgitt til 1000 kroner. Videre var skatten kr.20,60, kr.19,16 og kr.23,10. (I Amerika var det ingen skatt.) De to første årene var yrkestittelen løskar, det siste veivokter. Skatteligningen for 1908 og 1909 viste store variasjoner i inntekten for skattyterne på Erikstad og Harbakken – fra 150 til 1900 kroner. Jeg vil anta at gjennomsnittet lå på ca. 500 kroner disse to årene.
Fortjenesten i Amerika lå som vi ser, på et helt annet nivå. Fra å befinne seg i det lavere sjikt på inntektsstigen før 1911, kunne Hans Nilsen etter det første året i Amerika konstatere, at han nå var på linje med dem på Erikstad og Harbakken som hadde høyest inntekt i 1908 og 1909.

Dette innebar en radikal forbedring av de økonomiske vilkårene. En annen sak er at Hans Nilsen ikke benyttet seg av denne forbedringen hva levemåten angår. I den retning skjedde der ikke noen store forandringer. Som heime, la han fortsatt nøysomhet og sparsommelighet til grunn for sin eksistens. Han hadde små utgifter, og satte det aller meste av pengene sine inn på konto i en norsk bank.
Hadde det skjedd store økonomiske forbedringer, så kan ikke det samme sies om selve arbeidet. Det var i Amerika ingenlunde bedre enn heime i Norge – tungt begge steder, og kanskje vel så farefullt i Amerika. Arbeidsdagen var omtrent like lang enten han var der eller her.

Et annet område som gir grunnlag for sammenligning, var samfunnsforholdene. Hans Nilsen syntes ikke om den amerikanske ”way of life.” Ikke alt han så og opplevde, var han like godt tilfreds med, noe han også flere ganger ga uttrykk for i dagboken. På tross av gode fortjenestemuligheter, hadde han i denne første perioden av sitt Amerika-opphold vanskelig for å finne seg til rette, og han var ikke fremmed for å realisere sin plan om heimreise. Så sent som 3. juli 1912 skrev han således i dagboken:

> Talte i dag med Andr. Iversen, en af mine kammerater paa Nydokken vor vi planlagde vor hjemreise i 1915 fra San Francisco gjennem Panamakanalen som vi begge havde en sådan interesse for at se, førend vi forlod Amerika. Om denne plan vil gaa i oppfyldelse, er ikke saa godt at udtale seg om endnu.

Når utbyttet av det første halvannet året i Amerika skal oppsummeres, så må det vel også kunne tilføyes, at ved å emigrere mistet Hans Nilssen både det sosiale samværs- og kontaktnett han hadde hatt heime, og mye av muligheten til å oppsøke de offentlige institusjoner, først og fremst arkivene. Dette gjorde det vanskelig , for ikke å si umulig for han fortsatt å dyrke de interesser han tidligere hadde vært så sterkt opptatt av, og som hadde lagt stort beslag både på tid og krefter.

Dagboken slutter den 12. august 1912. Om resten av tiden i Aberdeen skriver Hans Nilsen i "Kasfjord Saga" at han arbeidet i 3 år og 3 måneder på sagbruket, til 30.6.1914,

> da jeg ble afsagt for godt da opsynsmanden ikke fandt mig god nok til at arbeide, lidende af det uheldige fald jeg gjorde i sagmøllen den 13/9 1913 vor jeg slo mig baade Døv og Blind m.m.

Hans Nilsen forteller selv at han falt 6 meter ned og slo seg stygt. Etter dette ble han ikke noen arbeidskar mer. I 1923 skriver han at han ennå på langt nær kan si seg frisk.[179] Fallet kostet han for øvrig 1 ukes sykehusopphold, som sammen med et par andre tilfeller tilsammen var de eneste gangene han i løpet av de 29 år i Amerika søkte lege. Samla utgifter til dette var i alle disse årene halvannen dollar. Etter ulykken på sagbruket gikk han ledig i 10 måneder til 16. april 1915, da han flyttet til Tacoma. Også den byen ligger i staten Washington.

Hvorledes livet artet seg for Hans Nilssen i Tacoma de 10 – 11 første årene han bodde der, finnes det ingen opplysninger om fra hans egen hånd. Etter det Andreas Israelsen opplyser, hadde ikke Hans Nilsen noen av sine slektsopptegnelser med seg til Amerika da han kom dit i 1911, ettersom han jo ikke hadde til hensikt å være borte lenger enn et par år. Dessuten anså han det for å være en stor sjanse å ettersende dem. De kunne jo komme bort på veien, og noen kopi fantes ikke. Etter flyttingen til Tacoma fikk han likevel en del av sine arbeider tilsendt, og han laget da – antakelig i tiden etter 1918 – en slektstavle til Andreas Israelsen. Dette arbeidet ble honorert med 75 dollar, for øvrig den eneste gangen jeg har vært borti at Hans Nilssen fikk betaling for noen av de slektsopptegnelser som han laget, først og fremst til personer heime i Norge. "Kasfjord Saga" som sikkert tok en god tid å utarbeide, er datert 11. mai 1925. Etter hvert kom også resten av slektsopptegnelsene til Tacoma, og han la sikkert mye arbeid i å bearbeide disse i tiden etter at han flyttet dit. Avislesning, brevskrivning, og besøk hos venner og kjente utgjorde fortsatt en betydelig del av fritiden. Jeg har ikke funnet noen opplysninger fra andre om hvor Hans Nilsen var tilsatt og hadde sitt intektsgivende arbeid de første 7 årene etter at han kom til Tacoma i 1915, og vi må helt fram til 1926 før vi får greie på hva han var sysselsatt med fra mai 1922.

Det hadde seg slik at en eller annen gang senhøstes 1925 fikk Amalie Jensen i Tennvassåsen kjennskap til at Hans Nilssen var interessert i å komme i forbindelse med noen som kunne fortelle ham nytt fra hans heimtrakter. Omkring årsskiftet 1925/26 satte derfor Amalie seg ned og skrev sitt første brev til han. Det ble etter hvert mange av dem, men ingen eksisterer i dag. Derimot finnes i alt 15 av de brevene som Hans Nilsen sendte til Amalie Jensen,[180] og dessuten ett til som han skrev til Laurits Kolbeinsen på Møkkeland.

Det tidsrommet som brevene omfatter, var siste delen av Hans Nilsens yrkesaktive liv, og særlig hans alderdom. Innholdet i dem bærer derfor også etter hvert nokså sterkt preg av dette – skriften blir stadig mer ustø ettersom årene går, nyheter om felles kjente avtar, og innholdet blir mot slutten av perioden nokså intetsigende. Det tynnes ut i rekken av slektninger, venner og kjente, og legemlig skrøpelighet gjør seg gjeldende. Den 30.11.1938 skriver han at

> "Her er intet Nyt som kan interesere dig, for øfrigt lever vi gamle et afsondret liv for uden nogen større omgang med andre Folk."

---

[179] Oppl. i en reisebeskrivelse H.N. skrev i 1923 til Samuel Arnesen i Tromsø.
[180] Amalie Jensen var mor til Åsta Wulf, kona til Nils Wulf i Kasfjorden. Brevene er i privat eie.

Men alle disse brevene, som strekker seg over tidsrommet fra 22. januar 1926 til 4. mai 1939, gir også innblikk i hvorledes Hans Nilsen levde i sin alderdom, og hvilke oppfatninger han dannet seg om forholdene både i Amerika og heime i Norge.

Oppholdet i Tacoma varte til 7. april 1934. Om selve bostedet der, står dette å lese i ett av brevene til Amalie Jensen:

> Jeg lever i et lidet Room op i 4. Etage, Betaler 6 dollar maaneden, har en Seng med tilbehør, 1 stol, 1 bord og en liden Own – det er alt og jeg kræver ikke mer. Det er nok for mig. Jeg maatte lære nøysomhed i Hytten i Grunvasbotten vor jeg levede i 44 aar. Gud velsigne baade Hytten og stedet.

I ett av brevene forteller Hans Nilsen om arbeidet sitt at han fremdeles er nattmann på sin restaurant hvor han har vært fra 8. mai 1922. Her har han det bra – tjener ikke så mye, men alltids like mye som da han var veivokter og for langs veien fra Ervikelva til Nupen og grov "sjit." Forskjellen ligger i at han nå er tilfreds:

> Mad og kaffe nok og nok af alt det andet paa min Restaurant.

Som nattmann på restauranten kunne han også i noen grad dyrke sine interesser – orientere seg om forholdene heime i Norge gjennom de norskspråklige avisene i Amerika og Harstad Tidende som han holdt, brevskrivning og bearbeiding av slektsopptegnelsene.
Skaden han hadde pådratt seg ved ulykken i Aberdeen i 1913, og andre sykdomsårsaker som skrev seg fra tidligere i livet, forårsaket langtidsplager, og Hans Nilsen måtte slutte å arbeide den 30. februar 1930, vel 66 år gammel.

> Da jeg har saa ondt i høire arm, saa det er med besvær jeg kan skrive dette brev. Lever dessuden almindelig vel, dog er jeg ikke frisk. Det onde jeg led i min Barndom i den fattige Hytte i Grunvasbotn som jeg kalte mit hjem – kommer nu tilbage i min alderdom.

Den 5. februar 1930 ble det altså satt punktum for et langt yrkesaktivt liv som i alle fall til dels hadde vært både tungt og farefullt
Årene går, og hans Nilsen planlegger sin alderdom. Han forhører seg pr. brev og ved besøk flere steder for å informere seg om hvor han kan finne et egnet aldershjem. Der vil han slå seg til ro sine siste leveår. En av de første dagene i mai 1934 skriver han igjen til Amalie:

> Som du vel ser af Adr. Så er jeg nu i Seattle. Den 7. April d.a. flyttede jeg til det Swensk lutherske gamlehjem her i byen efter 19 års ophold i Tacoma. Jeg leiede mig en Express – Bill. for 6 dollar og kjøre mig med "Pik Pak" fra Tacoma til den 30 mil længere nord liggende Stad Seattle vor jeg nu har været i 3 uger, og liker mig til i dag – Godt! Har lidet men hyggeligt værelse ca. 4 meter langt og 3 ½ meter Bredt Room med de nødvendige møbler med tilbehør og med vindu og sol mod syd fra kl. 8 – 4 om dagen……..
> Jeg har saaledes spillet ud den siste akt i min Jordiske tilværelse efter en omflakkende tilværelse på flere steder i 23 år da jeg håber at faa dø på dette sted: Min Gud gjøre dog i Jesu Blod, - min afskeds time god!

For en engangssum på 2000 dollar hadde Hans Nilsen leid seg inn på dette gamlehjemmet – og hans håp gikk i oppfyllelse, for her ble han boende resten av sin levetid.

Allerede i dagboken nevnte Hans Nilsen at han hadde planer om snart å reise heim, men den første verdenskrigen kom i veien.
I brevene til Amalie Jensen kommer han også flere ganger tilbake til spørsmålet om heimreise. Tanken var en tid å si Amerika farvel for alltid og tilbringe de siste leveårene i sin gamle heimbygd, men av forskjellige årsaker ble dette bare med tanken. Resignert skriver han den 31.7.1931:

> Om hjembygden har jeg nu kun Erindringen tilbage, Gud lad mig aldrig aldrig glemme den! Thi udsikterne er smaa i dag til, at jeg nogensinde faar se Tronesbygda igjen mer, saa jeg er vel nødsaget at leve de dage jeg muligens har igjen her ude i dette fremmede land.

Sitt inderligste ønske gir han likevel uttrykk for i disse strofene av et dikt han skrev i 1937 om Trondenes kirke:

> – gid og mine ben du vil gjemme når sjelen er flyttet og hjemløse rest ei mer har her nogen hytte. – Mottag da mitt støv, ti du gjemmer det best ved din mur som min grav vil beskytte.

I 1908 opplyser Hans Nilsen at han hadde satt opp en benk på utsiktsplassen i Fageråsen. Senere, i Amerika-tiden pleide Karl Storø å sende ham bilder fra heimbygda. Da skrev han tilbake og fortalte at hver gang han så på bildene av Kasfjorden, så han seg selv sittende på benken i Fageråsen og se utover bygda og fjorden. Da dukket mange minner fram fra den tiden da han hadde sin daglige gang i området.
I flere av brevene kommer Hans Nilsen inn på sin økonomiske stilling. Den 17.8.1935 summerer han således sammen, og skriver slik:

> Jeg har nu givet bort 24.000 kr., og Tabt næsten det samme beløb. Betalt 7000 kr. for gamlehjemsplads, og har endnu saa mange Slanter at jeg tror jeg skal klare mig de dage jeg muligens har tilbage og enda er vel ikke Kassen bundskrapet.

I brev til Einar Arnesen i Tromsø datert 5. januar 1937 forteller han om hvem han hadde gitt penger til i Norge. Det gjaldt i alt vesentlig den nærmeste slek. Søsteren Anna som først hadde hjulpet til med å holde heimen i Grunnvassbotn sammen og passet sin foreldre inntil moren døde i 1907. Broren Ole ble særlig tilgodesett. Amalie Jensen i Tennvassåsen fikk også en mindre sum. De slantene som ennå var i behold, utgjorde om lag 5000 kroner.

Tapene hadde flere årsaker:

> Hr. Lusifer kjeltringen Lars Wokter[181] og fantekjerringen hans har bedraget mig for mange hundrede daler, 480 daler har jeg tabt i Tacoma i Bankbancaroter, 8000 kr. i Bankbancaroter i Norge, der af 4000 kr. i Harstad Sparebank og 2000 kr.

[181] Av brev til Einar Arnesen i Tromsø framgår at Hans Nilsen hadde lånt Lars Johansen Woktor 200 dollar. Disse pengene fikk han aldri igjen.

> Tromsøbanken m.fl. andre Bancatoter. Paa private udlån har jeg tabt flere hundrede dollar, deraf en Bodøværing 25 dollar. 18 år deretter mødte jeg ham igjen og da kom han og ville have mer penger! Flere smålån fra 1 – 10 daler har jeg lånt ud til kjente og kamerater og faaet lige meget igjen hos alle – ikke en eneste cent.

Her skjuler det seg en merkverdighet ved personen Hans Nilsen. Han var på den ene siden en påholden mann og brukte ikke mange penger på seg selv. Men likevel var han en raus person som åpenbart trodde godt om sine venner og kamerater, og kunne låne dem penger. Til dels dreide det seg om store beløp uten noen betryggende form for sikkerhet. Det måtte føre til tap. Men på tross av alle tapene hadde Hans Nilsen økonomisk sett klart seg godt i Amerika – ja, sett på bakgrunn av hvorledes situasjonen var da han reiste heimefra etter et langt yrkesaktivt liv der, må man si svært godt:

> 80 kr. var min pengebeholdning da jeg gik ud den første Morgen i Mars 1911 til arbeide i Aberdeen…….. Havde 705 kroner i Lommen da jeg gik fra Fageraas.

Noen ganger gjør Hans Nilsen seg tanker om den utviklingen som har foregått i det amerikanske samfunnet gjennom den tid han har vært der. Den 31.7.1931 skriver han om framgangen på alle områder i løpet av de siste 20 årene:

> Mange biler var her vistnok den gang (i 1911), men minst 4 gange saa mange nu. Ingen Flyvemaskine og ingen Radio! Men nu: En støy og Rumlimg i luften Nat og Dag af begge Dele saa en maa blive baade tullet og gal og have Øine baade framme og bag for ikke at blive overrumplet med skade og død. I united States dræbtes og saaredes 65000 mennesker i 1930 i Automobil og Flyvemaskinulykker.

Et annet sted siterer han Petter Dass:

> Jo ældre verden bliver af aar,
> Dess verre bliver menniskens kaar.
> Vi haver alt levet det beste.

Og han uttrykker sin bekymring for framtiden:

> Jeg siger Ofte, at jeg er glad for at min tilværelse er i denne tidsalder, det bliver visselig verre for den kommende Slægt, for jaget og kampen efter penger og dagligt Brød gaar frem i en saadan grad, at lov og ret lystres ikke og alt vil staa paa anarkiens rand. Krigshære maa holdes for at tæmme Befolkningen.

Dette noe pessimistiske framtidssyn kommer også fram i brev 12. mai 1938:

> De beste tider er forlængst ophørt her i landet, men den uvane som Folk er så gjennemsyret af, at alle skal være storfolk og få skal arbeide uden oversig Betaling vil nok med tiden bringe alt og alle til En sjæbnesvanger Revolution, vis afslutnings resultat ingen aner og en ny verdenskrig som banker på Døren nu vil føre til det afgjørende Ragnarok.

I denne forvirrete og kaotiske verden bevarte Hans Nilsen sin kristne tro og tillit til Guds hjelp og styrelse som et fast ankerfeste gjennom hele livet, og han levde i

> Håbet om engang at få se sine kjære i de Evige lyksaliges Boliger. Ja, give Gud det!

Jeg gjengir her et vers av et dikt han skrev i 1934:

> O at jeg snart kan få komme hjem
> Til min nådens Gud,
> At Han vil tage mig til sig hen,
> Når Han gir mig bud.
> Et liflig håb og en salig tro
> I livets strid at jeg skal få bo
> Hos min Frelser kjær.

Når alt kom til alt, og Hans Nilsen så tilbake på den delen av sitt liv som han hadde tilbragt i Amerika – hva konkluderte han da med?

> Af alle de "hokispokier" jeg har gjort i 66 aar, var den beste jeg gjorde i 1911 at jeg reiste over til dette land."

Og i det siste brevet, datert 4. mai 1939:

> Imidlertid har jeg det Bra langt bedre en Haabet og mine Beregninger om min mulige alderdom skulde blive. Mennesket bereder veien, men Herren stadfester gangen.

Selv om han ofte ønsker seg "en dags ophold her og der paa de best bekjente steder", gjentar han atter en gang i det samme brevet som jeg nyss nevnte, at han har det bra, "og trænger ikke mere."

Hans Nilsen døde i Seattle den 28.oktober 1940, knapt en måned før han fylte 77 år.

> Det kommer så ofte et sorgens bud[182]
> over havet, –
> som hilsen fra dem som i tro til Gud
> er begravet.
>
> De bygde sitt liv i det store håp:
> å komme hjem.
> Og derfor tok tanken sin lengsels dåp
> Hos alle dem.
>
> Men budet om døden ble siste reis
> over havet, –
> den siste lengsel som under veis
> ble begravet. –

[182] Dette diktet – "Til minne om Hans Nilsen" – skrevet av Lars Normann Sørensen, stod i Harstad Tidende i februar 1941.

***
Hans Nilsen var født på en liten plass,
på ei mager og avglemt jord,
der høsten er lang og vinteren kvass
og vårvinden blåser fra nord.

Hans liv var som andres fra fattige hjem,
det var kampen for livet det gjaldt;
det var kunsten å slite og karre seg fram
og ta skjebnen som skjebnen falt.

Så slet han seg fram på en vandrers vis
i det store, fremmede land.
Men hjemmet stod alltid i solblå dis
for den sterke, ensomme mann.

Han elsket sitt folk på den karrige jord.
Han kjente dets slit og strid.
Så skrev han dets saga i enkle ord
fra den eldste, historiske tid.

Han viste oss alle hvor slektene stred
for å rydde den jord som er vår,
hvor de kjempet for hjemmet i krig og i fred
gjennom lange og håpløse år.

Hans tale var sliterens malmtunge ord,
som hans ånd var den lysende klar;
Du skal bygge og bo på din hellige jord,
du skal minnes hvem fedrene var!

***
Takk skal du ha for de manende ord,
du fattige slitets mann!
De var sed i en tungpløyd, men sedrik jord
I et lite og hårdbalt land.

Takk for du spadde på avglemt grunn
da du viste oss sagaen vår!
Takk for din lengsel til siste stund, –
din lengsel så varm og sår.

V i bærer deg hjem på vår tankers skjold
Og senker deg varsomt ned
i graven bak Trondenes-domens vold, –
og signer din grav med fred.

Historikeren Hans Nilsen

Det vil føre for langt å gå nærmere inn på alt som foreligger fra Hans Nilsens hånd. For det vesentligste av hans arbeider vises til oversikten nedenfor. Noe er også allerede nevnt ovenfor. Her skal kort omtales et par av hans arbeider som kanskje har særlig interesse for kasfjærdinger. De viser både hans allsidige lokalhistoriske interesser og evnen til å finne fram til og utnytte tilgjengelig kildemateriale.

1. Dagboksopptegnelsene og årsoversiktene

Det aller meste av innholdet i disse skriftene gjelder Kasfjorden, Grunnvassbotn og Høgda, og omfatter hovedsakelig perioden mellom 1900 og 1910. Innholdet gir med sine knappe, nøyaktige notater et meget godt bilde av liv og virke i disse bygdelagene i perioden. Her er noen eksempler:

1907: Chr. Johansen begyndte sin privatskole 13/9 d.aa.
1907: 7/11 reiste Mary Eilertsen og Dorthea Langseth til Amerika.
1908: Høsten før jul begyndte Iver Markussen at handle.

2. Slektsopptegnelsene

Fra slektsopptegnelsene hentes omtalen av Christen Paalsen som står å lese på side 22 i "Kasfjord Saga".

> "87. Christen Paalsen, f. 1723, Kasfjormarken 1774-1805, kom fra Søvikmarken til Høiden eller Kasfjordhøiden[183] i 1774 hvor han boede til 1778 da han om sommeren nedsatte sig som den første rydningsmand i Grundvasbotn. Han havde mange barn, men kun to af dem blev bosiddende i Grunvasbotn: Paal Kristensen f. 1763[184] døde i 1836. Per Kristensen, f. 1782, døde i 1854.
> Til 1797 betalte Christen Paalsen 6 skilling i skat for Grundvasbotn, men d.a. blev den forhøiet til 12 skilling.
>
> 30/4 1799 bøxlede Paal Kristensen af kongens gods 12 mark i Grunvasbotn efter faderen som han brukte til 1812 da han afstod halve Grunvasbotn til broderen, Per Kristensen (lille Per i Senjen) som ved bøxelseddel fra 28/9 1812 bøxlede 6 mark af det broderen havde.
>
> Christen Paalsen var søn til renlappen Paal Christensen som i 1723 var omvandrende paa Søvikmarkfjeldene med sine rener. Hans fader var igjen Christen Paalsen der var søn til lappen Paal Olson som ved folketellingen i 1665 opgives at bo paa Waatvold i Gullisfjord med sine to sønner Gunnar Paalson 30 aar og Christen Paalson 18 aar."

Tilsynelatende ser en lite her som kan sies å være enestående. Og det er det isolert sett for så vidt heller ikke. Straks en stiller spørsmålet hvor Hans Nilsen har hentet alle opplysningene som danner bakgrunn for teksten, blir saken en annen. Her skjuler det seg nemlig et

---

[183] 18. Tref. 1777 introduseredes Christen Paalsens Quinde af Kaltdalshøiden. Kaltes saa bare denne ene gang. Baade før og senere stod Kasfjordmarken. Navnet Grunvasbotn og Giesevold (Jessevold) saaes første gang nevnt i 1778.
[184] Han var far til Anders Paalsen

omfattende arbeid som krever kjennskap til aktuelle kilder og sikker kunnskap i bruk av kildene. Å forstå hva kildene dreier seg om, hvorledes de må benyttes, og trening i å lese fremmed og ofte utydelig skrift er her helt nødvendige forutsetninger. Hans Nilsen hadde på egen hånd skaffet seg de kunnskaper og ferdigheter som trengtes for å mestre alt dette.

De opplysninger som ligger til grunn for teksten, finnes ikke samlet på ett sted. En litt nærmere undersøkelse gir et innblikk i hvilket omfattende arbeid som ligger bak:
Tidsrommet 1774-1805 er den perioden Christen Paalsen betalte skatt som oppsitter på gården Erikstad som Grunnvassbotn da tilhørte. Opplysningen er følgelig hentet i skattebøkene for perioden. De finnes i Riksarkivet i Oslo, hvor altså Hans Nilsen oppholdt seg for å foreta avskrifter fra tidsrommet 1610-1820.
Opplysningene om bl.a antall barn, fødsels- og dødsår og introduksjon er hentet fra aktuelle kirkebøker som var i statsarkivet i Trondheim. Også her oppholdt som nevnt Hans Nilsen seg for å foreta avskrifter og etterpå bearbeide dem. Ikke minst dette siste bød på et svært omfattende systemarbeid.

Bygselsprotokollene gir opplysning om bl.a. bygslerens navnn, eiendommens verdi og dermed skattens størrelse samt bygseltiden. Sannsynligvis var også disse protokollene å finne i statsarkivet i Trondheim.
Når Hans Nilsen opplyser at Christen Paalson var sønn til reinlappen Paal Christenson som i 1723 var omflakkende på Sørvikmarkfjellene kan opplysningen være hentet fra forarbeidene til en ny matrikkel. Disse opplysningene skriver seg i tilfelle fra 1723.
Skattemanntallet, fra 1665 oppgir at Paal Olson bodde med sine to sønner på Våtvold i Gullesfjord. Både matrikkelforarbeidene og skattemanntallet var å finne i statsarkivet i Trondheim.

Siden Hans Nilsen selv var fra Grunnvassbotn, hadde han sikkert også kjennskap til muntlige overleveringer om både ”lille Per i Senjen” og andre av de personene som er nevnt i teksten. Alt i alt gir Hans Nilsen her en kortfattet, men presis opplysning om den første rydningsmann i Grunnvassbotn basert på en rekke vanskelig tilgjengelige kilder.som han har bearbeidet og satt sammen til en helhet. Det sier seg selv at dette også har vært et både omfattende og tidkrevende arbeid. Som nevnt omfatter hans slektsopptegnelser mer enn 1700 håndskrevne storsider med tusenvis av navn og til dels med opplysninger i tillegg slik som i eksemplet ovenfor. Det sier litt om arbeidskapasiteten at alt dette er skrevet for hånd i to eksemplarer, og en stor del i enda flere. Som regel måtte informasjon innhentes fra flere kilder eller flere steder i en og samme kilde, bearbeides og settes sammen slik at bl.a. også den genealogiske sammenhengen ble klar. Om hele dette arbeidet skriver hans Nilsen i brev datert 12. mai *1933* til ”Stiftsarkivet i Trondhjem” at han år om annet har arbeidet med disse opptegnelser m.fl. helt siden 1892, altså i 41 år.[185]

I forordet til ”Kasfjord Saga” appellerer Hans Nilsen til leserens overbærenhet og ber om at man tenker over ”Forfatterens daarlige udvikling og tragiske stilling i livet,” og at vi må dømme ham ”varligen.” Dette er ord skrevet av en beskjeden mann. Hans etterlatte dokumenter viser med all tydelighet at Hans Nilsen gjennom mer enn 40 års arbeid utførte et storverk som det selv i vår data-alder står den største respekt av.

[185] Brevet ligger i statsarkivet i Tr.heim sammen med de 1714 handskrevne storsider med slektopptegnelser som omfatter hele det gamle Tondenes prestegjeld, dvs de senere Skånland, Sandtorg og Trondenes kommuner. Se oversikten nedenfor.

Andres omtale av Hans Nilsen

I forordet til Trondenes Bygdebok, Gårdshistorien for Trondenes herred med Harsted, skriver Trygve Lysaker bl.a. at ”Særlig for dette bindet har jeg dessuten hatt stor nytte av Hans Nilsens slektshistoriske opptegnelser.”
I anledning av Hans Nilsens 70-årsdag, 22. november 1933, og ved hans død, stod flere artikler om han å lese i Harstad Tidende.
Til 70-årsdagen skrev således R. M. om ”Slektsgranskeren Hans Nilsen,” (H. T. 22.11.1933), og H. J. om ”En fortjent slektsforsker,” (H. T. 9.5.1934).
I desember 1940 hadde H. T. en redaksjonell artikkel med minneord om”Hans Nilsen.”
Lars Normann Sørensen skrev det diktet som jeg har gjengitt ovenfor.
Halvdan Hansen skrev i ”Håøygminne” en artikkel datert 25. jan. 1941 om ”Hans Nilssen, Grunnvassbotn. Noen minneord om bygde- og slektsforskeren.”

Oversikt over Hans Nilsens skrifter

Skriftene kan inndeles etter hvor de befinner seg, hvorledes de er ordnet og etter deres innhold:

1: Skrifter som befinner seg i Harstad bibliotek.

1.1 – 1.3: Mesteparten av de skriftene som i dag er i Harstad bibliotek, sendte Hans Nilsen heim til Fageråsen, antakelig i 1933. De ble så oppbevart der inntil høsten 1937 da Karl Storø bygde en ”kiosk” oppe på Høgda, hvortil de ble flyttet. Senere ble disse skriftene flyttet fra kiosken igjen, idet den på grunn av fukt viste seg uhensiksmessig til formålet. De ble da oppbevart heime hos familien Hanna og Karl Storø. Hanna Storø ga så i sin tid disse skriftene til Harstad bibliotek, hvor de i dag oppbevares. Alt dette materiale er også på 2 mikrofilmer i biblioteket, og er en gave fra mormonerne som takk for hjelp i forbindelse med deres arbeid med å samle slektsopplysninger i Norge.

1.4: To dokumenter, nemlig ”Kasfjord Saga” (original) og ”Bebyggelsen i Kasfjorden” (kopi) er for et par år siden kommet i bibliotekets eie fra privatpersoner. Det samme gjelder

1.5: ”Medkila Saga” samt en del brev som Hans Nilsen skrev til Hans Jørgensen, Medkila. Brevene er dater 1927, 1929, 1933 og 1935. Her er også ett brev fra Ray Hans Jørgensen til hans Nilsen datert 5.10. 1937.

2: Dokumenter som befinner seg i Statsarkivet i Trondheim. Om disse dokumentene, som utgjør i alt 1714 håndskrevne storarksider, er en gave fra Hans Nilsen til arkivet. I den forbindelse skriver han i brev til Karl Storø at disse er en sammensetning av opptegnelsene i de små bøker (skrivebøkene), og den store bok som han sendte til Fagerås, ”altså de samme oppgaver som ligger i Fagerås, bare lit bedre samarbeidet.” Tanken var at disse opptegnelsene muligens kunne være til hjelp dersom noen senere skulle skrive en bygdebok for Trondenes.

Brev, dagbok og slektstavle som er i privat eie. Dette gjelder 12 brev skrevet til Amalie Jensen, Tennvassås i tidsrommet 1926-1939, ett brev til Laurits Kolbeinsen, datert 3. mars 1935, to brev til Karl Storø fra 1937 og 1938 og ett brev til Hanna Storø, skrevet 1934. To dagbøker gjelder reisen til Amerika og tidsrommet fra han kom dit og til august 1912.

Dikt og avisartikkel. Diktet heter ”Sankt hansnatt i Nordland.” Avisartikkelen skrev han til Harstad Tidende i anledning avisens 50-årsjubileum i 1936.

Slektsopptegnelser som Hans Nilsen sendte til en del privatpersoner. Navnene er oppskrevet etter opplysninger giit av brevskriveren selv.

Brev fra Hans Nilsen til Einar Arnesen i Tromsø.[186]

Min hensikt har vært å skrive om Hans Nilsens liv i Norge og Amerika og om personen Hans Nilsen. Det vil føre for langt å gå nærmere inn på hans skrifter. Jeg håper imidlertid at den orienteringen jeg har gitt her ovenfor og i tillegg følgende oversikt vil bidra til å lette arbeidet for den som måtte ha interesse også av å skaffe seg nærmere kjennskap til slektsforskeren, lokalhistorikeren og dikteren Hans Nilsen. Hans bearbeidete opptegnelser burde forresten kunne utgis i bokform, og på den måten gjøres tilgjengelig for allmennheten.

Dokumenter i Harstad bibliotek, en oversikt:
(Oversikten pkt. 1.1 - 1.3 er utarbeidet av Kirsten Ræder, Harstad.)

1.1: Hans Nilsens håndskrevne samling. Diverse:

1.101: Skrivebok med stiv perm. Slægten Schøning fra 1599-1899 (avskrift).
1.102: Notisbok. Husholdningsregnskap for perioden 1889-1904 og sammendrag for 1879 – 1888.
1.103: ”Optegnelse af Ministerialbøgerne fra Trondenæs Prestegaard den 15. October 1892, 4. Mai 1897 og 2. Mai 1898.”
1.104: Trondenæs (dikt).
1.105: Dagbok for 1889. Hans Nilsen.
1.106: Veiarbeidsbog fra 1906, 07, 08, 09 og 10, for Hans Nilsen.
1.107: En del af Arnmødlinge Slægten paa Bjarkø og Giske i Middelalderen.
1.108: 9 utskrevne kladdebøker, overstrøket blyantskrift. Sannsynligvis kladd til senere skrivebøker.
1.109: ”Dauingsbogen”. Navn Hans Nilsen selv la på en av sine bøker med slektsopptegnelser.

1.2. Skrivebøker nr. 1 – 59. Gårds og slektshistorie:

1.201: Grunvasbotn, Høiden, Kasfjorden og Kaltdalen.
1.202: Kaltdalens beboere fra 1745. Møkkeland.
1.203: Kasfjord I.
1.204: Kasfjord II.
1.205: Skjærstad fra 1744. Elgsnes indre og ytre.
1.206: Elgsnes no. 2. Aune no. 1.
1.207: Aune no. 2. Grøta.
1.208: Alvestad. Dale 1.
1.209: Dale 2. Waskind. Warmedal.

[186] Einar Arnesen var sønn til Samuel Arnesen fra Møkkeland, en slektning av hans Nilsen. Einar Arnesens sønn er forretningsmannen Kjell Arnesen her i Tromsø, og brevene har jeg fått kopiav hos ham. Han ga meg også kopi av en annen variant av Hans Nilsens reisebeskrivelse.

1.210: Bjørnaraa. Fuhr (For).
1.211: For 2. Lundenæs. Bestebostad 1.
1.212: Bestebostad 2. Akerø 1.
1.213: Akerø 2. Tjøttø. Trondenes (Trones) 1.
1.214: Trondenes 2. Hagan. Kulseng.
1.215: Møkkeland. Ervig 1.
1.216: Ervig 2. Røkenes. Aarnes 1.
1.217: Aarnes 2. Stornes. Gamnes. Wigen.
1.218: Berg. Bergseng. Kilhus 1.
1.219: Kilhus 2. Tænvasaas. Storvasbotn. Sama.
1.220: Sama 2. Harstad 1.
1.221: Harstad 2. Botten 1.
1.222: Botten 2. Gangsaas. Kanebogen.
1.223: Stangnæs. Medkile.
1.224: Arnø. Roglø. Holtet. Bredvig.
1.225: Kila. Olderen. Kilbotn.
1.226: Furuhavn. Nordvig.
1.227: Melvig. Søvig. Søvigmark.
1.228: Søvig og Søvigmark 2. Storvandet. Halsebø.
1.229: Brokvig. Fuskevaag.
1.230: Wolstad. Leikvig. Guldberget.
1.231: Gaasvig el. Gausvik. Haukebø. Aarbogen.
1.232: Sandtorv. Otteraa. Lavangen.
1.233: Bredstrand. Røberg. Trøsen. Bø.
1.234: Skaanland.
1.235: Stensland. Qvitnes.
1.236: Tenvig. Sandstrand og Sande 1.
1.237: Sandstrand 2. Sannemark. Tovig.
1.238: Rolnes.
1.239: Fødte, døde og gifte m. m. i Trondenes fra 1746 – 1816. (angitt antall).
1.240: Litt fra skifteprotokoller 1707 – 11.
1.241: Skifte efter forskjellige 1707 – 35. (ikke kronologisk).
1.242: Rafn. Sparboe og Ursin.
1.243: Kirkens regnskab 1778 – 1826.
1.244: ”Optegnelser af Forskjellige Ting”.
1.245: Aarsoversikt fra 1905 – 1908. (Distriktsberetninger).
1.246: Konfirmanter 1775 – 1800. Trondenes kirke.
1.247: Konfirmanter 1801 – 1819. Trondenes kirke.
1.248: Konfirmanter 1820 – 1840. Trondenes kirke.
1.249: Holmboe no.1. (Slægten Holmboes stamtavle skrevet i 1867 af J. A. Holmboe, og trykt i Bergen 1868). (Avskrift H. N.)
1.250: Holmboe no. 2.
1.251: Rafn-gravskrifter. ”afskrift som ordret er gjengivet af den gravskrift som fandtes paa de i Rafnegraven i Trondeneskirke indestaaende ligkister som i 1899 blev udtaget og begraven….”
1.252: Forskjellige Slægter: Bremer, Fyhn, Giæver, Heggelund, Heide, Hveding, Qvale, Egede, Dons.
1.253: Forskjellige Slægter: Qvale, Røg, Dass, Paus, Sten, Strøm, Kildal, Irgens.
1.254: Forskjellige Slægter: Grønbek, Schjeldrup, Kaarbø Harstad.

1.255: Forskjellige Slægter: Rener, Ursin.
1.256: Forskjellige Slægter: Ursin, Rafn, Normann fra Harstad, Sparboe i Wigen.
1.257. Forskjellige Slægter: Sparboe 2, Schrøder.
1.258: Oversikt fra årene 1909 – 10. (notater).
1.259: Ufullstendig innhold, litt om "Den Normanske slægt paa Røkenes." (overstrøket).

1.3: Protokoll 1 (side 1 – 920) og Protokoll 2 (side 921 – 1742).

Disse er skrevet i Tacoma, Washington, USA i 1933.
Protokollene inneholder bl.a.:
Diktet "Trondenes" fra 1933.
Diktet "Nordland."
Diktet "Harstad Bygdeborg" fra 1931.
Diktet "Nordland og Nordlændinger" fra 1931. Skrevet for Wester Viking, ant. trykt 1.11.32.
Diktet "Bjarkø" fra 1921.
Ellers inneholder protokollene gårds- og slektshistorie fra Trondenes sogn. Gårdshistorien går tilbake til middelalderen, mens slektshistorien spenner over tidsrommet 1610-1820. Opptegnelsene oppgis å være gjort i Stiftsarkivet i Trondheim og i "Skattebøgerne for Senjen" i Riksarkivet årene 1903-1909.

1.4: "Kasfjord Saga" og "Bosettingen i Kasfjorden, på Høiden og i Kaltdalen 1820-1840."

1.5: "Medkila Saga," 4 brev til Hans Jørgensen, skrevet i 1927, 1929, 1933 og 1935, samt ett brev fra Ray Hans Jørgensen til Hans Nilsen, skrevet i 1937.

2. Slektsopptegnelser, gårdshistorie m.m. i Statsarkivet i Trondheim, hovedsakelig med det samme innhold som i protokollene under pkt. 1.3 ovenfor.

3. Brev, slektsopptegnelse og dagbok i privat eie.

3.1: Opptegnelse over Hans Nilsens egen slekt.
3.2: 12 brev fra Hans Nilsen til Amalie Jensen skrevet i tidsrommet 1926 – 1939.
3.3: To dagbøker. Den ene inneholder beretning om reisen til Amerika og den første tiden der. Den andre dekker tidsrommet fra mars 1911 til august 1912.

4. Dikt og avisartikkel

4.1: Diktet "Sankthansnatt."
4.2: Artikkel i Harstad Tidende i anledning av avisens 50-årsjubileum i 1936.

5. Slektsopptegnelser til en del privatpersoner iflg. opplysninger i brev fra Hans Nilsen

Det gjelder følgende: Jakob Johnsen, Sama, Markus Rasmussen, Kasfjord, Rolf Mikkelsen, Renså, Jens Chr. Killengren, Ervik, Andreas Israelsen, Salt Lake City, USA, Anders Jensen, Trondheim, i forbindelse med hans arbeid med Bjarkøy Bygdebok, Jens Jensen, Trondheim, Postmester A. Hansen, Gausvik, historielaget "Tronesværingen." I tillegg er nevnt at han har gitt opplysninger til "en Mr. Starup, som bor i Seattle, bror til en lærer Starup i Harstad.

6. Brev til Einar Arnesen i Tromsø

Hans Chr. Bergersen

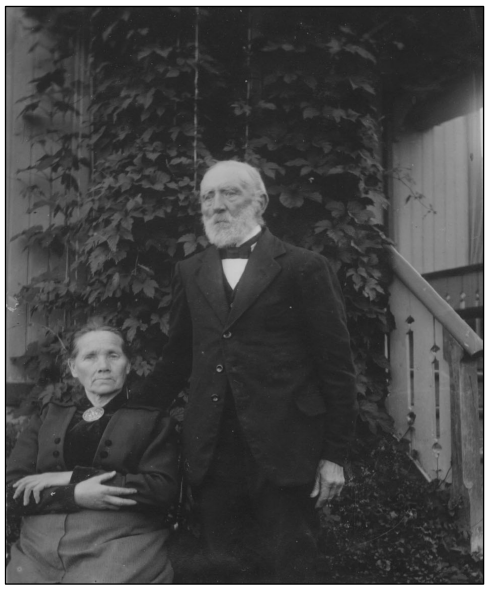

Hans Chr. Bergersen og frue Ingeborg.

Den tredje av mine informanter er Hans Chr. Bergersen. Som nevnt foran om John Sølfest, kom på slutten av 1700-tallet mange innflyttere sørfra i landet til nordre delen av Hinnøya – særlig fra Trøndelag, Gudbrandsdalen og Østerdalen og fra Vestlandet. Hans Chr. Bergersens foreldre og besteforeldre både på far- og morsiden var blant disse innflytterne. Foreldrene bodde på Høgda, hvor faren eide den jorda som senere Ole Johnsen, Birger Bendiksen, Sigurd Zakariassen og Georg Høyden til sammen hadde. Her på Høgda kom Hans Chr. Bergersen til verden den 25.9.1835. Av Ingeborg Steinholt Bergersen har jeg fått et hefte som inneholder en bearbeidelse av de artikler som Hans Chr. Bergersen skrev i H. T. i 1922/23. Et annet hefte som jeg også fikk kopi av hos familien Bergersen er en beretning om H. Chr. Bergersens slekt og historie. Noe av denne delen har han selv skrevet om sitt liv, og endelig har en av hans sønner, Berhard Bergersen, skrevet om faren etter at han kom til Kvæfjord. Særlig det som Hans Chr. Bergersen har skrevet om seg selv, gir et godt innblikk i hans liv og virke. Jeg lar derfor Hans Chr. Bergersen selv fortelle om dette, og det følgende er i alt vesentlig et redigert referat av det han har skrevet.

Om seg selv forteller Hans Chr. Bergersen bl.a.:[187]

> ”Da jeg var fem år gammel,begynte jeg å lære å lese. Min første lærer var min morfar. Jeg måtte sitte på lappebommen med boken. Han satt med sitt arbeide uten å se i boken, da han kunne hver stavelse utenat. Denne lille lærdommen jeg fikk av ham, gjorde sitt til at jeg året etter, 6 år gammel, kunne begynne min første skolegang. O, hvor godt jeg minnes min første skoledag! Skolen holdtes på Møkkeland hos Andreas Johnsen i en liten stue. De største barn satt om et lite bord, 3 gutter satt på skorstenshellen, deriblant min bror John, Johannes i Kaltdalen og Tore på Møkkeland. Jeg, den minste, satt på en benkende nær døren sammen med min bror Markus.
>
> Som 10-års gutt fikk jeg Simon Larsen fra Målselv til lærer. Han gikk ut fra Trondenes seminar 1845. Jeg husker ennå min første lekse for Simon Larsen. Samme år ble Utdrag av Pontoppidans forklaring, som jeg kunne utenat, ombyttet med en ny, utarbeidet av professor Keiser, lektor Kaurin og prest W. A. Wexels, den siste hovedmannen. Det var en lærerik bok. Simon Larsen hadde jeg til lærer helt til konfirmantskolen – en dyktig religions-og sanglærer, ingen teoretiker, men praktiker.
>
> Fra 7-15 årsalderen var jeg gjeter, annenhver, til dels hver dag, da jeg måtte gjete for andre for å tjene til buksevadmål for sommeren. Fra 15 års alderen hver sommer på seifisket utenfor Andenes, første sommer på Langnes som halvkar. Hver vinter på

[187] Kilde: Hefte om ”Hans Chr. Bergersens slekt og historie.” Se oversikt til slutt i dette kapitlet.

Lofoten og om våren på Finnmark. Det så ofte rusket ut, verst våren 58. Gud skje takk, det gikk. To år på Lofoten og Finnmark uten å tjene en skilling.

Endelig kom dagen da min barndoms- og ungdoms drøm skulle gå i oppfyllelse. Like fra mine tidligste barneår har jeg gått med den tanke at jeg måtte reise på seminaret. Men årene gikk, det ene etter det annet. Nå var 8 år gått siden jeg var konfirmert, snart 25 år, den høyeste aldersgrense for å komme inn på seminaret. Ingen anledning til å lese, da jeg var ute på fiske omtr. året rundt, og tiden jeg var hjemme var det nok å gjøre. Det aller verste var midler, hvor skulle jeg ta dem fra? Jeg så imidlertid vekk fra dette spørsmål. Kom det gamle ord i hu: Kommer tid, kommer råd, skrev min ansøkning om opptagelse på min enfoldige måte. Den var ikke rar, da jeg hadde liten opplæring i skrivning, sådan fikk vi omtrent ikke på skolen i min tid. Dagen før jeg reiste til Lofoten, gikk jeg til prestegården for å få prestens anbefaling. Hvorledes denne ble, vet jeg ikke. Men etter hans senere uttrykk da jeg fikk høre fra seminaret at 30 kunne opptas, men over 60 hadde søkt, og jeg mismodig fortalte prost Muller dette, sa han disse oppmuntrende ord: ”La det være hundrede, du kommer inn.” Jeg fikk låne en gammel regnebok, og den brukte jeg flittig på egen hånd. Fra skolen kunne jeg intet. Litt hoderegning hadde vi, og i den stod jeg alltid fremst. Jeg regnet så meget på et halvt år på egen hånd, at jeg fikk et bra grunnlag, og regning ble ett av mine beste fag. Nå var det bare midler som manglet. Det jeg tjente på Lofoten gikk for det meste til klær. Og noe måtte hjemmet ha. Jeg hadde aldri råd til å bruke skredder til å sy, selv mine beste klær. Jeg brukte kun kvinneskredder. Litt sydde jeg selv. Skoene laget jeg selv ute på Andenes om sommeren.

Nå var det bare en ting som manglet: Kausjon for oppholdet på seminaret. Det skulle betales hvert kvartal. Her var ikke mange å ty til da pengefolk var ytterst få. Andre banker enn Ibestad og Tromsø fantes ikke. Jeg kjente kun en eneste som jeg kunne be om hjelp. En uke før jeg skulle reise, kom Chr. Normann og ba meg komme og slå for han noen dager. Jeg var glad, for jeg håpet at nå skulle jeg få anledning til å be ham om å kausjonere. Han var den eneste jeg hadde tenkt på. Den ene dag gikk etter den annen, men jeg kom meg ikke til å be ham. Fredag var siste dag jeg kunne være der. Søndag skulle jeg reise. Jeg sto alene nede på vollen og slo. Kl. 5 om ettermiddagen kom han ned på marken til meg. Han fortalte at nettopp nå hadde K. B. vært hos ham for å få ham til å kausjonere, men ”jeg måtte si nei. Men du, hvem har du til kausjonist?” ”Jeg har ingen.” ”Vil du at jeg skal kausjonere for deg?” Tårene kom så brått at jeg ikke kunne si et ord. Da jeg kom meg litt, kunne jeg fortelle at jeg hadde tenkt å snakke med ham om dette. Den kvelden gikk jeg glad og lykkelig hjem. Jeg syntes jeg var det lykkeligste menneske i verden.
Så kom dagen da jeg skulle si farvel med hjemmet, søndag 7. august 1860.

I norsk skriftlig og muntlig gikk det sikkert meget kleint på opptaksprøven. Derimot i religion, regning og de andre fag – godt. Jeg ble opptatt, mens mange andre måtte reise hjem.

Den 7. juni 1862 gikk jeg ut av seminaret, og jeg kan godt si jeg var ansatt som lærer fra samme dag. Min lærer kom nemlig til meg dimisjonsdagen og sa at presten i Lenvik var her og ba ham finne en lærer. ”Ta den posten.” Jeg lovte det, søkte og fikk posten. Den 22. sept. var min første skoledag i Lenvik som lærer. Distriktet var fra Slettnes i Gisund til Øyjord, siste gård i Lenvik, En strekning på ca. 4 mil med 5 kretser:

Bukksund, Bjorelvdal, Troldvik, Sandvik og Finnfjord, med 7 uker skole i hver krets, 2 daler i uken = 70 daler og kosten på gårdene. Skolestuen var samme hus hvor folk hadde sitt daglige opphold. Det er dog sant at folk holdt seg borte så meget som mulig under undervisningen, unntagen i religions- og sangtimene, hvor gårdens folk, særlig kvinnene var tilstede.

Den 30. oktober stod jeg brudgom i Lenvik kirke, 30 år gammel. Bruden Jacobine Nicoline Jacobsen, nest eldste datter av Jacob Chr. Sedeniussen og Sigrid Maria Jacobsen fra Skogen, datter til Jacob Olai, en gammel hedersmann.

Januar 1867 ble jeg ansatt som lærer og kirkesanger i Berg i Senja. Ansettelsmyndighetene var stiftsdireksjon, amtmann Nannestad, biskop Essendrop og skoledirektør Coucheron. Jeg fikk brev fra sognepresten i Berg, den elskelige Carl Holmboe med mange opplysninger om stedet og forholdene der og ba meg hvis det var mulig snarest å komme og overta stillingen, da man ikke kunne oppdrive vikar. Å komme dit på denne årstid var det samme som å være nødt til å gå over Senja, en vei på ca. 4 mil.

Det gikk godt utover Senja, skjønt føret var dårlig, regnvær. Vi kom frem til Strømsnes og ble på det kjærligste mottatt av den elskelige Heitmann-familien. Den neste dag skyss over ”Rosa ” til Skaland. Atter samme vennlige mottakelse. Jeg beså den lille klokkergård som nå stod øde og tom, ikke noe å sitte på engang. Jeg likte meg godt. Skolehuset bra, over all forventning.

Vi ble enige om at jeg skulle begynne skolen i Mefjord. Skolestedet var Hopen. Der var oppført et skolehus med et lite kammer til læreren. Men det var ikke innredet, og jeg måtte få skolehus på den gamle måte. Først måtte jeg være i kirken en søndag som kirkesanger. Jeg hadde jo tidligere flere ganger fungert som kirkesanger i Lenvik kirke. Mandag skyss til Hopen, en strekning på 3 mil utenom de skarpe odder Trælen og Oksen. Man har 4 kjente næringer, odder, utenfor Senja. De ligger omtrent 1 ½ mil fra hverandre, og sikkert med rette ansees å høre til de farligste steder langs den norske kyst, nemlig Teisten, Trælen, Oksen og Kjølva. Jeg kom uventet til Hopen. Nå måtte det vaskes og stelles i stand. Mat hadde jeg forsynt meg med. Likeledes sengklær, og fisk var der rikelig av. Jeg hadde det riktig godt. Jeg hadde skolehus og bodde selv hos Enok Larsen, gårdbruker, fisker og prestens medhjelper.

Den 9. juni om natten gikk jeg innover Senja i sneskodde, så jeg knapt kunne se 20 meter foran meg. Skiene var like tykk av is som av tre. Noen veiviser trengte jeg ikke, da jeg hadde gått der en gang før og således var kjent. Det gikk godt, men jeg var trett i føttene da jeg kom frem. Jeg brukte den gang 11 timer over Senja. Neste dag kom skyssen. Så innskipet vi våre eiendeler og sa farvel. For Jacobine ble dette det siste med sine foreldre og søsken.

Jeg fikk meget å gjøre, og jeg syntes jeg hadde både arbeidslyst og arbeidskraft. I ca. 5 år var jeg ordfører, kommunesekretær, forlikssekretær m.m. Da Tromsø amt fikk sitt første dampskip – gamle ”Tromsø” i 1867 – ble jeg ekspeditør og poståpner, stillinger som i sin barndom ikke innbrakte stor betaling. Jeg var flittig på sjøen i mine fristunder, og der likte jeg meg godt. Det første året anskaffet jeg meg båt, en ”trereoring” med fullt tilbehør samt redskaper, line, ja like til storseigarn. Og det er sikkert at jeg var ofte på

sjøen og mang en gang med bra utbytte. Den lille klokkerjord som ved min tiltreden hadde for til en ku, arbeidet jeg så opp at jeg hadde 4 kyr og endel småfe, dog høstet jeg meget i fjellet.

Den 6. mars 1869 ble Jacob født. O, tenk hvor glad og lykkelig vi var! Den 24. oktober 1870 ble Johan født. Alt gikk så bra, og alt så lyst ut. Jeg syntes livet var et himmerike. Kvelden etter, den 25., jeg satt med Jacob på fanget i et annet værelse og leste, lukket jordmoren på døren og sa: "Nå må du ikke bli redd." Straks var jeg ved sengen. Min Jacobine lå bevisstløs i sengen med krampe: Jeg falt ned ved sengen. Etter vel et minutt syntes jeg at hun våknet, og jeg hørte disse hviskende ord: "Herre Jesus, hjelp nu!" Med disse ord sovnet hun inn for siste gang. Salmens ord: "Og i mitt siste åndedrag jeg hvisker Jesu navn." Jeg lærte at vi mennesker må venne oss til ikke bare å ha solskinnsdager, men også overskyet himmel. På Bergs kirkegård hviler hennes jordiske levninger. Et trekors som jeg fikk arbeidet i Trondenes skulle vise hvor hennes jordiske levninger er gjemt. Nå etter 55 års forløp er alt støv.

Den 24. november 1871 ble Ingeborg Heitmann og jeg viet i Bergs kirke av den elskelige presten Magelsen. Tenk, far og mor kom også utover til vårt bryllup. Det var første gang de reiste på dampskip.
Den 21. februar 1872 ble Bernhard født. Året etter den 28. august 1873 ble jeg ansatt som lærer og kirkesanger i Kvæfjord.
Jeg reiste da dit, fikk alt ordnet, især med klokkergården. Vikar hadde man. Her var enda ikke klokkergård. Klokkerjorden, halve Nord-Strand, var i mer enn en menneskealder drevet som underbruk.

Så kom dagen da vi skulle reise. Gamle With hadde lovet å føre oss og alt vårt til Kvæfjord. Båtene lå ferdig med alt i. Kreaturene m.m. ble igjen til en senere tur. Så var det da å si farvel, og vi reiste om bord på gamle Tromsø. Reisen gikk godt, og vi ble vel mottatt på Borkenes. Hester kom fra de nærmeste gårdene og kjørte vårt bohave innover. Vi gikk innover med de tre småguttene mellom oss. Bernhard, kun 1 1/3 år, syntes nok det ble tungt. Hans Skrædder nådde oss på "Råflotta" og bar Bernhard resten av veien. Nå var vi kommet dit hvor vi skulle bli resten av vårt liv.

Nå er mer enn 51 år gått siden vi kom til Kvæfjord."

Bernhard Bergersen skriver bl. a. dette om faren fra den tiden familien bodde i Kvæfjord:

"Med stor energi begynte han sitt store nybrottsarbeid på den store klokkergård. Sent og tidlig når han var ferdig på skolen, arbeidet han på jorden, både selv og ved leide jordopptakere, sørlendinger og andre som tilfeldig bød seg fram, særlig om høsten. Og så måtte mor, til sitt øvrige store stell, streve med disse hvert år. Utover vinteren var det da å skyte i stykker storstein og kjøre den bort, og om våren å kjøre bort småstein som det var en masse av, et arbeid som gjentok seg årvisst.

Åker og eng vokste og grodde der hvor før var villniss, skogen i utmarken vokste til, der hvor før var kjerr og kratt, vannet ledet gjennom grøfter og vannsyk jord drenert, buskapen stadig tilta, kornkassene bli mer og mer fylte, potetbingen i kjelleren vokse. Vedskogen var vanstelt da far kom. Med den aller største omhu vernet far om den hele tiden. Det var mest kratt, kjerr og nedfallsved vi brukte som brensel. Han likte best å

hugge vinterbrendselet selv. Han hadde også den glede å kunne levere utmarksskogen i god stand da han sluttet.

Far hadde en usedvanlig lett arbeidskropp, godt arbeidslag, og alt hva han foretok seg, falt lett for ham – som en lek får jeg gjerne si. Dertil var han sjeldent nevenyttig og "hendt" til alt hva han foretok seg. I min barndom sydde han klær til oss barn og bukser til seg selv. Alle sine gårdsredskaper satte han selv i stand og laget selv delvis nye.

Og far var en mester i å fortelle: Om sagatidens menn og kvinner, om alle merkelige ting som før hadde hendt, så fortiden sto levende for oss.Om fedrenes liv og kamp, deres arbeid og slit på land og på sjø, så vi ble glade i dem som hadde levd før oss og bandt oss således til fortiden og til våre fedre. Om de mange sagn og folkeeventyr som folk der nord er så rike på, og satte derved vår barnefantasi i bevegelse så vi levde et rikt drømmeliv midt i hverdagslivets strev. Om sitt eget liv og arbeid, og gjorde oss derved interessert i de oppgaver og krav som nåtiden byr på. Når far kom inn på den rike eventyrskatt som han eide, supplerte mor han på en fantastisk måte: Vi fikk høre de vidunderligste ting om hulder, nøkk, havmenn og draug. Om "trold og berguhyrer" og meget annet rart. Men også mange andre vakre fortellinger om kirkens menn og kvinner og deres arbeid for å utbre Gudsriket på jord. Dette fortalt på en slik måte at vi barn følte oss ett med dem. Disse vinterkvelder hjemme har sikkert hatt betydning for oss barn, for vårt åndelige livs vekst senere i livet. De mange gamle viser og sanger som undertiden ledsaget disse fortellinger, har siden i livet vært en kjær skatt å dra frem.

Fars lyst til å drive hjemmefiske fulgte ham hele livet. Få var så kjent med alle fiskeklakkene på Bygdesundet som ham. Det hendte ofte i min barndom, selv i travleste høyonna , at han kunne kaste ljå og rive når han så storseien på Skallen eller Strandgrunnen. Om høsten drev han sildegarnsfiske. Sjøbruket og båten var han særlig glad i og holdt disse ting alltid i stand.

Som lærer arbeidet far i henved 50 år. Han hadde en sjelden lun, rolig og behersket måte å være på i skolestua, liksom han hadde en sjelden praktisk måte å legge undervisningen an på. Da jeg begynte som lærer i en omgangsskole, tør jeg med trygghet si at jeg hadde større utbytte av å tenke på hvordan far tok det i skolen, enn ved å anvende den viten jeg hadde fått på lærerskolen.

Det meste av den tid far var kirkesanger, ca. 46 år, var kirkene i Berg og Kvæfjord uten orgel. Landstads salmebok var den gang ny og melodiene ukjente for menighetene. Den hele kirkesang ble således båret av kirkesangeren. "Far hadde som gjerning å synge inn Landstads og Lindemanns salmeskatt i 2 menigheter." Med sin klare, rene bløte sangstemme, sikre øre og store interesse og utholdenhet hadde han utført dette arbeid da orgelet kom i 1890-årene.

Far var i alle måter en pliktoppfyllende mann. Denne egenskap skrev seg ikke fra ytre forhold, men hadde sin rot i hans karakter: Det var en sterk trang i han til å utføre det arbeid som var ham pålagt. Han ble meget snart innvalgt i forlikskommisjonen i Kvæfjord, en stilling han innehadde til langt opp i alderdommen. Straks etter at han kom til Kvæfjord, var han med å stifte spareforeningen. Han var med å stifte Kvæfjord sparebank i 1880, og han satt som direksjonens formann til 1903. I den tid Drevland var på Stortinget, var han kasserer. Ved den nye skolelovs innføring i Kvæfjord i 1890 ble

far valgt inn i skolestyret som lærernes representant, og som sådan satt han uavbrutt inntil han ved nyttår 1911-1912 sluttet som lærer, de fleste årene som skolestyrets formann."

Min fars gudsforhold var sterkt personlig, og han blottet nødig – her likesom ellers – hva der bodde i hans sjel. Hans gudsforhold måtte derfor nærmest bedømmes etter hans liv og vandel. Helt til det aller siste – nest siste kvelden han levet – leste han et Gudsord og Fadervår sammen med mor før de sovnet om kvelden.

Hans Chr. Bergersen døde i sitt hjem på Strand i Kvæfjord den 27. november 1925, vel 90 år gammel.

Oversikt over Hans Bergersens skrifter

Hans Chr. Bergersens artikler i Harstad Tidende:

I årene 1917-1919 og 1922 – 23 skrev hans Chr. Bergersen en rekke artikler i Harstad Tidende
under tittelen "Gamle minder." Ved å gjemmomgå Harstad Tidende for 1917-1919, har jeg funnet de artiklene han skrev disse årene

Artiklene fra 1922 og 23 er samlet og bearbeidet i et hefte med overskriften "Gamle minder." For Harstad Tidende av lærer Hans Chr. Bergersen, Kvæfjord." Heftet har jeg velvilligst fått kopi av hos Ingeborg Steinholt Bergersen og hennes mann Klaus Bergersen, en sønnesønn av Klaus Bergersen, bror til Hans Chr. Bergersen. Hos dem har jeg også fått kopi av heftet "H. Chr. Bergersens slekt og historie."

Nedenfor har jeg laget en oversikt over innholdet i artiklene. Enkelte av dem inneholder lokalhistorisk stoff fra området Kaltdalen – Høgda – Kasfjorden. Jeg har benyttet noe av det i dette heftet. Framstillingen nedenfor kan synes noe detaljert, men det er å si at jeg har selv hatt mye arbeid med å finne alle artiklene, og det kan vel være at der finnes en eller annen som leser dette heftet, og har behov for å lese eller benytte noe av innholdet i en eller flere av dem. Oversikten skulle da forhåpentlig være til noen hjelp.
Til slutt har jeg tatt med en kort omtale av heftet "Hans Chr. Bergersens slekt og historie."

Harstad Tidende for 3. april 1919: "Gamle minder. Før og nu. – Et juleminde."
Opplysninger om:
Bebyggelsen i Kasfjorden mellom 1850 og 1860.
Fiske og fiskeriet slik det ble drevet av kasfjærdingene omkring 1860 – særlig gjelder dette Lofot-fisket.
Vekkelsen i Kasfjorden. En detaljert bskrivelse av den store vekkelsen som fant sted i Kasfjorden ved juletider 1856.

Harstad Tidende for 8. mai 1919: "Gamle minder – Uttrædelse av statskirken. Kirkedage."
Litt om fiskeriet i 1858, og det elendige utbytte dette året.
Om gudstjeneste i Trondenes kirke påsken 1858, og den virkningen utmeldingen av statskirken hadde på kirkefolket og på forholdet mellom sambygdinger.
Om en gudstjeneste i Andenes kirke under seifisket der sommeren 1858. Her er også litt om fiskeriet.

Harstad Tidende for 3. juni 1919: "Også gamle minder."
Litt om stedet Gryllefjord og det religiøse liv i Berg og Torsken omkring 1860.

Fra artiklene Hans Chr. Bergersen skrev i 1922-23, samlet og bearbeidet i heftet nevnt ovenfor.

Heftet side 1: Gamle minder som de gamle fortalte i min barndom.
Om "en hel folkevandring opover til vore kanter," dvs. Sør-Troms, sist på 1700-tallet og utover på 1800-tallet, og noen av årsakene til den. Fortellinger om mennesker som flyttet nordover og om reisemåte. Litt om fogden Holmboe.

Heftet side 2, 3 og 4: Litt om koloniseringen av Målselvdalen, om grensene for Holmboes eiendom, om Kaltdalen, Kasfjærdingenes kjøp av jord der og om samen Svein Sjursen og andre som i sin tid bodde i Kaltdalen.
Om en tragedie som fant sted på fjellet mellom Kvæfjord og Kaltdalen vinteren 1882 da en kvinne og hennes datter omkom på fjellet.

Heftet side 5: Den første innflytter sørfra som bosatte seg på Høgda i 1796.
Den første oppsitter som bosatte seg i Storvassbotn.

Heftet side 6: Om sogneprest og prost Falster i Trondenes i tiden mellom 1760 og 1780.
Om Trondenes kirke i fogd Holmboes tid, dvs fra 1780 til 1800.
Om noen av prester som ble begravet på Trondenes kirkegård de siste 200 år før 1920.

Heftet side 7: Fortsettelse av innholdet på side 6, og litt om Trondenes seminar (1826-48).
Heftet side 7. Gamle minder fra vore trakter.

Heftet side 7 og side 8: Om Finnmark omkring 1820.
Om første gang dampskipet "Prinds Gustaf" kom til Trondenes (1837).
Om den severdighet at et nytt og større dampskip anlip Harstad i april 1840.
Om H. C. B. første reise med dampskip.

Heftet side 9 og side 10: Litt om forvisning til Finnmarken.
Om deltakelse fra Kasfjorden i fisket etter storsild i Finnmark mellom 1820 og 1830.
Om et forlis på Andfjorden vinteren 1824.
Om en uværsdag på Kasfjorden en høstdag omkring 1845.

Heftet side 11: Om Brede Heide som var lærer i kasfjorden før 1830. (Den første læreren i Kasfjorden som er omtalt.)
Om en dyktig fisker som ikke er navngitt.

Heftet side 12: Om fisket i Lofoten omkring 1840-50.
Om deltakelse fra Kasfjorden i vinterfisket i Finnmark i 1840-årene. Økt deltakelse fra stedet i de nærmest påfølgende årene.

Heftet side 13: Litt om storsildfisket i Andfjorden og utafor Senja fra 1865.
Litt om omlegging av dampskipsforbindelsen til Nord-Norge i 1866.
Om lærernes lønnsvilkår 1875-80, og om
engelske krigsskip som gjorde strandhogg på Sørøya i beg. av 1800-tallet.

Heftet side 14: Gamle minder.

Heftet side 14: Om Trondenes kirke.

Heftet side 15: Om slekten Ramn.

Heftet side 16: Om slekten Killengren.
Om Trondenes kirke.
Om Simon Larsen som var lærer i Trondenes mellom 1845 og 1870. (Se om ham i avsnittet om lærere i Kasfjorden.)

Heftet side 17: Om kirkestellet i Troms, vesentlig i 2. halvdel av 1800-tallet.
Litt om fogd Holmboe.
En fortelling om en gudstjeneste ved innvielsen av Tømmervik kirke i Sørreisa.

Heftet side 18:
Fortellingen om gudstjenesten fortsetter.
Om Holmboefamilien i Tromsø, fogdens sønn Mikal Holmboe og dennes sønn Conrad Holmboe. Jens Holmboe.
Om doktor Stoltenberg på gården Årnes i Trondenes.

Heftet side 19: Om Stoltenbergfamilien.

Heftet side 20: Litt om politikk på nasjonsnivå og nord-norske tingmenn omkring 1860.
Om han H.g. fra K. som H. C. B. traff på rutebåten på reise fra Tromsø til Harstad i 1862. H. g. hadde vært i Hammerfest som valgmann.

Heftet side 21: En liten historie som handler om prost Muller og en valgmann ved et valgmannsvalg.
Litt om L. M. Hansen og fyrvokter Andr. Stoltenberg.
Om et sykdomstilfelle under storsildfiske i Finnmark i 1820-årene.

Heftet side 22: Historien fortsetter
Omsognepresten Lorentz Burchard i Kvæfjord, dennes to døtre og deres ektemenn brødrene Jacob og Hans Ramn og om Johan L. Burchard.

Heftet side 23: Om smed Lorentz Bekker og sogneprest Qvale i Kvæfjord (sogneprest 1834-1840.)
Om Johan L. Burchard på hans eldre dager.
Om familien Ramn.

Heftet side 24: Litt om jekteskipper Lind i Vika og hans kone.
Litt om Normannslekten
Om Trondenes-kirken og menighetens deltakelse i gudstjenesten omkring 1860.
Om frikirkebevegelsen, kontakt med G. A. Lammers, utmeldelser av statskirken.
Litt om baptister og mormonere i Trondenes.

Heftet side 25: Gamle minder og juleminder.

Om julefeiring heime hos H. C. B. i Trondenes kirke i H. C. B's guttedager.

Heftet side 26: Litt om prost Muller, og om en dramatisk hending på heimreise fra en julegudstjeneste.

Heftet side 27: Fortellingen fortsetter.
En gammel kone forteller i 1840 heime hos H. C. B. på Høgda en historie fra en julaften den gang hun levde i Østerdalen (omkring 1790.)

Hans Chr. Bergersens slekt og historie

Dette heftet er satt sammen av Jakob Eitrheim og datert Harstad februar/mars 1992. Heftet har jeg velvilligst fått kopi av hos Ingeborg Steinholt Bergersen og Klaus Bergersen i Harstad.
Det er inndelt i 3 hoveddeler:
1: Hans Chr. Bergersens historie og slekt, skrevet av ham selv i august 1925, og
2: Fars historie etter at han kom til Kvæfjord. Dette kapitlet er skrevet av hans sønn Bernhard Bergersen.
3: Oversikt over etterslekta til Hans Christian Bergersen.

Kilder som er benyttet i dette heftet

Skriftlige dokumenter og kart fra utskiftningene på nedre Erikstad 1876 – 79 og 1907. St.ark. Tr.sø.
Panteregistre, pantebøker, auksjonsprotokoller, branntakstprotokoller, skifterettsprotokoller. St.ark.Tr.sø.
Folketellingene for 1801, 1855, 1865, 1875 og 1900. St.ark Tr.sø.
Amtmanns- og fylkesmannsarkiv. St.ark.Tr.sø.
Kirke- og klokkerbøker for Trondenes sogn. St.ark. Tr.sø
Skattekommisjonen av 1802, oppl. for gårdene Erikstad og Harbakken. Riksark.
Matrikkelkommisjonen 1865/66. St.ark. Tr.sø.
5-årsmeldinger fra lensmannen i Trondenes og fra amtmannen i Tromsø amt 1848-1900. St.ark. Tr.sø. og Riksarkivet.
Aslak Bolts jordebok utgitt av Riksarkivet, Oslo 1997.
Trondenes kirkes jordebøker. Se D. A. Seip: Trondenes jordebok. Håløygminne bd. 9, s.145 f.f.
Tromsø Amts Landhusholdningsselskap – agronomenes årsrapporter fra deres reiser i amtet 1860-1900. De fleste rapportene for perioden fram til 1883 er å finne i ”Tr.sø Stiftst..” For tidsrommet fra 1884 finnes mange i arkivet hos Troms Landbruksselskap.
Norfarkladder fra 1830-ca.1870 i Univ.bibl. i Bergen og i Bergen byarkiv.
Brev vedr. Nordlandshandelen i Hanseatisk Museum i Bergen.
Ole Rygh: Norske Gaardsnavne, bd. 17.
Rolf Fladby m.fl.: Norsk historisk leksikon.
Opplysninger om postordningen. Postmuseet, Oslo.
Opplysninger om skip. Sjøfartsmuseet i Bergen.
Diverse statistiske opplysninger fra Statistisk sentralbyrå.
Opptegnelser av Hans Nilsen, Grunnvassbotn. Dette gjelder dokumenter som befinner seg i Harstad Bibliotek og i Statsarkivet, Trondheim, samt dagbøker og brev som er i privat eie hos Hanna Storø Eilefsen, Harstad. (Se nærmere i kapitlet om Hans Nilsen.)
Muntlige opplysninger jeg har fått i samtale med personer heime i Kasfjorden.
Hans Chr. Bergersen: Artikler skrevet i Harstad Tidende 1919 og 1922/23 under tittelen.”Gamle Minder.” Se nærmere i kapitlet om Hans Chr. Bergersen.)
Odd Jakobsen: Frimenighetene i Tromsø og Trondenes. Hovedfagsoppg. Univ.bibl. i Tr.sø.
Bergljot Bjørkenes og Margareth Jensen: ” Folk og slekt i Trondenes.”
Trygve Lysaker: Gårdshistorien for Trondenes med Harstad samt Trondenes Historie.
Muntlige opplysninger hos Trygve Lysaker.
Håløygminne.
Jac. Normann: Kvæfjord bygdebok, bind 1.
F. Valen Senstad: Norske landbruksredskaper 1800-1850.
Nils A. Ytreberg: Tromsø Amts landhusholdningsselskap 1855-1955..
Fylkesmannen i Troms: Kopibok 1908, nr. 3672, s. 814.
Harstad komm.arkiv:. Forhandlingsprotokoller for Trondenes formannsskap (nr. 10 og 11 i gammel plan.)
Vitnemål, skolearbeider, prolog m.m. fra 1920 tilhørende skoleinspektør Bjarne Vik, Bø i Vesterålen.
Riksarkivet: Kud, 1. skolektr., P: Mappe merket J. Mehus handelsskole. Her finnes også en del dokumenter fra den tid Chr. E. Johansen drev handelsskolen i Kasfjord, bl.a. plan for ”Kasfjorden Privatskole” 1909.

Riksarkivet: Kud, ktr. D: Undervisning og lærerutdanning, nr. 49: Forberedelseskurs for lavere lærerprøve 1897-1902.
Statsarkivet i Tromsø: Katalognr. 135: Tromsø seminar og lærerskole, administrasjon: Kopibok nr.11 for 1891-1908.
Journal nr. 18 og 19 og journalvedlegg nr. 38, 1901-1902.
Eksamensprotokoll merket nr. 221: Prøve for småskolelærere 1903-1920.
K. J. Barlindhaug: Tromsø off. lærerskole i 100 år.
Helge Dahl: Tromsø off. Lærerskole i 150 år, 1826-1976.
Seminarloven av 1890
Lov om lærerskoler fra 1902 og tilhørende reglement for lærerprøven.

Cappelens Norges historie.
Tjelmeland: Posten i Nord-Norge fram til 1850.
Britt K. Holsen: Nordlandsarkiver. Bergen Byarkivs skrifter, rekke B, nr. 3.
Eilert Sundt: På havet. I serien Gyldendals Fakkelbøker, nr. 7.
Følgende aviser: Tromsø Stiftstidende, Senjens Tidende, Tromsø Amtstidende, Harstad Tidende, Haalogaland, lokalaviser i Vesterålen.

Epilog

En tidsepoke var over med utgangen av 1800-tallet, og mangt av det som hadde gjort tjeneste gjennom århundrer, ble historie. Nyvinninger på så mange områder tok over og brakte lokalsamfunnet videre framover. Denne gamle fembøringen fra Lofoten, riktignok adskillig medtatt av vær og vind og alderdoms svakhet, holdt likevel stand ennå i noen årtier.

Foto: Tromsø Museum.